

Wetenschap en samenleving

Groei en ontwikkeling van de VU-familie in beeld

Dr. Ad Tervoort

Met medewerking van:

Marijke Völlmar

Dr. Paul Schneiders

Prof. dr. D.Th. Kuiper

Colofon

Wetenschap en samenleving. Groei en ontwikkeling van de VU-familie in beeld is een uitgave van de Dienst Communicatie van de Vrije Universiteit. Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door de Vereniging VU-Windesheim en wordt haar leden en de leden van universitaire gemeenschap aangeboden ter gelegenheid van het vijfentwintigste lustrum van de Vrije Universiteit.

Grafisch ontwerp:

Henk Olijhoek, Audiovisueel Centrum VU/VUmc, Grafisch ontwerp BNO

Druk:

Spinhex & Industrie, Amsterdam

© 2005 Dienst Communicatie, Vrije Universiteit

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van Spinhex & Industrie te Amsterdam

spinhex&
industrie
drukkerij

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Dankwoord	7
1 Een bijzondere universiteit	9
2 Een universiteit met achterban: de Vereniging	33
3 De VU in de wereld	45
4 Onderwijs en onderzoek: de faculteiten	55
5 VU-studenten	71
6 Docenten en onderzoekers	83
7 De universiteitsbibliotheek	93
8 Ondersteuning: het Bureau van de Universiteit	107
9 Op locatie	123
10 Epiloog: een universiteit met identiteit?	145
Verantwoording	152
Personalia	152

$\text{♩} = 80$ **ADAGIO MOLTO . ESPRESSIVO**

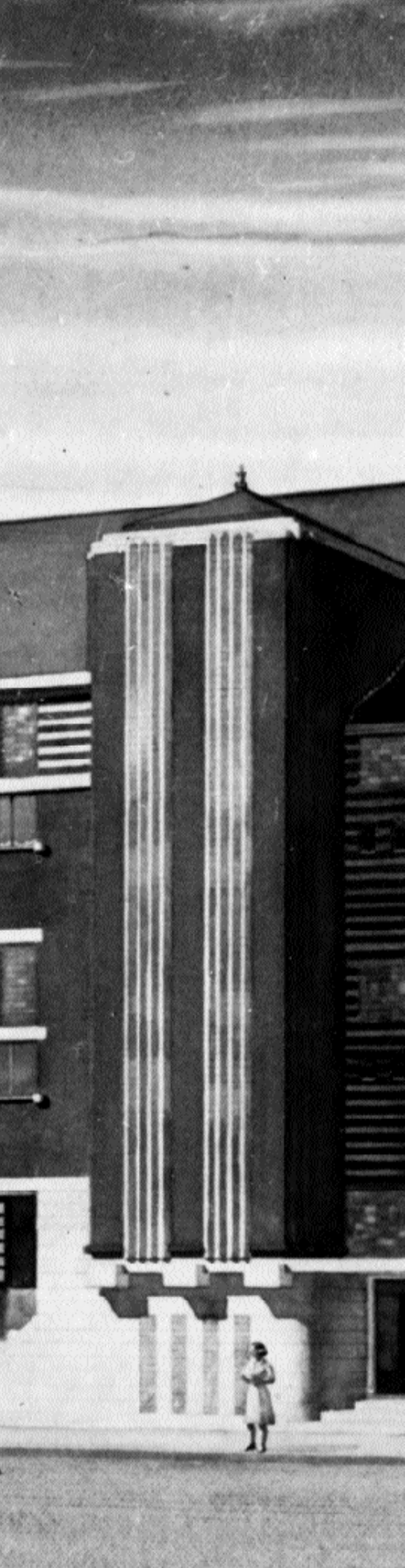
piano
p *cresc.* *f* *cresc.* *sf*

$\text{♩} = 134$ **ALLEGRO CON BRIO**

dolce *allacca* *sf* *sf*

po - - - co - - - a - -

po - - - co - - - de - - - cras - - - cen - - - do

Voorwoord

In februari 1879 kreeg de “Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag” koninklijke goedkeuring van haar statuten. Het 125-jarig jubileum van deze gebeurtenis werd aangegrepen om dit boek te schrijven: een boek over de Vrije Universiteit (VU) die uitgaat van deze Vereniging. Het wil op een onderhoudende manier een beeld geven van de verschillende facetten van de VU, maar ook van de Vereniging die ten grondslag ligt aan onze universiteit. *Wetenschap en samenleving* is een titel die het nodige kan uitdrukken. Meer dan wat ook wil hij aangeven dat de Vrije Universiteit als instelling voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek altijd middenin de samenleving heeft gestaan. Maar ... die samenleving is in de loop van de één-en-een-kwart eeuw sterk veranderd. Ook de VU is veranderd en haar verandering weerspiegelt in veel opzichten de samenleving, waarvan zij deel heeft uitgemaakt en uitmaakt, zonder daarbij haar eigen karakter te verliezen. In die zin is de hoofdtitel wellicht een ‘mission statement’ van en een opdracht voor onze instelling.

De ondertitel geeft aan dat de VU gegroeid is en sinds 1880 een enorme ontwikkeling heeft doorgemaakt. ‘VU-familie’ drukt iets anders uit. Vanaf het prille begin heeft de VU kunnen beschikken over een eigen achterban. Zij ondersteunde de universiteit en volgde haar verrichtingen met grote belangstelling. Hier mag zeker gesproken worden van een familierelatie. Ook waren er andere instellingen als de Valeriuskliniek en het Paedologisch Instituut, die toch tot de VU-familie gerekend mogen worden. Dat geldt vanzelfsprekend nog meer voor het Academisch Ziekenhuis, het Medisch Centrum. Al deze instellingen komen langs in het boek. Tenslotte is een universiteit een *alma mater*, een voedende moeder. Al diegenen die een directe relatie hadden en hebben met die moeder – studenten, docenten en ondersteunend personeel, die aan haar functioneren hebben bijgedragen – komen dan ook aan bod, al kan men in dit kort bestek nooit aan al deze categorieën volledig recht doen.

Prof. dr. T. Sminia
Rector Magnificus

WING LINDBERG HALL

Dankwoord

Bij de totstandkoming van een boek past het diegenen te danken die daaraan een bijdrage hebben geleverd. In de eerste plaats is dat de Vereniging VU-Windesheim – tegenwoordig voluit ‘Vereniging voor Christelijk Hoger Onderwijs, Wetenschappelijk onderzoek en Patiëntenzorg’ – die de uitgave van dit boek mogelijk heeft gemaakt. Daarnaast hebben vele mensen op verschillende manieren hun aandeel geleverd aan de wording van dit boek. De leden van de Historische Commissie VU, dr. M.F.M. Wingers, prof. dr. W.Th.M. Frijhoff (vz.), prof. dr. H. de Ridder-Symoens, prof. dr. D.Th. Kuiper, prof. dr. G.J. Schutte, prof. dr. J. de Bruijn, drs. E. Boer, mr. J.L.K. van der Veen, en de veel te vroeg overleden drs. J.W.B. van Overhagen hebben aan de basis gestaan van het idee om ook aan een breed publiek de geschiedenis van de VU te presenteren.

Gesprekken met en materiaal van de vele andere auteurs in de Historische Reeks VU en andere betrokkenen hebben ook het nodige bijgedragen. Prof. dr. A.Th. van Deursen, dr. G.R. Zondergeld, dr. M.J. Aalders, dr. L. van Bergen, drs. H. Blauwendraat, dr. I. Stamhuis, drs. A.C. Flipse, dr. G.D. Thijs, drs. M. van Os, mevr. drs. W. Koffeman, dr. J.P. de Kleijn en J. Slothouber hebben in woord en geschrift informatie verschaft die hier is verwerkt. Verder hebben staf van het HDC, speciaal H. Seijlhouwer, van het Oud-Archief VU, met name H. van Kinschot, en van het AVC, in het bijzonder de vormgever H. Olijhoek en fotograaf R. den Engelsman, zich zeer behulpzaam getoond bij het verzamelen van het beeldmateriaal. Vele andere mensen hebben op hun manier bijgedragen aan dit boek, teveel om op te noemen. Hopelijk herkennen zij in deze – zij het naamloze – dankbetuiging waardering voor hun bijdragen.

Meeste dank gaat uit naar mijn mede-auteurs Marijke Völlmar, dr. Paul Schneiders en naar prof. dr. D.Th. Kuiper. Prof. Kuiper was tevens bereid de tekst van kritisch commentaar te voorzien, hetgeen het resultaat zeer ten goede is gekomen. Tenslotte dank ik Ide, Leo en Muirean voor al wat zij hebben gedaan, hetgeen niet onmiddellijk met de VU te maken heeft, maar wel met het uiteindelijk verschijnen van het boek.

Ik hoop van harte dat dit boek bij lezers herkenning oproept, maar tevens dat het hen uitnodigt zich verder te verdiepen in de geschiedenis van deze bijzondere – in beide betekenissen – universiteit.

Ad Tervoort

DIGNAE PULCHRE SUI IN DIEBUS

DIGNAE PULCHRE SUI IN DIEBUS

1

Een bijzondere Universiteit

“... Tegen de geest der eeuw ...”

Dr. Abraham Kuyper (1837-1920), theoloog en staatsman, stichter van de Vrije Universiteit, in 1905 in het gala-uniform van minister-president. ‘Abraham de Geweldige’ zoals hij in gereformeerde kring wel werd genoemd, was een zeer daadkrachtig man, geliefd en verguisd. Predikant, oprichter van De Standaard, oprichter van de eerste moderne politieke partij in Nederland, de Anti-Revolutionaire Partij, lid van de Tweede Kamer, Eerste Kamer, en minister-president van 1901-1905.

(Foto: Toon Dupuis; thans in het HDC)

Achtergronden bij de stichting

De Vrije Universiteit presenteert zich vandaag de dag als ‘gewoon bijzonder’. Zij is wel degelijk ook een echt bijzondere universiteit en haar oprichting vond plaats onder bijzondere omstandigheden. De geschiedenis van de VU belichaamt in zekere zin de emancipatie van een heel – zoals het toen nog heette – volksdeel. Zij was dus niet enkel gebonden aan de wetenschap, maar ook nadrukkelijk aan een deel van de samenleving. Bij de oprichting van de VU zijn vele mensen betrokken geweest, maar zij is toch nauwelijks voorstelbaar zonder de daadkracht van één man in het bijzonder: Abraham Kuyper (1837-1920). Deze predikantenzoon trad in zijn vaders voetsporen en werd na een studie theologie eveneens predikant, en wel in het dorpje Beesd. Daar zou hij een variant van een orthodox calvinisme leren kennen die aan de universiteiten en bij de daar optredende hoogleraren theologie nagenoeg in ongenade was gevallen. Kuypers verblijf in Beesd heeft hem

diepgaand beïnvloed en hem de weg gewezen naar een heroriëntering op de theologie van de Fransman Johannes Calvijn (1509-1564). Kuyper ontwikkelde de calvinistische theologie verder gedurende zijn leven.

Zijn neocalvinistische gedachtegoed kent een aantal fundamentele leerstellingen. Centraal daarin staat Gods souvereiniteit over heel de schepping. Heel de werkelijkheid is onderworpen aan de goddelijke scheppingsorde en het is dus de plicht van de mens deze te kennen en te gehoorzamen. In Kuypers visie werd dit een zeer actief beleefd geloof. Alles was onderworpen aan de Schepper en het was daarom plicht voor de gelovige de wereld geheel voor haar Schepper op te eisen. Het geloof strekt zich dus uit naar alle terreinen van het maatschappelijke leven.

Kuyper was eveneens sterk beïnvloed door de staatsman mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876). Ook Groen wenste een terugkeer naar het intens beleefde geloof van de Reformatie. Op politiek terrein wilde hij dat het negentiende-eeuwse Nederland zich niet langer zou baseren

op het gedachtegoed van de Franse Revolutie. Die had immers haar wortels in een libertijns ongelooft. Voor Groen, en zijn opvolger Kuyper, bestond er een fundamentele tegenstelling, de 'antithese' tussen geloof en ongelooft, die zichtbaar was in alle aspecten van de samenleving.

Groen en Kuyper keerden zich dus nadrukkelijk tegen de liberale geest van de negentiende eeuw en namen het op voor een orthodox calvinisme en de volgelingen ervan. Die volgelingen waren in het Nederland van de negentiende eeuw een achtergestelde groepering geworden. Liberalisme, kapitalisme en modernisme pretendeerden – niet voor het laatst – de motor van vooruitgang in de samenleving te zijn en hun volgelingen beheersten het maatschappelijk leven. Orthodox geloof – of dit nu calvinistisch of rooms-katholiek was – werd als ouderwets en achterlijk beschouwd en zou de vooruitgang vertragen. Op wetenschappelijk terrein zag de negentiende eeuw een enorme groei van het vertrouwen in het kunnen van wetenschap en techniek. Zaken als bijvoorbeeld de evolutie-theorie vormden onderdeel van een druk debat en een groot aantal 'waarheden' kwam in toenemende mate onder druk te staan. Ook de theologische faculteiten aan de rijksuniversiteiten werden door het debat beïnvloed. De hoogleraren die er meer 'moderne' theologische opvattingen op na hield domineerden de universiteiten. De strikte opvatting dat de bijbel als geheel Gods Woord was kwam onder druk te staan ten gunste van een vrijere interpretatie van de bijbel als boek, waarin óók het Woord van God te ontdekken zou zijn. Deze moderne interpretatie overheerste aan de rijksuniversiteiten, waar de predikanten voor de Hervormde Kerk werden opgeleid. Die werden echter in hun gemeenten

geconfronteerd met mensen die de orthodoxie trouw wensten te blijven. Kuyper achtte deze situatie onaanvaardbaar. Ook calvinisten hadden recht op predikanten die de orthodoxe leer predikten.

Van de rijksuniversiteiten viel in deze weinig te verwachten. Een ware christelijke universiteit zou volgens Kuyper vrij moeten zijn van de staat, die theologie slechts tolereerde, maar ook van de kerk, die bij de benoemingen van hoogleraren in de theologie een zeer sterke voorkeur toonde voor de meer moderne richtingen. Er moest dus een nieuwe, eigen opleiding komen voor predikanten, die niet onderhorig zou zijn aan kerkelijke leerstellingen, ook niet gedomineerd door de overheid, maar alleen georiënteerd op de bijbel, het Woord van God. Maar Kuyper zag het breder. De tegenstelling tussen geloof en ongelooft strekte zich uit naar alle terreinen van de samenleving en daarom zouden er ook voor de andere wetenschapsgebieden opleidingen moeten komen waar de bijbel als Gods Woord centraal stond in de uitgangspunten: een complete universiteit dus, waar men, 'vrij van kerk, vrij van staat, aan Gods Woord alleen gebonden', wetenschap beoefende.

De stichting

De verandering van de *Wet op het Hoger Onderwijs* van 1876 bood Kuyper en de zijnen de kans om hier concreet iets aan te doen, want de wet voorzag in de oprichting van instellingen voor bijzonder hoger onderwijs. Die zouden ook meer dan ooit nodig worden, want de wet beoogde ook de theologische faculteiten te veranderen. Die zouden zich voortaan meer bezig gaan houden met het bedrijven van een soort neutrale godsdienstwetenschap en minder met het opleiden van predikanten voor de Hervormde Kerk. De kerk moest nu zelf maar bijzondere kerkelijke hoogleraren aanstellen voor de opleiding. Ook nu werd aan het orthodoxe element in de Hervormde Kerk voorbijgegaan en de benoemde professoren vertegenwoordigden bijna uitsluitend de ethische richting in de kerk, die zich tussen de orthodoxie en het modernisme bewoog. Actie was nodig en Kuyper zou ook nu weer een vooraanstaande rol spelen. Eind 1877 werd bij de gefortuneerde bierbrouwer Willem Hovy door Kuyper en enkele andere Amsterdamse predikanten maandelijks vergaderd over de stichting van een eigen universiteit, waarvoor

De grondslag: artikel 2 van de statuten

"De Vereeniging staat voor alle onderwijs, dat in hare scholen gegeven wordt, geheel en uitsluitend op den grondslag der Gereformeerde beginselen, en erkent mitsdien als grondslag voor het onderwijs in de Godgeleerdheid de drie Formulieren van eenigheid, gelijk die in den jare 1619 door de Nationale Synode van Dordrecht voor de Nederlandsche Gereformeerde Kerken zijn vastgesteld; een zoodanig gezag daaraan hechtende, als genoemde Synode, blijkens hare eigene handelwijze en hare acten, aan de belijdenisgeschriften der Nederlandsche Gereformeerde Kerken heeft toegekend."

Willem Hovy, bierbrouwer in 'De Gekroonde Valk', alom gerespecteerd sponsor van de VU en eerste president-directeur van de Vereniging. De kaart is er één uit 'Abrahams Prentenboek', een kwartetspel getekend door Herman Nauta dat verscheen bij het 100-jarig bestaan van de VU. Het kaartspel werd ten tijde van Kuyper het prentenboek van de duivel genoemd.

(Collectie Historische Commissie VU)

een vereniging in het leven zou moeten worden geroepen. Op 17 augustus 1878 werd de *Lager Onderwijswet* door koning Willem III ondertekend. Dit was een verdere aansporing haast te maken met de plannen en men nam het besluit de plannen om een eigen universiteit te stichten openbaar te maken met de brief *Aan de gereformeerden in den lande*, gericht aan predikanten en andere vooraanstaande mensen in de kerk.

In deze brief schetste Kuyper de bedroevende toestand van het academisch onderwijs in de theologie en constateerde hij dat alleen een vrije universiteit hier een oplossing zou kunnen brengen. Op de dag van het uitgaan van deze brief, op 5 december 1878, werd in Utrecht een Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag opgericht, die in het

volgende hoofdstuk nader aan de orde komt. Na de koninklijke goedkeuring van haar statuten kon men aan de slag. Het nodige moest nog gebeuren, want het stichten van een universiteit van de grond af bracht een aantal te nemen hordes met zich mee. Uiteraard moesten er hoogleraren komen, maar eerst moest een startkapitaal worden vergaard van tenminste 100.000 gulden, zoals door de wet was voorgescreven. En wilde men de instelling verder onderhouden, dan zouden er ieder jaar vaste inkomsten nodig zijn. Het was de Vereniging die zich hiermee zou gaan bezighouden, en met succes. In brede kring werden de benodigde gelden gezocht en gevonden.

De universiteit kwam er en 20 oktober 1880 zou haar geboortedag, haar dies natalis, worden. Bij haar plechtige opening in de Nieuwe Kerk in Amsterdam – dat toen nog niet definitief als vestigingsplaats van de VU was gekozen, er circuleerden aanvankelijk nog namen van andere plaatsen – was de openingsrede *Souvereiniteit in eigen kring*, gehouden door wie anders dan Kuyper, het hoogtepunt. In deze beroemd geworden, lange redevoering verdedigde hij de stichting van de universiteit, in het kader van zijn visie op de samenleving, en schetste hij de richting waarheen zij diende te gaan waar het wetenschap en onderwijs betrof. Voor Kuyper stond vast dat gelovigen en ongelovigen elk een andere wetenschap bedreven. De ontwikkeling van wetenschap had voor christen en ongelovige weliswaar dezelfde richting, maar hun uitgangspunten waren verschillend. De wetenschapper wordt in zijn waarneming en interpretatie van de materie immers gekleurd door zijn levensovertuiging. Er was dus een ander perspectief op het object van onderzoek en dat had immers ook consequenties voor de resultaten.

Aan de Vrije Universiteit zou dus fundamenteel andere wetenschap moeten worden bedreven dan aan de overige instellingen. Een christelijke wetenschap diende te worden ontwikkeld, want de wetenschap was dan wel een terrein – Kuyper zei kring – met eigen regels, waar waarheid een criterium was voor geldige kennis, maar daarboven stond nog een Hogere Autoriteit. Kuyper formuleerde het aldus: “geen duimbreed is er op heel ’t erf van ons menselijk leven, waarvan de Christus, die áller soeverein is, niet roept: ‘Mijn!’” Ook alle wetenschap diende nadrukkelijk uit te gaan van Zijn Woord en gericht te zijn op Hem.

Over de wijze waarop dat vormgegeven moest worden zou aan de VU nog het nodige gezegd en geschreven worden. Voor de theologie

was de grondslag wellicht het duidelijkst geschetst: de 'drie formulieren van eenigheid' (de Nederlandse Geloofsbelijdenis van 1561 door Guido de Brès, de Heidelbergse Catechismus (1563) en de Dordtse Leerregels van 1619), belijdenisgeschriften uit de beginperiode van het calvinisme, gaven de richting voor het onderwijs. De grondslag werd bewust scherp gesteld en wees op het anderssoortige karakter dat het onderwijs in de theologie aan de VU zou krijgen; dit ter onderscheid van de beoefening ervan aan de rijksuniversiteiten, waar de maatschappelijk-ethische consequenties van het geloof veel grotere nadruk kregen dan het strikte belijden van het geloof.

Kuyper en de zijnen mikten dus erg hoog. De idealen waren reeds bij de opening van enorme proporties. Bij de stichting van de VU stonden die grote idealen in scherp contrast tot de eigenlijke omvang van de nieuwe instelling. Zij was bij haar oprichting ontzettend klein. Er waren weliswaar vijf hoogleraren, die leiding zouden geven aan drie faculteiten, Theologie, Rechten en Letteren, maar studenten waren er nog niet. De professoren zouden zich de eerste maanden dus nog niet met het geven van onderwijs bezighouden. Een bescheiden begin in dat opzicht, maar de VU kon nu in elk geval op weg. Kuyper werd vanzelfsprekend de eerste rector magnificus en hoogleraar dogmatiek.

Een bijzondere bestuursstructuur

Onderwijs en onderzoek waren natuurlijk ingebed in een bepaalde bestuursstructuur, al was de VU toen nog zeer klein. De VU was dus een particuliere universiteit die uitging van de Vereniging. Dit betekende dat in het eigenlijke bestuur van de VU de Vereniging een flinke vinger in de pap had. De Vereniging werd bestuurd door vijf - later zeven - directeuren, die verantwoordelijk waren voor alle belangrijke beslissingen die de Vereniging en de VU betroffen. Dat betekende dat het beleid ten aanzien van personen en financiën uiteindelijk aan de directeuren ter goedkeuring moest worden voorgelegd. Grote invloed op het benoemingsbeleid en de hand op de knip. Voorwaar, directeuren vormden werkelijk een belangrijk college. In zekere zin bekleedde het college de positie die de overheid toen nog had bij de rijksuniversiteiten. Het toezicht op de gang van zaken aan de VU,

zoals het onderwijs, was in handen van het college van curatoren, vijf in getal. Zij waren verantwoording schuldig aan het college van directeuren en in dat opzicht te vergelijken met de curatoria van Leiden, Utrecht en Groningen. Zoals gebruikelijk was de universiteit zelf onderverdeeld in faculteiten, met een decaan als voorzitter. Alle hoogleraren samen vormden de senaat, een college dat een adviserende rol had en ook belast was met het toezicht op de studenten. Uit hun midden werd bij toerbeurt de rector magnificus benoemd, de voorzitter van de senaat. Deze bijzondere bestuursstructuur zou heel lang intact blijven, zij het dat de senaat in de jaren vijftig zo talrijk zou worden dat voortaan een *senatus contractus* zou gaan functioneren. Het eenjarig rectoraat zou in de jaren zestig vervangen worden door een driejarig rectoraat. De VU was dermate gegroeid en zo complex geworden dat het beter werd geacht dat de rector magnificus zich enige jaren met bestuursaangelegenheden zou bezighouden. Tot begin jaren zeventig van de twintigste eeuw, toen met de aanvaarding van volledige overheids-subsidie en de komst van de *Wet Universitaire Bestuurshervorming* (WUB) het oude systeem niet meer kon blijven bestaan, zou deze structuur grosso modo gehandhaafd blijven.

De eerste vijftientig jaar: op zoek naar erkenning

Het pad dat de VU en haar supporters hadden gekozen was smal en vol hindernissen. Allereerst was er het financiële verhaal. Het ontbreken van geldelijke (of andere) steun van de overheid of kerk maakte de VU volledig afhankelijk van de achterban die de benodigde middelen moest opbrengen. Belangrijker was in die eerste jaren wellicht het personele verhaal. Hoogleraren die bekwaam waren en zich volledig konden vinden in de grondslag van de VU waren niet dik gezaaid. Het zou daarom in die eerste jaren bij een handvol hoogleraren blijven. Studenten waren er die eerste jaren ook niet veel en in hoofdzaak kwamen zij voor de theologie. Voor hen was de vraag of zij aan de slag zouden kunnen na hun afstuderen. De Nederlandse Hervormde Kerk had immers haar eigen predikantsopleidingen en de hervormde synode had kerkelijke examens van VU-kandidaten afgewezen. De problemen werden acuut duidelijk toen de eerste VU-student, Jan Houtzagers, een beroep aannam naar de hervormde gemeente in

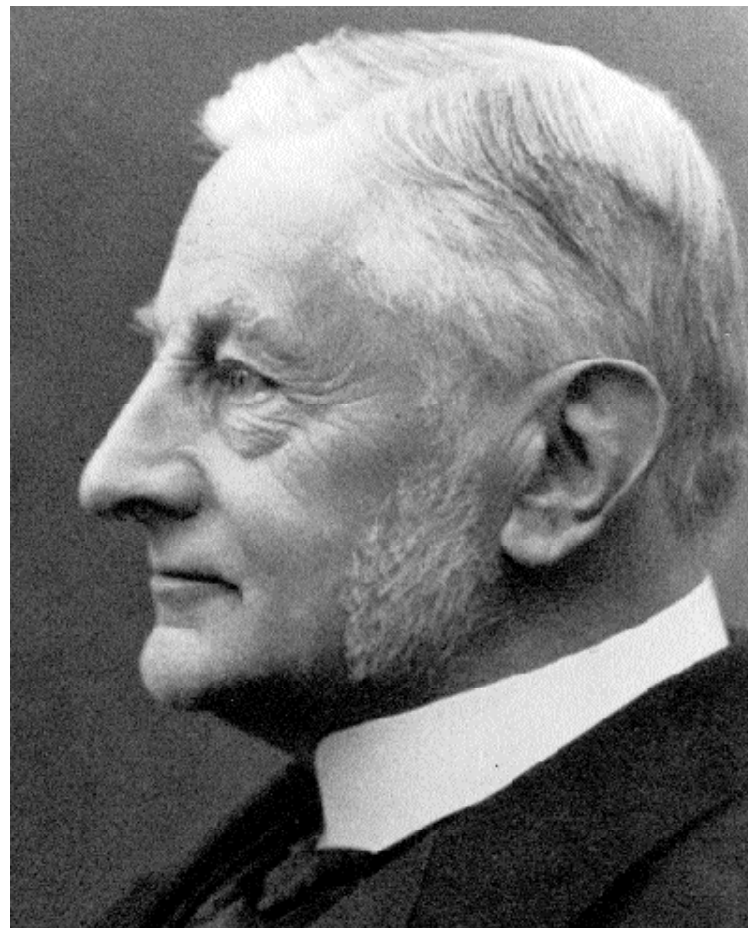
Kootwijk. Houtzagers deed daar in 1885/1886 'op onregelmatige wijze' examen en intrede als dominee, maar hij werd door de kerkbesturen niet geaccepteerd. Kuyper en de zijnen verlieten de kerk dolerend (treurend) onder meer om deze reden. De 'doleantie' betekende het ontstaan van een nieuw kerkverband, de Nederduitse Gereformeerde Kerken, die in 1892 zouden samengaan met een groot deel van de Christelijke Gereformeerde Kerk – welk kerkverband terugging op de Afscheiding van 1834, een eerdere orthodoxe afsplitsing van de Hervormde Kerk – en de Gereformeerde Kerken in Nederland vormen.

Niet iedereen aan de VU was gelukkig met deze ontwikkeling. En een aantal personen keerde nu de VU en Vereniging de rug toe, waaronder een enkele prominenten. Zo vertrok bijvoorbeeld ook theologie-professor Hoedemaker, een man van het eerste uur. De breuk met de kerk maakte dat de (personele en financiële) basis van de VU aanmerkelijk werd versmald, maar tegelijkertijd ontstond nu wel een kerkverband waar VU-theologen predikant konden worden.

Voor niet-theologiestudenten, voorlopig beperkt tot die in rechten en letteren, hadden de kerkelijke ontwikkelingen weinig invloed op hun carrièreperspectief. Zij werden geconfronteerd met een heel ander probleem. De examens die zij aan de VU aflegden, konden niet rekenen op maatschappelijke erkenning (de zogenaamde *effectus civilis*). Dat betekende dat VU-studenten hun examens tweemaal moesten doen: aan de VU, maar ook aan een rijksuniversiteit of aan de UvA.

De kwestie Lohman: nadere richtlijnen

De kerkscheuring van 1886 had aan het licht gebracht dat er niet altijd eensgezindheid was aan de VU over de invulling van de grondslag, en de consequenties ervan voor kerk en samenleving. De wijze waarop vorm gegeven zou moeten worden aan de gereformeerde beginselen zou ook op latere momenten een twistappel blijken te zijn, al werd de strijd soms op oneigenlijke gronden begonnen. Moeilijkheden hierover aan de VU kunnen zeker in deze periode, waarin een handvol voormannen de toon aangaf in het gereformeerde *studium, regnum et sacerdotium* (universiteit, rijk en kerk), niet los worden gezien van politieke en kerkelijke ontwikkelingen. Het vertrek van prof.

Jhr. mr. A.F. de Savornin Lohman omstreeks 1900, medestander en rivaal van Abraham Kuyper. Curator van de VU van 1879 tot 1883, hoogleraar in de rechten van 1883 tot 1896, rector magnificus in 1892. Hij verliet de VU in 1896 na een conflict met Kuyper. (Foto: HDC)

mr. A.F. de Savornin Lohman, hoogleraar in de rechten, is hiervan een voorbeeld. Lohman was tegelijk medestander en tegenstrever van Kuyper. Na kleine schermutselingen kwam het in 1894 tot werkelijke strijd die ging over de uitbreiding van het kiesrecht. Lohman was tegen en Kuyper voor. De Anti-Revolutionaire Partij (ARP) werd erdoor verscheurd en een deel van de fractie zou verder gaan als 'vrij antirevolutionairen' en in 1908 met anderen de Christelijk Historische Unie (CHU) vormen.

Dit politieke voorval had consequenties voor Lohmans functioneren aan de VU. Hij moest verdwijnen. Er werden klachten tegen hem ingebracht waarin onder andere stond dat de gereformeerde beginselen onvoldoende tot uiting kwamen in de resultaten van het onderwijs en onderzoek. Er werd een commissie benoemd die tot taak had te onderzoeken hoe

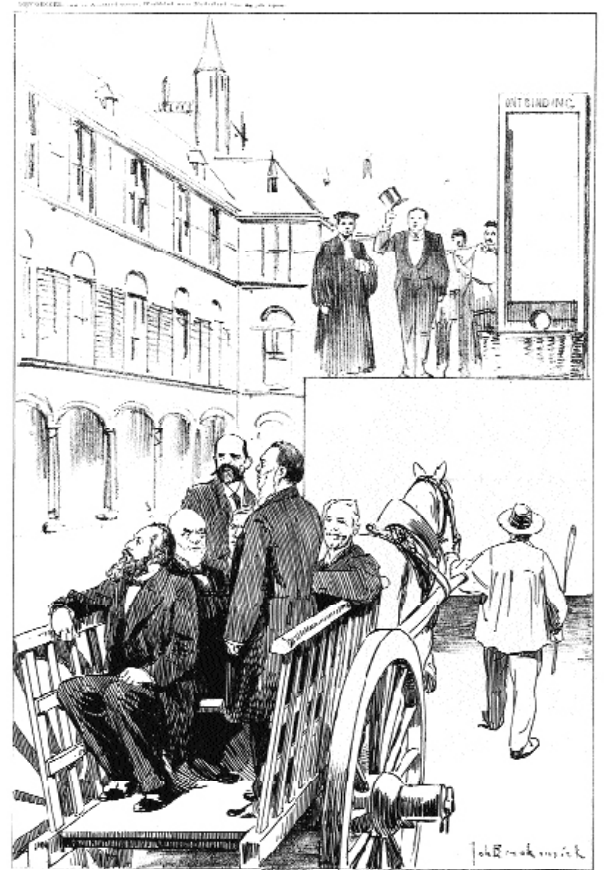
de gereformeerde beginselen in het onderwijs naar voren zouden moeten komen. Zij kwam tot de conclusie dat het onderwijs van Lohman daarin tekort schoot. Wederom was Kuyper een flinke rol toebedeeld in het conflict. Hij werd van alles op de hoogte gehouden door de voorzitter van deze commissie dr. H. Bavinck, later Kuypers opvolger als hoogleraar dogmatiek. Naar aanleiding van deze kwestie vroeg Lohman (evenals zijn zoon had gedaan) ontslag. Eén van de bijkomende gevolgen van dit conflict was wel dat er nadere richtlijnen werden geformuleerd met betrekking tot het bedrijven van wetenschap aan de Vrije Universiteit. In 1895 werden negentien stellingen gepubliceerd, die stelden dat men zich voor de verschillende takken van wetenschap altijd rekenschap moest geven van wat in calvinistische kring door de tijd heen over die vakken was geschreven en werd gedacht. Ook diende men altijd uit te gaan van het bijbelwoord. Wanneer 'de gegevens der ervaring en de gegevens der Heilige Schrift' met elkaar strijdig waren, dan moest of de onjuistheid van de gegevens dan wel die van de bijbel-

interpretatie worden aangetoond.

Belangrijker nog was wellicht dat de uitslag van dit conflict bepaalde dat gereformeerde beginselen van hoogleraren konden worden getoetst door colleges van curatoren en directeuren. Er werd dus een strakke lijn uitgezet en aan hoogleraren konden eisen worden gesteld waar het grondslagkwesties betrof. Die kon bij eventuele benoemingen ook als stok achter de deur fungeren. Dat is dan ook wel gebeurd. Ook maakte het eens te meer helder dat er meer duidelijkheid zou moeten komen over wat de beginselen exact inhielden en hoe die voor de verschillende faculteiten moesten worden uitgewerkt. En daarvoor, zo dacht Kuyper, was er behoefte aan een calvinistisch wijsgerig stelsel.

Maatschappelijke erkenning?

Vijfentwintig jaar duurde het voor de graden behaald aan de VU op maatschappelijke erkenning konden rekenen, maar daar was wel een *tour de force* van de stichter voor nodig. In 1905 wist Kuyper, als minister-president, een wetsvoorstel door de Staten-Generaal te loodsen waardoor de titels en graden van de VU het zogenaamde civiel effect kregen. Na moeizame beraadslagingen in de Tweede Kamer, werd het voorstel van Kuyper door de confessionele meerderheid gesteund en aangenomen.

De eerste dochters der ontbindings-commissie

Het ontbinden van de Eerste Kamer, toen deze niet akkoord wenste te gaan met de verandering van de wetgeving op het hoger onderwijs van Kuyper, leverde de nodige kritiek op, getuige deze spotprent die betrekking heeft op de maatregel van minister-president Kuyper.

(De Amsterdammer 24-7-1904; HDC)

Het wetsvoorstel werd aanvankelijk door een liberale meerderheid in de Eerste Kamer weggestemd. Kuyper besloot toen de Eerste Kamer te ontbinden, aangezien de meerderheid van de Provinciale Staten inmiddels confessioneel geworden was. In een nieuwe samenstelling werd het voorstel nu ook in de Eerste Kamer aangenomen. Deze weinig elegante – maar niet ongrondwettelijke – kunstgreep van Kuyper kwam hem op veel kritiek te staan.

Deze erkenning van VU-examens was evenwel niet zonder voorwaarden. In de wet was namelijk expliciet gesteld dat de universiteit binnen vijftwintig jaar, in 1930 dus, vier en binnen vijftig jaar vijf faculteiten diende te hebben, met aan elke faculteit tenminste drie gewone hoogleraren. Groei was dus noodzakelijk voor het voortbestaan! Dit was overigens in de geest en het streven van Kuyper, die reeds bij de opening van de universiteit al over de vijf toentertijd traditionele faculteiten van een

volledige universiteit had gesproken: Theologie, Rechten, Letteren, Geneeskunde, en Wis- en Natuurkunde.

Blijvende erkenning: de VU tot 1930

Bij het vijftiengjarige bestaan was er dus reden voor vreugde. Maatschappelijke erkenning van haar examens en graden. Publieke erkenning was er dus, hoewel afgedwongen. Nu zou er bredere maatschappelijke en wetenschappelijke erkenning bevochten moeten worden. De drie al bestaande faculteiten telden in oktober 1905 tenminste het benodigde aantal van drie hoogleraren. De VU ging eveneens voortvarend te werk om aan de andere gestelde voorwaarden te voldoen. Al in 1907 werd een aanvang gemaakt met het opzetten van een medische faculteit, toen L. Bouman als hoogleraar werd aangesteld. Ondanks de onmiskenbare capaciteiten van Bouman en zijn confrater F.J.J. Buytendijk, die de wel heel kleine faculteit vanaf 1918 als hoogleraar zou komen versterken, lukte het niet haar intact te laten. Vooral op financieel (en personeel) vlak was een volledige medische faculteit voorlopig teveel gevraagd. De ontbrekende overheidssteun maakte het offer dat van de leden en begunstigers van de Vereniging gevraagd werd wel heel erg groot. Zij moesten uiteindelijk het volle bedrag voor de verdere ontwikkeling op tafel leggen. Uiteindelijk zou dit er dan ook mede toe leiden

dat Bouman en Buytendijk halverwege de jaren twintig de VU verlieten en hoogleraarposten zouden gaan bekleden aan rijksuniversiteiten. Het zeltogende bestaan van de medische faculteit plaatste de universiteit voor een groot probleem dat te maken had met haar erkenning. Vijf jaar vóór het verlopen van de eerste termijn, die inhield dat de VU op dat moment een vierde faculteit zou moeten hebben met tenminste drie hoogleraren, was de medische faculteit nagenoeg verdwenen. Als er binnen die termijn niet naar een oplossing zou worden gezocht, zou de VU rekening moeten houden met het verlies van de maatschappelijke erkenning van haar examens en graden. Het had vijftiengjaar geduurd voordat die erkenning er kwam en hier was een kunststuk van de grote calvinistische voorman voor nodig geweest. Zou de VU die erkenning na vijftiengjaar alweer verliezen?

In de jaren twintig werd er druk nagedacht over dit probleem. Allerlei varianten om een weg te vinden om toch tot een constituering van een vierde faculteit te komen passeerden de revue. Een economische faculteit wellicht? President-directeur Colijn, zelf een man met de nodige ervaring in Nederlands-Indië, suggereerde zelfs dat Indologie als faculteit zou kunnen fungeren. De twee meest waarschijnlijke alternatieven voor een volledige vierde faculteit waren toch de volgende. Men kon doorgaan met de medische faculteit, maar dan wel in afgeslankte vorm. Het zou dan noodzakelijk zijn ook een aantal bijzondere hoogleraren te benoemen aan

De bekende VU-busjes gesierd met een afbeelding van Abraham Kuyper, die nog te bewonderen zijn in de vitrinekast in het hoofdgebouw, zijn een belangrijk symbool van de Vrije Universiteit. Pas in 1970 werd de VU financieel gelijkgesteld met het openbaar hoger onderwijs. Tot die tijd was men afhankelijk van middelen beschikbaar gesteld door particulieren, in het bijzonder de leden en contribuanten van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, thans de Vereniging VU-Windesheim. In 1932 werd op initiatief van van een aantal prominente vrouwen uit VU-kringen het 'VU-plan 1937' gestart. De VU-vrouwen zouden elke week "hun dubbeltjes" opzij leggen voor de versterking en uitbreiding van de VU. Daarvoor werden deze busjes met de beeltenis van Abraham Kuyper gebruikt. In de jaren vijftig en zestig stond bij meer dan de helft van de gereformeerde gezinnen het 'VU-busje' op de schoorsteenmantel. Aanvankelijk was de opbrengst bestemd voor de versterking van

de wis- en natuurkundige faculteit. Na de oorlog werd de opbrengst ook gebruikt om de medische faculteit mede te financieren. Het busje zou officieel tot 20 april 1991 gebruikt worden. VU-plan 1937 en Vrouwen VU-Hulp hebben tot 1998 in totaal bijna acht miljoen euro bijeengebracht.

(Foto: René den Engelsman)

een andere universiteit, waarbij dan in eerste instantie werd gedacht aan de Universiteit van Amsterdam. Of men zou kunnen beginnen met een Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen. Een direct contact met de UvA lag om meerdere

redenen moeilijk en dat was één van de argumenten om in 1927 voor het laatste plan te kiezen. Bovendien kon van een natuurwetenschappelijke faculteit een propedeutische functie uitgaan voor een medische faculteit, want de roep om een christelijke opleiding tot arts werd zeker niet minder luid. Die leefde zeer sterk bij de gereformeerde achterban.

Het werd een Faculteit Wis- en Natuurkunde en er moest haast gemaakt worden met de verwezenlijking ervan. Men moest op zoek naar tenminste drie gewoon hoogleraren en ook nu speelde de gewenste combinatie van bekwaamheid en vastheid van beginsel een rol. De combinatie bleek, vooralsnog, schaars. Toch werden op tijd drie hoogleraren (dr. ir. J. Coops voor scheikunde, dr. G.J. Sizoo voor natuurkunde en de nog zeer jonge dr. J.F. Koksma voor wiskunde) aangesteld. Met gepaste trots kon bij het vijftigjarig bestaan worden stilgestaan bij het feit dat de vierde volledige faculteit aan de VU kon worden toegevoegd en dat het civiel effect van de VU-examens behouden zou blijven.

Streven naar christelijke wetenschap bij groei en verandering

De vierde faculteit was lang een heet hangijzer geweest, want het voortbestaan van de VU als publiek erkende wetenschappelijke instelling had ervan afgehangen. Ook in de andere faculteiten moest men echter aan de slag, want de reeds bestaande faculteiten moesten tenminste altijd op het minimumaantal van drie hoogleraren blijven. Dat betekende dat vacatures snel ingevuld dienden te worden. Daarbij zou steeds om de hoek komen kijken dat men eisen stelde aan zowel de bekwaamheid van de gekozen docenten als aan hun overeenstemming met de grondslag van de VU. Er was inmiddels wel een hele generatie opgeleid aan de gereformeerde univer-

De vroegere ambtsketen van de rector magnificus met een gestileerde afbeelding van het zegel van de VU: de maagd in de tuin.

(Foto: HDC)

siteit, maar de gang van zaken van de eerste vijftwintig jaar van de vorige eeuw maakt wel duidelijk dat het intellectuele reservoir waaruit overtuigde gereformeerde wetenschappers konden worden geput toch nog beperkt was. Allereerst waren er de nodige kredietbenoemingen in het hooglerarencorps. Een aantal mannen werd op zeer jonge leeftijd benoemd, zonder dat er sprake was van de gewenste ervaring voor het bekleden van een leerstoel. Aan de andere kant werd soms voor geleerden gekozen, waarover geen absolute zekerheid bestond dat zij volledig achter de grondslag van de VU konden staan. Het laatste criterium heeft wellicht nog het zwaarste gewogen in deze periode. Het heeft ook aanleiding gegeven voor onenigheid over de wenselijkheid van het aanblijven van enkele hoogleraren.

Eén en ander had natuurlijk ook te maken met de veranderingen die de samenleving had ondergaan. Het begin van de twintigste eeuw bracht nieuwe vragen en situaties waarmee de voormannen uit de negentiende eeuw niet hadden hoeven worstelen. Er was een wereldoorlog geweest, allerlei veranderingen op het terrein van politiek hadden plaatsgevonden met de introductie van het algemeen kiesrecht (inclusief vrouwenkiesrecht) en de gelijkberechtiging van het bijzonder onderwijs. Cultuur en literatuur hadden zich vernieuwd. Nieuwe vormen van vermaak en informatie als de radio en de bioscoop deden hun intrede. Er was inmiddels aan de VU een hele generatiewisseling geweest. En de nieuwe tijd bracht ook voor de docenten en studenten aan de VU nieuwe vragen omtrent de gereformeerde beginselen en hoe deze pasten in de tijd, waarin de emancipatie van de gereformeerden zich in snel tempo aan het voltrekken was. De hoogopgeleide alumni van de VU (en haar studenten) speelden een hoofdrol in het opwerpen van allerlei vragen. Daarop volgde wel reactie van gereformeerde autoriteiten. Was de nieuwe generatie zich nog wel bewust van de wortels van de gereformeerde emancipatiestrijd, keek zij niet teveel buiten de grenzen van de gereformeerde zuil?

Eén van de discussies die voortvloeide uit dit debat was heeft betekenis gehad voor de VU, want zij was er op alle niveaus bij betrokken. Zij staat bekend als de kwestie-Geelkerken en

werd ietwat spottend ook wel de kwestie van 'de sprekende slang' genoemd. Wat was er aan de hand? In april 1924 had VU-alumnus dr. J.G. Geelkerken, een leerling van de theoloog Bavinck, in Amsterdam een preek gehouden over de zondige natuur van de mens, die voortvloeide uit de zondeval zoals beschreven in Genesis 3. Eén van de gemeenteleden dacht Geelkerken te betrappen op afwijken van de gereformeerde leer. Hij zou namelijk gesuggereerd hebben dat het spreken van de slang tot Eva figuurlijk diende te worden opgevat.

De klacht van het gemeentelid kwam uiteindelijk terecht bij de hoogste kerkelijke instantie, de synode. Geelkerken weigerde echter expliciet in te stemmen met de letterlijke opvatting van de bijbel, zoals de synode van Assen van hem eiste. Het zou leiden tot zijn afzetting als predikant en tot een kerkscheuring, waarbij Geelkerken en zijn medestanders een nieuwe kerk, de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband, oprichtten. De VU was er op verschillende manieren bij betrokken. Allereerst waren nogal wat studenten het met Geelkerken eens en genoot hij onder een groot deel van hen een zekere populariteit. Maar ook onder de docenten was er een aantal dat zich aan de kant van Geelkerken had opgesteld en enkelen van hen werden lid van het nieuwe kerkgenootschap. Met name buiten de theologische faculteit waren de meningen verdeeld. Aan de andere kant was de besluitvorming op de synode van Assen danig beïnvloed door de theologen van de VU. Vooral vanuit de Vereniging, die een veel bredere groep vertegenwoordigde dan de vooralsnog weinig talrijke intellectuelen uit VU-kring, kwam kritiek. Als men de bijbel niet meer als maatstaf kon gebruiken, waar moest het dan naar toe? Er werd getwijfeld aan de gereformeerde beginselen van een aantal hoogleraren, en de vraag was of zij wel op de VU thuishoorden. Hoewel het toezicht op het onderwijs feitelijk onder de curatoren hoorde, kon het college van directeuren de aanzwellende kritiek vanuit de Vereniging, waar uiteindelijk het geld vandaan moest komen, niet negeren.

Op de jaarvergadering van 1927 werd dan ook besloten een commissie in te stellen, die zou onderzoeken of de gereformeerde beginselen uit artikel 2 van de Statuten ook inhielden dat men de bijbel onvoorwaardelijk letterlijk moest opvatten. In 1928 kwam de commissie met een rapport. De uitspraken van de synode over de letterlijke interpretatie van de bijbel werden van kracht voor de VU. Het oordeel

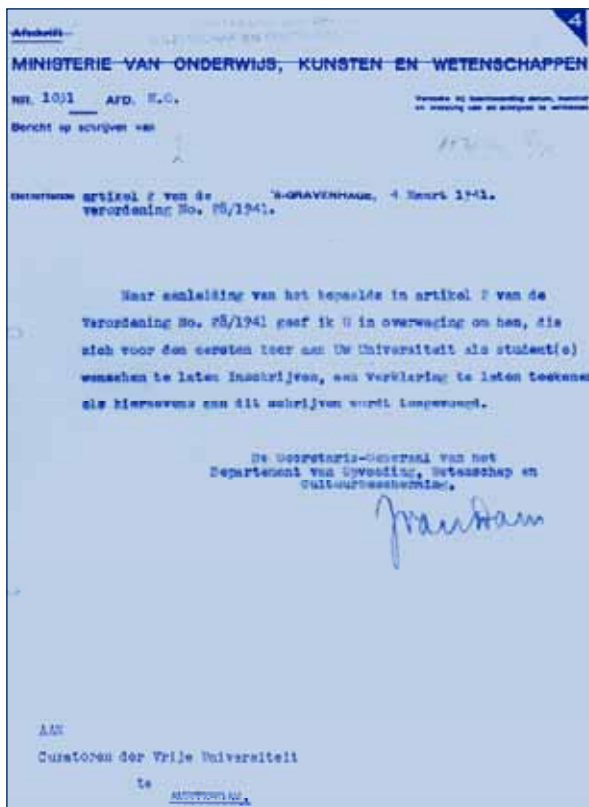
van de commissie luidde dat het beginsel voor de VU gold dat de bijbel als heilig geschiedverhaal zonder meer letterlijk diende te worden genomen en dat zij niet in twijfel mocht worden getrokken, zonder dat daarvoor bijbelse argumenten werden gebruikt.

Hoewel enkele VU-prominenten vonden dat de situatie volledig uit de hand gelopen was, leek de situatie hiermee voorlopig opgelost. De hoogleraren konden met de conclusie van de commissie instemmen. Hiermee hadden de voorstanders van de strikte interpretatie van de gereformeerde beginselen, onder aanvoering van de VU-theologen, een overwinning behaald. Het zou in een aantal opzichten een Pyrrhus-overwinning blijken. De dissidente hoogleraren haalden namelijk wel hun gelijk in één bepaalde kwestie. Kerkelijke uitspraken hadden geen consequenties voor de VU, behalve aan de theologische faculteit. De rol die theologen in de universiteit zouden spelen zou na 1930 dan ook een andere zijn. De theologische faculteit zou in het universitaire krachtenveld haar zeer dominante positie kwijtraken. Was de VU lange tijd toch vooral een opleiding voor theologen geweest, daar zou langzamerhand verandering in komen nu de VU meer en meer een 'gewone' universiteit werd, in die zin dat er een maatschappelijk kader werd opgeleid.

De VU in jaren van crisis en oorlog

Het feest van het vijftigjarig bestaan van de VU werd met flink vertoon en de nodige trots gevierd. Uit het jaar 1930 dateren ook de eerste eredoctoraten van de VU. Eén van de eerste erepromoties betraf niemand minder dan de president-directeur H. Colijn, de man die als minister-president van 1933 tot 1939 zo'n groot (maar controversieel) stempel zou drukken op de Nederlandse samenleving. Toch was er wel enige reden om de toekomst met bezorgdheid gade te slaan. De beurskrach van 1929 zou de wereldeconomie in een diepe crisis storten, die ook Nederland gedurende de jaren dertig in haar greep zou houden. Een andere ontwikkeling die tot waakzaamheid noopte was de opkomst in binnen- en buitenland van vele rechts-extremistische, fascistische organisaties, die de parlementaire democratie om zeep wensten te helpen.

Hoewel de jaren dertig dus nadrukkelijk crisis brachten, groeide de universiteit toch wel. Het

Brief van de Duitsgezinde secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, prof. dr. J. Van Dam, waarin de curatoren van de VU gevraagd wordt om studenten de Ariërverklaring – daarnaast – te laten tekenen.

Deze verklaring diende om het studeren van mensen van joodse afkomst onmogelijk te maken. (Oud-Archief VU)

docentencorps groeide van 21 in 1930 tot 33 in 1939. Er kwamen eveneens meer studenten. Waren dat er in het academisch jaar 1930-31 nog 492, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog waren het er 639. Opmerkelijk was dat ook de achterban groeide in de magere economische jaren, hetgeen toonde dat de VU zich ook in moeilijke periodes kon handhaven en zelfs groeien. Een teken dat zij zich een vaste plaats had verworven in de gereformeerde zuil. Ook in het politieke debat zouden de wetenschappers van de VU al vroeg in de dertiger jaren stelling nemen. Enkele prominente hoogleraren zouden fascisme en nationaal-socialisme op allerlei gronden categorisch afwijzen. Calvinisme en fascisme waren gedwongen elkaar “principeel en zonder kwartier te bestrijden”, aldus prof. mr. Anne Anema, hoogleraar in de rechten. Ook tegen het almaar sterker wordende antisemitisme in nazi-Duitsland begon men in VU-kringen steeds sterker stelling te nemen. Het is opvallend, dat in de systematische afwijzing van fascisme en nazisme met name hoogleraren die aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid waren verbonden sterk op de voorgrond traden.

Ook de discussie over de calvinistische beginselen werd verder gevoerd. Dit keer waren het theologen en filosofen die tegenover elkaar kwamen te staan. De Faculteit der Godgeleerdheid, onder aanvoering van hoogleraar H.H. Kuyper (zoon van) en prof. dr. V. Hepp, had grote moeite met de filosofen prof. dr. D. H.Th. Vollenhoven en zijn zwager prof. dr. H. Dooyeweerd, grondleggers van de Wijsbegeerte der Wetsidee, een calvinistische filosofie die collegestof zou worden voor generaties VU-studenten nadien. Ditmaal was onder andere de twee-naturenleer (Zijn Goddelijke en menselijke natuur) van Christus onderwerp van discussie. De kwestie sleepte enige jaren voort, maar zou de VU-gemeenschap minder schokken dan de kwestie-Geelkerken had gedaan. Tot een echte oplossing van dit conflict zou het voorlopig ook niet komen. Er stonden de VU en de wereld immers andere gebeurtenissen te wachten... Op 10 mei 1940 viel Duitsland Nederland binnen en in vijf dagen volgde overgave na het bombardement op Rotterdam. Tijdens de dagen van gevecht had de VU stilgelegen en waren er vanzelfsprekend geen colleges gegeven. Tientallen studenten en enkele docenten waren

onder de wapenen geweest, overigens zonder dat er doden vielen te betreuren. Dat zou in de loop van de oorlog anders worden...

Al op 21 mei werd weer met de colleges begonnen. Studenten die gemobiliseerd waren keerden al spoedig terug en er werd voorzichtig gepoogd de draad weer op te pakken. Hoewel in eigen kring onmiddellijk groot bezwaar werd gemaakt tegen het lidmaatschap van de historicus A.A. van Schelven van het Nationaal Front, nam de VU als instelling aanvankelijk een vrij voorzichtige houding aan. In die eerste maanden trachtte zij zich voorlopig zo veel mogelijk aan de veranderde situatie aan te passen. De Ariërverklaring, waarmee de bezetters het joodse personeel aan universiteiten wilden verwijderen, werd door alle personeelsleden van de VU getekend.

Al spoedig werd echter duidelijk dat er van de bezetters weinig goeds te verwachten viel. Op 24 oktober werd de rector magnificus, prof. mr. V.H. Rutgers, om onduidelijke redenen

door de Duitsers gearresteerd. Rutgers was overigens vanwege de oorlogsomstandigheden twee jaar lang rector en zou zich als boegbeeld van verzet ontpoppen. Spoedig zouden er allerlei maatregelen worden genomen door het 'Ministerie van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming' de bezettersnaam voor het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Die maatregelen zouden het hoger onderwijs in Nederland in nazistische zin moeten hervormen.

Als instelling heeft de VU zich in het verdere verloop van de oorlog principieel tegenover de bezetter opgesteld. Directeuren, curatoren en de senaat hebben bij de verordeningen vanuit Den Haag doorgaans getracht de maatregelen te traineren, niet te implementeren of - een enkele keer - rechtstreeks te weigeren. Steeds konden zij zich bij dit verzet beroepen op het bijzondere karakter van de VU. Zij was immers geen rijksinstelling en behoorde zich in haar beleid te houden aan gereformeerde beginselen en men liet de bezetter weten dat daaraan niet getornd kon worden. Zij had in die zin meer ruimte om te manoeuvreren dan de rijksuniversiteiten, iets wat ook voor bijvoorbeeld de Katholieke Universiteit Nijmegen - waarmee soms nauwe contacten werden aangeknoopt - gold. Rector Rutgers stond bijvoorbeeld enkele joodse studenten

Aankondiging van de beruchte 'loyaliteitsverklaring' in het eveneens beruchte Verordeningenblad voor het bezette Nederland.

(Oud-Archief VU)

Verordnungsblatt Verordeningenblad

für die
besetzten niederländischen
Gebiete
Stück 9

voor het
bezette Nederlandsche
gebied
Aflevering 9

Ausgegeben am 17. März 1943

Verschenen 17 Maart 1943

INHALT.

Seite

27. Verordnung des Reichskommissars für die besetzten niederländischen Gebiete über besondere Massnahmen im Universitäts- und Hochschulwesen 125

INHOUD.

Blz.

27. Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied betreffende bijzondere maatregelen op het gebied van het onderwijs aan universiteiten en hoogeschole 125

Prof. mr. Jacobus Oranje, hoogleraar in de rechten, in 1939. Een van de drie 'oorlogsrectoren' (1943-45). Oranje werd rector nadat de VU haar deuren officieel gesloten had. Clandestien werd er echter wel degelijk doorgewerkt. Oranje nam in het geheim honderden tentamens af en speelde daarnaast een stimulerende rol in het verzet. Hij overleed in 1946 nadat zijn al zwakke gezondheid door de laatste beproevende bezettingsjaren ernstig was aangetast.

(Foto: HDC)

en academici toe zich in te schrijven aan de VU of gebruik te maken van universitaire faciliteiten, terwijl van de kant van het ministerie de maatregelen tegen de joden elkaar in rap tempo opvolgden.

Een aantal van die verordeningen had direct tot gevolg dat de studentenpopulatie aan de VU geweldig groeide en – zij het nog tijdelijk – ook van karakter begon te veranderen, in die zin dat nu ook studenten met niet-gereformeerde achtergrond de VU kwamen bevolken. In het jaar 1942-43 stonden zelfs 1208 studenten ingeschreven. Enkele honderden van hen waren oorspronkelijk student te Leiden, maar de definitieve sluiting van die universiteit in het voorjaar van 1942 had mensen gedwongen naar elders te verhuizen en de VU was kennelijk een gewilde uitwijkplaats.

Ook in het benoemingsbeleid van hoogleraren werd gepoogd inmenging van de bezetter zoveel mogelijk tegen te gaan. De Duitse autoriteiten trachtten immers zoveel mogelijk de

benoemingen van hoogleraren naar zich toe te trekken. Dit betekende dat enkele hoogleraren hun emeritaat maar met een aantal jaren moest uitstellen. Ook in de kwestie van de Arbeidsdienst, waarbij studenten voor een periode naar Duitsland zouden moeten om werk te verrichten voor de Duitse oorlogsmachine, werd door het bestuur van de VU consequent afwijzend gereageerd. Het werd echter wel duidelijk dat de situatie steeds nijpender werd en dat zelfs om een bijzondere universiteit het nazistische net zich strakker begon te spannen. Het VU-bestuur had daarom al besloten de universiteit te sluiten, wanneer niet meer in de geest van de statuten kon worden gewerkt.

Dat moment was niet ver meer weg. Het doodschietsen op 5 februari 1943 van H.A. Seyffardt, generaal van het Nederlandse S.S.-Vrijwilligerslegioen, was aanleiding voor de Duitsers om razzia's te houden aan bijna alle universiteiten in het land, omdat men abusievelijk dacht dat de daders studenten waren geweest. Ook de VU werd slachtoffer van de razzia en zeventig studenten werden weggevoerd naar kamp Vught. In ruil voor vrijlating, moest iedere student een loyaliteitsverklaring tekenen, waarin hij verklaarde niets tegen de bezetter te zullen ondernemen.

Deze loyaliteitsverklaring zou nog een verdere rol spelen. Er werd namelijk van alle studenten gevraagd deze te tekenen. Anders mochten zij niet verder studeren en kwamen zij in aanmerking om naar Duitsland te worden weggevoerd om daar dwangarbeid te verrichten. Ook nu zou het VU-bestuur zich verzetten tegen deze maatregel. Na een wekenlang durend steekspel kreeg de rector, prof. dr. D. Nauta, 1200 exemplaren van deze verklaring om onder zijn studenten te verspreiden. Dit deed hij, maar voegde daar een brief aan toe met de mededeling dat de VU vanaf 12 april gesloten zou zijn. Mochten studenten willen tekenen, dan moesten zij de formulieren zelf maar naar het ministerie sturen. Aanvankelijk tekende slecht 3 % van de VU-studenten. Toen de situatie nog dreigender werd en wegvoeringen aan de orde van de dag waren, tekenden nog enkelen. De overgrote meerderheid echter niet en zo'n 1000 studenten zouden nu moeten onderduiken. Dat de VU haar deuren in april officieel sloot, betekende niet dat er toen nog college werd gegeven, want na 5 februari had de schrik er al flink ingezet. De colleges waren al op 8 februari voor onbepaalde tijd opgeschort. Zo begon het academisch jaar 1943-'44 zonder officiële studenten. Die studeerden clandestien echter wel gewoon verder. Veel docenten waren studenten

De loyaliteitsverklaring:

“Ondergetekende ... geboren ... te ...
wonende ...

verklaart hiermede plechtig dat hij de in het bezette Nederlandsche gebied geldende wetten, verordeningen en andere beschikkingen naar eer en geweten zal nakomen en zich zal onthouden van iedere tegen het Deutsche Rijk, de Deutsche weermacht, of de Nederlandsche autoriteiten gerichte handeling, zoomede van handelingen of gedragingen welke de openbare orde aan de inrichtingen van hooger onderwijs, gezien de vigeerende omstandigheden, in gevaar brengen.”

in de komende oorlogsjaren over het algemeen zeer behulpzaam wanneer het ging om het doen van tentamens, examens en de voorbereidingen voor promoties. Die konden immers niet meer in de gesloten universiteitsgebouwen worden afgenomen. Nu werd dit vaak op andere adressen gedaan (bij hoogleraren thuis, in restaurants en treinen, maar zelfs op onderduikadressen), omdat de bewegingsvrijheid van studenten na de commotie rond de loyaliteitsverklaring zeer beperkt was geworden.

Naast de algemene houding van de VU als instelling, was er de houding van personen uit VU-kring ten opzichte van de bezettende macht. Door zowel studenten als docenten werd op actieve en passieve wijze deelgenomen aan het verzet. Hoewel het wat aarzelend op gang kwam, zouden velen uit de kringen van de VU op verschillende wijze een bijdrage leveren. Het wis- en natuurkundegebouw aan de De Lairesestraat zou zelfs het centrum van een verzetsgroep worden rondom prof. J. Coops, hoogleraar scheikunde, die zijn kennis van de chemie inzette om persoonsbewijzen te vervalsen.

De oorlog is de VU op een behoorlijk verlies komen te staan aan mensen en materieel. Niet minder dan 89 mensen uit VU-kring werden slachtoffer van de oorlog. En dit verlies vond plaats in alle geledingen: president-directeur Colijn, curator ds. T. Ferwerda, rector Rutgers, een groot aantal studenten, allen gestorven als gevolg van de oorlogsomstandigheden. Ook was er flinke materiële schade. Weliswaar was de achterban van de VU zelfs in de moeilijke oorlogsjaren nog verder gegroeid en de financiële positie in bepaalde opzichten verbeterd, niettemin waren er flinke gaten geslagen in de beschikbare middelen. Niet alleen was er door de bezetters allerlei apparatuur geroofd uit de laboratoria, maar het bestuur had ook diep in

de buidel getast om studenten financieel te ondersteunen, wanneer deze door de oorlog in moeilijkheden waren geraakt. Zo hadden de bezetters in 1941 besloten geen studiebeurzen meer uit te keren aan studenten van bijzondere universiteiten. Het VU-bestuur had toen besloten een studiefonds op te richten waaruit deze studenten geld ontvingen voor hun studie, maar ook ondergedoken studenten konden van dit fonds profiteren. Eén en ander had de beschikbare middelen danig verminderd.

De VU tot 1955: verdere groei

Al in de laatste maanden van de bezetting werd de toekomst van de VU nadrukkelijk op de agenda gezet; in april 1945 stond de oprichting van een nieuwe faculteit op de agenda van de senaat en wel de faculteit der economie. Na de bevrijding waren alle inspanningen er ook op gericht zo snel mogelijk weer aan de slag te gaan. Voor de universiteit heropend kon worden moest echter de zuivering van verdachte studenten en docenten plaatsvinden. Professor Koksma, hoogleraar wiskunde, had samen met hoogleraar pedagogiek J. Waterink zitting in de commissie die de het gedrag van studenten moest onderzoeken. De zuivering zou bij de studenten tot een betrekkelijk klein aantal berispingen (26) en tijdelijke uitsluitingen (14) leiden van de 50 studenten die werden verhoord. Wel zou de zuivering het vertrek van professor Van Schelven tot gevolg hebben. De officiële heropening van de VU zou plaatsvinden op 25 juni 1945. Met steun van – nu ook in sterkere mate – de Nederlandse overheid en als gevolg van hulp uit de Verenigde Staten kon een begin gemaakt worden met het herstel van de financiële en materiële schade die de universiteit had opgelopen. De bibliotheek kon profiteren van giften van universiteiten uit het buitenland. Spoedig zou ook de Nederlandse overheid een grotere subsidie toekennen aan de VU: een tendens die de komende decennia steeds sterker zou worden en haar hoogtepunt zou kennen in 1970 bij het besluit tot volledige subsidiëring door de overheid. Dat de VU ook van de eigen achterban een duidelijk signaal kreeg dat de universiteit haar bestaansrecht volop bewezen had en verder moest groeien, bleek uit het feit dat al op de eerste jaarvergadering na de bevrijding werd aangekondigd dat het aantal leden en begunstigers na de oorlog met een kwart was gestegen, terwijl de contributies met de helft waren vermeerderd.

Die ruimer beschikbare middelen konden uitstekend worden ingezet voor de verdere groei van de universiteit. Daar stond natuurlijk de uitbreiding met tenminste één faculteit op de agenda. Die was immers wettelijk gezien nodig om het civiel effect te blijven behouden. De termijn daarvoor zou verstrijken in 1955 en die werd ruimschoots gehaald. De faculteit der economische en sociale wetenschappen was al in 1948 met vier hoogleraren (waaronder de latere premier en president van de Nederlandse Bank, dr. J. Zijlstra) en één lector op meer dan de vereiste sterkte van drie gewoon hoogleraren.

Twee jaar later werd dan eindelijk ook de medische faculteit – die lange tijd een sluimerend bestaan had geleid, met alleen prof. dr. L. van der Horst als hoogleraar – met drie hoogleraren versterkt. De vrees voor het verlies van het civiel effect behoorde definitief tot het verleden. Ook aan de overige faculteiten vonden nieuwe benoemingen plaats. Die waren ook wel nodig, want het aantal studenten begon na de oorlog weer te groeien. Er was in 1945-6 een terugval tot onder de 1000, nu veel studenten, die vanwege de oorlog aan de VU stonden ingeschreven, weer terugkeerden naar hun oorspronkelijke universiteit, maar al

spoedig begon dit cijfer te stijgen en tien jaar later stonden er voor het eerst meer dan 2000 studenten ingeschreven.

Er was dus groei in alle geledingen en de VU kon zich gereed maken om haar missie – de wetenschap voor Christus op te eisen en daartoe een intellectueel kader te vormen – voort te zetten. Die groei was op dat moment zeker stormachtig te noemen. Het had de VU meer dan zestig jaar gekost om boven het aantal van 1000 studenten te komen (en een aanzienlijk aandeel van hen was toen in feite universitair asielzoeker), maar in de tien jaar na de oorlog was het aantal studenten verdubbeld en hetzelfde gold min of meer voor de docenten. In de tien jaar sinds de oorlog waren 48 hoogleraren benoemd, meer dan in de periode 1880-1945 tesamen. De VU veranderde van karakter. Zij werd groter in alle opzichten, maar werd tegelijkertijd ook meer en meer een ‘gewone’ universiteit voor wat betreft de keuze van faculteit. Het relatieve aandeel van theologie zou teruglopen ten gunste van de overige disciplines.

Bij alle vreugde over de groei was er toch ook een zekere weemoed, want de “knusse” VU was dermate gegroeid dat het voor velen moeilijk werd om het overzicht te behouden. Daar

Elke zichzelf respecterende universiteit heeft eigen symbolen. De maagd in de tuin is het aloude symbool van de VU. Hier de afbeelding van het zegel van de VU op de kathedraal in de aula. Daarop het opschrift “Onse hulpe sij in de name des Heeren”. De zin, ontleend aan psalm 124, is het motto van de VU en wordt als votum onder meer uitgesproken aan het begin van alle openbare zittingen als promoties en oraties. Op het zegel staat ‘De Maagd in de Tuin’ afgebeeld. De maagd verwijst naar de Hollandse maagd, de tuin staat symbool voor de kring waarin men onder Hogere bescherming veilig hoopt te zijn (de maagd wijst naar de zon waarin de naam JAHWEH is te lezen). De specifieke afbeelding van de Maagd met de zin “Onse hulpe sij in de name des Heeren”

is overgenomen van een koperen munt uit 1574 (een ‘oord’), het jaar van het Leidens Ontzet in de Tachtigjarige Oorlog. Deze periode noemde Abraham Kuyper de “hardste en benardste van onze worsteling tegen Rome en Spanje”. Voor hem was dit muntje een symbool van “weerstand tegen elk kerkelijk en geestelijk despotisme, dat de consciëntie aan iets anders poogt te onderwerpen dan aan het Woord van den levenden God”. Bij dat streven van de calvinistische voorvaderen zocht Kuyper aansluiting met zijn keuze voor deze munt. “Een weerloze maagd, door niets dan een lagen tuin beschermd, en die toch rustig neêrzit, wijl ze met den vinger wijzen mag naar de Zonne der gerechtigheid, die boven haar straalt, terwijl ze ootmoedig belijden durft: ‘Onse hulpe is in den Name des Heeren’”.

kwam nog bij dat er langzamerhand zoveel verschillende plekken waren in de stad waar de VU gevestigd was (en wij zullen die later nog tegenkomen) dat men een stadsplattegrond nodig had om de verschillende VU-gebouwen te kunnen bezoeken. De VU moest op zoek gaan naar een eigen ruime locatie...

Het debat over christelijke wetenschap

Ook zou men aan de VU doorgaan met het discussiëren over de rol die de gereformeerde beginselen in de wetenschap zouden moeten spelen. Het debat erover dat al decennia aan de gang was, was nooit tot een echt bevredigende conclusie gekomen. Langzamerhand leek een besef te ontstaan dat een zekere verbreding van de christelijke identiteit van de VU niet zonder meer moest worden afgewezen. Die verbreding en het 'gewoner' worden van de VU laat zich aflezen uit een wijziging in het Reglement van de Vrije Universiteit uit 1956. De bepaling dat vóór de toekenning van het doctoraat een verklaring moest worden getekend, waarin de promovendus verklaarde in te stemmen met de grondslag van de VU, werd geschrapt. In de Tweede Wereldoorlog, toen deze zaak ook ter discussie kwam, wilde men nog zo ver niet gaan.

Enkele jaren later, in 1959, organiseerde de senaat een congres met als thema 'Geloof en Wetenschap'. Nadrukkelijk probeerde men toen te zoeken naar een invulling van de christelijke wetenschapsbeoefening voor verschillende disciplines. Tot een duidelijke formulering van zo'n invulling is het toen niet gekomen. En ook de plaats van de VU in de 'huidige' samenleving stond op de agenda. Dit geeft natuurlijk wel aan dat men zag dat er in die samenleving het nodige aan het veranderen was en dat over de rol van de VU in die situatie nog eens moest worden nagedacht. De senaat stelde in 1962 een

commissie in, de commissie-Meynen, die tot taak kreeg om de situatie van het christelijk wetenschappelijk onderwijs te bestuderen. De VU moest zich voornamelijk richten op completering en verdieping van het bestaande onderzoek en onderwijs. Maar ook moesten sommige takken van wetenschap bijzondere aandacht krijgen, omdat daarvoor "een eigen doordenking vanuit het Woord Gods urgent is, b.v. omdat op het betreffende gebied opvattingen heersend zijn, die bijzondere problemen opleveren voor het christelijk geloof."

Een ander advies van de commissie had te maken met de veelkleurigheid van de studentenpopulatie. Ze vond dat het christelijke karakter beter naar voren kon komen in het vormen van studenten tot zelfstandige en kritische personen en hen daarbij niet zozeer te binden aan een bepaald (christelijk) standpunt. De universiteit moest beter proberen haar 'christelijke pretenties' duidelijk te maken en concreet aangeven hoe ze deze wilde verwezenlijken.

Verder vond de commissie het noodzakelijk dat de reformatorische basis van de VU verbreed werd.

De Vereniging nam dit laatste advies over en zo werd in 1964 een 'grondslagcommissie' ingesteld, die tot taak had "te adviseren over een nadere formulering van de gereformeerde beginselen zoals genoemd in artikel 2 van de statuten der Vereniging én over de betekenis van deze beginselen voor het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs in de onderscheiden takken van wetenschap." De commissie

De pedelstaf van de Vrije Universiteit. Op de staf het beeldje van Minerva, godin van de wijsheid en wetenschap. De afbeelding naar deze 'heidense' godin gaf aanleiding tot enige ergenis bij sommige gereformeerden. Op het schildje links is te lezen "D.XXM.October Anni MDCCCLXXX Dies Natalis". Het schildje aan de rechterkant toont wederom de maagd in de tuin.

(Foto: AVC)

Twee jubileumuitingen tegelijk. Het certificaat van echtheid horend bij het jubileumbord "100 Jaar Vrije Universiteit" met daarop de postzegel die ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan werd uitgegeven. Daarop de beeltenis van Abraham Kuyper en de maagd in de tuin.

(Collectie Historische Commissie VU)

kwam met een voorstel voor een andere formulering van de grondslag, die actueel gemaakt zou worden en een minder kerkelijke uitstraling kreeg.

In 1968 werd wederom een senaatscongres georganiseerd, waarvoor nu ook mensen buiten de kring van hoogleraren, directeuren en curatoren werden uitgenodigd om actief deel te nemen. Medewerkers en studenten waren welkom. Het werd duidelijk dat er in enkele jaren veel was veranderd. In verschillende lezingen kwam tot uiting dat de scherp gefomuleerde, gereformeerde grondslag niet meer paste bij de tijd en bij de doelen die de VU nastreefde. De rol van de universiteit was in bepaalde opzichten veranderd. Lange tijd was zij een voorpost geweest van

De nieuwe doelstelling

"De Universiteit stelt zich ten doel, overeenkomstig de grondslag der Vereniging, al haar arbeid in gehoorzaamheid aan het Evangelie van Jezus Christus te richten op het dienen van God"

de emancipatie van de gereformeerden, die een achtergestelde groepering vormden. Dat was niet meer het geval. De emancipatie was nagenoeg bewerkstelligd. De samenleving was veranderd en met haar ook de gereformeerde achterban. De oude pretentie, dat op basis der calvinistische beginselen een geheel eigen christelijke wetenschap kon worden opgebouwd werd als een onmogelijkheid gezien, maar werd in toenemende mate ook niet als een noodzakelijkheid ervaren.

Dat christenen voor het bedrijven van de wetenschap niet meer telkens het wiel hoefden uit te vinden, bracht voor velen een zekere mate van bevrijding. In het referaat van bioloog J. Lever en rector W.F. de Gaay Fortman op het congres legden zij er de nadruk op dat de bestaansgrond voor de Vrije Universiteit nu ook niet meer vroeg om een christelijke wetenschap. Veeleer zou de universiteit zich, vanuit een evangelische grondslag, moeten richten op wat er gaande was in wetenschap en samenleving. De evangelische waarden konden onder meer tot uitdrukking worden gebracht in reflectie op en aanpak van de problemen in de wereld, met name de Derde Wereld. Daarbij hoorde een positieve positionering binnen het wereldchristendom. In verband daarmee achtten ook zij herformulering van de grondslag in bredere zin noodzakelijk. In 1971 vond deze herformulering plaats, toen de Vereniging haar grondslag veranderde en de VU een eigen doelstelling meekreeg.

Op weg naar het eeuwfeest: naar een democratische universiteit

De schaalvergroting (meer studenten, docenten en wetenschappelijke disciplines) stelde de VU voor wezenlijke problemen, maar de 'stormachtige groei' liet geen ruimte voor een weg terug naar de goede oude tijd. Doordat er zoveel verschillende wetenschapsgebieden vertegenwoordigd waren, zou men het overzicht en de samenhang kunnen verliezen. De toenemende specialisering bracht ook de bezinning op de ethische en morele kwesties in gevaar. De interfacultaire colleges (vanaf 1948; later studium generale genoemd) en de colleges wijsbegeerte voor alle studierichtingen waren bedoeld als oplossing voor dit probleem; daar kon worden nagedacht over de veranderende positie van wetenschap in de samenleving.

4 mei 1965. Dodenherdenking door de VU-gemeenschap in de Keizersgrachtkerk

Een andere ontwikkeling die de groei van de universiteit met zich meebracht, was een sterke toename van het aantal studenten dat niet gereformeerd was. In 1955 was nog maar twee derde van de studenten lid van de Gereformeerde Kerken. Andere protestantse denominaties (zoals hervormden, christelijke gereformeerden of vrijgemaakt gereformeerden) vonden steeds vaker het spoor naar de VU. Ook rooms-katholieken, joden, moslims en zelfs niet-kerkelijk gebonden studenten zouden de collegebanken komen bevolken. Dat het gereformeerde karakter van de universiteit niet meer de enige factor van betekenis was voor de keuze van studenten voor de VU, hield natuurlijk een impliciete erkenning in buiten de eigen kring van het wetenschappelijk gehalte van het onderwijs. Toch werd die ontwikkeling niet door allen met vreugde ontvangen. Midden jaren vijftig werd een flink stuk grond in Amsterdam Zuid gekocht, om de almaar groeiende studenten- en docentenpopulatie te kunnen huisvesten. Daar zouden achter-eenvolgens het academisch ziekenhuis, het W&N-gebouw en het hoofdgebouw worden gebouwd. Op 22 juni 1967 werd de eerste paal voor het hoofdgebouw aan de De Boelelaan geslagen en vanaf 6 juli 1970 kon het in gebruik worden genomen. Ernaast was inmiddels het provisorium verzezen en in Amstelveen het complex Uilenstede, ten behoeve van studentenhuysvesting.

Verdere bemoeienis vanuit Den Haag

De *Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs* uit 1960 van minister Cals verving de oude wet van 1876. Het wetenschappelijk onderwijs kreeg een tweeledige doelstelling: vorming tot zelfstandig wetenschappelijk onderzoeker en voorbereiding op maatschappelijke functies. Een belangrijk nieuw thema in de wet was het 'maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef' dat de studenten bijgebracht moest worden – niet alleen wetenschap doceren en bedrijven, maar ook de geestelijke grondslagen van de cultuur waarin de wetenschap stond, moesten in het onderwijs nadrukkelijk aan de orde komen. Voor de samenhang der wetenschappen werd de instelling van een Centrale Interfaculteit bepleit die het wijsgerig onderwijs verzorgde. Een heet hangijzer in de voorstellen van minister Cals was de geplande studieduurbepanking tot vijf jaar. Zowel studenten als docenten beschouwden dit als een directe aanval op het academisch gehalte van de universitaire opleiding. Halverwege de jaren zestig reageerden de studenten zelf op het pakket hervormingsmaatregelen en begonnen zij het initiatief te nemen. Steeds sterker klonk de roep om democratisering van de studenten-vertegenwoordiging, de universiteit en de hele maatschappij. In 1971 werd de *Wet Universitaire Bestuurs-hervorming* (WUB) van kracht voor de Vrije Universiteit. De WUB zou slechts de eerste zijn in een reeks afkortingen die in toenemende mate vanuit Den Haag in het universitaire landschap werden rondgestrooid, bijna nooit tot genoegen van de universitaire gemeenschap. De VU had toen al drie roerige jaren met protesten, bezettingen en andere uitingen van democratiseringsdrang achter de rug. De studenten, die om zich heen de maatschappij zagen veranderen, eisten nu ook inspraak op de universiteit. Tot dan toe was het gezag op de VU in handen van directeuren van de Vereniging, de curatoren en de senaat waarin alle hoogleraren zitting hadden. De directeuren wilden aanvankelijk helemaal niet aan een verandering van de structuur. In 1968 was er al een discussieweek geweest over de democratisering van universiteit en faculteiten; in maart van het volgende jaar startte de zogenaamde commissie-bestuursvorm met vergaderen met als doel het bespreekbaar maken van een wijziging in de bestuursvorm. Voor zij goed en wel klaar was, kwam op 19 mei

Een demonstratie tegen de onderwijsbezuinigingen op 17 januari 1972.

(Foto: Ad Valvas)

In 1969 een spontane vergadering op de universiteit bij elkaar die een stuurgroep instelde om een nieuwe bestuursstructuur te ontwerpen. Directeuren en curatoren waren niet content met deze ingreep buiten hun goedvinden om. Hun pogingen om de discussie te leiden stuitte op tegenstand van de studenten, die van 18 tot en met 20 juni het provisorium zouden bezetten. Hun eis was dat directeuren en curatoren zitting zouden nemen in de stuurgroep. Zo geschiedde. Het volgende jaar werd een voorstel gepresenteerd voor de nieuwe bestuursvorm, waarover een referendum werd gehouden. Ook nu verzetten de colleges zich namens de Vereniging, want die dreigde in deze verwickelingen op een zijspoor terecht te komen. Er werd een tegenvoorstel ingediend, waar de studenten, vertegenwoordigd in de Studentenraad, zich niet in konden vinden en zij verlieten daarom het overleg.

Door directeuren en curatoren werd nu een Universiteitsraad ingesteld, waarin ook studenten zitting mochten nemen. De studenten weigerden vooralsnog hieraan deel te nemen en vonden dat de verkiezingen voor die raad uitgesteld moesten worden tot er een goede en constructieve discussie zou zijn gevoerd over de toekomstige bestuursvorm van de universiteit. Om hun eis kracht bij te zetten, werden in februari 1972 delen van het nieuwe hoofdgebouw bezet. De voorwaarden om verkiesbaar te zijn tot lid

van de Universiteitsraad werden versoepeld. In augustus 1972 vond de bestuursoverdracht ingevolge de WUB uiteindelijk plaats. Het betekende de opheffing van de colleges van directeuren en curatoren. De Vereniging werd voorzien van een Bestuur en de Universiteit kreeg een College van Bestuur dat de taak van de curatoren overnam. Ook de senaat werd vervangen: in plaats daarvan trad het (kleinere) College van Decanen op. De onenigheid omtrent de bestuursvorm was daarmee grotendeels ten einde, al vond in 1973 nog wel een aantal bezettingen plaats uit protest tegen de gang van zaken op sommige faculteiten.

De VU was inmiddels uitgegroeid tot een middelgrote universiteit en werd 'gewoner' in die zin dat ze – evenals andere onderwijsinstellingen – nu volledig door de overheid werd gesubsidieerd in plaats van door de achterban (ook al bleef er financiële steun komen van Vereniging en een organisatie als 'Vrouwen VU-Hulp'). Tegelijkertijd deed de VU toch haar best om ook bijzonder te blijven en haar christelijke karakter te handhaven. De stichting van het Bezinningscentrum, thans het Blaise Pascal Instituut, is daar een zeer concrete, structurele uitdrukking van. De aanstelling van een universiteitspastor een andere. De stichting van het Historisch Documentatiecentrum voor de Geschiedenis van het Protestantisme in Nederland sinds 1800 in 1970 was ook een teken dat men de band met het verleden wilde behouden. Ook de vele congressen die werden georganiseerd met een thema dat gerelateerd was aan de relatie tussen wetenschap en religie gaven aan dat men het bijzondere karakter niet opzij wenste te zetten, maar dat men

De democratische universiteit in actie: vergadering van de universiteitsraad in juni 1977.

(Foto: AVC)

een rol zag weggelegd voor de christelijke identiteit in de wetenschapsbeoefening. De maatschappij waarin de VU moest opereren had echter radicale veranderingen ondergaan, die ook de studentenpopulatie niet onberoerd hadden gelaten. De 'gereformeerde beginselen' waarop Kuyper cum suis de universiteit hadden gegrondvest, waren voor een steeds groter groeiend aandeel van de studentenpopulatie niet of nauwelijks relevant. Men bleef dus worstelen met de vraag op welke wijze de grondslag kon worden ingevuld in wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. De enorme schaalvergroting in het hoger onderwijs maakte spoedig duidelijk dat er wellicht ook grenzen waren aan de groei. Al in de jaren zeventig was op verschillende momenten sprake van Haagse plannen die een herstructurering van het onderwijs (en natuurlijk een verkorting van de studieduur) nastreefden. De spectaculaire groei van de studentenpopulatie, de lange studieduur en het vermeende lage rendement werden door de overheid consequent als argumenten naar voren geschoven voor beperkende maatregelen. *De Herstructureringswet*, die in 1975 met moeite door de kamer werd geloodst, beoogde de studieduur terug te brengen naar vier jaar. Uitzonderingen waren wel mogelijk, wanneer geoordeeld werd dat een vierjarige opleiding ontoereikend was voor een reguliere afronding. Er kon dan een vijfde jaar aan worden toegevoegd. De verdere opleiding tot

wetenschappelijk onderzoeker zou voorbehouden blijven aan een selecte groep en pas na die vier- of vijfjarige opleiding plaatsvinden. Vanzelfsprekend waren de universiteiten in het algemeen zeer gekant tegen deze wet. Dat gold ook voor de VU. Op alle mogelijk manieren werd geprobeerd de daadwerkelijke invoering ervan zoniet te saboteren, dan toch te traineren. De roep om een vijfjarige opleiding door verreweg de meeste studierichtingen moge dienen als voorbeeld. En ... deze aanpak had, zij het tijdelijk, succes, want de wet werd in die vorm voorlopig niet ingevoerd.

De VU na het eeuwfeest

Op 20 oktober 1980 vierde de Vrije Universiteit haar honderdste verjaardag. Dat hele jaar werd er groots uitgepakt. Bij alle feestelijkheden moet bij grote delen van de universitaire gemeenschap toch het idee op de achtergrond hebben gespeeld dat er een zware periode aanzat te komen. Spoedig zou die vrees bewaarheid worden. In het licht van de recessie waarin Nederland in de jaren tachtig terecht kwam, lijkt een aantal van deze maatregelen begrijpelijk, maar ze hebben voor de universitaire wereld zeer ingrijpende, vaak negatieve gevolgen gehad. Het begon in 1981 met het aannemen door het parlement van de *Wet Tweefasenstructuur*, die een ingrijpende verandering van de academische opleidingsstructuur beoogde. Zo zou de traditionele afsluiting van een universitaire studie door middel van het proefschrift nog slechts voor een zeer kleine minderheid zijn weggelegd. Al in 1960 was de titel 'doctorandus' dan ook beschermd om

Bij het eeuwfeest in 1980 werd flink uitgepakt met eredocoraten. Niet minder dan negen mensen ontvingen het doctoraat honoris causa. Hier een foto van de aanwezige gelauwerden: prof. dr. A.G.M. van Melsen, emeritus hoogleraar Katholieke Universiteit Nijmegen (Wiskunde en Natuurwetenschappen); dr. C.F. Barnaby, directeur SIPRI Stockholm, Zweden (Wiskunde en Natuurwetenschappen); prof. dr. G. Duby, hoogleraar geschiedenis te Parijs, Frankrijk (Letteren); prof. dr. A.B. Frielink, buitengewoon

hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. (Economische Wetenschappen); H. Algra, journalist en publicist te Leeuwarden. (Sociale Wetenschappen); prof. dr. Jose Miguez Bonino, theoloog en predikant te Buenos Aires, Argentinië (Godgeleerdheid); mr Yap Thiam Hien, advocaat te Djakarta, Indonesië (Rechtsgeleerdheid); drs. F.E.R. de Maar, tandarts te den Haag, (Geneeskunde); mevrouw drs. S. Kruyt, arts/apotheker te Surabaya, Indonesië, (Geneeskunde).

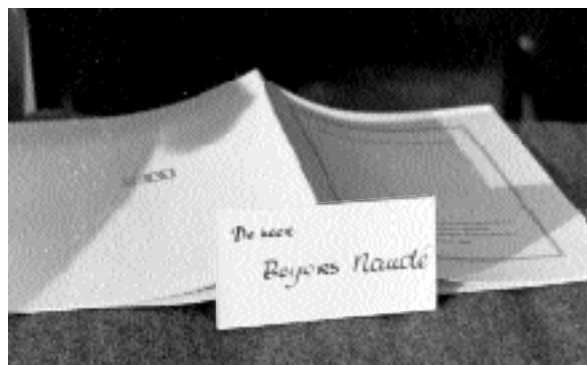

de afgestudeerde van vastgelegde rechten te voorzien. Voortaan zou de studieduur van de eerste fase, de 'gewone' studie, vier jaar bedragen. Er kwam een eenjarige propedeuse en een daaropvolgende doctoraalfase van drie jaar. Het kandidaatsexamen werd na 167 trouwe dienst jaar naar de prullenbak verwezen. De tweede fase zou nog slechts bestemd zijn voor de beste (of meest vasthoudende) studenten die hun doctoraalfase hadden afgerond. Zij konden als assistent-in-opleiding (AIO) in dienst komen van de universiteit om een proefschrift te

schrijven. Omdat AIO's geacht worden ook een gedeelte van hun tweede fase aan onderwijs te besteden, kregen de universiteiten er eveneens een flink aantal goedkope arbeidskrachten bij. De late jaren zeventig luidden een periode in waarin de overheid een steeds grotere greep kreeg op de universiteit. Dit proces, dat was begonnen met de aanvaarding van volledige subsidiëring door de overheid in 1970, werd in de jaren tachtig in rap tempo doorgezet en dwong de VU en haar bestuurders in de verdediging. Haar houding zou zich, zoals

... En een foto van de zetel van een eredoctor die niet aanwezig kon zijn bij de viering van het twintigste lustrum. Ds. C.F. Beyers Naudé, directeur van het Christelijk Instituut voor Zuid-Afrika, aan wie in 1972 een eredoctoraat in de theologie van de VU was toegekend, kreeg van het apartheidsbewind in Zuid-Afrika geen uitreisvisum.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

dat voor de andere universiteiten ook gold, vaak beperken tot het reageren op het beleid van het ministerie van onderwijs. In 1982 werd niet alleen de tweefasenstructuur aan de VU ingevoerd. In datzelfde jaar maakte CDA-minister Deetman van Onderwijs zijn *nota Taakverdeling en concentratie* (TVC in de wandelgangen) bekend. Een daarop volgende nota uit 1986 werd in het Haagse jargon 'Selectieve krimp en groei' (SKG) gedoopt. Deze operaties, waarbij de nadruk toch vooral op krimp lag, hebben ook voor de VU grote gevolgen gehad. Een flink aantal studierichtingen zou als gevolg hiervan het veld moeten ruimen. Deze operatie was niet de enige die Den Haag in petto had. Er zouden nog vele innovaties en maatregelen volgen, die door het ministerie aan de VU en andere instellingen werden opgedrongen volgens het motto *divide et impera*.

Niet alleen in de besluitvorming over het onderwijs en de structuur van de academische opleiding zou de universiteit in een passieve rol worden gedrongen. Dat gold evenzeer voor het wetenschappelijk onderzoek. Deze ontwikkeling zou leiden tot een verregaande bureaucratisering en een toenemende rol voor het bedrijfsleven in de financiering van onderzoek. Sedert 1983 ging de 'voorwaar-

Ook in de jaren tachtig was er veel om tegen te protesteren. Hier wordt de bestuursvleugel in het Hoofdgebouw ontruimd nadat die in januari 1986 korte tijd bezet was uit protest tegen de plannen van onderwijsminister drs. W. Deetman.

(Foto: Bram de Hollander)

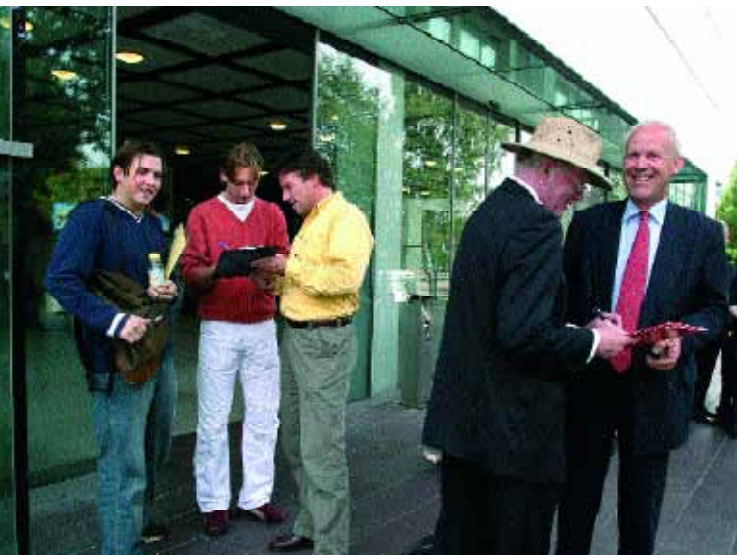
Er zou reden blijven voor protest... Een foto uit 1979 waarop een protestbijeenkomst tegen de vierjaarnota van onderwijsminister dr. A. Pais, waardoor de studietijd teruggebracht zou worden van vijf naar vier jaar.

In het discussiepanel onder meer prof. dr. P. Vries, dr. D.Th. Kuiper, prof. dr. E. Boeker, dr. J. de Visser.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

delijke financiering' gelden, hetgeen inhield dat er in het vervolg uitgebreide onderzoeksvoorstellen werden verwacht van de VU-wetenschappers. Vanaf de jaren tachtig ziet men dan ook een schaalvergroting in de aanpak van onderzoek. Grootschalige projecten met vele wetenschappers gingen in toenemende mate de voorkeur verdienen. Dit ten koste van strikt individueel onderzoek, en de individuele geleerde, die alleen in zijn studeerkamer werkte, zou in toenemende mate onder vuur komen te liggen.

Eén van de ontwikkelingen hierin was de introductie in 1990 van de zogenaamde onderzoeksschool door PvdA-minister J. Ritzen. Het doel van onderzoeksscholen was een betere structuur te verschaffen aan de tweede fase, leidend tot toponderzoek dat internationaal mee zou tellen. De promotietrajecten van de promovendi (AIO's en OIO's) en hun onderzoek zouden zo veel mogelijk samengebundeld moeten worden en wetenschappers van vele universiteiten participeren dan ook in deze onderzoeksscholen. De kwaliteitscontrole op het onderzoek werd voorbehouden aan de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, die erkenning moest verlenen aan een onderzoeksschool. Hoewel minister Ritzen een beperkt aantal van deze instellingen in gedachten had, bestaan er inmiddels meer dan 100 onderzoeksscholen. Wetenschappers

Wederom wacht het hoger onderwijs zwaar weer. Op 16 september 2003 organiseerde de studenten- vakbond SRVU een handtekeningenactie gericht tegen de voorgenomen bezuinigingen op het onderwijs door het kabinet-Balkenende II, onder andere de plannen om de studiefinanciering om te zetten in een lening. Rector magnificus prof. dr. T. Sminia neemt hier het voortouw met het ophalen van handtekeningen.

(Foto: Cristiaan Krouwels)

van de VU geven leiding aan of nemen deel in meer dan dertig ervan. Ook kreeg de VU – net als alle andere universiteiten – in 1988 te maken met een substantiële vermindering van het eigen onderzoeksgeld. Deze zogenaamde ‘eerste geldstroom’, het geld dat de VU direct van het ministerie ontvangt voor onderzoek, werd drastisch ingeperkt en het geld werd overgeheveld naar de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk onderzoek (NWO). Deze ‘tweede geldstroom’ wordt weliswaar weer grotendeels besteed aan wetenschappelijk onderzoek aan de universiteiten, maar daarvoor moet door wetenschappers steeds weer een aanvraag gedaan worden. Het betekent in de praktijk dat de VU aan invloed heeft moeten inboeten waar het onderzoek betreft, een situatie die ook opgaat voor de andere universiteiten. Nadrukkelijk ging ook van Den Haag de prikkel uit om toch vooral ook geld te halen uit de ‘derde geldstroom’, die van het bedrijfsleven zou moeten komen. Veel van dit onderzoek is contractonderzoek en over de rol van het bedrijfsleven in wetenschappelijk onderzoek aan universiteiten is het laatste woord nog niet gesproken. Een laatste terrein waar de recente tijd een

opmerkelijke verandering heeft gebracht is de universitaire bestuursstructuur. De ‘democratische’ universiteit heeft niet lang mogen bestaan. In 1997 is de VU met de invoering van de *Wet Modernisering Universitaire Bestuursstructuren* (MUB) een nieuwe fase ingegaan. Doel van deze wet is het bestuur van de universiteit doeltreffender, bedrijfsmatiger te maken. Het is tekenend voor de tijd dat hieraan de democratische en corporatieve structuur van de universiteit grotendeels werden opgeofferd. De rol van universiteits- en faculteitsraden is uitgespeeld. Het initiatief binnen de universiteit ligt bij het College van Bestuur. Binnen de faculteiten bekleden de decanen een machtige positie. Dat zij terzijde worden gestaan door een ‘directeur bedrijfsvoering’ geeft aan hoezeer getracht wordt de universiteit naar een bedrijf te modelleren. De toekomst zal uitwijzen of deze structuur een lang leven beschoren is.

Moet dit hoofdstuk dan in mineur eindigen? Zeker niet. Ondanks de klappen die er zijn uitgedeeld aan het hoger onderwijs in de afgelopen vijftig jaar, is de VU erin geslaagd haar positie in het universitaire en maatschappelijke landschap te handhaven en zelfs te verstevigen. De VU als instelling van onderwijs en onderzoek is springlevend. Dit valt alleen al op te maken uit de groei die de studentenpopulatie heeft doorgemaakt. Weliswaar zijn er in de afgelopen vijftig jaar ook zeker magere jaren geweest, maar de groei die in de negentiger jaren heeft ingezet toont aan dat de VU uit het Nederlandse universitaire bestel niet meer valt weg te denken, met in het academisch jaar 2004-5 een aandeel van meer dan 17.000 studenten. Ook het aantal docenten, onderzoekers en ondersteunend personeel is gegroeid. De VU-gemeenschap als geheel telt thans meer dan 20.000 zielen. Nu is het zeker zo dat VU een regionale functie heeft. Een zeer aanzienlijk deel van de studenten komt uit de onmiddellijke omgeving en Noord-Holland. In die zin is er sprake van een natuurlijk reservoir waaruit de VU kan putten, zoals decennia geleden het gereformeerde volksdeel haar als vanzelfsprekende instelling voor wetenschappelijk onderwijs zag. Daarbij speelt wellicht ook het feit dat de Vrije Universiteit een relatief overzichtelijke campus-universiteit is – waaraan overigens in de laatste vijftig jaar het nodige vertimmerd en verfraaid is – een rol in de keuze voor de VU in plaats van de UvA. Welke andere factoren hebben nog een rol gespeeld in de aantrek-

kingskracht van de universiteit?

Onmiskenbaar heeft de kwaliteit van onderwijs en onderzoek een zeer grote rol gespeeld bij de verdere versterking van de VU. Hiervan moge de Hoger Onderwijs-prijs uit 1996 getuigen; een terechte bekroning van de inspanningen door VU-docenten geleverd om het onderwijs aan onze instelling een prominente plaats te geven op de Nederlandse onderwijskaart. Ook de vele onderzoeksprijzen, waaronder bijvoorbeeld de toekenning van de prestigieuze Spinoza-prijs in 2001 aan de psychologe prof. D. Boomsma, geven aan dat VU-onderzoekers op vele wetenschapsterreinen baanbrekend en soms toonaangevend onderzoek verrichten. Al deze factoren hebben mede geleid tot het aantrekken van meer studenten en onderzoekers. Toch mag niet uit het oog worden verloren dat ook de wortels van de VU nog immer een rol spelen bij het aantrekken van studenten en docenten. Hoewel het strikt gereformeerde karakter is achtergelaten ten gunste van een veel bredere doelstelling die wortelt in een christelijke traditie, speelt het karakter van de VU bij studenten van protestants-christelijke huize nog steeds een rol bij het bepalen van hun keuze. In bredere zin gaat dit ook op voor studenten van andere denominaties, die in wetenschappelijk onderwijs en onderzoek een rol zien weggelegd voor een kritische beschouwing van de relatie

Pleinfeest in 1995 ter gelegenheid van de renovatie van het middenterrein van de VU-campus. Dit zou niet de laatste keer zijn dat er sprake was van vernieuwing op het middenterrein...

(Foto: AVC, thans in collectie Historische Commissie VU)

wetenschap en samenleving vanuit levensbeschouwelijk perspectief.

De VU zet hier ook bewust op in en dat wordt op verschillende manieren duidelijk. Op het institutionele vlak heeft de VU met de beoogde fusie met de Christelijke Hogeschool Windesheim te Zwolle een duidelijke keuze gemaakt op welke wijze zij denkt door te kunnen groeien en haar plaats in het universitaire krachtenveld te kunnen versterken. Daarmee geeft de universiteit expliciet aan dat haar wortels en identiteit nog altijd een belangrijke rol spelen in haar beleid. Verder blijkt in een aanzienlijk aantal onderzoekszwaartepunten van de VU duidelijk dat vele wetenschappers aan deze instelling zich nog laten inspireren door de doelstelling van de universiteit. Dat in onderzoek en onderwijs de ethische en morele aspecten van het wetenschapsbedrijf en de consequenties daarvan voor de samenleving expliciet aan de orde worden gesteld, valt op die doelstelling van de VU terug te voeren. De wereld is gediend

2

Een universiteit met achterban: de Vereniging

De Vrije Universiteit is uniek in Nederland en ver daarbuiten. Dat heeft onder meer te maken met de wijze waarop zij tot stand kwam. De VU is geboren uit particulier initiatief. Verreweg de meeste instellingen voor hoger onderwijs in Europa hebben hun stichting te danken aan initiatief van ofwel kerk ofwel overheid. De VU is weliswaar niet de enige universiteit die gesticht werd op particulier initiatief, maar zij is wel de eerste en bij mijn weten enige in Europa, die een vereniging met leden achter zich had bij stichting. Een dergelijke constructie komt niet vaak voor en dat heeft ook bijgedragen aan het bijzondere karakter van de instelling. Dat was zo bij haar oprichting. En bij alle – soms zeer fundamentele – veranderingen in samenleving en universiteit is dat eigenlijk ook zo gebleven, al is haar rol in de tijd wel veranderd.

Bij het 100-jarig jubileum van de Vereniging in 1979 trok emeritus hoogleraar geschiedenis Roelink een parallel met de stichting van de Universiteit van Leiden in 1575, in die zin dat de universiteit religieus gebonden was en dat dit in het bijzonder gold voor de de Faculteit der Godgeleerdheid. Dit gaat ten dele op. Men zou evenzeer een parallel kunnen trekken met de oudste universiteiten in Europa, die van Bologna en Parijs, in die zin dat deze spontane stichtingen ook onderwijs verlangden dat vrij was van Kerk en Staat. Die oudste universiteiten waren spontane organisaties van studenten dan wel van docenten en studenten, die zich verenigden tegen het overheersende gezag van ofwel de lokale autoriteiten of kerkelijke gezagsdragers. Ook de Vereniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, die eind 1878 werd opgericht keerde zich in zekere zin tegen overwegende inmenging van Staat en Kerk in wat zij zag als noodzakelijk voor wetenschap.

De poging die in 1878 werd ondernomen was niet de eerste, maar dit keer wel succesvol. De directe aanleiding was de al eerder genoemde *Wet op het Hoger Onderwijs* van 1876, die de stichting van bijzondere universiteiten mogelijk maakte. En in 1877 kwamen een aantal vooraanstaande heren van orthodoxe pluimage, die een voorname rol speelden in de Amsterdamse samenleving, bij elkaar om de mogelijkheden die deze nieuwe wet bood nader te onderzoeken. Orthodoxe protestanten hadden al eerder gepoogd een dergelijke vereniging in het leven te roepen om de verruimde mogelijkheden, die de grondwetswijziging van 1848 bood, aan te grijpen om te ijveren voor hoger onderwijs waarin ook orthodoxie een plaats kon krijgen. Toen was het in eerste instantie gegaan om een opleiding in de theologie; nu koos men voor het idee een gehele universiteit

<<< *Vereniging en universiteit in het land. Een volle zaal op de VU-dag in Utrecht op 17 juni 1972. Hier werd onder meer het 40-jarig bestaan van Vrouwen VU-Hulp gevierd. (Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)*

De Van Coeverden Adriani Stichting (1911)

Een van de andere grote steunverleners aan de VU was de zeer rijke predikant ds. C.L.D. van Coeverden Adriani (1844-1911). Behalve dat hij al vóór de stichting financieel bijdroeg aan de VU en haar tijdens zijn leven bleef steunen, heeft de Van Coeverden Adriani Stichting, die bij testament in het leven werd geroepen en die een aanzienlijk deel van zijn vermogen verkreeg, belangrijke geldelijke steun verleend aan de VU en Vereniging, en dat gaat door tot vandaag de dag. Niet alleen worden uit het vermogen van de stichting beurzen uitgereikt aan onderzoekers die aan de VU gepromoveerd zijn, om hun onderzoek voort te kunnen zetten, maar ook heeft de stichting sterk bijgedragen aan de uitbreiding van de universiteit, met name de B-faculteiten en Geneeskunde. Toen de vereiste vijf faculteiten er waren, kwam het geld de Vrije Universiteit meer in het algemeen ten goede. Na alle bestuurlijke veranderingen in de jaren zeventig, komen de financiële middelen van die stichting via de Vereniging aan de universiteit ten goede.

te stichten. Een zeer ambitieus plan, omdat op financiële steun van overheid, maar ook van de Hervormde kerk niet gerekend hoefde te worden.

Zoals wij hebben gezien, de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag kwam er. Op 12 februari 1879 kreeg de nieuwgestichte vereniging goedkeuring van haar statuten van Koning Willem III. En er werd haast gemaakt met de plannen om een universiteit in het leven te roepen. De Vereniging stond aan de basis van de universiteit en gedurende de 125 jaar van haar bestaan heeft zij een prominente rol gespeeld in haar geschiedenis.

Het oprichten van een vereniging heeft altijd wat voeten in de aarde, maar dat geldt des te meer als zij zich een zeer ambitieus doel stelt: het oprichten en onderhouden van een universiteit. Er moest dan ook snel een hechte organisatie op touw worden gezet om de doelstellingen van de nog jonge vereniging te realiseren. Die taak werd voortvarend aangepakt. In minder dan twee jaar tijd was het zover dat de universiteit op weg kon zonder dat er een cent van de overheid binnenkwam. Hoewel al snel het idee postvatte dat de 'kleine luyden' het benodigde beginkapitaal bijeen hadden gespaard, is dat voor de echte beginperiode een overdrijving. Veel van het vereiste startkapitaal van 100.000 gulden werd geschonken door een relatief klein aantal gefortuineerde medestanders, waarvan met name de naam van Willem Hovy met ere genoemd mag worden. Hij werd mede daarom dan ook de eerste president-directeur van de Vereniging.

Wel is het zo dat men vanaf het begin heeft gepoogd in alle lagen van de samenleving steun te zoeken voor het universitair avontuur van het gereformeerde volksdeel. Voormannen als Kuyper en Rutgers moesten op tournee door het land om de mensen enthousiast te maken voor deze onderneming. Dat was niet zo eenvoudig als het lijkt, aangezien het wetenschappelijk bedrijf voor veel van deze 'kleine luyden' wel ver van hun bed was. Dat de VU met haar latere promotiecampagnes zoveel succes heeft gekend, mag niet verwonderen, want de kiem daarvoor was al vroeg gelegd. Met duidelijke taal wist men de mensen te bereiken. Er was een fundamentele tegenstelling tussen gelovige en ongelovige wetenschap en de mensen moesten ervan worden overtuigd dat gelovige wetenschap hun steun verdiende. En dat lukte...

Natuurlijk beschikte men in *De Standaard* over een blad waarin steeds uitvoerig verslag werd gedaan van alle wederwaardigheden die de VU betroffen. Maar ook werd er een organisatie op poten gezet die zorgde dat men direct met de mensen in contact kon komen. Daarvoor dienden onder meer de jaarvergaderingen, die steeds op verschillende plaatsen in het land werden georganiseerd. Al vroeg werden zij een belangrijk propaganda-instrument voor de vereniging. Daar kon men, aldus een vaak neergeschreven citaat, de "... hooggeleerde met den eenvoudigen landbouwer..." in gesprek zien. Heel bewust was men op zoek naar een heel brede achterban.

De inzet was groot, maar de eerste decennia bleef de groei relatief bescheiden, wanneer men het vergelijkt met de latere ledenaantallen. De begroting zou de eerste vijftientig jaar weinig veranderen en de directe afhankelijkheid van particuliere giften maakte dat bij elke tegenslag een bezuiniging moest

Jacob van Oversteeg, ruim veertig jaar lang amanuensis van de Vrije Universiteit en propagandist van de Vereniging, bestuurslid van tal van christelijke instellingen. Hij werd in 1883 aangesteld om te zorgen dat de Vereniging voldoende financiële middelen zou verwerven om de Vrije Universiteit in stand te houden. En ... met succes! Decennialang heeft hij een sleutelrol gespeeld in de administratie van en propaganda voor de Vereniging. Hij overleed op 9 augustus 1925.

volgen. De Vereniging verkreeg haar middelen op verschillende manieren. Men kon lid worden, waarvoor een voor die tijd aanzienlijk bedrag moest worden neergeteld (fl. 25,-), maar men kon eveneens begunstiger worden en voor deze veel grotere groep mensen was zo'n minimumbedrag niet vastgesteld. Een hechte organisatie was nodig om het geheel staande te houden. Al spoedig onstond er zo'n organisatie die zich uitstrekte over grote delen van het land, met provinciale en regionale geledingen. Dat de Vereniging de universiteit in het leven had geroepen betekende dat zij ook in het bestuur van de instelling een zeer vooraanstaande rol had, zoals wij in het eerste hoofdstuk hebben gezien. De VU had een bijzondere bestuurs-

Colijn in de caricatuur

HONDEHD UITGEZOCHTE CARICATUREN
MET EEN VOORWOORD VAN DE COLIJN ZELF

Hendrikus Colijn, de belangrijkste Nederlandse politicus van het interbellum, maakte van 1922 tot aan zijn dood in 1944 deel uit van het college van directeuren. Als president-directeur speelde hij een zeer vooraanstaande rol bij het bestuur van de universiteit. In 1930 was hij één van de eerste eredoctores van de VU. Deze controversiële man was een geliefd onderwerp van cartoonisten, iets waar de politicus zelf handig gebruik van wist te maken, blijkens deze brochure.

(Collectie Historische Commissie VU)

structuur. Het college van directeuren had het laatste woord wanneer het om de financiën en aanstellingen ging. Het betekende eveneens dat bij alles wat er aan de universiteit gebeurde, men degelijk rekening diende te houden met wat er in de Vereniging werd gedacht over bepaalde zaken. Sommige directeuren, bijvoorbeeld iemand als Hendrikus Colijn, waren sterk geneigd hun oren te laten hangen naar de wensen van de Vereniging; uiteindelijk betaalde zij de hele onderneming.

De VU had dus zeer directe wortels in de samenleving. Zij had een eigen achterban, een eigen familie. Nu zijn er in elke familie wel eens woorden en dat gold ook voor VU en Vereniging. De achterban was over het algemeen

De bestuurders van de Vereniging. Het college van directeuren in 1929. V.l.n.r. J.J.C. van Dijk, J. Krap, G.H.A. Grosheide, H. Colijn, J. Schouten, A.W.F. Idenburg, inzet: G. Wolzak

(Foto: HDC)

behoudender dan de intellectuele voorhoede waarvoor zij betaalde. Hier en daar kon dat wel eens leiden tot ergernis en conflict. In hoofdstuk 1 zagen wij dat de kritiek zich kon richten op studenten en professoren. Het was voor de VU-bevolking dus zaak de achterban nauw betrokken te houden bij de VU en verslag te doen van de vorderingen aan de instelling, waarvoor hij zo genereus was. Generaties hoogleraren en studenten hebben zich beijverd om door heel het land te vertellen over het universitair avontuur en de resultaten daarvan: een dialoog tussen VU en Vereniging over zaken die wetenschap, geloof en samenleving betroffen. En zo gebeurt het eigenlijk nog steeds, al is het woord geloof vervangen door levensbeschouwing. Meer dan eens is door VU-prominenten gezegd dat de universiteit in dit opzicht een bijzondere positie heeft. Geen andere instelling van hoger onderwijs in Nederland had (en heeft) een zo directe band met een eigen achterban.

VU-Plan en Vrouwen VU-Hulp

Hoewel de Vereniging in de eerste decennia vooral een mannenaangelegenheid was, zou in de jaren dertig duidelijk worden dat ook de deelname van vrouwen een belangrijke bijdrage kon leveren aan de verdere uitbouw van de universiteit. Daarbij speelde op de achtergrond sterk het idee dat de gereformeerde wereld zeer geholpen zou zijn met eigen christen-artsen. Dat was een expliciete wens van vele vrouwen uit gereformeerde kring. De heel concrete aandacht voor het medisch bedrijf is begrijpelijk. Het effect van een medische faculteit zou voor de achterban meer direct zichtbaar zijn dan dat van een natuurwetenschappelijke faculteit.

De eerste tekenen van directe betrokkenheid van gereformeerde vrouwen bij het opzetten van eigen kanalen van financiële steun aan Vereniging en VU dateren uit 1930, toen mevrouw S. Verdam-Okma, vrouw van VU-curator mr. J. Verdam, in het lustrumjaar 1930 aan president-directeur Colijn een envelop overhandigde met 8000 gulden, die zij had verzameld in haar vriendenkring van vooraanstaande gereformeerde vrouwen. Bij het aanbieden van dit geldbedrag vertelde mevrouw Verdam-Okma dat zij deze geldelijke dankbe-

De cappa voor eredoctores aan de Vrije Universiteit met daaraan gehangen een afbeelding van het zegel van de universiteit.

(Foto: archief F. Verhoeff, thans in collectie Historische Commissie VU)

tuiging op touw had gezet om aan te geven dat de universiteit en haar program ook voor vrouwen van grote betekenis waren. Dit gebaar zou het begin vormen van inzamelingsacties door vrouwen uit gereformeerde kring, die zeer succesvol zouden zijn en die decennialang een belangrijke steunpilaar van VU en Vereniging zouden blijken. Hoewel mevrouw Verdam-Okma aanvankelijk misschien ietwat teleurgesteld was over het eerste resultaat, werd al spoedig duidelijk dat haar actie te beperkt van opzet was geweest, want er bestond een brede belangstelling in kringen van VU-vrouwen om een bijdrage te leveren. Al snel zouden er concrete plannen op tafel komen om in brede kring steun te zoeken bij vrouwen uit gereformeerde kring. Er werd een comité opgericht door een aantal vooraanstaande vrouwen uit VU- en Verenigingskringen, die meer in het algemeen de toon aangaven in het gereformeerde volksdeel. De actie die hen voor ogen stond werd kortweg 'VU-plan 1937' genoemd en het doel was om in 1937, het 100ste geboortjaar van Abraham Kuyper, de directeurs van de Vereniging een aanzienlijk bedrag aan te bieden ten bate van de VU. Het lag in de bedoeling met behulp van

spaarbusjes de vrouwen, meestal huisvrouwen, als streefbedrag een dubbeltje per week te laten sparen. Er werd een strakke organisatie opgezet, verdeeld in provincies, die weer in regionale kringen werden onderverdeeld. Aan het hoofd van elke kring kwam een dame te staan die verantwoordelijk was voor het verspreiden (en het laten lichten) van de spaarbusjes. De busjes kregen een afbeelding van Abraham Kuyper en werden een belangrijk symbool van Vereniging en VU. Tientallen jaren zouden ze in gebruik blijven en vele miljoenen werden ermee opgehaald.

De actie was een dermate groot succes dat een aanvankelijk gepland aantal van 10.000 busjes al in 1932 volstrekt onvoldoende was. In 1937 dan werd een bedrag van meer dan 300.000 gulden aangeboden. De actie 'VU-plan 1937' was onmiskenbaar een groot succes geweest. Er was reden genoeg om de vrouwenorganisatie die op poten was gezet een permanent karakter te geven. Zij zou voortaan door het leven gaan als 'Vrouwen VU-Hulp'. Er kwam een landelijk bestuur gekozen door provinciale vertegenwoordigers. Zij behield haar zelfstandigheid, maar werd wel beter geïntegreerd in de organisatie

Bijzondere steun voor de Vereniging en de VU kwam van Vrouwen VU-Hulp. Op de foto moderamenleden van Vrouwen VU-hulp, mev. B. Bos-Koning en mev. T. Wieringa-Ritsema, tijdens de jaarvergadering 17 juni 1972, veertig jaar na het ontstaan van de eerste plannen van vrouwen uit VU-kringen om geld in te zamelen voor de instelling. Rechts is Tj. Verdam te zien, rector corporis en kleinzoon van initiatiefneemster mev. Verdam-Okma. Op tafel het symbool voortgekomen uit de acties van Vrouwen VU-Hulp: het bekende VU-busje.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

De erepromotie van ds. Martin Luther King, voorvechter van gelijkberechtiging in de Verenigde Staten, in 1965. Prof. dr. J. Lever hangt in het Concertgebouw de cappa om. Het is tegenwoordig minder makkelijk voorstelbaar dat er afkeurende reacties waren van leden van de Vereniging bij deze belangrijke gebeurtenis. De bijkans 'revolutionaire' betrokkenheid bij sociale rechtvaardigheid die uitstraalde van dit besluit was in de jaren daarvóór moeilijk denkbaar.

(Foto: HDC)

van de Vereniging, hetgeen inhield dat Vrouwen-VU-Hulp voortaan ook vertegenwoordigd zou zijn in de organen van de Vereniging op diverse niveaus. Het aantal spaarsters was aanzienlijk en zou – na een zeer tijdelijke inzinking na 1937 – ook in moeilijke tijden van crisis en oorlog groeien. Ook in de decennia daarna zou de groei onverminderd doorgaan tot het hoogtepunt omstreeks 1966-67, toen er meer dan 115.000 spaarsters waren.

De verklaring voor het enorme succes van 'VU-Plan 1937' en 'Vrouwen VU-Hulp' lag in het speciale karakter van de organisaties. De wijze waarop zij waren opgezet sloot nauw aan bij de bestaande opvattingen in gereformeerde kring over de rol van de vrouw, die de man als hulp terzijde diende te staan. Tegelijkertijd vormden de vrouwenorganisaties een antwoord op de noodzaak van herbezinning op de plaats van de vrouw in een zich veranderende maatschappij. In die zin kunnen zij worden aangemerkt als emancipatoire organisaties binnen de gereformeerde zuil, omdat de vrouw zich met die nauwe betrokkenheid bij de VU toch buitenshuis begaf en in zekere zin deel kon gaan uitmaken

Nogmaals een erepromotie met een duidelijke politieke boodschap. Ds. C.F. Beyers Naudé, verklaard tegenstander van het Zuidafrikaans apartheid-regime, ontvangt zijn eredoctoraat en krijgt de cappa omgehangen door prof. dr. G.E. Meuleman op 20 oktober 1972 in de Woestduinkerker. In juni 1975 zou de Universiteit van Potchefstroom in Zuid-Afrika een uitnodiging aan de VU om deel te nemen aan een internationale conferentie van christelijke universiteiten, intrekken. De VU had namelijk verklaard dat eredoctor Beyers Naudé onder haar afgevaardigden zou moeten zijn.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

van het publieke domein.

Maar niet alleen in vrouwenkringen zag men die nauwe betrokkenheid bij de VU. De Vereniging als geheel deelde in de steun die de achterban wenste te geven. Hoe sterk de Vereniging was, moge blijken uit de cijfers van de jaren dertig en veertig. Zelfs in deze periode van crisis en oorlog wist zij te groeien. Het aantal leden en contribuanten groeide en het bijeengebrachte geld voor de VU eveneens. Dat leek de Vrije Universiteit toch een mandaat te geven om verder te gaan op de ingeslagen weg. Zij voorzag heel duidelijk in een behoefte die bij de gereformeerde zuil aanwezig was.

Zo kon de Vereniging in de jaren na de tweede wereldoorlog nog verder groeien. De Vereniging kende bepaalde hoogtepunten. Bij het 75-jarig bestaan van de VU in 1955 slaagde de Vereniging erin meer dan een miljoen gulden bij elkaar te brengen als jubileumactie. Rond 1960 werd het hoogtepunt bereikt, met rond de 220.000 leden, begunstigers, donateurs en spaarsters. Toen kondigden zich de eerste tekenen aan die wezen op de komst van andere

tijden. De groei was eruit.

Naar volledige overheids-subsidie

De grootste veranderingen zouden, zoals dat voor veel maatschappelijke organisaties gold, plaatsvinden in de jaren zestig en zeventig. Voor de Vereniging was dat niet anders. De bestuurlijke relatie met de VU zou een fundamentele verandering ondergaan, maar ook in andere opzichten kondigden de jaren zestig nieuwe tijden aan.

Hoewel de VU over een sterke eigen achterban beschikte die bereidwillig financiële steun had verleend en verleende, was het zelfs voor de meer dan honderduizend leden van de Vereniging volstrekt onmogelijk de VU volledig te financieren. De stormachtige groei van de studenten- en docentenaantallen, de uitbreiding van het aantal faculteiten aan alle universiteiten in Nederland ging aan de VU zeker niet voorbij. Zij groeide explosief, te snel om dit nog met particuliere middelen op te brengen. Met meest op zoek naar andere mogelijkheden. De meest voor de hand liggende oplossing was verder financiering door de overheid. Die had immers – op initiatief van Abraham Kuyper – al sinds het eerste decennium van de twintigste eeuw een deel van bepaalde kosten (voor universiteitsgebouwen bijvoorbeeld) gesubsidieerd. Zo was er na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk meer overheids subsidie gekomen, waarvan aanvankelijk met name de B-faculteiten en de Faculteit Geneeskunde konden profiteren. In de jaren vijftig was de overheids subsidie verder toegenomen. En in de jaren zestig reeds was op enkele, maar belangrijke procenten na, volledige financiering door de overheid een feit. Altijd echter had men bij Vereniging en VU op

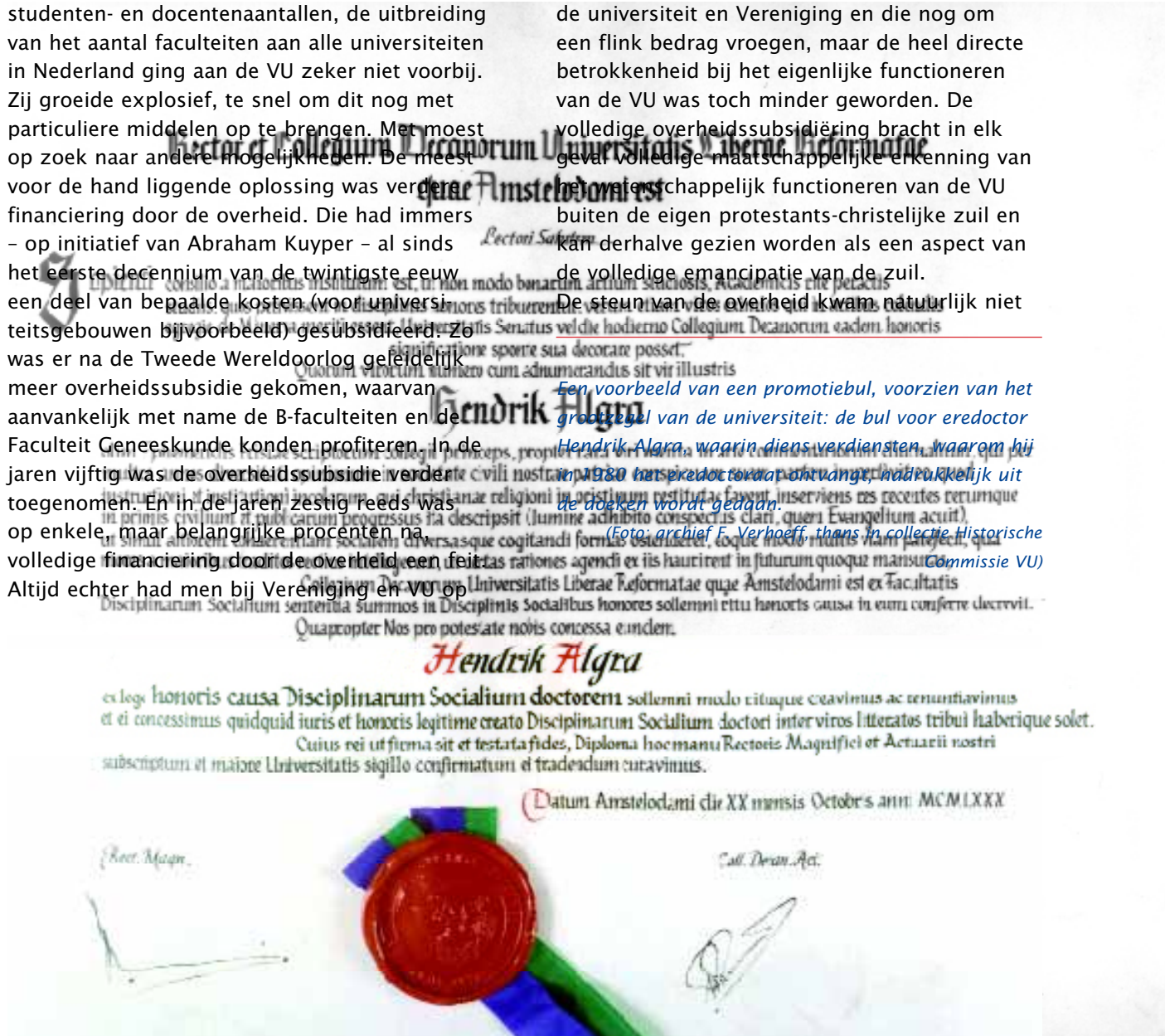
het standpunt gestaan dat een 100% subsidie het gevaar in zich had van teveel overheidsbemoeyenis, al was zelfs de laatste 1 ½ % directe ondersteuning (hetgeen wel in de miljoenen liep) aan het eind van de jaren zestig een forse last op de schouders van de Vereniging.

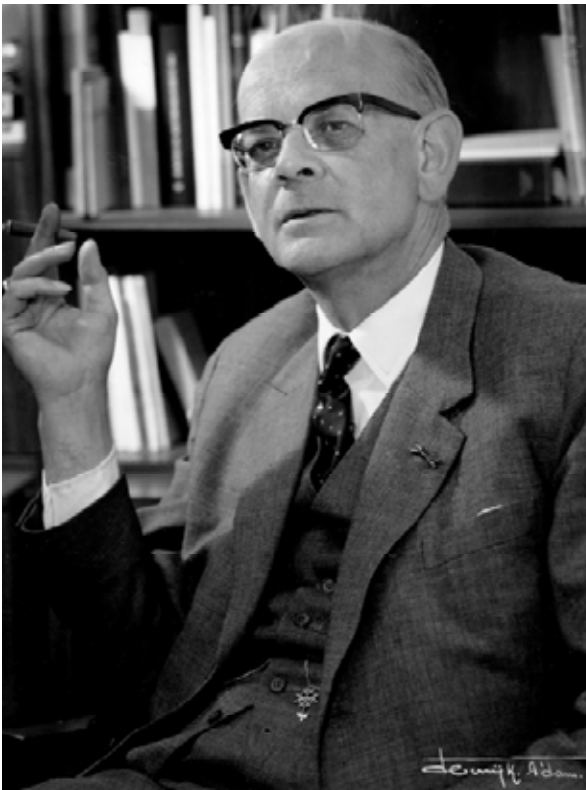
De volledige subsidiëring door de overheid zou er in 1970 komen. Vanzelfsprekend had dit grote gevolgen voor de relatie Vereniging-VU. De Vereniging was niet langer de voedende moeder. De VU was niet meer afhankelijk van de Vereniging voor de geldelijke middelen. Dat gaf de universiteit een zekere mate van vrijheid ten opzichte van de Vereniging. De noodzakelijke bijdrage voor het voortbestaan van de Vrije Universiteit was een vrijwillige bijdrage geworden, die weliswaar de VU ten goede kwam in de vorm van projecten die nauw verbonden waren met het oorspronkelijke karakter van de universiteit en Vereniging en die nog om een flink bedrag vroegen, maar de heel directe betrokkenheid bij het eigenlijke functioneren van de VU was toch minder geworden. De volledige overheids subsidiëring bracht in elk geval volledige maatschappelijke erkenning van het wetenschappelijk functioneren van de VU buiten de eigen protestants-christelijke zuil en kan derhalve gezien worden als een aspect van de volledige emancipatie van de zuil.

De steun van de overheid kwam natuurlijk niet vanzelfsprekend uit de lucht vallen. Het was een voorbeeld van een promotiebul, voorzien van het grootsiegel van de universiteit: de bul voor eredoctor Hendrik Algra, waarin diens verdiensten, waarom hij in 1980 tot eredoctor was aangewezen, nadrukkelijk uit de doeken wordt gedaan.

Een voorbeeld van een promotiebul, voorzien van het grootsiegel van de universiteit: de bul voor eredoctor Hendrik Algra, waarin diens verdiensten, waarom hij in 1980 tot eredoctor was aangewezen, nadrukkelijk uit de doeken wordt gedaan.

(Foto: archief F. Verhoeff, thans in collectie Historische Commissie VU)

De verandering van de universitaire bestuursstructuur zorgde voor een verminderde invloed van de Vereniging op het bestuur van de universiteit. Op deze foto prof. mr. W.F. de Gaay Fortman, de laatste rector magnificus die voorzitter was van de senaat. Tijdens zijn rectoraat werden de Universiteitsraad en het College van Bestuur geïnstalleerd, en werden de verenigingscolleges van directeuren en curatoren opgeheven. Op 4 september 1972 zat hij de laatste openbare vergadering van de senaat voor en droeg hij het rectoraat over aan prof. mr. I.A. Diepenhorst. In 1973 zou De Gaay Fortman minister van Binnenlandse Zaken worden in het kabinet-Den Uyl.

(Foto: W. Verrijck, thans in het HDC)

voor niets. Bij de beoordeling van onderwijs en onderzoek zou de overheid een steviger vinger in de pap krijgen. Inspectie en evaluatie van onderwijs en onderzoek zouden voortaan moeten beantwoorden aan criteria die door de overheid werden vastgelegd en er moest verantwoording over kunnen worden afgelegd aan Den Haag. De Vrije Universiteit zou iets van haar 'vrijheid van staat' moeten inleveren en werd daarmee weer een stukje gewoner. Zij bleef bijzonder in die zin dat de Vereniging een zeer speciale rechtspositie zou behouden. De weg daarnaartoe was niet zonder beroering. De veranderde omstandigheden noopten bestuur van Vereniging en VU na te denken over een verandering van de bestuursstructuur. En

de toenemende roep om democratisering van de samenleving, waaronder de universiteiten, klonk ook onder studenten van de VU steeds luider. Het is zeker zo dat bij de leidende elementen aan de VU de wil bestond om de universiteit en de relatie met de Vereniging te hervormen. Rector magnificus W.F. de Gaay Fortman is daarvan een goed voorbeeld. Toch konden conflicten niet uitblijven. Daarvoor waren de verschillen tussen de Vereniging – traditioneel toch wat behoudender van karakter – en met name het radicale element in de studentenbeweging te groot.

Het waren roerige jaren en voor vele leden van de Vereniging waren de veranderingen teveel en te snel. Sommige leden herkenden de VU niet meer als het bolwerk van calvinisme waaraan zij jarenlang zo trouw hun bijdrage hadden geleverd in geld en goed. Kenmerkend voor de confrontatie was de ordeverstoring op de ledenvergadering in Assen in 1969. Enkele radicale studenten hadden zich als lid van de Vereniging ingeschreven en grepen de jaarvergadering aan om een een luidruchtig protest te houden, terwijl zij ook nog eens een cameraploeg van nota bene de KRO hadden meegenomen, dit alles tot ontzetting van vele leden!

Het zoeken naar een oplossing ging echter gewoon door en dit zou ten koste gaan van de bestuurlijke invloed van de Vereniging. De VU zou haar nieuwe democratische bestuursvorm krijgen, toen de *Wet Universitaire Bestuurs-hervorming* (WUB) van kracht werd in 1971. Voor de Vereniging had dit tot gevolg dat de rol van de colleges van curatoren en directeuren in het daadwerkelijk besturen van de universiteit was uitgespeeld. Het college van directeuren werd omgevormd tot het bestuur van de Vereniging. De rol van de Vereniging bij het bestuur van de universiteit zou voortaan een grotendeels formele zijn, in die zin dat het bestuur het College van Bestuur (en strikt genomen de hoogleraren) benoemt en de verantwoordelijkheid draagt voor de naleving van wettelijke bepalingen, want de VU gaat nog altijd uit van de Vereniging.

Het debat over de grondslag

Niet alleen bestuurshervorming en de financiële middelen waren een heet hangijzer in de jaren zestig. De Vereniging (en VU) worstelden nog met een heel ander probleem: haar eigen uitgangspunten. In de roerige jaren zestig

werden ook de statuten van de Vereniging nog eens kritisch bekeken. Die nieuwe tijd vroeg ook om een nieuwe benadering van de uitgangspunten van de Vereniging en in 1965 werd besloten dat artikel 12 uit de statuten, dat stelde dat artikelen 1, 2 en 8 uit de statuten "onveranderlijk zijn", veranderd kon worden. Men zou nu opnieuw aan de slag kunnen met het herformuleren van de grondslag. In 1971 was het zover dat de grondslag in nieuwe bewoordingen kon worden opgetekend. Die werd nu veel ruimer geformuleerd. De verwijzing naar de drie formulieren van enigheid werd weggelaten, maar nu werd verwezen naar "het evangelie van Jezus Christus, dat naar de openbaring in de Heilige Schrift de mens in in zijn gehele leven roept tot de dienst en de verheerlijking van de ene God, Vader, Zoon en Heilige Geest en daarin tot dienst aan de medemens." Deze ruimere formulering zou na een aantal jaren gevolgd worden door een naamswijziging. Niet langer zou zij de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag heten, maar de Vereniging voor Christelijk Wetenschappelijk Onderwijs (VCWO). Het zou niet de laatste naamsverandering zijn... Ook een met de Vereniging verbonden

Een foto uit betere tijden voor de NS! En voor de Vereniging...? De gezelschapstrein staat gereed om te vertrekken naar de VU-dag in Assen, 19 juni 1969. Tevergeefs probeerden studenten die lid waren geworden van de Vereniging in Assen de democratiseringskwestie aan de orde te stellen.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

organisatie als Vrouwen VU-Hulp zou in de jaren zestig te maken krijgen met de maatschappelijke vraagstukken van de dag. In kringen van vrouwen aan de VU werd de roep om echte gelijkwaardigheid sterker. Net als vele andere zuilorganisaties zou zij haar ledenaantal zien afnemen, al zou dat pas in de jaren tachtig sterk gaan versnellen. De gekozen doelen voor ondersteuning veranderden eveneens. Er werd meer en meer een richting gekozen die aansloot bij het praktisch dienen van God en Zijn wereld onder de gestalte van de medemens, in die zin dat veel hulp werd geboden aan projecten in de Derde Wereld.

De laatste jaren

Al deze ontwikkelingen bleven niet zonder gevolgen. De relatie Vereniging-VU was veranderd, maar dat bracht natuurlijk ook een aantal vragen met zich mee. Welke rol zou de Vereniging moeten spelen, nu haar voornaamste taak sterk gereduceerd was? Uiteindelijk is de VCWO een vereniging met leden, en leden verlangen over het algemeen iets van de vereniging waarvan zij lid zijn geworden. Was dat wellicht een directe betrokkenheid bij de

Een symposium in het kader van het twintigste lustrum. Op 19 mei 1980 werd het symposium "Reformatorische maatschappijkritiek" gehouden, uitdrukking van de nauwe betrokkenheid van VU en Vereniging bij het maatschappelijk leven. In het discussiepanel prof. dr. J. Klapwijk, prof. dr. H.M. Kuitert, prof. mr. W.F. de Gaay Fortman (voorzitter), prof. dr. D.Th. Kuiper en prof. dr. H.E.S. Woldring.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

Huidige Grondslag en doel van de Vereniging-VU-Windesheim

artikel 2.1

‘Als richtsnoer voor haar werk laat de Vereniging zich leiden door het Evangelie van Jezus Christus waarin de mens wordt opgeroepen God en Zijn wereld van harte te dienen.’

Artikel 3

‘De vereniging stelt zich ten doel: het doen verzorgen van hoger onderwijs, verrichten van wetenschappelijk onderzoek, en verlenen van patiëntenzorg in betrokkenheid op en ten dienste van de samenleving; het daarbij bevorderen van van de informatievoorziening over en bezinning op de relatie tussen hoger onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en patiëntenzorg enerzijds en levensbeschouwing, cultuur en samenleving anderzijds.

universiteit geweest in die zin dat zij grote invloed had op haar bestuur, dat was niet langer het geval. Er is dan ook wel eens geschreven dat bij de invoering van de WUB en bij de aanvaarding van volledige overheidssubsidie de Vereniging zichzelf had kunnen opheffen. Zij had immers in een aantal opzichten haar doel bereikt en daarmee zichzelf overbodig gemaakt. Het is waar dat de Vereniging lange tijd een sterk emancipatorisch karakter heeft gehad. Het was haar te doen om het opeisen van een rol voor het protestants-christelijk hoger onderwijs en gelijkberechtiging speelde daarin ook zeker een rol.

Nu is het niet zo dat de Vereniging zichzelf bij 100% subsidiëring direct had kunnen opheffen, want een aantal taken van de VU en het VU-ziekenhuis in 1970 werd niet door de overheid betaald en die ca. € 440.000 extra kwamen direct van de Vereniging. Nog altijd steunt de Vereniging de VU financieel op diverse manieren. Met bijdragen aan bijzondere leerstoelen, de subsidiëring van kenmerkende organisaties onder de koepel van de VU als het Historisch Documentatiecentrum voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme, het Bezinningscentrum (thans het Blaise Pascal Instituut), alsook door het verlenen van subsidie aan onderzoeksprojecten die het bijzondere karakter van de VU en haar samenstellende delen betreffen, draagt de Vereniging nog immer bij aan “het doen verzorgen van hoger onderwijs” en het laten verrichten van “wetenschappelijk onderzoek”.

Een puur functionalistische interpretatie, die uitgaat van emancipatie als doel en subsidie als middel daartoe, gaat echter voorbij aan één van de wezenlijke aspecten van wat de VU-Vereniging wenst: een kritische dialoog van wetenschap, samenleving, en religie. Juist de VU, die onder bijzondere omstandigheden voortgekomen is uit een specifiek deel van de samenleving, waarmee zij een eeuw lang zo’n nauwe band heeft gehad, zou zich sterk moeten blijven maken voor een dialoog met die samenleving, al is het recruiteringsveld van de VU breder (en wellicht minder geïnteresseerd in dergelijke vraagstukken) geworden.

Bij alle verandering is in elk geval een ding constant gebleven. De Vereniging denkt mee over vraagstukken die de relatie wetenschap, samenleving en levensbeschouwing (al is die niet meer zo uitgesproken calvinistisch) betreffen en zij nodigt haar leden uit hiervan kennis te nemen en erover te discussiëren op bijeenkomsten in het land. Dat was vanouds vooral voorlichting geven en tegelijkertijd verantwoording afleggen van het bedrijven van christelijke wetenschap. Vooral in die verantwoording school een zekere pressie van de achterban om niet van het smalle pad af te wijken. Bij alle veranderingen in de jaren zestig en zeventig, na de discussie over de herformulering van de grondslag, bleef de behoefte bestaan om rekenschap af te leggen, nu ook over nieuwe inzichten, die bij een gedeelte van de achterban ongerustheid teweeg zouden brengen. Toch ging van de Vereniging een stimulans uit voor de wetenschappers van de VU om juist die problemen voor het voetlicht te halen die leefden bij de leden. Dat was zo tijdens de aloude VU-dagen, en in zekere zin is dat bij de huidige bijeenkomsten van VU-podium – de bundeling van de publieks-

Ook heden ten dage is de Vereniging nog zeer betrokken bij het ideaal om wetenschap voor een breed publiek aanschouwelijk te maken. De praktijk: VU-geoloog dr. J. Griede geeft uitleg aan een duidelijk geïnteresseerd publiek on site in 1996.

(Foto: P. Wolters; archief Vereniging VU-Windesheim)

activiteiten van Vereniging, VU en VUmc – niet anders.

De Vereniging kan in deze constellatie nog altijd een zeer belangrijke rol vervullen, al was het alleen maar vanwege het feit dat zij met het College van Bestuur een directe relatie heeft.

Recentelijk is de Vereniging weer een nieuwe fase ingegaan. In 2000 werd nogmaals kritisch naar de statuten gekeken en werden zij opnieuw vastgesteld. De grondslag, vervat in artikel 2, met de expliciete verwijzing naar christelijk geloof is gebleven. Daaraan is in artikel 3 een doelstelling gekoppeld die luidt: “[het] vanuit de grondslag bevorderen van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek ten dienste van de samenleving en van informatievoorziening en bezinning over vraagstukken van wetenschap, levensbeschouwing en samenleving”. De verwijzing naar de christelijke traditie is daarbij nadrukkelijk niet bedoeld als keurslijf, maar als een bron van inspiratie.

Ook bestuurlijk zijn er wijzigingen gekomen tengevolge van de nieuwe wet *Modernisering*

Universitaire Bestuursstructuren. De Vereniging heeft in 2001 het toezicht op de instellingen die van haar uitgaan (nu VU en VU Medisch Centrum) overgedragen aan een Raad van Toezicht, die door haar wordt benoemd.

Een tweede naamsverandering is gevolgd. Vooruitlopend op de beoogde fusie van de VU met de Hogeschool Windesheim in Zwolle, heeft de Vereniging haar naam veranderd in de Vereniging voor Christelijk Hoger Onderwijs, Wetenschappelijk Onderzoek en Patiëntenzorg, die gemakshalve wordt ingekort tot Vereniging VU-Windesheim. Deze naamswijziging heeft uiteraard gevolgen gehad voor de statuten, die opnieuw moesten worden vastgesteld, hetgeen op 31 december 2003 is gebeurd.

Die nieuwe fase geldt ook de ontwikkeling van het ledenbestand. Na decennia van terugloop, met een dieptepunt in 2000 toen de Vereniging nog maar 7000 leden telde, zit er weer groei in en naar verwachting zal nog in 2004 het ledental weer boven de 12.000 uitkomen. Dat lijkt er op zijn minst op te wijzen dat er voor de vragen die door de Vereniging worden gesteld, en voor het doel dat zij nastreeft weer meer belangstelling bestaat. De directe binding die de VU had en heeft met de samenleving, onder meer in de vorm van de Vereniging, al is die in de loop der jaren van karakter veranderd, is uniek. Dat de universiteit kan beschikken over een kritische, maar welwillende achterban, die zowel klankbord als discussiepartner is in

3

De VU in de wereld

“... De verre naaste ...”

De VU had, zoals wij zagen, een heel directe binding met een deel van de samenleving. Zij beschikt(e) namelijk over een eigen achterban, de Vereniging. Natuurlijk waren er ook verdere relaties met de samenleving. Allereerst kan een wetenschappelijke instelling niet in een volstrekt isolement opereren en de VU diende zich ook binnen het (inter)nationale wetenschappelijke veld te begeven om haar plaats op te eisen. Natuurlijk bestonden er nauwe contacten en verbanden met overige organisaties binnen de protestantse zuil, maar ook internationaal was er belangstelling vanuit calvinistische hoek voor het universitair avontuur van de VU. De aanvankelijke pretentie van de VU dat ze heel de wereld voor christelijke wetenschap zou moeten opeisen heeft ook buiten Nederland tot initiatieven geleid. Nadrukkelijk heeft de VU zich gepositioneerd in de wijde wereld, hoewel in de wijze waarop dat gebeurde in de naoorlogse periode wederom het nodige zou veranderen.

Het prille begin: alleen op de wereld?

De VU was weliswaar klein, maar haar pretenties groot. Hoe werd de VU aanvankelijk ontvangen in de academische wereld? Bij haar opening waren vertegenwoordigers van de overige universiteiten in het land uitgenodigd, maar de contacten daarmee zouden lange tijd beperkt zijn. De studenten brachten dan wel regelmatig een bezoek aan de bibliotheek van de UvA, zoals wij nog zullen zien, en voor hun examens waren zij tot 1905 aangewezen op de overige universiteiten, vooralsnog was de VU een vreemde eend in de academische bijt. Dat relatieve isolement was tot op zekere hoogte zelfgekozen en zou geruime tijd duren. Misschien speelde hierin ook de prominente rol van Kuyper mee, want, hoewel hij in eigen huis zeer geliefd was, kwam er van buiten de eigen kring de nodige kritiek. De publieke erkenning was er vanaf 1905 voor de graden verleend aan de VU, maar pas in 1926 zou de rector voor het eerst worden uitgenodigd voor de bijeenkomsten van het rectoren-college, waarin de rectores van de overige universiteiten waren vergaderd.

Daarna zouden de banden met de overige universiteiten wel op verschillende wijzen intensiever worden, zeker naarmate de VU een meer ‘gewone’ universiteit werd in termen van faculteitskeuze. Het duurde natuurlijk geruime tijd voordat

<<< Potchefstroom Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys in Zuid-Afrika, campustoneel, januari 1976. Eén van de universiteiten waarmee de VU van oudsher nauwe banden had en sinds 1958 een uitwisselingsovereenkomst. In de jaren zeventig kwamen deze banden onder grote druk te staan. De Universiteitsraad besloot in oktober 1974 zelfs de banden geheel te verbreken vanwege de apartheidsproblematiek. Tegenwoordig bestaan er weer nauwe relaties tussen VU en Potchefstroom.

De wijde wereld keek aanvankelijk niet altijd even positief naar de VU. Met name de figuur van Abraham Kuyper was een dankbaar mikpunt voor karikaturisten. Hier twee tekeningen van Albert Hahn. De tweede heeft betrekking op de mythe dat Kuyper

door de Brusselse gendarmerie zou zijn gearresteerd wegens naaktloperij toen deze, zichtbaar door het raam van zijn hotelkamer, ochtendgymnastiek oefeningen aan het doen was.

(Oud-Archief VU)

de VU ook uit haar eigen alumnibestand hoogleraren kon rekruteren, dus een volledig isolement in de academische wereld was er nooit geweest. En dat isolement zou al in de eerste helft van de twintigste eeuw verder verminderen. Eén van die episodes, die intensivering van de contacten met andere universiteiten noodzakelijk maakte, was de Tweede Wereldoorlog. We hebben reeds gezien dat vele studenten van elders de VU als uitwijkplaats zouden kiezen. De moeilijke omstandigheden maakten ook veelvuldig overleg van de rectoren noodzakelijk. Dat gold in het bijzonder overleg met de twee andere bijzondere instellingen, de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Katholieke Hogeschool van Tilburg. Omdat de bijzondere status hun relatief meer vrijheid van beweging liet, achtten zij nauwere contacten een goede zaak om zoveel mogelijk gezamenlijk te kunnen anticiperen op de maatregelen van de bezetter. Ook zouden enkele hoogleraren, zoals de professoren P.A. Diepenhorst en V.H. Rutgers, college gaan geven aan andere universiteiten, omdat sommige van de daar werkende collega's niet meer in staat waren op te treden. Na de oorlog zou dit proces zich verder

voltrekken. De VU werd meer en meer gezien als een van de klassieke universiteiten en zou met haar zes faculteiten vanaf 1950 aanspraak kunnen maken op steeds meer overheids-subsidie, omdat de fundamentele bijdrage die werd gegeven aan de samenleving algemeen erkend werd. De VU is thans een alom gerespecteerde instelling voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek en de contacten met de andere universiteiten in Nederland zijn legio. De contacten met de UvA zijn in één opzicht heel hecht. Tijdens de bezuinigingsoperaties van de jaren tachtig werden de (sub)faculteiten tandheelkunde van beide universiteiten samengevoegd tot het Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam (ACTA). Maar ook op andere terreinen als letteren en de B-wetenschappen wordt de nabije UvA tegenwoordig als een "natuurlijke samenwerkingspartner" gezien. De VU maakt sedert jaren deel uit van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU).

Zij participeert in of geeft leiding aan meer dan dertig onderzoekscholen en bekleedt in die zin een 'gewone' positie in de academische

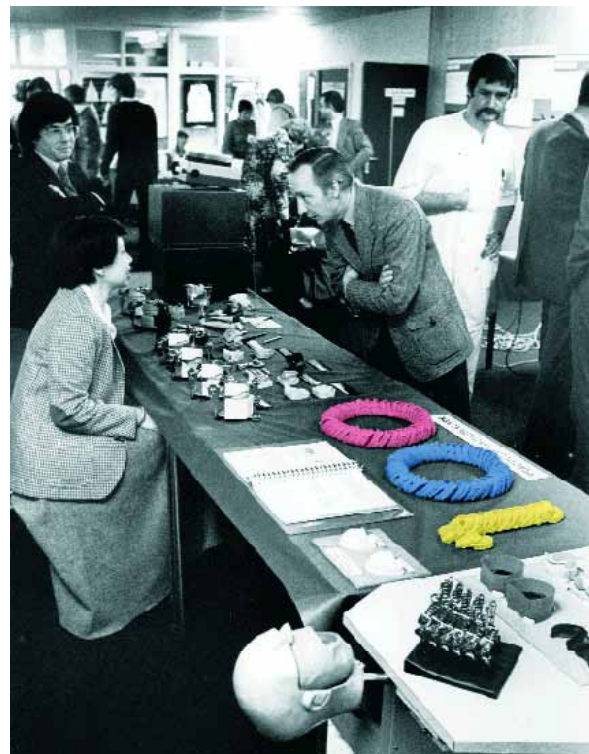
De Doleantie gaf aanleiding tot strijd om de kerkgebouwen, hetgeen vooral in Amsterdam gebeurde. Kerkdeuren werden gekraakt en van een nieuw slot voorzien om de tegenpartij de toegang tot de vergaderkamer onmogelijk te maken. Op de foto de deur van de kerkvoogdenkamer van de Nieuwe Kerk waar een paneel is uitgezaagd om een smid de gelegenheid te geven de deur te openen. Bij deze kraakactie waren verscheidene VU-hoogleraren en VU-studenten betrokken.

(Foto: Bram de Hollander, thans in het HDC)

wereld.

Vrij van Kerk...

Hoewel nadrukkelijk werd gesteld dat de Vrije Universiteit vrij van kerkelijke inmenging zou moeten zijn, althans inmenging van de Hervormde Kerk, zou toch al spoedig een nauwe relatie ontstaan met een kerkverband en dat zou op de geschiedenis van de universiteit en dan specifiek op de Faculteit der Godgeleerdheid een stempel drukken. We zagen eerder dat de doleantie en de later volgende Gereformeerde Kerken in Nederland voor de studenten theologie mogelijkheden boden om een beroep aan te nemen. Ook zouden VU-prominenten

VU-verenigingsleden bezoeken een expositie van Tandheelkunde op 3 februari 1979. Spoedig zou de politiek de VU dwingen nauwe relaties aan te knopen met de UvA door de samenvoeging van beide tandheelkundige opleidingen tot het huidige ACTA.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

in de theologie een vooraanstaande plaats bekleden in de diverse geledingen van de Gereformeerde Kerken. Er bestonden dus nauwe banden tussen kerk en universiteit. De vele personele unies van vooraanstaande gereformeerden in kerk, VU-vereniging en universiteit maakten dat kerkelijke zaken ook binnen de muren van het *studium* van gewicht waren. Toch zou na de commotie rond de kwestie-Geelkerken en de daaruit voortvloeiende vaststelling van nadere richtlijnen duidelijk worden dat de kerkelijke uitspraken niet bindend waren voor de VU, met uitzondering van de Faculteit der Godgeleerdheid. Dat wil overigens niet zeggen dat zaken die de Gereformeerde Kerken betroffen verder geen rol speelden binnen de VU. Ook in latere controversiële kwesties in de kerk zou de VU betrokken worden.

Eén van die momenten zou in zeer moeilijke tijden komen. De kerkscheuring van 1944 ging ook aan de VU niet voorbij, want verscheidene hoogleraren waren erbij betrokken. De scheuring ging in wezen over een zeer ingewikkelde theologische kwestie die al decennia druk

Prof. mr. V.H. Rutgers (1877-1944), telg uit een VU-geslacht, en van 1928 tot zijn dood in Duitse gevangenschap in 1945 hoogleraar in de rechten en in totaal drie jaar rector magnificus, waarvan twee jaar in oorlogstijd, had een zeer actieve politieke loopbaan achter zich. Hij was raadslid, burgemeester en statenlid voor de ARP. Van 1912 tot 1925 was hij lid van de Tweede Kamer voor de ARP, sinds 1918 als fractievoorzitter, en kortstondig minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in het eerste kabinet-Colijn. Tevens was Rutgers actief in de internationale vredesbeweging. Jarenlang was hij actief bestuurslid van de 'Vereniging voor Volkenbond en Vrede'.

(Foto: F. Karbasch, thans in het HDC)

werd bediscussieerd: de kwestie van de uitverkiezing en hoe de kinderdoop en het genadeverbond hierin pasten. Hoe weten wij dat wij zijn uitverkoren? Maar ook de vraag wie in de Gereformeerde Kerken de macht had speelde een grote rol. Daarbij kwamen de synode en de hoogleraar theologie K. Schilder uit Kampen tegenover elkaar te staan. Hoogleraren van de VU vond men in beide kampen, waarbij opvalt dat theologen als H.H. Kuyper en V. Hepp de kant van de synode kozen en VU-filosofen als D.H.Th. Vollenhoven en H. Dooyeweerd probeerden Schilder te verdedigen. Anderen hebben weer getracht te bemiddelen in dit conflict. De uiteindelijke scheuring die leidde tot een nieuw kerkverband, de Gereformeerde

Kerken onderhoudende artikel 31 van de kerkorde (ook wel vrijgemaakt-gereformeerde kerken genoemd), liet ook de VU niet onberoerd.

De banden met de Gereformeerde Kerken zouden ook later blijven bestaan, maar zij konden niet meer voorschrijven wat er aan de VU gedoceed mocht worden. Wel is er vanuit de VU geleidelijk meer aansluiting gezocht met andere protestantse kerken, en dit proces versterkte zich in de jaren zestig, die op zoveel terreinen verandering zouden brengen. De toenadering ging langzaam maar zeker en kreeg in de jaren negentig haar beslag toen de Gereformeerde Kerken samen met de Nederlandse Hervormde Kerk en de Evangelisch-Lutherse Kerk naar wegen gingen zoeken om nader tot elkaar te komen en nauw te gaan samenwerken in de Samen op Weg-kerken. Weliswaar is er enkele jaren geleden nogal wat opschudding ontstaan toen de SOW-kerken, in het kader van concentratie van het aantal opleidingen, aankondigden dat de predikantenopleiding van de VU niet langer erkend zou worden, maar het lijkt er op dat via een omweg de predikantenopleiding toch nog erkend zal worden voor de in 2004 gevormde Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

... en Staat

Vanaf het begin maakte de universiteit duidelijk dat zij geen invloed van de overheid wenste. Die onafhankelijkheid heeft zij tot aan de volledige overheidssubsidiëring goed weten te handhaven. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de VU geen banden had met de politieke wereld, want die waren er wel degelijk, vanaf het eerste begin...

Natuurlijk was de stichter van de VU, Abraham Kuyper, ook de oprichter van de eerste echte politieke partij in Nederland, de Antirevolutionaire Partij. Net als in andere organisaties binnen de protestantse zuil, zouden gedurende de hele geschiedenis van de universiteit VU-medewerkers en -alumni een prominente rol bekleden in politieke partijen, in het bijzonder in de ARP, die later zou opgaan in het CDA. Geheel in overeenstemming met het idee van Kuyper, zou de VU meer blijken te zijn dan een predikantenopleiding. Er moest een intellectueel kader gevormd worden voor het gereformeerde volksdeel.

Dat zou lukken. De VU (en de Vereniging) als een reservoir voor de politieke emancipatie van de gereformeerden zou een succes blijken.

De eerste VU-alumni kwamen al in 1901 in de Tweede Kamer de daar aanwezige (oud-) hoogleraren en leden van de Vereniging versterken. Vele prominenten in de ARP waren op de een of andere manier verbonden met de Vrije Universiteit. Niet alleen oud-studenten, maar ook directeuren, curatoren en hoogleraren hebben zich politiek actief betoond en zitting genomen in Tweede en Eerste Kamer, hebben een ministerspost aanvaard of hebben als minister-president leiding gegeven aan kabinetten. De naam van president-directeur Colijn, de belangrijkste politicus van het interbellum, mag in dit verband niet ontbreken, en de leider van het oorlogskabinet in Londen, P.S. Gerbrandy, was VU-hoogleraar in de rechten geweest. Zo zouden ook later nog VU-hoogleraren, maar in nog grotere mate VU-alumni, posities bekleden in kabinet en beide Kamers. In de jaren zestig en zeventig werd duidelijk dat de associatie van de VU met de ARP niet meer algemeen geldig was. Sommige studenten en docenten kozen bewust voor andere partijen. Midden zeventiger jaren

Prof. mr. P.S. Gerbrandy (1885-1961), hoogleraar in de rechten van 1930 tot 1939. Nog een opmerkelijk VU-politicus. In 1939 werd hij tegen de zin van zijn partij, de ARP, minister van Justitie in het kabinet-De Geer. In 1940 nam hij in Londen kordaat de leiding op zich van het oorlogskabinet.

(Foto: HDC)

heeft dan ook nog een stevige discussie plaatsgevonden over de kwestie of het lidmaatschap van de Communistische Partij Nederland (CPN) wel te verenigen was met het bekleden van functies in faculteitsraden en de universiteitsraad binnen de VU. Hoezeer de VU-bevolking ook in keuze voor politieke partijen is geëvolueerd en niet meer voornamelijk voor de christen-democratie als opvolger van het antirevolutionaire kamp kiest, moge blijken uit het feit dat voor de kamerverkiezingen van 2003 niet minder dan vier lijsttrekkers van links (PvdA - Wouter Bos) tot rechts (VVD - Gerrit Zalm) VU-alumni waren. De andere twee vinden wij bij partijen die wij meer met het traditionele gedachtegoed van de VU mogen associëren (CDA - Jan Peter Balkenende en CU - André Rouvoet).

Nogmaals een VU-premier. Prof. dr. J. Zijlstra, hier op een foto uit 1955, was één van de eerste hoogleraren in de Faculteit der Economische wetenschappen, van 1948 tot 1952. In 1952 werd hij minister van Economische Zaken, om van 1959-1963 minister van Financiën te worden, waarna hij buitengewoon hoogleraar aan de VU en lid van de Eerste Kamer werd. Hij zou in 1966 de leiding op zich nemen van het kabinet-Zijlstra en een jaar later president van de Nederlandse Bank worden.

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in het HDC)

De laatste echte ARP-premier, Barend Biesheuvel (1920-2001), ook bekend als 'Mooie Barend', hier in gesprek met studenten. Hij studeerde rechten aan de VU, was van 1963 tot 1967 minister van Landbouw, van 1967 tot 1971 fractievoorzitter in de Tweede Kamer en gaf in 1971-2 leiding aan het kabinet met zijn naam.

(Foto: AVC, thans in archief Ad Valvas)

De wereld in

De VU werd vanaf het begin met grote belangstelling gevolgd door calvinistische groeperingen in het buitenland, zelfs het verre buitenland. Het calvinisme was, zeker in de eerste vijftig jaar van het bestaan van de VU, de verbindende schakel met het buitenland. Daarbij vallen binnen Europa vooral de contacten met calvinistische minderheden in bijvoorbeeld Frankrijk en Hongarije op. In de wijdere wereld kwam de interesse vooral uit Noord-Amerika, waar zich groepen orthodox-protestantse emigranten uit Nederland hadden gevestigd. Het werk van Kuyper was onder andere in het Engels vertaald en genoot in calvinistische kringen in de Verenigde Staten een zekere belangstelling. Kuyper ontving dan ook een eredoctoraat van Princeton University en ging in 1898-9 zelfs een reeks lezingen houden in de Verenigde Staten. Een ander gebied waar vanouds banden mee waren was Zuid-Afrika. Het ging dan in eerste

instantie om orthodox-protestantse Afrikaners, waarmee een zekere etnisch-religieuze verwantschap werd gevoeld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er zelfs in Zuid-Afrika leden van de Vereniging te vinden waren.

Daarnaast was nog een gebied dat de uitdrukkelijke belangstelling van de VU genoot en dat was het toenmalig Nederlands Indië. De relaties daarmee waren tweeledig. Allereerst was er vanuit de VU interesse in zending, het verbreiden van Gods Woord in de Nederlandse koloniën, maar VU-alumni speelden ook een rol in het opleiden van een kader in Indië. De directeuren Idenburg en Colijn, die zelf zo'n prominente rol hadden gespeeld in de Oost, ondersteunden deze visie van harte. Er kwamen ook, met name na 1945, met enige regelmaat studenten uit Indonesië aan de VU studeren, aanvankelijk vooral in de theologie.

De wijdere wereld in

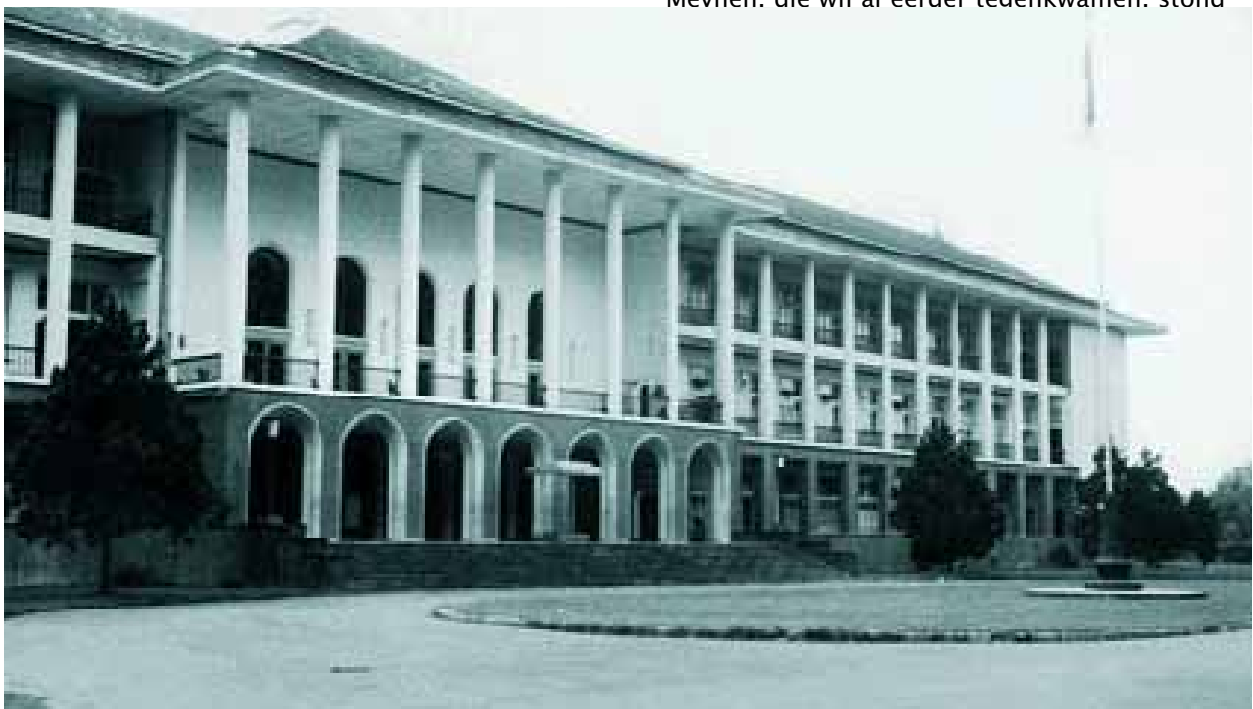
Het karakter van de internationale betrekkingen van de VU zou vanaf midden jaren vijftig een geleidelijke, maar fundamentele verandering ondergaan. Tot dan zou men de belangstelling van de VU voor het buitenland vooral kunnen typeren als gericht op zending, het onderhouden van relaties met calvinistische zusterinstellingen en groeperingen in Noord-Amerika en Zuid-Afrika, waarmee men zich zowel min of meer etnisch – ook wel aangeduid met het ouderwetse woord 'stamver-

wantschap' – als religieus verbonden voelde. Een reeks van factoren maakte dat de internationale plaatsbepaling van de VU zich wijzigde en minder uitging van religieuze en 'etnische' lotsverbondenheid en de plicht tot het brengen van orthodox-protestants christendom, maar om cruciale opdrachten uit de boodschap van het Evangelie op concrete wijze vorm te geven. Naastenliefde en rechtvaardigheid zouden nu kernbegrippen worden. De heroriëntatie die wij in meer algemene zin in VU en Vereniging zagen, had ook consequenties voor de wijze waarop de VU naar buiten zou treden. Onmiskenbaar hebben de dekolonisatie van Indonesië alsook de nieuwe en verbeterde middelen van communicatie, die de verre wereld steeds dichterbij brachten, een rol gespeeld bij de mentaliteitsverandering die op dit terrein heeft plaatsgevonden. Wellicht was de VU in bepaalde opzichten al minder een ivoren toren dan de rijksuniversiteiten, maar vooral vanaf midden jaren vijftig gaat toch onder docenten en studenten de overtuiging postvatten dat de universitaire gemeenschap nauw betrokken moet zijn bij de analyse van problemen in nationaal en internationaal verband. Op universitair niveau kreeg ook de VU te maken met universitaire asielzoekers: studenten uit

---

Ook met universiteiten in Indonesië werden hechte relaties aangeknoopt. Op de foto de Universitas Gadjah Mada te Djokjakarta, waarmee in juni 1978 een samenwerkingsverband werd gesloten.

(Foto: Ad Valvas)

Hongarije die na de onderdrukking van de opstand tegen het communistische regime in 1956 naar Nederland waren gevlucht en die werden opgevangen door de VU-afdeling van het Universitair Asyl Fonds (UAF).

Het jaar 1961 is in dit verband ook niet onbelangrijk. In maart van dat jaar werd namelijk door VU-studenten een congres 'De verre naaste' georganiseerd. Daar kwam expliciet de samenwerking met ontwikkelingslanden aan de orde. Dit congres kan dan ook worden gekenschetst als één van de momenten waarop een groter wordende betrokkenheid van de VU-gemeenschap bij ontwikkelingshulp zich sterk manifesteerde.

Later zouden allerlei initiatieven worden ontwikkeld om gestalte te geven aan de betrokkenheid bij de Derde Wereld, die op het congres 'De verre naaste' expliciet aan de orde was gekomen. De sterkere interesse in mondiale problemen laat zich bijvoorbeeld aflezen uit de erepromoties die sinds midden jaren zestig werden verricht en waarvan het eredoctoraat van dr. Martin Luther King in 1965 wellicht het meest tot de verbeelding spreekt. Maar ook die voor dr. C.F. Beyers Naudé (1972) en dr. Dom Helder Camara (1975) laten zien dat men nadrukkelijk positie koos in de analyse en aanpak van wereldproblemen. Daarbij werd ook hier het strikte calvinistische karakter verlaten ten gunste van een meer oecumenische opstelling.

In institutionele zin valt bijvoorbeeld de vestiging, in 1962, van de opleiding – toen nog studierichting genoemd – in de niet-westerse sociologie natuurlijk op. Ook bij de commissie-Mevnen, die wii al eerder teenkamen, stond

het vraagstuk van de VU in de wereld op de agenda. Er werd gesteld dat de wereldproblematiek een structurele plaats moest krijgen in het onderwijs. Ook werd het aantrekken van studenten uit het buitenland, in het bijzonder de ontwikkelingslanden, een goede manier geacht om de missie van de VU naar buiten te brengen. Verder was één van de aanbevelingen van die commissie de oprichting van een centrum aan de VU dat zich zou richten op de ontwikkelingsproblematiek.

Na enkele jaren zou dit laatste voorstel vaste vorm krijgen toen de VU in 1966 als eerste Nederlandse universiteit een Bureau Buitenland zou opzetten. Aan deze – aanvankelijk nog kleine – afdeling zou voorlichting worden gegeven over omstandigheden en behoeften op wetenschappelijk vlak, maar ook in meer algemene zin, van de ontwikkelingslanden, waarin de VU een rol van betekenis zou kunnen spelen. Daarnaast werd het geven van advies over het verstrekken van een aantal studiebeurzen aan studenten uit de Derde Wereld zijn werkterrein. En tenslotte zou het Bureau Buitenland actief moeten samenwerken met gelijkgestemde organisaties binnen en buiten Nederland.

De koers die werd ingeslagen en de grotere focus op de ontwikkelingsproblematiek werden, zeker vanaf het einde van de jaren zestig, krachtig ondersteund door het bestuur van de universiteit, geheel in overeenstemming met de op handen zijnde, bredere herformulering van de grondslag van de Vereniging en de daarop gebaseerde nieuwe doelstelling van de VU: het dienen van God en Zijn wereld. Na de wijziging van de bestuursstructuur als gevolg van de WUB werd aan de universiteitsraad een commissie toegevoegd – die wel van naam wisselde, maar de naam Commissie Internationale Samenwerking (1974-8) spreekt allicht het

meest tot de verbeelding – die de raad van advies kon dienen in kwesties van internationale samenwerking en ontwikkelingshulp.

Dit beleid kreeg een verder vervolg met de oprichting van het centrum voor Dienstverlening Ontwikkelingssamenwerking (kortweg DOS) in 1984. In de ontwikkeling van zijn beleid kende het een zekere autonomie en het Bureau Buitenland en een aantal faculteiten zijn hierin vertegenwoordigd; zij doen onderzoek en stellen adviezen op met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking. In 2000 is de naam omgedoopt in Centrum Internationale Samenwerking (CIS). Het centrum heeft banden met meer dan 25 universiteiten in Afrika, Azië, Latijns-Amerika en, meer recent, Oost-Europa. De samenwerking behelst onder meer het ontwikkelen van programma's voor curricula, ICT en de professionalisering van docenten. De adviesrol voor (inter)nationale organisaties is ook gebleven.

De veranderende relatie met de buitenwereld kan wellicht het beste worden geïllustreerd door de veranderingen in de relaties van de VU met Zuid-Afrika. Vanouds bestonden er nauwe relaties van orthodox-protestanten met gelijkgezinden, kort gezegd de blanke Boeren, in Zuid-Afrika. Met hen deelde men geloofsover-

---

De wereldproblematiek werd uiteraard druk besproken aan de VU. Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig was het kernwapendebateen van de onderwerpen die de Nederlandse samenleving verdeelde. Op de foto een kernbepapeningsconferentie op 7 april 1979, met in het discussiepanel CDA-fractievoorzitter drs. R. Lubbers, monseigneur Ernst, bisschop van Breda, de latere rector magnificus prof. dr. E. Boeker (voorzitter), gen. maj. M.H. von Meijenfheldt en PvdA-fractievoorzitter drs. J. den Uyl.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

tuiging en men koesterde in gereformeerde kring – maar niet alleen daar – een zekere bewondering voor de vasthoudendheid en het verzet van de Afrikaners tegen de Engelsen, culminerend in de Boerenoorlog aan het begin van de twintigste eeuw. Ook daarna bleven de banden hecht, blijkend uit een niet gering aantal namen van Zuidafrikaanse studenten op de inschrijvingslijsten, een aantal promoties, de vele docentenuitwisselingen en de toekenning van twee eredoctoraten aan Zuidafrikanen in 1952.

Die relatie zou vanaf de jaren vijftig, maar zeker na het bloedbad in Sharpeville in 1960 sterk onder druk komen te staan. Meer en meer keerden studenten en docenten van de VU zich expliciet tegen het apartheidsregime en dit had consequenties voor de banden met zusteruniversiteiten in Zuid-Afrika. Het verlenen van een eredoctoraat aan ds. Beyers Naudé in 1972 was een indicatie van de mentaliteitsverandering die had plaatsgevonden. Ook de uitwisselingovereenkomst met Potchefstroom die in 1958 was gesloten kwam ter discussie te staan en zou in 1975 worden verbroken. In plaats daarvan ging de VU zich oriënteren op andere, ‘zwarte’ instellingen in Zuidelijk Afrika. In 1978 werd besloten tot het aangaan van samenwerkingsverbanden met de universiteiten van Botswana, Lesotho en Swaziland, een andere koers dus.

In de jaren negentig is voor de VU een nieuwe fase ingegaan. Na de afschaffing van de apartheid en de invoering van algemeen kiesrecht lag de weg open om wederom de banden aan te halen. Dat is dan ook gebeurd. Nu heeft de VU op verschillende niveaus banden met verscheidene Zuidafrikaanse universiteiten, zoals die van Potchefstroom, Stellenbosch en Pretoria, ook in het kader van hun door de nieuwe regering gewenste samenwerking met ‘zwarte’ instellingen. Het gaat daarbij om samenwerking in onderzoek, maar in bepaalde gevallen ook om hulp bij verdere ontwikkeling van het publiceren van de wetenschappelijke resultaten. Veel van dit relationele netwerk is gegroepeerd in South Africa Vrije Universiteit Strategic Alliances (kortweg SAVUSA).

Tot nu toe is de nadruk gelegd op internationale contacten van de VU met geestverwanten en in het kader van de ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast hebben zich uiteraard ook vele contacten van faculteiten met vakgenoten elders ontwikkeld. Dat valt met name op bij de faculteiten die sinds 1930 zijn opgericht. De drie nieuwe hoogleraren in de wis-, natuur- en

Het gebouw van de Universiteit van Botswana. In juni 1978 werden met verscheidene instellingen van hoger onderwijs in Zuidelijk Afrika samenwerkingsverbanden opgezet. Deze waren duidelijk een alternatief zolang de apartheidsproblematiek relaties met Zuidafrikaanse universiteiten moeilijk maakte.

(Foto: Ad Valvas)

scheikunde bouwden al snel een aanzienlijk nationaal en internationaal netwerk op. Ook bij de sinds 1948 opgerichte faculteiten en studierichtingen valt op dat veel hoogleraren vlak vóór of na hun benoeming een buitenlands studieverblijf kennen om zich nader te oriënteren op hun vakgebied. Een verdere ontwikkeling in dit proces was dat vanaf 1970 ook in toenemende mate uit het buitenland afkomstige hoogleraren werden aangesteld.

Internationalisering is sinds jaren één van de speerpunten van de universiteit. Niet alleen zijn er uitwisselingovereenkomsten gesloten met bijna 200 universiteiten binnen Europa, ook daarbuiten zijn er contacten met 70 instellingen in alle overige continenten. Daar zit een ontwikkelingsaspect in, maar ook wordt door de VU nadrukkelijk uitgesproken dat de kwaliteit van onderwijs en onderzoek hier kan profiteren van studenten en docenten die zich internationaal oriënteren. Nog steeds worden binnen de VU initiatieven ontwikkeld om samenwerking met instellingen voor hoger onderwijs in het verre buitenland op te zetten tot beider profijt. De resultaten van bestaande contacten doen vermoeden dat verdere initiatieven zullen worden genomen op dit terrein, tot nut van de wetenschap en de wereldwijde samenleving.

4

Onderwijs en onderzoek: de faculteiten

Het onderwijs en onderzoek aan een universiteit is geconcentreerd in faculteiten (van het Latijnse *facultas*, dat onder meer ‘tak van wetenschap’ betekent), waarin een bepaalde discipline of meerdere disciplines zijn gegroepeerd. Oorspronkelijk had een complete universiteit vier faculteiten: theologie, rechten, medicijnen en tenslotte die der zeven vrije kunsten – dat wil zeggen: o.a. letteren, filosofie, wiskundige en natuurwetenschappen. In 1815 werd de faculteit der zeven vrije kunsten van hogerhand gesplitst in een alfa- (letteren en wijsbegeerte) en een bèta-faculteit (wiskunde en natuurwetenschappen) en telde de klassieke, complete universiteit er vijf. Daarin is in de afgelopen eeuw het nodige veranderd. Het aantal onderwezen disciplines aan alle universiteiten is spectaculair gegroeid en daarmee ook het aantal faculteiten. Ook de Vrije Universiteit heeft die ontwikkeling meegemaakt. Wat begon met drie is geëvolueerd tot een conglomeraat van niet minder dan twaalf faculteiten anno nu! Een verviervoudiging van het aantal dus, maar als wij de verdere specialisering binnen de faculteiten en hun disciplines zelf in aanmerking nemen, dan komen wij tot een nog veel grotere vermenigvuldiging. Het aantal opleidingen waarin men thans kan afstuderen bedraagt op bachelor’s niveau zesenzeventig. Daar was men in 1880 nog lang niet aan toe.

De grote lijn

De eerste vijftig jaar zou het bij drie faculteiten (Theologie, Rechten en Letteren) blijven – Geneeskunde dat een sluimerend bestaan leidde wordt hier gemakshalve niet als een volledige faculteit beschouwd. Pas in 1930 kon er een levensvatbare vierde faculteit worden toegevoegd aan de VU: de wis- en natuurkundige faculteit. Die was, zoals gezegd, ook nodig om het civiel effect van de graden van de VU te behouden. Met vier kon men door, maar daar zou het in de economisch moeilijke jaren dertig en tijdens de oorlog ook bij blijven. Pas in de periode van wederopbouw was er weer ruimte om verder te bouwen aan de vorming van een complete universiteit. Vlak na elkaar zouden de Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen (1948) en die der Geneeskunde (1950) aan het totaal worden toegevoegd. Daarmee kon men zeggen dat er een weliswaar kleine, maar ‘complete’ universiteit was. Er was echter nog veel meer op komst...

In september 1963 zou er een aparte Faculteit der Sociale Wetenschappen worden gevormd, waarin een aantal reeds

bestaande studierichtingen werd gebundeld in drie subfaculteiten: psychologie, pedagogiek

geopleidingen aan de rijksuniversiteiten niet beantwoordden aan het gereformeerde ideaal.

In de decennia daarna zouden verdere specialisering en groei van het aantal nieuwe opleidingen – en directieven vanuit Den Haag – leiden tot een uitbreiding van het aantal faculteiten en tot enkele herschikkingen tussen en binnen de diverse faculteiten. Begin jaren negentig zouden er zelfs vijftien faculteiten zijn. Dat had onder meer te maken met het feit dat sinds 1987 subfaculteiten niet langer zouden bestaan. Dat moesten afzonderlijke faculteiten worden. De wis- en natuurkundige faculteit werd zo bijvoorbeeld gesplitst in toen vier afzonderlijke faculteiten (Wiskunde en Informatica, Natuur en Sterrenkunde, Scheikunde en Biologie). Natuurlijk waren er in deze periode van uitbreiding en herschikking de nodige naamswijzigingen nodig, die soms verwarrend konden werken. Een bibliotheek die al voor 1987 was verbonden was en er nu nog werkt heeft achter-eenvolgens deel uitgemaakt van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen, de Faculteit der Biologie en sinds kort van de Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen. Recentelijk, in 2002, heeft dan nogmaals een wijziging plaatsgevonden die ons bij de huidige stand van zaken brengt. In dit kort bestek kan nooit recht worden gedaan aan de totaliteit, verscheidenheid en het aantal mutaties van en binnen de faculteiten, maar laten wij de huidige eens langslapen en kort een aantal ontwikkelingen aanstippen.

Godgeleerdheid

Dat de Faculteit der Godgeleerdheid hier als eerste wordt behandeld kan op meerdere gronden worden verdedigd. Zo was de theologie in de middeleeuwen over het algemeen wel een kleine faculteit, maar in wetenschappelijk opzicht de hoogste in rang. Voor de VU als geheel gold theologie decennialang eveneens als de belangrijkste wetenschap en de eerste vijftig jaar van haar bestaan waren de theologie-studenten dan ook verreweg het talrijkst. Dat gold evenzeer voor de hoogleraren die eraan verbonden waren. Kuyper's ideaal was natuurlijk een complete universiteit, maar bij een instelling die de wetenschap voor God diende op te eisen, behoorde het primaat natuurlijk te liggen bij de Godgeleerdheid. De belangrijkste reden voor de oprichting van de VU had ook te maken met het feit dat de theolo-

geopleidingen aan de rijksuniversiteiten niet beantwoordden aan het gereformeerde ideaal. Dat heeft een belangrijk stempel gedrukt op de Faculteit der Godgeleerdheid. Met een man als Kuyper aan het roer werd er een voortvarende start gemaakt. Er werd een gedegen opleiding op poten gezet onder een eerste generatie theologen, waar dan met name de namen van Kuyper, F.L. Rutgers en H. Bavinck eruit springen. Zij hebben een solide vesting opgezet waarbinnen de neocalvinistische godgeleerdheid verder kon worden ontwikkeld en doorgegeven. Toch sloopt er bij de generatie die

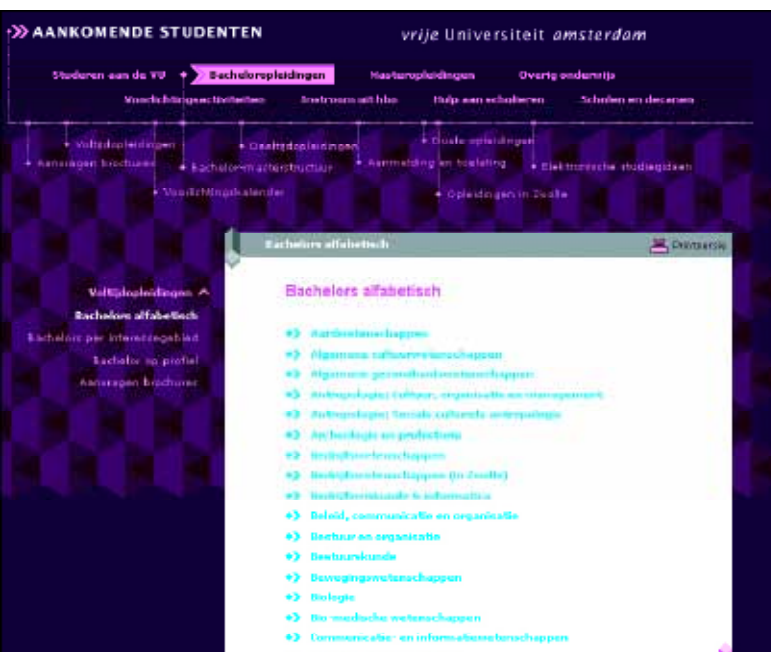
De eerste studiegraad – nog keuring in het Latijn. De series lectionum voor het academisch jaar 1880-81, zoals gepubliceerd in De Heraut van 31 oktober 1880. Toen konden alle docenten en hun colleges nog op een deel van een weekblad pagina.

SERIES LECTIONUM

ADVENTE SEMINO NINITE
IN UNIVERSITE LIBERA VOLE AMSTELIAMI EST ELBERTARUM

Table with 2 columns: Faculty name and list of courses. Faculty names include: E. N. J. LEIJDEMA, E. J. A. SMIT, E. J. B. DE VRIES, E. J. C. DE VRIES, E. J. D. DE VRIES, E. J. E. DE VRIES, E. J. F. DE VRIES, E. J. G. DE VRIES, E. J. H. DE VRIES, E. J. I. DE VRIES, E. J. K. DE VRIES, E. J. L. DE VRIES, E. J. M. DE VRIES, E. J. N. DE VRIES, E. J. O. DE VRIES, E. J. P. DE VRIES, E. J. Q. DE VRIES, E. J. R. DE VRIES, E. J. S. DE VRIES, E. J. T. DE VRIES, E. J. U. DE VRIES, E. J. V. DE VRIES, E. J. W. DE VRIES, E. J. X. DE VRIES, E. J. Y. DE VRIES, E. J. Z. DE VRIES.

De studiegids anno 2004. Een speciale webpagina met daaraanhangend alle studiegidsen voor de verschillende opleidingen, waarvan er op bachelor's niveau alleen al 46 zijn. In papieren vorm beslaat het huidige universitaire onderwijsaanbod vele duizenden pagina's.

de toorts zou overnemen een zekere stagnatie in die ontwikkeling. In het interbellum zouden de theologen aan de VU zich toch voornamelijk beperken tot het verdedigen van de vesting en streven naar een strakke, dogmatische inrichting van het gereformeerde denken en leven. Dat zou er toe leiden dat bijvoorbeeld het werk van de invloedrijke Zwitserse theoloog Karl Barth (1886-1968) in deze jaren aan de VU nauwelijks aandacht kreeg. Ook de vragen die werden opgeworpen door jongere gereformeerden – vaak VU-alumni – leidden eerder tot het strak sluiten van de linies dan tot het zoeken van de dialoog. Pas na de oorlog zou hierin geleidelijk verandering komen, steeds sterker vanaf de jaren zestig. G.C. Berkouwer (1903-1996), die in oktober 1940 een inaugurele rede hield over 'Barthianisme en Katholicisme' en die zich in die jaren nog traditioneel en apologetisch betoonde, zou een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een gereformeerde theologie die zich oecumenischer opstelde en openingen bood naar andere christelijke denominaties. Dat Berkouwer in 1963 werd uitgenodigd om als waarnemer en adviseur het Tweede Vaticaans Concilie bij te wonen, is in dit verband veelzeggend. Een andere exponent van de nieuwe, meer oecumenische richting die werd

ingeslagen was professor J. Verkuyl (1908-2001), die zendingswetenschap doceerde en die grote belangstelling toonde voor bepaalde kanten van de bevrijdingstheologie. De laatste decennia heeft die trend zich voortgezet. Nieuwe vragen over het karakter van de bijbel werden naar voren gebracht en aspecten van de gereformeerde traditie werden verder ter discussie gesteld, wellicht door niemand meer dan door de bekende – en omstreden – theoloog en ethicus H.M. Kuitert. Er heeft een verbreding plaatsgevonden die zich niet alleen uit in de dialoog met overige religies en levensbeschouwingen, maar ook in de betrokkenheid bij de samenleving. De faculteit presenteert zich expliciet als instelling die onderwijs verzorgt – voor meer dan 250 studenten – en onderzoek verricht, maar ook maatschappelijke dienstverlening hoog in het vaandel heeft. Tegelijkertijd benadrukt zij nog immer haar onafhankelijke karakter in verbondenheid met de protestants-christelijke traditie, dat met de klassieke termen 'vrij van kerk en staat' zou kunnen worden bestempeld.

Bij het eeuwfeest in 1980 werden de toenmalige faculteiten gepersonifieerd als deel van de feestvreugde. Hier de Faculteit der Godgeleerdheid, afgebeeld als duivel in engelengewaad. Voor de gelegenheid is aan de Tien Geboden een elfde toegevoegd: "Gij zult feestvieren!" Ook een opdracht voor het naderende vijftiende lustrum...?

(Foto: AVC, thans in het HDC)

De Faculteit der Letteren draagt nog trots de Friese Vlag. Haar gewaad is gesierd met grote namen uit de Literatuur.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

Letteren

De Faculteit der Letteren was er vanaf het begin bij, want zonder onderwijs in de klassieke talen, Grieks en Latijn, zou de VU nooit serieus genomen zijn. Het had ook te maken met het deels propedeutische karakter van haar disciplines. De theologie kon eigenlijk niet zonder een gedegen scholing in de klassieke talen en het Hebreeuws en lange tijd was veel van het onderwijs dat er gegeven werd dan ook bestemd voor theologie-studenten. Was er bij de oprichting van de VU in 1880 nog maar één docent expliciet – overige hoogleraren sprongen wel eens in; zo gaf Kuyper bijvoorbeeld college Nederlandse letterkunde – voor de Faculteit der Letteren aangetrokken, de Duitse F.W.J. Dilloo voor oosterse talen, in 1881 werd de classicus J. Woltjer (1849-1917) benoemd, die toch wel de grondlegger van de faculteit mag worden genoemd. Niet alleen omdat hij lange tijd eigenlijk de enige echte letterenhoogleraar aan de faculteit was, met een zeer brede belangstelling, maar ook omdat hij de vader was van de man

die de faculteit in 1904 kwam versterken en een deel van zijn werk zou voortzetten tot 1955, R.H. Woltjer.

De Faculteit der Letteren was in de kwantitatieve personele bezetting lange tijd, zoals het toen heette, “stiefmoederlijk bedeed”. Pas in 1918 kwam er serieuze uitbreiding met twee hoogleraren in de geschiedenis, A. Goslinga en A.A. van Schelven, en een lector voor de Nederlandse taal- en letterkunde, J. Wille. De komende decennia zou de faculteit zich voorlopig blijven richten op deze takken van wetenschap: de klassieke talen en wijsbegeerte, de taalwetenschap, Nederlandse taal- en letterkunde en geschiedenis. Het onderwijs en onderzoek in de geschiedenis sloot nauw aan bij het bijzondere karakter van de VU. Goslinga had een bijzondere belangstelling voor Groen van Prinsterer en Van Schelven zou zich specialiseren in de geschiedenis van het calvinisme, zowel nationaal als internationaal, en schreef onder andere een monografie over Willem van Oranje. De classicus A. Sizoo, in 1933 aangetreden, werd bij het gereformeerde publiek bekend als de vertaler van de *Confessiones* van Augustinus (354-430) en de *Christianae Religionis Institutio* van Johannes Calvijn (1509-1564).

Uitbreiding met betrekking tot de andere moderne talen als het Engels en het Frans zou pas in 1954 plaatsvinden, en de eerste promoties op dat terrein werden pas verricht in de jaren zestig. Daarnaast zou de faculteit zich in de jaren zestig en zeventig sterk uitbreiden met leerstoelen op vele andere terreinen. Fries en Duits zouden afzonderlijke studierichtingen worden, Kunstgeschiedenis en Archeologie zouden worden toegevoegd, naast een flink aantal interdisciplinaire opleidingen als Algemene Letteren en Oudheidkunde. De faculteit kende dan ook in de jaren tachtig en negentig een zeer breed opleidingsaanbod.

Thans telt de Faculteit der Letteren de meeste afzonderlijke opleidingen van alle faculteiten en bedient daarmee meer dan 1200 studenten, maar ook aan haar zijn de bezuinigingsjaren niet voorbij gegaan. Friese taal- en letterkunde is gesneuveld en andere opleidingen zijn herschikt zodat wel een netto reductie heeft plaatsgevonden. Evenals de zusterfaculteiten in het land, maakt de faculteit een moeilijke tijd door en worstelt ze onder andere met bezuinigingen en de politiek-maatschappelijke eis van verbreding van de opleidingen, die soms strijdig is met de academische eis van diepgang en specialisatie in deze faculteit die zo gekenmerkt wordt door haar rijkdom aan disciplines.

Rechtsgeleerdheid

Bij de stichting was er ook voorzien in een juridische faculteit. Ook die mocht voor een zichzelf respecterende universiteit niet ontbreken. In zekere zin lijkt haar geschiedenis, zeker in de beginjaren, wel wat op die van de letterenfaculteit. Er was aanvankelijk maar één echte jurist, D.P.D. Fabius, terwijl de letterenman Woltjer als gelegenheidsjurist aan de faculteit was toegevoegd. In 1884 werd een derde hoogleraar benoemd, jhr. mr. A.F. de Savornin Lohman. Met deze jurist en later diens zoon, W.H. de Savornin Lohman, haalde men twee juristen van kaliber binnen, maar die zouden, zoals we in hoofdstuk 1 zagen, in 1895 de VU vaarwel zeggen. Men concentreerde zich op juridische vraagstukken die vooral soevereiniteit, alsmede kwesties van de verhouding tussen kerk en staat betroffen, zoals mocht worden verwacht op grond van het bijzondere karakter. Tot 1904 moest Fabius het grotendeels alleen doen, tot er versterking kwam van de

Personificatie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Een rechter met onder de toga gevangeniskleding. Van Vrouwe Justitia is alleen de weegschaal overgenomen.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

hoogleraren A. Anema en P.A. Diepenhorst. Onder hen vond een verbreding plaats, en beiden zouden vele tientallen jaren de koers van de faculteit bepalen en haar in Nederland op de kaart zetten. In de jaren twintig en dertig werd de faculteit gestadig uitgebreid en dit had consequenties voor het groeiende onderwijsaanbod – dit was nodig want het verschil tussen aantallen theologie- en rechtenstudenten begon kleiner te worden – en de onderwerpen die voor onderzoek werden aangevat.

Vanuit de juridische faculteit kwam ook het sterkste geluid tegen het rechts-extremisme dat in het interbellum in Europa opkwam. Het behoeft ook niet te verwonderen dat de internationale verhoudingen het onderwerp vormden van vele publicaties en redevoeringen. Als gevolg van de oorlog heeft ook de staf van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid de grootste klappen gekregen met het overlijden van de hoogleraren V.H. Rutgers en J. Oranje.

Al in 1945 zou de faculteit een verjongingskuur ondergaan met de benoeming van niet minder dan drie hoogleraren, waaronder de onlangs overleden prof. mr. I.A. Diepenhorst (1916-2004), die nog vele tientallen jaren aan de faculteit zou werken, maar ook politiek zeer actief was, uitgroeide tot een nationale figuur en altijd zeer nauw met de VU verbonden zou blijven. Een primeur vond plaats in 1949 toen aan de VU de eerste vrouwelijke hoogleraar aantrad, prof. Gesina H.J. van der Molen voor internationaal recht. Verdere groei in staf kwam eerst in de late jaren vijftig in beeld.

Ook voor de Faculteit der Rechtsgeleerdheid geldt dat zowel studenten- als docentenaantallen en het aantal specialisaties zeer zijn gestegen, en ook hier zette de explosieve groei in de tweede helft van de jaren zestig in. Het aantal leerstoelen is sterk uitgebreid en biedt voldoende aanbod voor de nu meer dan 1700 rechtenstudenten aan de VU.

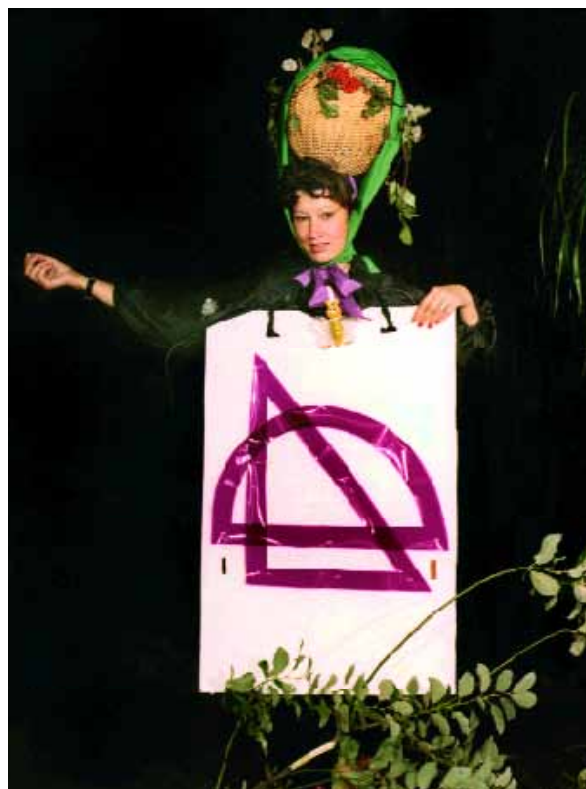
Exacte Wetenschappen

De vierde faculteit dateert van 1930 en werd onder grote tijdsdruk samengesteld. Met de al eerder genoemde drie gewoon hoogleraren, J. Coops, G.J. Sizoo en J.F. Koksmas, en een extraordinarius, M. van Haaften, ging men aan de slag. De exacte faculteit was eigenlijk tot stand gekomen als vervanging van de medische faculteit, terwijl op de achtergrond van de keuze voor exacte wetenschappen meespeelde dat ook van wis-, natuur-, scheikunde en, in de

toekomst, biologie een ondersteunende functie kon uitgaan naar de geneeskundestudenten (want die moesten en zouden er komen). Ook de vestiging van een bèta-faculteit vereiste een flinke investering want er waren nu laboratoria nodig. Op de Keizersgracht was daarvoor geen plaats meer en dus moest er een nieuw gebouw komen, waarin men de laatste ontwikkelingen kon verwerken. Dit was de eerste nieuwbouw van de VU.

De studenten kwamen nog niet in drommen, maar wel werd er een nog sterk interdisciplinair studieprogramma voor de studenten opgezet, die zonder uitzondering vakken moesten volgen aan alle gedoceede disciplines. Tegelijkertijd werd er zeer specialistisch onderzoek gedaan door de hoogleraren. Nu werden er aan de VU plotseling zaken als radioactiviteit en kernfysica bestudeerd. Daarmee kwamen wetenschaps-terreinen naar de achterban die minder direct aansloten bij de gereformeerde belevingswereld. Naar een aantal onderwerpen van de exacte wetenschappen werd zeer kritisch gekeken. Met name de natuurkunde gaf allerlei stof die in gereformeerde kring moeilijk lag, zaken zoals de ouderdom van de aarde. Hoe konden natuurwetenschappelijke resultaten, vaak verkregen door experiment, in overeenstemming worden gebracht met de bijbel? Met deze vragen werd aan de faculteit voorzichtig omgegaan, maar uit de weg ging men ze niet.

Resultaten van exact wetenschappelijk onderzoek, die wellicht bij de achterban van de VU minder enthousiast ontvangen zouden worden, sijpelden geleidelijk aan ook daar door. Die resultaten die aangaven dat de aarde miljarden jaren oud is hadden hun uitwerking in de discussie over het karakter van de bijbel als Gods woord – een discussie die sinds 1950 ook in de theologische faculteit werd gevoerd. Meer en meer werd in de jaren vijftig en zestig de zoektocht naar christelijke natuurwetenschap verlaten en gezocht naar andere wegen om het bijzondere karakter in onderwijs en onderzoek naar voren te laten komen. De vestiging van de eerste leerstoel voor de geschiedenis der natuurwetenschappen in Nederland, bezet door prof. R. Hooykaas, is daar een goed voorbeeld van. Zij heeft navolging gevonden in de oprichting van de afdeling algemene vorming, waarmee in de jaren zeventig een begin werd gemaakt. De grondslagen van de natuurwetenschap en de ethische en maatschappelijke consequenties van het bedrijven van wetenschap worden zo aan studenten doorgegeven. De faculteit werd in 1950 vergroot met een

Personificatie van de toenmalige Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen. Aan het gebladerte is te zien dat biologie toen nog onderdeel was van deze faculteit.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

afdeling biologie en binnen de al bestaande afdelingen groeide het aantal specialisaties en nieuwe vakgebieden. Eén van die gebieden zou in zijn verdere ontwikkeling zijn uitwerking op het totale universitaire bedrijf niet missen: de informatica. De VU was één van de eerste universiteiten – vaak in samenwerking met de UvA – waar de informatica snel voet aan de grond kreeg. In 1981 werd het zelfs een aparte studierichting die al spoedig de wiskunde, waaraan het vak sinds 1970 was vastgeklonken, zou overvleugelen in studentenaantallen. Heden ten dage is de Faculteit Exacte Wetenschappen in termen van wetenschappelijk en ondersteunend personeel één van de drie grootste; er werken ca. 450 mensen en er studeren meer dan 1100 studenten. De faculteit heeft verder een zeer sterke onderzoekscomponent, die moge blijken uit het grote aantal onderzoeksprogramma, het forse aantal promoties en wetenschappelijke publicaties. Daarin moet zij alleen de nog forser bestaafte volgende faculteit in laten voorgaan: die der Geneeskunde.

Geneeskunde

De medische faculteit was een langgekoesterde wens van allen die bij het VU-avontuur waren betrokken. Kuyper sprak er reeds over in het begin. En lang is men ermee bezig geweest, want de roep om christenartsen op te leiden was een aanhoudende. Vroege pogingen om een volwaardige medische faculteit uit de grond te stampen met de benoeming van L. Bouman en F.J.J. Buytendijk strandden met hun vertrek naar openbare universiteiten. Nadien heeft lange tijd de psychiater prof. L. van der Horst, directeur van de Valeriuskliniek, als enige medicus aan de VU de honneurs waargenomen. Het zou tot 1950 duren voor er een faculteit was die het vereiste minimum aantal van drie hoogleraren had – waaronder één van de lange tijd gezichtsbepalende hoogleraren van de faculteit, G.A. Lindeboom (1903-1986) –, maar de uitbreiding van de faculteit zou daarna zeer snel gaan. In korte tijd zou de faculteit uitgroeien tot één van de grootste. Dat geldt voor aantallen studenten en docenten, maar meer nog in alle mogelijke vormen van ondersteuning. Het doel was van meet af aan het opleiden van christenartsen. Daarvoor was natuurlijk veel ondersteuning nodig, speciaal voor de praktische opleiding. Er was behoefte aan een opleiding voor verpleegkundigen en een academisch ziekenhuis dat in 1966 officieel geopend zou worden.

Het karakter van de faculteit werd vanaf het begin druk bediscussieerd. Juist de medische faculteit was er één waarin de VU haar bijzondere karakter zou kunnen laten blijken. Het verband tussen ziekte en zonde, tussen ziel en lichaam zou in de beginperiode dan ook een belangrijk onderwerp van discussie zijn. Wat was nu precies de oorzaak van ziekte? Het mag dan ook niet verwonderen dat bij de vroege pogingen om een medische faculteit op te richten de psychiatrie een vooraanstaande rol speelde. In de benadering van de patiënt was 'barmhartigheid' het kernwoord.

Het karakter van de faculteit zou in de zestiger en zeventiger jaren geleidelijk veranderen. De enorme schaalvergroting en de aanvaarding van overheidssubsidie waren mede bepalend voor het geleidelijk 'gewoner' worden van de geneeskundige faculteit. Voor het bouwen aan een volwaardig apparaat van onderwijs, onderzoek en zorg was overheidssteun onontbeerlijk. De algehele verbreding van het christelijke karakter van de VU wordt bij het beschouwen van Geneeskunde extra uitvergroot omdat de

De Faculteit der Geneeskunde, afgebeeld als arts en patiënt tegelijk, met aesculaap en andere toepasselijke attributen.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

medische wetenschap en zorg geconfronteerd worden met situaties van leven en dood, waarin morele – en dus religieuze en levensbeschouwelijke – afwegingen een belangrijke rol spelen. Een voorbeeld van de wijze waarop men de christelijke leer anders kon gaan interpreteren is de visie op abortus. Werd abortus door de eerste generatie hoogleraren nog geheel afgewezen vanuit het standpunt dat al het leven door God was geschonken en dat het dus niet door de mens mocht worden weggenomen, langzaamaan kwam er meer ruimte voor het voorwaardelijk afbreken van de zwangerschap. Achtergrond hierbij was het lenigen van nood bij de lijdende medemens, waarbij niet uitsluitend het lichamelijke lijden uitgangspunt voor ingrijpen was. De veranderende opvattingen ziet men ook terug in de aandacht voor transseksuele operaties die

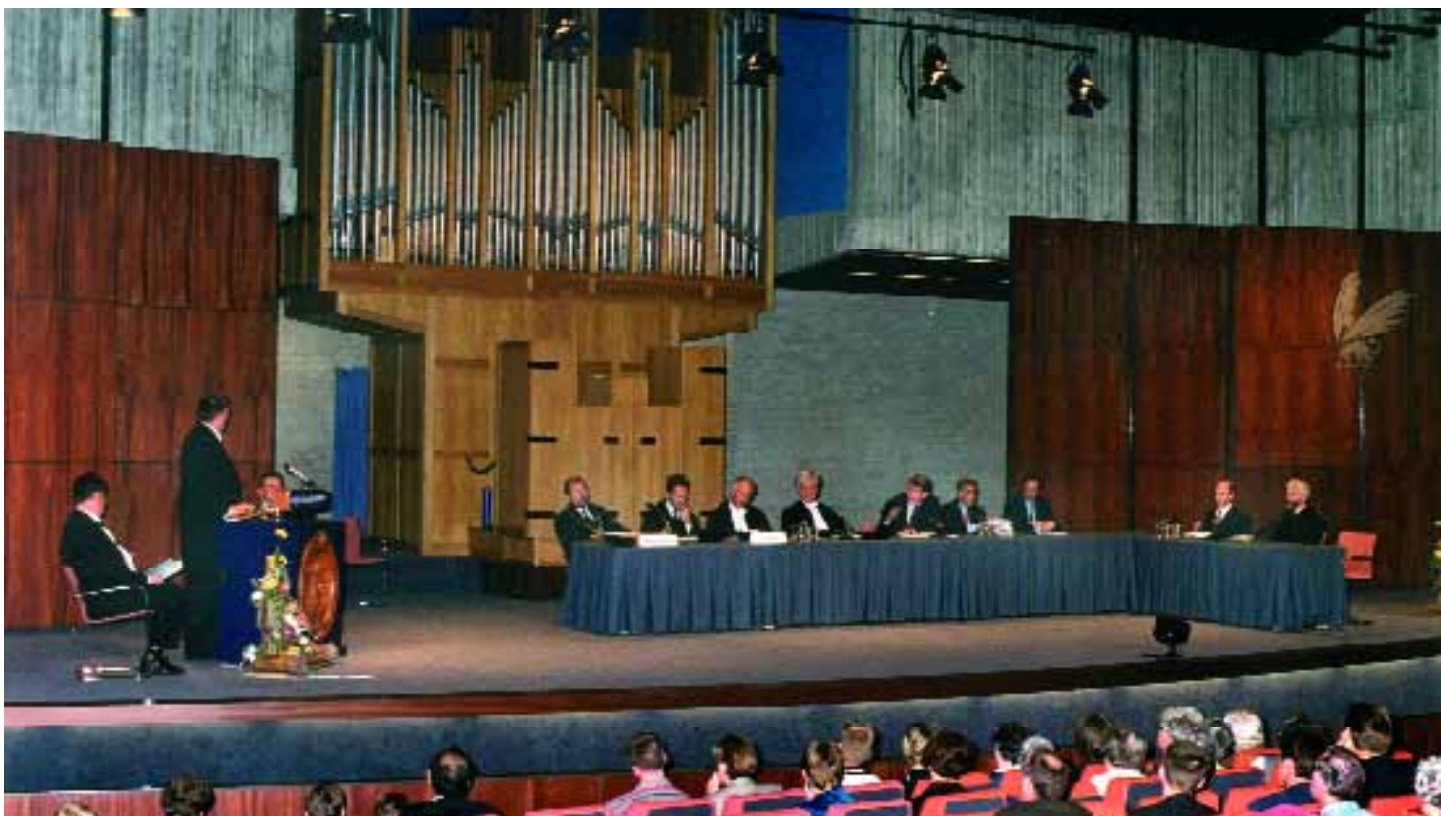
worden uitgevoerd, maar die vijfendertig jaar geleden aan de VU volstrekt ondenkbaar waren geweest.

De faculteit werd dus groter en 'gewoner'. Toch heeft in zekere zin voor Geneeskunde in de moeilijke jaren tachtig, waarin zij in het kader van de landelijke TVC-operatie door de overheid met opheffing werd bedreigd, het 'bijzondere' karakter wel gewerkt bij haar overlevingsstrategie, in die zin dat de concentratie op de extramurale geneeskunde – maar men zou er ook een verwijzing in kunnen lezen naar het opleiden van christenartsen voor de samenleving – de reddingsboei voor faculteit en ziekenhuis is geweest. Na die moeilijke periode was er toch weer plaats voor uitbreiding en verdere specialisatie in specifiek klinisch-academische terreinen. In 2000 werden, evenals dit bij andere academische ziekenhuizen gebeurd was, faculteit en ziekenhuis samengevoegd tot het huidige VUmc.

Het eind van het traject van het volgen van wetenschappelijk onderwijs en het doen van wetenschappelijk onderzoek: de promotie. De promovendus verdedigt zijn/haar proefschrift in het openbaar ten overstaan van een promotiecommissie in de aula van de VU.

(Foto: AVC, thans in collectie Historische Commissie VU)

Tandheelkunde

In 1968 werd de Faculteit Geneeskunde, op sterke aandrang van Den Haag, versterkt met een subfaculteit Tandheelkunde. Daarbij lag in eerste instantie de nadruk op het opleiden van tandartsen voor de praktijk. Daarna kwam pas het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op dit terrein. Dat had natuurlijk gevolgen voor het soort onderzoek dat er werd gedaan. Dat was in de eerste plaats vooral patiëntgericht. Al in de jaren tachtig ging de noodklok luiden voor de subfaculteit tandheelkunde. Uit Den Haag kwam nu de mededeling dat er teveel tandheelkundige opleidingen waren en al snel moest men voor het voortbestaan van tandheelkunde aan de VU vrezen, want ze was kleiner dan de andere opleidingen in het land en het zou moeilijk worden te schermen met het 'bijzondere' karakter ervan. Om te overleven moest de UvA worden benaderd en die toenadering heeft geresulteerd in de samenvoeging van beide opleidingen tot Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam (ACTA) in 1984. De oudste en grootste tandheelkundige opleiding van Nederland, die te Utrecht, waarvoor men net een nieuw gebouw had neergezet in de Uithof, werd in het verlengde hiervan in hetzelfde jaar opgeheven. De invloed van VU-alumnus minister Deetman van Onderwijs mag in het overleven van de tandheelkunde in Amsterdam niet

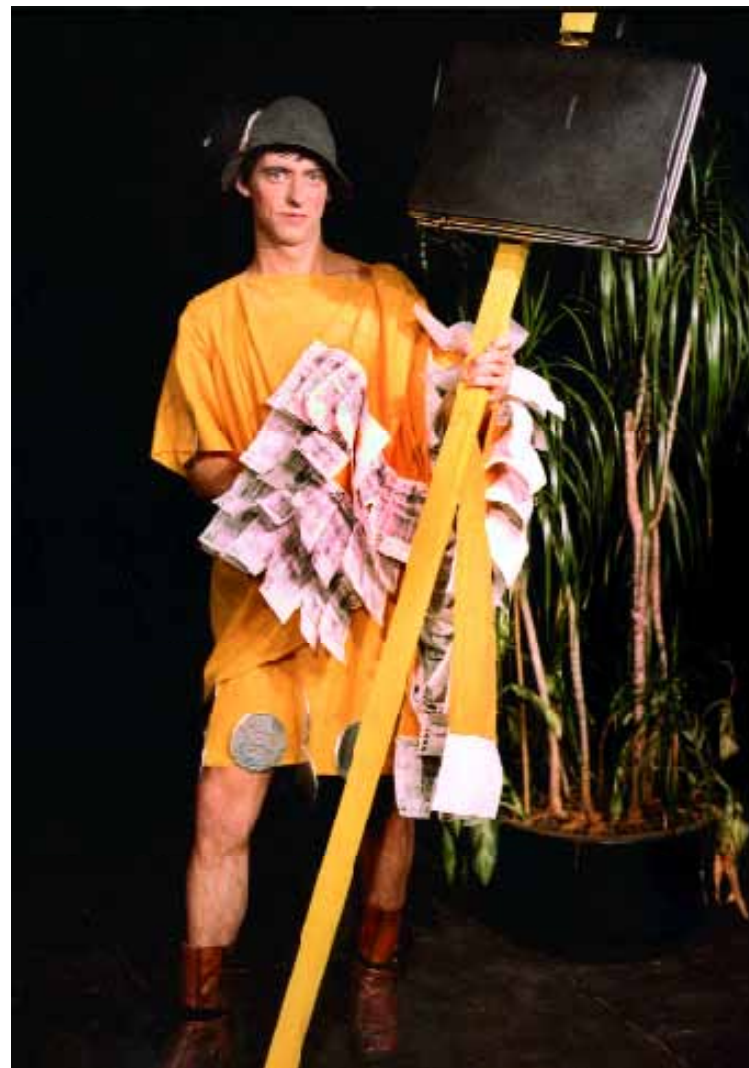
worden onderschat.

Zo is ACTA thans een bloeiende opleiding waar tegen de vierhonderd studenten studeren en waar men in een twaalfstal zwaartepunten zowel fundamenteel als patiëntgericht onderzoek doet.

Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde

Hoewel de geboorte van de Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen van 1948 dateert, werd er voordien zeker aandacht aan de economie geschonken. Kuiper had al vroeg aandacht geschonken aan, wat hij noemde de 'staathuishoudkunde' en de waarde die zij zou kunnen hebben voor het oplossen van de sociale problemen van die tijd. Dat was ook het geval in de juridische faculteit, waar hoogleraar P.A. Diepenhorst grote belangstelling toonde voor sociaal-economische vraagstukken. Er werd dus eigenlijk al onderzoek gedaan en onderwijs gegeven voordat de faculteit bestond. Over de oprichting ervan had men al in de Tweede Wereldoorlog gesproken en drie jaar na het einde ervan was het zover, zeven jaar voordat de wettelijke termijn om een vijfde faculteit op te richten verliep. Dat er onder gereformeerden kennelijk een grote behoefte bestond aan wetenschappelijk onderwijs in de maatschappijwetenschappen, blijkt wel uit het feit dat in het academisch jaar 1948-9 al bijna negentig studenten kozen voor de pas opgerichte faculteit.

Deze populariteit zou eigenlijk alleen nog maar toenemen. De sociale wetenschappen zouden spoedig een eigen faculteit krijgen, maar daartegenover stond weer dat in de jaren tachtig een zelfstandige interfaculteit als Actuariële Wetenschappen en Econometrie bij de economische faculteit zou worden ondergebracht. Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde – de huidige naam – is al jaren één van de volkrijkste faculteiten. Zij is al die tijd meegegroeid en heeft ook haar onderzoeks-terrein aanzienlijk uitgebreid. De nadruk lag vooral op de neoklassieke economie, zij het dat men wel gepoogd heeft die van een christelijke dimensie te voorzien, die vooral tot uiting zou moeten komen in de economische politiek. Het idee van 'rentmeesterschap', de mens als beheerder van de totale middelen die in de schepping ter beschikking werden gesteld, werd door een hoogleraar als T.P. van der Kooy naar

Economische Wetenschappen in beeld: 'Money makes the world go round'

(Foto: AVC, thans in het HDC)

voren gebracht.

In onderwijs en onderzoek heeft een enorme diversificatie en specialisatie plaatsgehad. De VU heeft in Nederland een middelgrote faculteit met een groot aanbod aan onderwijs – ook in nauwe samenwerking met opleidingen op HBO-niveau, waarin studenten kunnen doorgroeien in het wetenschappelijk onderwijs – en een uitgebreide onderzoeksagenda. In het kader van de VU als bijzondere instelling zijn die gebieden waar het 'rentmeesterschap' een rol speelt wellicht kenmerkend. Het onderzoek naar duurzame ontwikkeling en het bestaan van de Stichting Onderzoek Wereldvoedselvoorziening passen uitstekend in het gewoon bijzondere profiel van deze grote faculteit met circa 3.000 studenten.

Sociale Wetenschappen

'Sociale wetenschappen' werd in 1963 de benaming waaronder verschillende mens- en maatschappijwetenschappen aan de VU werden gebundeld in drie subfaculteiten, psychologie, pedagogie en sociaal-culturele wetenschappen. Sinds 2002-3 werd de naam van de toenmalige Faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen veranderd in Sociale Wetenschappen.

Vóór de constituering van een aparte Faculteit der Sociale Wetenschappen in 1963 waren het onderwijs en onderzoek in wat toen de sociaal-culturele wetenschappen genoemd werden – en de bijbehorende leerstoelen – ondergebracht in de Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen, maar later ook in andere faculteiten als Rechten en Letteren. De eerste

De personificatie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen geeft de tijdgeest van de jaren zestig en zeventig weer. "Alles moet anders"!

(Foto: AVC, thans in het HDC)

hoogleraar in de sociologie was de in 1949 benoemde R. van Dijk (1906-1962). In 1954 zou hij versterking krijgen van de lector G. Kuiper Hzn, in 1955 van de eerste hoogleraar in de politicologie, J.J. de Jong, en in 1960 van de eerste hoogleraar culturele antropologie L. Onvlee. Men streefde naar afzonderlijke studierichtingen sociologie en politicologie, maar dit zou nog enige tijd op zich laten wachten. In de zogenaamde interfaculteit werd het onderwijs en onderzoek geconcentreerd tot er in 1963 een aparte subfaculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen ontstond. Dat was geen luxe, want de studentenaantallen stegen in de jaren zestig aanvankelijk gestaag, maar met name sinds 1966 spectaculair.

Aanvankelijk bestond er één studierichting sociaal-culturele wetenschappen, waarin men zich kon specialiseren in de sociologie, de politicologie, of de culturele antropologie en niet-westerse sociologie – voor het laatste werd in 1962 J.W. Schoorl als hoogleraar benoemd. Deze structuur zou al spoedig worden gewijzigd als gevolg van de WUB, waarna de vroegere hoofdvakken als sub-subfaculteiten zouden voortgaan binnen de Subfaculteit der Sociaal-Culturele wetenschappen. Verdere specialisatie kenmerkte de jaren zeventig.

In 1987 zou de subfaculteit een faculteit worden en in de jaren negentig wederom de grootste faculteit worden. Het onderzoeksveld is breed en loopt van fundamenteel politico-logisch en antropologisch onderzoek naar methoden van dataverzameling tot toegepast onderzoek. Met het opzetten van nieuwe opleidingen die inspelen op de vraag uit de samenleving en nauw aansluiten bij de praktijk, zoals cultuur, organisatie en management, sociale gerontologie, bestuur en organisatie en communicatiewetenschap, heeft de faculteit een nieuw recruteringsveld aangeboord en dit heeft er mede toe bijgedragen dat zij in termen van studentenaantallen de volkrijkste is met tegen de 3000 studenten.

Wijsbegeerte

Aan de VU werd lang voordat de wijsbegeerte in een aparte faculteit werd ondergebracht al druk gefilosofeerd. Abraham Kuyper had natuurlijk al gewezen op de noodzakelijkheid van de ontwikkeling van een gereformeerd filosofisch stelsel en dit heeft de discussie hierover sterk beïnvloed. Lang echter hebben de wijsgeren onderdak gevonden in andere faculteiten.

De Faculteit der Wijsbegeerte, voorgesteld als kalende grijsaard met staf en lampion, een verwijzing naar de 'cynische' wijsgeer Diogenes van Sinope (?-ca. 320 v. Chr.) die overdag met een lantaarn naar eerlijke mensen zocht. Het bordje met de tekst 'W de W' verwijst naar de Wijsbegeerte der Wetsidee.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

Zo leverden de classici J. Woltjer en H.J. Pos (1898-1955) een bijdrage aan de filosofie vanuit de Faculteit der Letteren, zoals de theoloog G.H.J.W.J. Geesink (1854-1929) dat zou doen vanuit de Faculteit der Godgeleerdheid. In 1926 werden twee hoogleraren benoemd die op de wijsbegeerte aan de VU een grote invloed hebben gehad, D.H.Th. Vollenhoven (1892-1972), aan de Faculteit der Letteren verbonden, en zijn zwager H. Dooyeweerd (1894-1977) die in de juridische faculteit werkzaam was. Zij hebben gewerkt aan een systematisering van de reformatorische wijsbegeerte, maar kozen daarvoor niet de weg van

de metafysica. Er moest worden nagedacht over de normatieve structuur van de empirie. Beiden, in het bijzonder Dooyeweerd, worden in verband gebracht met wat de 'wijsbegeerte der wetsidee' zou worden genoemd. Eén van de centrale aspecten van deze leer is dat het bedrijven van wetenschap niet waardenvrij is, niet levensbeschouwelijk neutraal. Zij gaat altijd uit van apriorische grondbeginselen die uitgaan van (geloofs)vooronderstellingen. En vanuit het reformatorische grondmotief moest fundamenteel van gedachten gewisseld worden met de grondmotieven van de antieke, de katholieke en de humanistische wijsbegeerte. Er was dus een plek voor God in het wetenschappelijk denken. Decennialang zouden de kernpunten van dit wijsgerig systeem verplichte stof zijn voor alle studenten aan de VU. Lange tijd bleven de filosofen ondergebracht bij andere faculteiten, meest Letteren, waar zij een aparte sectie vormden, en verder gingen ze sinds 1964 deel uitmaken van de centrale interfaculteit, hetgeen aangaf dat wijsgerig onderwijs en onderzoek in deze nieuwe opzet van belang waren voor de disciplines in de andere faculteiten. Net als in de overige wetenschappen werden ook in de filosofie aan de VU in de jaren zestig specialisatie en diversificatie kernwoorden. Nieuwe onderzoeksgebieden werden aangeboord en nieuwe vragen werden gesteld. Daarbij kwam ook dat binnen de andere faculteiten aparte takken van filosofie voor de verschillende disciplines zouden ontstaan.

De wijsbegeerte is natuurlijk van groot belang voor (de grondslagen van) de overige wetenschappelijke disciplines, maar fundamenteel filosofisch onderzoek moet vanzelfsprekend meer zijn dan het spelen van de rol van 'dienstmaagd' voor andere wetenschappen. Nu is wijsbegeerte dan ook geconcentreerd in één faculteit, weliswaar de kleinste, en studeren er meer dan 150 studenten. Dat de leer over de onsterfelijkheid van de ziel bij de filosoof Aristoteles (384-322 v. Chr.) thans één van de speerpunten van onderzoek is, zou de 'founding fathers' van de filosofie aan de VU tot tevredenheid hebben gestemd. Ook overigens is hun erfenis in deze faculteit, 'in rapport met de tijd', zoals Kuyper gezegd zou hebben, nog springlevend.

Psychologie en Pedagogiek

Ook voor de psychologie en pedagogiek geldt

Een promovendus in actie in 1992. Op de foto verdedigt de huidige minister-president, mr. dr. J.P. Balkenende, met succes zijn proefschrift over overheidsregelgeving en maatschappelijke organisaties.

(Foto: AVC, thans in collectie Historische Commissie VU)

in zekere zin dat men er aan de VU al lang mee bezig was voordat deze wetenschappen in een aparte faculteit werden ondergebracht. De vader van de psychologie en pedagogiek aan de VU mag met recht prof. J. Waterink (1890-1966) worden genoemd. Hij was sinds 1926 als hoogleraar aan de Faculteit der Godgeleerdheid verbonden met een leeropdracht voor de catechese, maar tevens voor pedagogiek, psychotechniek en andere toepassingen van de psychologie in de Faculteit der Letteren. Hij zou de grondlegger van deze disciplines aan de VU worden, waarbij hij de gereformeerde beginselen als uitgangspunt nam. Hij zou dan ook sterk de nadruk leggen op de psychologie als hulpverlening. Lange tijd heeft Waterink het grotendeels alleen moeten doen. Pas in 1952 en 1958, en vooral na zijn emeritaat in 1961 zouden er geleidelijk in totaal acht hoogleraren in de psychologie en pedagogiek worden benoemd.

In 1952 zou de psychologie een afzonderlijke studierichting worden binnen letteren, maar

daarin kwam in 1964 weer verandering, toen zij samen met de pedagogiek werd ondergebracht in de nieuwe Faculteit der Sociale Wetenschappen. In die jaren zou het inhoudelijk komen tot een loslaten van een strikt 'levensbeschouwelijke' psychologie en een grote nadruk op empirische psychologie. De wetenschappen zelf groeiden explosief. Er bestond kennelijk een grote maatschappelijke behoefte aan, die zou blijken uit de grote toename van het aantal disciplines in de psychologie en de pedagogiek. De groei van het aantal studenten was navenant, al zou die stabiliseren in de jaren zeventig. Met het verdwijnen van de subfaculteiten als structuur in 1987, gingen psychologie en pedagogiek verder als een afzonderlijke faculteit en dat lijkt gezien de studentenaantallen bepaald geen luxe, want de laatste jaren stonden er meer dan 1600 studenten ingeschreven. Er wordt zowel fundamenteel als toegepast onderzoek verricht dat dient om het psychisch en cognitief functioneren van de mens verder in kaart te brengen en inzichten in opvoeding en onderwijs verder te ontwikkelen.

Aard- en levenswetenschappen

Wat nu de Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen heet, is in feite een herschikking van een aantal disciplines die al decennia aan de VU werden onderwezen en beoefend, maar dan in andere faculteiten. Het is begonnen met biologie, als vak toegevoegd aan Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen in 1950. Met als boegbeeld prof. dr. J. Lever, gewoon hoogleraar sinds 1952, werd een start gemaakt met het doen van onderzoek en geven van onderwijs in een wetenschap waarvan een aantal centrale onderzoeksgebieden gevoelig lagen in de gereformeerde wereld (en dus bij de achterban). Het was Lever die zich in de jaren vijftig sterk heeft gemaakt voor het in brede gereformeerde kring ingang doen vinden van het inzicht dat schepping van de wereld door God en de evolutie-theorie elkaar niet uitsluiten. Zo heeft hij ook een bijdrage geleverd aan het 'gewoner' worden van de VU.

Biologie vond snel haar plaats aan de VU, al zou het met de studentenaantallen aanvankelijk niet zo hard gaan. Daar kwam in 1970 enige verandering in toen de VU als eerste in Nederland een opleiding medische biologie ging verzorgen. Het aantal studierichtingen binnen de biologie zou zich ook gestaag uitbreiden. Biologie zou ook eind jaren tachtig een aparte faculteit worden, om uiteindelijk op te gaan in de huidige faculteit.

Het tweede samenstellende deel van de Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen komt voort uit de subfaculteit Geologie, die in 1960 aan de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen werd toegevoegd. Met drie hoogleraren, A.J. Wiggers, J.M. Los en J.R. van de Fliert werd een start gemaakt met de aardwetenschappen, hoewel de omstandigheden in de roerige jaren zestig en zeventig daarvoor wellicht niet helemaal ideaal waren, aldus Van de Fliert zelf. Ook deze laatste heeft zich bijzonder opgeworpen om de inzichten van de aardwetenschappen, wederom verband houdend met de evolutie en de ouderdom van de aarde, in de gereformeerde achterban te verduidelijken.

Op het terrein van onderzoek heeft de subfaculteit Geologie steeds nauwe samenwerking gezocht met de toen nog bestaande interfaculteit Aardrijkskunde en Prehistorie, met name met de tak van de fysische geografie. Zij zouden als Verenigde Subfaculteiten der Geologie en Fysische Geografie samenkomen in het Instituut voor Aardwetenschappen. In 1987 zou zo de Faculteit der Aardwetenschappen ontstaan,

die bestond tot de recente samenvoeging met biologie.

Zo is dan de huidige faculteit ontstaan, die een zeer breed scala aan opleidingen verzorgt voor meer dan 1000 studenten. Het onderzoek is geconcentreerd in acht instituten die zich toeleggen op het beantwoorden van vragen die in brede zin betrekking hebben op de aarde en het daarop voorkomende leven, maar ook nadrukkelijk op de wijze waarop onderzoek tot stand komt en hoe het aan de samenleving kan worden doorgegeven.

Bewegingswetenschappen

Eigenlijk is de faculteit der Bewegingswetenschappen in termen van wetenschapsbeoefening de jongste van de familie. Als 'founding father' moet genoemd worden dr. C.C.F. Gordijn, directeur van de Christelijke Academie voor Lichamelijke Opvoeding te Arnhem tot hij in 1969 in de faculteit der sociale wetenschappen tot hoogleraar werd benoemd, die de antropologie van de lichamelijke opvoeding thematiseerde. Voortgekomen uit de interfaculteit Lichamelijke Opvoeding, die in september 1971 werd gevestigd, wordt er aan de huidige Faculteit der Bewegingswetenschappen nu meer dan dertig jaar fundamenteel en toegepast onderzoek verricht naar het menselijk bewegen. En jaarlijks trekt het onderwijs hierin zo'n 150 nieuwe studenten aan en bedraagt het totaal meer dan 650.

De verschillende gebieden houden zich bezig met vragen naar de normale ontwikkeling van het menselijk bewegen, maar ook met de analyse van afwijkingen hierin. Het functioneren van het menselijk bewegen wordt aan de hand van zowel mechanische als chemische kanten aan processen in het lichaam geanalyseerd om het inzicht in het bewegen van 'heel de mens' te vergroten. De nauwe betrokkenheid van deze faculteit bij de topsport zorgt ervoor dat het onderzoek dat er wordt verricht geregeld in de schijnwerpers staat.

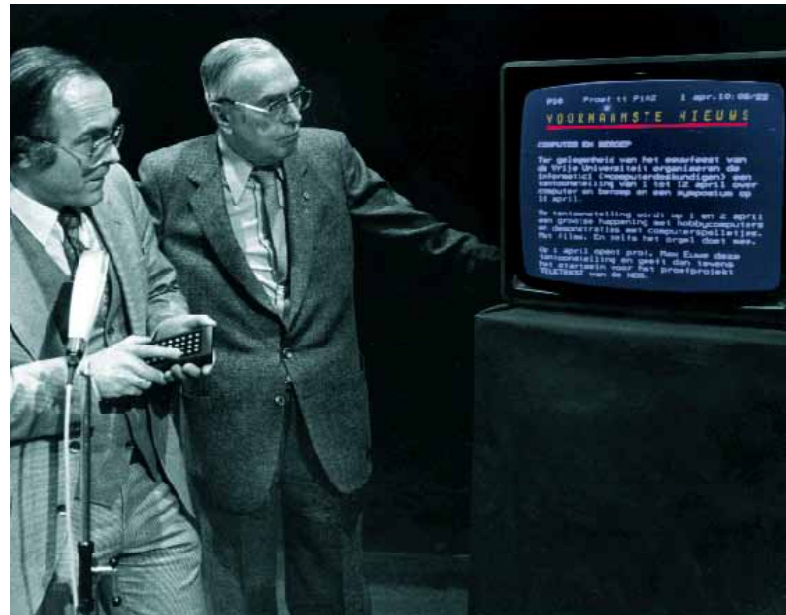

Onderzoek in de praktijk met als gevolg een zeer succesvolle toepassing van wetenschappelijk onderzoek: de klapschaats! Op de foto schaatster Frouke Oonk, toen in de sprintopleidingsploeg van de KNSB, tijdens een experiment in Inzell in september 1997. Bij dit experiment werd het schaatsen op klapschaatsen vergeleken met het schaatsen op de toen conventionele vaste schaats. De afzetkracht werd gemeten met krachtsensoren in een speciale schaats. De spieractiviteit werd gemeten met elektroden die hier op het been bevestigd worden en de beweging werd geanalyseerd met behulp van honderd beelden per seconde.

(Foto: Bewegingswetenschappen)

Hulp bij onderwijs en onderzoek: automatisering

Een ontwikkeling waar de wetenschap enorm van heeft kunnen profiteren is de grootschalige introductie van informatietechnologie. Werd in 1980 nog speciaal een groot congres georganiseerd om de relatie 'computer – toen nog een beetje een noviteit – en beroep' nader onder

1 april 1980: een aansprekende toepassing van wetenschappelijk onderzoek. Prof. dr. R.P. van de Riet, de eerste hoogleraar Informatica aan de VU, en prof. dr. Max Eeuwe, oud-wereldkampioen schaken, geven het startsein voor een proefproject van de NOS: teletekst! Een en ander maakte deel uit van een tentoonstelling/symposium over computer en beroep ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de VU.

(Foto: AVC, thans in het Oud-Archief VU)

de loop te leggen en er ruchtbaarheid aan te geven voor een groter publiek, thans is de computer uit het universitaire bedrijf niet meer weg te denken. Natuurlijk hebben informatici van de VU een rol gespeeld in het fundamenteel onderzoek op dit terrein, zoals moge blijken uit de recente benoeming van informaticus prof. dr. A. Tanenbaum in de KNAW, maar juist in de toepassing van de resultaten ziet men de enorme veranderingen die zich de afgelopen decennia hebben voltrokken.

De onderzoeksmogelijkheden van verreweg de meeste disciplines zijn enorm uitgebreid als gevolg van de introductie van – vaak op de discipline geënte – computerprogramma's. Of het nu gaat om de gedigitaliseerde bibliotheekcatalogus, de statistische verwerking van enorme hoeveelheden gegevens uit gigantische databestanden, computersimulaties of door de computer gegenereerde modellen, overal is de onmiskenbare verandering van het bedrijf door de automatisering zichtbaar. Groeide in de jaren zestig en zeventig het aantal studenten spectaculair, in de jaren tachtig en negentig was de grootste groei wellicht voorbehouden aan het aantal stopcontacten en pc's.

Ook in het onderwijs en de wijze waarop studenten met de onderwezen disciplines omgaan is het nodige veranderd. Het schoolbord wordt langzamerhand vervangen door powerpointpresentaties en computer-ondersteunde nieuwe onderwijsvormen als – toepasselijk – ‘blackboard’. Studenten kunnen beschikken over computers om verslag te leggen van hun experimenten, en werkstukken en scripties zien er tegenwoordig – in elk geval in uiterlijke vorm – beter verzorgd uit dan menige wetenschappelijke uitgave uit de jaren zeventig. Tippet is een begrip uit het verleden geworden. Internet en e-mail hebben voorlichting en communicatie veel sneller en makkelijker gemaakt, al hebben die ook een schaduwkant in die zin dat vergemakkelijking kan leiden tot vervluchting en dat over het archiveren van digitale bestanden wellicht nog niet door iedereen voldoende wordt nagedacht.

Naar nieuwe organisatievormen?

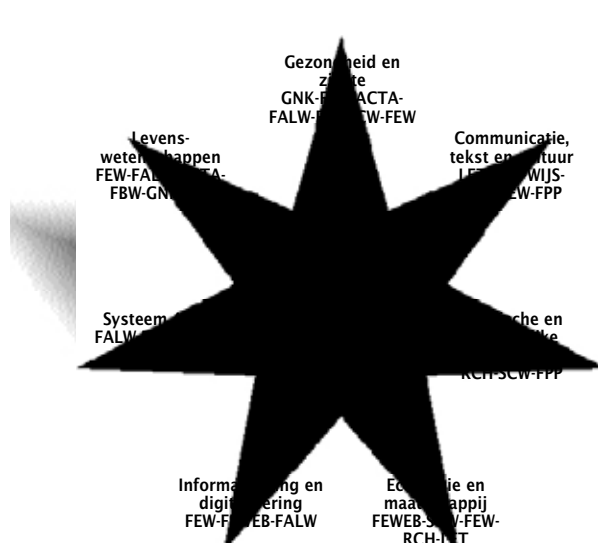
Faculteiten behoren tot de oudste gremia binnen de universiteiten. Toch zijn er met name de laatste decennia allerlei noviteiten geïntroduceerd die de facultaire structuur van een universiteit aanvullen, overstijgen of doorkruisen. Daar zijn allereerst de (interfacultaire) instituten die in de universitaire structuur in feite vaak naast de faculteiten opereren, maar daar natuurlijk zeer nauwe banden mee hebben. De VU telt er nu zes, het Blaise Pascal Instituut (het vroegere Bezinningscentrum), het Onderwijscentrum VU, het Centrum voor Internationale

Samenwerking, het Centrum voor Innovatie en Maatschappelijk verantwoord ondernemen, het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies en het Da Vinci Instituut (wetenschapscommunicatie). Het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800 tot heden) is ondergebracht bij de bibliotheek. Zij verrichten (interdisciplinair) onderzoek en verzorgen dienstverlening binnen en buiten de universiteit op allerlei terreinen. Het is bij uitstek in deze instituten dat men de maatschappelijke betrokkenheid, die de VU wenst uit te stralen, geconcentreerd en verwoord ziet.

De introductie van de onderzoeksscholen die de faculteiten overstijgen en soms onderzoek uit verschillende faculteiten op landelijk niveau proberen samen te bundelen zijn een andere uiting van de zoektocht naar nieuwe vormen van het organiseren van onderzoek, waarvan de resultaten steeds nauwkeuriger en strenger gemeten worden.

Ook binnen de VU is men nu volop bezig met het opzetten van een nieuwe inhoudelijke structuur waarbinnen onderwijs en onderzoek uit de verschillende disciplines worden samengebundeld: de zogenaamde zevenpuntige VU-ster. Met de kern van de ster, die ‘onderwijs en onderzoek op het terrein van wetenschap, levensbeschouwing en maatschappij’ luidt, wil de universiteit aangeven dat wetenschap in dienst staat van de wereld en daarmee voortbouwen op de christelijke traditie – waarin Zijn wereld centraal staat.

De zevenpuntige VU-ster, met daarin de onderwijs- en onderzoekszwaartepunten verrat.

VU-ster herkenbaarheid

Profileringsgebieden Onderwijs en Onderzoek

- ACTA = Tandheelkunde
- FALW = Aard- en Levenswetenschappen
- FBW = Bewegingswetenschappen
- FEW = Exacte Wetenschappen
- FEWEB = Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
- FPP = Psychologie en Pedagogiek
- GNK = Geneeskunde
- LET = Letteren
- RCH = Rechtsgeleerdheid
- SCW = Sociaal-Culturele Wetenschappen
- WJS = Wijsbegeerte
- THE = Godgeleerdheid

5

VU-studenten

“t Is een gedekte tafel, de koks hebben, vertrouw ik, alles gereed gemaakt – maar er zijn geen gasten.”

Dit schreef een verklaard tegenstander van de oprichting van de Vrije Universiteit, de hervormde predikant dr. A.W. Bronsveld, bij haar opening over het ontbreken van studenten. Inderdaad, er waren nog geen studenten bij het openingsfeest. Naar Kuypers eigen zeggen was dat voorlopig geen groot probleem want de hoogleraren konden alvast met het onderzoek beginnen. Hier had Kuypers het mis. Een universiteit zonder studenten bestaat niet. De universiteit is een gemeenschap van *en* studenten *en* docenten. In de loop van 1880 zou de eerste student, Jan Houtzagers, zich inschrijven en later dat jaar volgden nog zeven gegadigden. In de 125 jaar die volgden zou hun aantal groeien, aanvankelijk langzaam, maar na de Tweede Wereldoorlog, en speciaal sinds de jaren zestig zeer snel. Het jaar 2004 laat opnieuw een recordaantal inschrijvingen zien. Er staan meer dan 17.000 studenten in de boeken. Het totale aantal studenten dat de VU heeft bezocht is inmiddels de 100.000 gepasseerd. Zoals ook op andere terreinen zijn er in de geschiedenis van de studentenpopulatie aan de VU een aantal interessante ontwikkelingen aan te wijzen, die in het vervolg wat nader voor het voetlicht worden gehaald.

Een bewuste, principiële keuze

Het aantal studenten dat zich inschreef aan de VU was aanvankelijk maar zeer klein. De tijd dat er vijf professoren waren voor acht studenten ligt al weer lang achter ons (en dergelijke verhoudingen zullen de huidige beleidsmakers in Den Haag wellicht een gruwel zijn). De jaarlijkse instroom bleef beperkt. In het academisch jaar 1884-5 telde de VU in totaal 50 studenten en pas in 1896-7 zouden er voor het eerst meer dan 100 studenten zijn. Tot aan 1919 zou de studentenpopulatie tussen de 100 en 200 schommelen. In het academisch jaar 1919-20, dus pas na veertig jaar, werd eindelijk de grens van 200 studenten overschreden.

Er zijn voor dit wat aarzelende begin een aantal factoren aan te wijzen. Hoewel de VU nooit heeft geëist dat studenten de gereformeerde religie moesten aanhangen, was het in de praktijk wel zo dat nagenoeg allen uit orthodox-protestantse kring afkomstig waren. Studenten waren afkomstig uit deze relatief kleine bevolkingsgroep, waarvan wij al gezien hebben

De VU zorgde al snel voor huisvesting voor studenten 'aan huis'. Een eigen 'VU-college': het Hospitium. In de studentenvolksmond ook wel aangeduid als 't Spie'. Het was gevestigd in het achterhuis van de Keizersgracht 162. Op de foto poseert een aantal bewoners.

(Foto: collectie HDC)

dat het onmiddellijke verband met wetenschappelijk onderwijs niet zo direct was. Het besef inzake het nut van een wetenschappelijke opleiding moest in de gereformeerde bevolkingsgroep worden gekweekt. Tot 1905, het jaar van de erkenning van de examens van de VU, was studeren aan de 'Vrije' een geloofsdaad, zeker voor die studenten die niet voor de theologie kozen; die moesten immers alle examens nogmaals afleggen bij de rijksconcurrentie of de UvA. Wie zich dus als student aan de VU inschreef, gaf daarmee te kennen dat hij – want vrouwen waren er die eerste vijftien-twintig jaar niet bij – ofwel een opleiding tot gereformeerd predikant wenste of dat hij de gereformeerde beginselen dermate belangrijk vond dat een weerslag daarvan in het onderwijs in de rechten of de letteren niet mocht ontbreken, al kostte het nogal wat extra geld om de examens ook elders te laten afnemen. De VU-studenten vormden dus een zeer homogeen gezelschap in die beginjaren. Dat bepaalde ook de studentencultuur, die in die

eerste decennia heel keurig valt te noemen in vergelijking met de studentencultuur aan de overige universiteiten. Daarin zal het feit dat de studenten theologie tot in de Tweede Wereldoorlog verreweg het grootste contingent vormden allicht een rol hebben gespeeld. Daar kwam nog eens bij dat van hogerhand (curatoren en hoogleraren) een oogje in het zeil werd gehouden. Misdragingen werden niet getolereerd en de groep studenten was nog dermate klein dat de sociale controle welhaast vanzelfsprekend was.

Kritische geluiden

De wetenschappelijke opleiding ging ook vergezeld van een introductie van groepen studenten in een cultuur waar hun achterban, maar ook de eerste generaties VU-studenten niet echt aan hadden deelgenomen. De veranderingen die zich aan het begin van de twintigste eeuw hadden voorgedaan lieten ook de studenten niet onberoerd. Er was inmiddels een aantal generaties van VU-studenten geweest en de nieuwe generaties zouden op zoek gaan naar een eigen plek in de moderne cultuur van die dagen. Wie denkt dat de kritische studentenbeweging uitsluitend iets is van de jaren zestig heeft het mis. Met name in de jaren twintig waren er ook aan de VU kritische geluiden te horen van studenten, al nam de vorm van het protest nog niet die van de babyboom-generatie aan. Ook VU-studenten stelden vragen hoe men aan een calvinistische universiteit diende om te gaan met de politieke en culturele ontwikkelingen van de twintigste eeuw.

Deze stroming werd wel aangeduid met de 'beweging der jongeren' en daarbij waren VU-studenten en nog jonge VU-alumni betrokken. We hadden al gezien dat J.G. Geelkerken met zijn in gereformeerde kring controversiële standpunten een zekere populariteit genoot onder VU-studenten. Ook op andere terreinen bleek dat studenten afwijkende geluiden konden laten horen.

In de jaren twintig gebeurde dat bijvoorbeeld op het toneel, dat voor gereformeerden niet de meest natuurlijke plek was. In 1920 vond op initiatief van het studentencorps een opvoering plaats van een stuk van Brandon Thomas, *De Tante van Charley*. De openbare opvoering van dit stuk, waarin travestie een voorname rol speelt, deed nogal wat stof opwaaien en werd door de achterban sterk afgekeurd. In 1924 volgde een opvoering van het stuk *Saul en David*,

*Een scene uit de geruchtmakende opvoering van het toneelstuk *De Tante van Charley*, uitgevoerd door het VU-studentencorps 18-21 oktober 1920.*

(Foto: collectie HDC)

al vond die officieel niet plaats onder verantwoordelijkheid van het VU-corps. Het viel bij de achterban en de geestverwante pers slecht, met name omdat het stuk bijbelse gegevens gebruikte en die waren volgens velen in strijd met de correcte interpretatie van de Heilige Schrift. Er moest dus een reactie komen van het VU-bestuur. Het zou er toe leiden dat de senaat strenger moest toezien op de studenten. Voortaan zouden toneelvoorstellingen waarbij VU-studenten waren betrokken alleen in besloten kring mogen plaatsvinden. Ook werd bepaald dat men in zo'n geval het stuk aan de rector ter goedkeuring moest voorleggen. Dit waren tekenen dat studenten, geconfronteerd met de cultuur van nieuwe tijden, zich langzamerhand wat gingen losmaken van de achterban.

Voorzichtige groei en studentenverzet

In de late jaren twintig en ook in de jaren dertig, met de komst van een nieuwe faculteit, zou de studentenpopulatie, ondanks de crisis, gestaag in aantal toenemen. In het jaar 1931-2 werd de 500-grens doorbroken. In de late jaren dertig

stabiliseerde dat aantal zich en schommelde het tussen de 600 en 650 ingeschrevenen.

De oorlog zou aan de VU-studenten niet voorbijgaan. Er waren in 1939 al studenten gemobiliseerd en in de studenten Almanak werd aan deze groep dan ook enige aandacht besteed, want het omruilen van het studenten- voor het soldatenbestaan viel zeker niet mee. VU-studenten waren ook bij de gevechtshandelingen van de eerste dagen betrokken, maar er vielen geen doden te betreuren. Omdat ze al weer snel uit krijgsgevangenschap werden ontslagen, konden ook zij de studie weer oppakken, want de colleges waren inmiddels weer van start gegaan.

Al snel raakten de eerste studenten betrokken bij vormen van verzet tegen de bezetter. Betrokkenheid bij het schrijven en verspreiden van kranten als *Vrij Nederland* en *Trouw* was één daarvan. Aan de meeste universiteiten was er al spoedig een kern van studenten die het initiatief nam en zij waren verenigd in de zogenaamde 'raad van negen'. Ook de VU zond vertegenwoordigers naar deze groep, die zich ook bezighield met het verspreiden van illegale bladen en het mobiliseren van de studenten voor het verzet. Het wis- en natuurkundegebouw aan de De Lairesestraat werd een verzetshaard, waar docenten en studenten zich bezighielden met het vervalsen van persoonsbewijzen, terwijl studentes werden ingeschakeld als koeriers. Zelfs met spionage en sabotage hebben VU-studenten zich beziggehouden. Na de sluiting van de universiteit zat er voor de

De verhuizing naar Buitenveldert bracht ook nieuwbouw voor studentenhuysvesting met zich mee: Uilenstede. Een van de vele stereotypische worstelingen met het vrije studentenbestaan: gezamenlijk koken op de eenheid (meer in het bijzonder: de keuken schoonhouden).

(Foto: Annemieke Vroom)

meeste studenten weinig anders op dan onder te duiken om aan de arbeidsdienst te ontkomen. Wel bleef men illegaal doorstuderen. Examens en tentamens werden in het geheim afgenomen. Het wachten was op de bevrijding.

Een andere ontwikkeling was dat het aantal studenten dat aan de VU stond ingeschreven geweldig gegroeid was door de komst van studenten uit met name Leiden, dat gesloten was. Er kwamen nu ook studenten – zij het toen nog tijdelijk – die eigenlijk met de gereformeerde achtergrond van de VU weinig of niets hadden. Weliswaar zouden de meesten daarvan na de oorlog weer terugkeren naar hun eigen *alma mater*, maar het was voor de Vrije Universiteit wel een eerste kennismaking met wat haar nog te wachten stond: een massificatie en diversificatie van de studentenpopulatie.

Massificatie, diversificatie en

democratisering

Na de oorlog groeide het aantal studenten aan de VU in rap tempo. In 1955 stonden meer dan 2000 studenten ingeschreven. Voortaan zou het aan de VU gaan over duizenden, niet langer meer over honderden. Lange tijd ging het om studenten die toch uit de traditionele VU-milieus afkomstig waren. Gaande de jaren vijftig, maar speciaal in de jaren zestig zou hierin echter verandering komen. Het aangezicht van de studentengemeenschap veranderde. In toenemende mate kwamen studenten uit andere sociale milieus naar de VU en geleidelijk – met het ‘gewoner’ worden van de universiteit – drongen ook studenten door die andere religieuze denominaties aanhingen. In 1955 was nog driekwart van de studenten van gereformeerde huize. In 1965 was dat reeds gedaald tot tweederde en in 1975 was het verder teruggelopen tot eenderde. Dat betekende dat er een groeiend aantal studenten was dat met de doelstelling van de VU eigenlijk weinig of geen affiniteit had.

De toenemende ontkerkelijking en ontzuiling hebben natuurlijk een voorname rol gespeeld in deze ontwikkeling. Hieruit vloeide onder meer voort dat er steeds vaker sprake was van regionalisering van de keuze voor een universiteit. In toenemende mate kozen studenten voor een universiteit in de buurt van hun woonplaats. Ook de instelling van de zogenaamde plaatsingscommissies aan het einde van de jaren zestig heeft hieraan bijgedragen. De toeloop naar een aantal studierichtingen was toen dermate groot dat de universiteiten niet meer alle studenten konden aannemen. Van overheidswege werd toen voor een aantal studies een *numerus fixus* ingesteld. Het aantal beschikbare studieplekken moest vervolgens zo eerlijk mogelijk worden verdeeld over de verschillende universiteiten. Het sprak dus niet meer vanzelf dat een student kon kiezen waar hij zou studeren. Ineens werden er honderden studenten aan de VU toebedeeld. In de roerige jaren zestig, waarin de roep om democratisering ook uit studenten kelen zou klinken, ging een toenemend aantal studenten zich afkeren van de traditionele studentencultuur met haar naar binnen gekeerde blik, die steeds meer werd geassocieerd met het begrip ‘burgerlijkheid’, dat onder vuur kwam te liggen. De nadruk lag bij hen op maatschappelijke betrokkenheid en men zocht heel praktisch naar mogelijkheden om de wereld, maar ook om hun eigen levens- en studieomstandigheden te verbeteren. Inspraak in het universitaire

bestel, studiefinanciering en studentenhuisvesting werden inzet van manifestaties en protesten. Door middel van de Studentenraad SRVU probeerden de studenten de bestuurders te bewegen hen ernstig te nemen als discussiepartner en hen inspraak te geven in universitaire bestuurlijke aangelegenheden. Er moest een nieuwe bestuursstructuur komen! Die was met alle massificatie en veranderingen namelijk helemaal niet aangepast. Na enkele jaren van toenemende radicalisering zou de situatie in 1969 escaleren. In juni werd een sit-in gehouden, de bestuurlijk-administratieve vleugel van het provisorium werd door zo'n 60 studenten bezet, terwijl ook de ledenvergadering van de Vereniging in Assen door protesterende studenten werd verstoord. Studenten wilden meebeslissen, maar voordat dit concrete vormen aan zou nemen, zou een aantal jaren verstrijken. Zoals wij hebben gezien, werd dat medebeslissingsrecht voor studenten vanuit Den Haag opgelegd met de invoering van de WUB in 1970. De invoering aan de VU liep wat vertraging op vanwege haar bijzondere bestuursstructuur. De Vereniging kon niet opzij worden gezet en voor haar moest in de nieuwe constellatie een rol worden gevonden. In 1972 was het eindelijk zover dat de universiteitsraad aan de VU werd geïnstalleerd. Ook studenten konden zitting nemen in dit hoogste bestuursorgaan van de universiteit. Toch zou het in de jaren zeventig blijven rommelen. Zo was er op papier een daling van het aantal studenten in het jaar 1972-3. Dit werd echter veroorzaakt door een boycot van een flink aantal studenten. Zij weigerden zich in te laten schrijven uit protest tegen de sterke verhoging van het collegegeld tot 1000 gulden, terwijl zij wel degelijk college liepen. In februari 1973 heeft dit nog tot een aantal bezettingen van de universiteitsgebouwen geleid. Daarnaast viel het af en toe niet mee de doorgevoerde democratisering (in die tijd 'konsekwent' met een 'k' geschreven) met de VU tradities te verzoenen. Een sprekend voorbeeld daarvan zijn wij al tegengekomen in het conflict over het al dan niet toelaten van communisten tot bestuursorganen, omdat in bepaalde kringen het gevoelen was dat communisme niet te verenigen viel met de doelstelling van de VU, hoewel die inmiddels ook veel breder was geworden. Dit conflict dat speelde tussen 1975 en 1977 is uiteindelijk doodgebloed. Wel bleven studenten op alle niveaus protesteren om hun inspraak te vergroten of te behouden.

De laatste kwart eeuw: verdere diversificatie

Hoewel het hoogtepunt van de 'kritiese' studentenbeweging in de jaren zestig-zeventig lag, zou actievoeren ook in de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig geregeld voorkomen en een kenmerkend aspect van de studentencultuur blijven. Daar was natuurlijk ook alle aanleiding toe. Weliswaar mochten studenten meebeslissen op alle niveaus binnen de universiteit, maar dit legde uiteindelijk relatief weinig gewicht in de schaal wanneer men werd geconfronteerd met het beleid van het Ministerie van Onderwijs uit Den Haag.

Al in de jaren zestig werd er in Den Haag nagedacht over maatregelen om de explosieve groei van de universiteiten te kanaliseren, maar de economische recessie waarin het land terecht kwam heeft met name in de jaren tachtig geleid tot een aantal bezuinigingsmaatregelen, waarvan studenten ook vaak de dupe waren. Een voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van de studiefinanciering. Het beurzenstelsel, dat mede geleid had tot een vergrote toeloop naar de universiteiten, werd in 1986 door CDA-minister Deetman van Onderwijs gewijzigd met de invoering van de *Wet op de Studiefinanciering*. Hierin werd bepaald dat studenten tussen 18 en

---

Op 27 maart 1980 werd de bestuursvleugel in het VU-hoofdgebouw vierentwintig uur door studenten bezet. De bezetting was gericht tegen het wetsontwerp voor de twee-fasenstructuur van VVD minister van onderwijs, A. Pais. Het mocht allemaal niet baten, want de twee-fasenstructuur zou er toch komen.

30 jaar een basisbeurs zouden krijgen, die kon worden aangevuld afhankelijk van het inkomen van hun ouders en of ze al of niet zelfstandig woonden. Daarnaast konden studenten een aanvullende lening afsluiten. Het geheel zou in 1990, onder zijn opvolger van de PvdA, J. Ritzen, vergezeld gaan van een OV-jaarkaart, waarvoor de student een deel van de studiebeurs moest inleveren. De studiefinanciering werd later gewijzigd in een tempobeurs en vervolgens in een prestatiebeurs, waarbij de toelage een lening is en pas in een gift wordt omgezet als de student voldoende presteert. Met enige regelmaat wordt bovendien gedreigd om het hele systeem te veranderen in een leenstelsel. Toch zijn de studenten blijven komen. De acties van studenten hebben de afgelopen decennia het tij niet kunnen keren. Vanuit Den Haag werd de studiefinanciering verlaagd, de studieduur ingekort en zelfs hun recht om deel te nemen aan de besluitvorming is hun ontnomen met het van kracht worden van de MUB in 1997. Recentelijk hebben studenten ook te maken gekregen met een nieuwe structuur van de opleiding als gevolg van de invoering van de bachelor-master structuur. Of deze nieuwe structuur de gewenste internationale aansluiting

---

VU-studenten vormen thans meer een afspiegeling van de huidige samenleving, die wel aanzienlijk veranderd is sinds de dagen van Kuyper. Na komst van groepen immigranten sinds de jaren zestig hebben ook zij de weg naar de De Boelelaan gevonden. Op de foto nieuwe Nederlanders die studeerden aan de VU poserend voor de foto in Ad Valvas.

(Foto: Sidney Vervuurt in Ad Valvas)

en harmonisatie teweeg zal brengen of dat het een ordinaire bezuinigingsmaatregel zal blijken, moet de toekomst uitwijzen. In elk geval is er alle reden voor de huidige studenten – al hebben zij hiervoor minder tijd – om de ontwikkelingen in Den Haag en aan de VU ‘krities’ te blijven volgen.

Wat zich ook verder heeft doorgezet in de periode sinds het eeuwfeest is de verdere diversificatie van de studentenpopulatie. De studenten-aantallen groeiden niet meer zo sterk als in de jaren zestig en zeventig. Er was zelfs sprake van tijdelijke dalingen, maar de laatste tien jaar was er toch weer ruimte voor groei tot het huidige recordaantal. De populatie is de laatste decennia wel veelkleuriger geworden. De immigratie van grote groepen uit de (voormalige) overzeese gebiedsdelen van het Koninkrijk der Nederlanden en de komst van asielzoekers en van werknemers uit het Middellandse Zeegebied die vanaf de jaren zestig op gang kwam heeft ook op de samenstelling van de studentenpopulatie invloed gehad. Er zijn aanwijzingen dat de VU verhoudingsgewijs meer studenten van allochtone afkomst telt dan de overige universiteiten, maar omdat de (socio-religieuze en etnische) achtergrond van studenten in verband met potentiële discriminatie niet meer wordt geregistreerd, valt dit moeilijk in cijfers uit te drukken. Wel is duidelijk dat de islam een substantiële religieuze minderheid aan de VU is geworden, zoals al eerder het rooms-katholicisme dat was. Ook in die zin is de VU ‘gewoner’ geworden. De studentenpopulatie is thans een afspiegeling van de multiculturele samenleving.

Verenigingsleven

Al snel na de oprichting werd er, zoals aan universiteiten gebruikelijk, een studentenvereniging opgericht, als oratorische vereniging 'Da Costa', maar wij zullen haar vanwege de vele naamsveranderingen in het vervolg aanduiden met 'VU-corps', een naam die al snel gangbaar werd, met de officiële zinspreuk *Nil Desperandum Deo Duce* (NDDD; 'onder Gods leiding hoeft men niet te wanhopen'). Nagenoeg alle studenten zouden lid worden van deze vereniging. Dat had te maken met het nog bescheiden aantal studenten, maar belangrijker was nog dat het karakter van de studentenpopulatie zo homogeen was. Men deelde een religieuze achtergrond en er was nog maar een beperkt aantal faculteiten. Ook gold voor een deel dat men een sociaal milieu deelde, dat van de 'kleyne luyden'.

Hoewel er af en toe wel klachten kwamen van senaat en achterban over het gedrag van studenten in het VU-corps, mag wel gezegd worden dat het in vergelijking met de corpora van de andere universiteiten relatief gematigd was. De beruchte ontgroeningsrituelen, die ook recent nog enkele studentenverenigingen in diskrediet hebben gebracht, bestonden aanvankelijk niet eens, maar zouden geleidelijk wel ingang vinden. Veeleer richtte men zich op vorming van de studenten in gereformeerde zin. Dat gebeurde in de zogenaamde disputen, 'oratorische verenigingen', waarvan Demosthenes, IVMBO en FORVM tot de oudste

Uit de glorie-dagen van het verenigingsleven van het VU-corps. Gedekte tafels en kostuums in 'Americain' tijdens de viering van het lustrum van 'Nil Desperandum Deo Duce' in 1935.

(Foto: Nic. Schuitvlot, thans in collectie HC)

behoren. Hun aantal zou zich met de groei van het aantal studenten aan de VU ook gestaag uitbreiden tot er in de oorlog een tiental bestond. In 1965 was dat aantal disputen tot 29 uitgegroeid. Vooral in de eerste decennia van het bestaan van de universiteit werd er in de disputen druk gediscussieerd over allerlei religieuze en maatschappelijke vragen. Het VU-corps heeft in de eerste tachtig jaar van haar bestaan flink kunnen groeien dankzij de toename van het aantal studenten. Heel lang heeft het een zeer bevoorrechte positie bekleed in het VU-landschap, want tot in de zestiger jaren was het eigenlijk de enige studentenorganisatie waarmee het universiteitsbestuur zaken wilde doen. Het corps heeft dan ook een grote invloed gehad in de Studentenraad, de SRVU, die de belangrijkste gesprekspartner was van het bestuur. De rector corporis was tot omstreeks 1960 qualitate qua president van de studentenraad.

Toch was die rol van het VU-corps in zekere zin wat geflatteerd. De unieke positie die NDDD zo lang had gehad werd in de loop van de jaren vijftig langzaam ondergraven. Niet alleen ging de universiteit zelf allerlei taken op zich nemen

*Studenten van de oratorische vereniging 'KRANOS' van de studentenvereniging Liber, een vroege concurrent van het VU-corps, in galakleding in 1969.
(Foto: collectie HC)*

op het terrein van cultuur, sport en studiebegeleiding die het VU-corps altijd had vervuld, maar er kwam in toenemende mate ook concurrentie van andere verenigingen. In 1954 werd er op instigatie van een aantal onafhankelijke dispuuten een 'Federatie van Vrije Oratorische Verenigingen aan de VU' opgericht, die vanaf 1964 als studentenvereniging 'Liber' door het leven zou gaan. Eén van de aspecten die hierin een rol speelde was de groentijd die regelmatig tot incidenten leidde. Opnamen van de taferelen in de groentijd door de NCRV in 1958 hadden ook de nodige afkeuring bij de achterban teweeggebracht. Met de groei en diversificatie van de studentenpopulatie werd het voor het VU-corps steeds lastiger de mensen aan zich te binden. Zij zou haar rol als voornaamste belangenbehartiger van de VU-studenten dan ook kwijtraken en telt thans nog enkele honderden leden. Er was voor de VU-studenten ook steeds meer te kiezen. De vele faculteitsverenigingen – soms zelfs op studierichtingsniveau – gingen taken overnemen op het gebied van gezelligheid, terwijl die ook nauw betrokken waren (en zijn) bij de directe studiewereld van de studenten. Zij zijn dan ook tegenwoordig de verenigingen met de meeste leden. Ook verenigingen met een sportieve, muzikale of religieuze doelstelling gingen zich manifesteren, terwijl daarnaast specifiek politieke verenigingen ontstonden die de studenten wensten te vertegenwoordigen in de verschillende organen van de VU: studentenvakbonden. Vanaf 1964 werd ook de samenstelling

*En ... het 'nachleben' van het leven van een studentenvereniging. Leden van hetzelfde dispuut KRANOS (Liber) tijdens een reüniebijeenkomst in Pergamon in 2003. Nog elk jaar treffen de leden van het dispuut elkaar.
(Collectie HC)*

van de SRVU niet meer bepaald door afvaardiging vanuit de studentenverenigingen, maar door middel van democratische verkiezingen. De meeste gezelligheidsverenigingen richten zich ook niet meer exclusief op het VU-publiek, maar staan ook open voor studenten van de UvA en HBO-bezoekers. Ook koos een groeiend aantal studenten ervoor niet aan het verenigingsleven deel te nemen. Studentenverenigingen zullen er wel altijd blijven en hun aantal heeft zich gestadig uitgebreid. Voor de meesten geldt dat zij zich richten op een deel van de vele mogelijkheden die studenten openstaan, zoals het maken van muziek, het ontplooiën van sportieve of culturele activiteiten, reizen, bijbelstudie of gewoon het zoeken van gezelligheid met gelijkgezinden aan de bar in een sociëteit.

Van mannenbolwerk tot vrouwenmeerderheid

Lange tijd is de universiteit een echt mannenbolwerk geweest, in alle mogelijke opzichten. Dat gold ook voor de studentenpopulatie, zeker voor die aan de Vrije Universiteit. De eerste vrouw die zich als student inschreef was 'freule' S.L. 't Hooft in het academisch jaar 1905-1906 – overigens ook het eerste vrouwelijke lid van het VU-corps. Nu waren er ook aan de overige universiteiten nog niet zo veel vrouwen ingeschreven,

VU-studenten brachten ook de nodige sportsuccessen. Hier een foto van het gouden duo Nico Rienks en Ronald Florijn na hun overwinning bij de Olympische Spelen in Seoel in 1988 – en er zou nog meer eremetaal volgen. De naam van hun alma mater, de Vrije Universiteit, prijkt trots op de boeg.

(Foto: Leo Vogelzang, thans in collectie HC)

maar gemiddeld was iets meer dan 10 % van de Nederlandse studentenpopulatie vrouw. Pas in het jaar 1918-9 werden de volgende twee studentes in het *album discipulorum* genoteerd: S.A.J. Dieleman en A. Thierry. Het landelijke percentage vrouwelijke studenten liep toen al in de richting van de twintig. En ook deze twee dames zouden voorlopig echt uitzonderingen blijven. Van een blijvende inschrijving van nieuwe studentes is pas sprake in de tweede helft van de jaren twintig. Dat waren er overigens nog steeds maar weinig – net aan 8 % aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog – in vergelijking met de overige universiteiten in Nederland, zelfs vergeleken met die andere bijzondere instelling: de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar de cijfers zich vrijwel onmiddellijk na de stichting in 1924 bewogen in de richting van de landelijke trend van 20 % en waar in 1939-40 zelfs percentagegewijs de meeste vrouwelijke studenten in heel Nederland stonden ingeschreven. Het ligt natuurlijk voor de hand deze ontwikkeling in verband te brengen met de rol van de vrouw in de gereformeerde wereld, waar haar wat minder ruimte was gegund om in de samenleving te participeren. Ook speelde mee dat de VU

tot aan de oorlog getalsmatig zo gedomineerd werd door de theologische faculteit – dat was bijvoorbeeld in Nijmegen veel minder het geval – en aan de combinatie van vrouwen en theologie was men nog niet gewend. De percentages voor studentes rechten en letteren waren wel iets hoger. Tenslotte moet worden gewezen op het emancipatoire karakter van de VU. Hier werd een gereformeerde voorhoede gekweekt, waarvan een niet onaanzienlijk aandeel afkomstig was uit het milieu van de ‘kleyne luyden’. Het lag

Twee studentes van de Vereniging van Vrouwelijke Studenten aan de VU (VVSUVU) – opgericht in 1946 en voortgekomen uit de vrouwendisputen Pallas en Phoinix van het VU-corps – toen nog een beetje een voorhoede, maar inmiddels kan men vaststellen dat vrouwen in vele posities sterk vertegenwoordigd zijn, onder de studenten zelfs in meerderheid!

(Foto: Oud-Archief VU)

voor de hand dat in de emancipatoire strategie binnen dat milieu eerst de mannen aan de beurt zouden komen om maatschappelijke posities in te nemen. Verreweg de meesten van de eerste generaties vrouwelijke studenten waren dan ook afkomstig uit de beter gesitueerde gereformeerde kringen. Voor vrouwelijke studenten kwamen er wel spoedig voorzieningen. Zo werd binnen het VU-corps in 1930 een vrouwendispuut opgericht, Pallas genaamd.

Na de oorlog zou de situatie veranderen, zij het aanvankelijk zeer geleidelijk. Het percentage vrouwelijke studenten zou heel langzaam groeien en pas in 1970-1 was iets meer dan één op de vijf studenten vrouw. De groei bleef er echter in en zou steeds sneller gaan. In 1989 was 43 % van de studenten vrouw. Vandaag de dag studeren er meer vrouwen dan mannen aan de VU. De vrouwenemancipatie – althans in de studentenpopulatie – lijkt aan de VU hiermee haar beslag te hebben gekregen.

Belangstelling van buiten:

Een foto uit de tijd lang voor het ontstaan van de ERASMUS- en SOCRATES-programma's. Hongaarse theologiestudenten aan de VU in de jaren dertig.

(Foto: collectie HDC)

studeren in den vreemde

Internationalisering en studentenuitwisseling zijn thans speerpunten van het VU-beleid. Belangstelling van buiten Nederland was ook in de begintijd niet geheel afwezig. Bijna de hele geschiedenis van de VU door zijn er studenten komen aanwaaien uit alle windstreken. Dat waren aanvankelijk allemaal geestverwanten, studenten met een calvinistische achtergrond, vooral uit Zuid-Afrika en de Verenigde Staten, en in de jaren twintig zou daar een aantal Hongaren bijkomen. Die kwamen nagenoeg allemaal om theologie te studeren. En die ontwikkeling zou zich voortzetten.

Na de oorlog zouden daar enkele studenten per jaar uit Indonesië bijkomen. In de loop van de jaren zestig zou het aantal buitenlandse studenten stijgen. De zorg om situaties in ontwikkelingslanden en onderdrukte landen maakte dat studenten, die op de vlucht waren, werden opgevangen – een voorbeeld daarvan hebben we al gezien bij de opgevangen Hongaarse studenten in 1956 – en dat in het kader van ontwikkelingsprojecten studenten van heinde en verre naar Amsterdam kwamen. In de laatste decennia is daar een hele nieuwe categorie studenten bijgekomen. De Europese (en wereldwijde) studentenuitwisseling heeft geleid tot toenemende studentenmobiliteit tussen de verschillende landen in met name de

Een nieuwe categorie studenten meldde zich in de jaren negentig. Het 'Hoger Onderwijs voor Ouderen' bracht vele honderden senioren ertoe de VU te bezoeken voor één van de tientallen cursussen, die een zeer breed aanbod uit de gedoeerde wetenschappen aan de VU vertegenwoordigen. Op de foto HOVO-studenten op 31 januari 1991, die hun behaalde certificaten ophalen.

(Foto: Sidney Vervuurt, thans in collectie HC)

Europese Unie en de VU is hierin meegegaan. De ERASMUS- en SOCRATES-programma's hebben er aan bijgedragen dat de verscheidenheid aan studenten groot is geworden. Per jaar komen honderden studenten uit tientallen landen naar de VU om onderwijs te volgen, terwijl ook de VU-studenten de mogelijkheid hebben om elders hun licht op te steken en kennis te maken met andere academische tradities, talen en culturen.

125 jaar VU-studenten

In 125 jaar is er ook aan de studenten van de VU het nodige veranderd. Groei in aantal en diversificatie vormen ontwikkelingen die het aanzicht van de studentenpopulatie grondig hebben veranderd. Wat begon als een zeer kleine homogene groep mannen met een orthodox-protestantse achtergrond, is nu een massa mannen en vrouwen van zeer diverse pluimage. Zij verschillen in sociale, culturele en religieuze achtergrond. De VU-studentenbevolking is pluriform, misschien

zelfs pluralistisch. Ook de studentencultuur in Nederland heeft zich sinds de jaren zestig grondig gewijzigd. De in zichzelf gekeerde elitecultuur die zo eigen was aan het verenigingsleven heeft in brede zin plaats gemaakt voor een meer algemene jongerencultuur, die zeer divers is en uit verschillende subculturen bestaat en waaraan studenten wellicht hun identiteit meer ontleen dan aan hun status van student.

Wat definieert de VU-student nog? Is er nog een typische VU-student of betekent het louter dat het een student betreft die – toevallig – aan de VU studeert? Geldt voor hen nog dat zij 'een bewuste, principiële keuze' hebben gemaakt? Voor de meerderheid gaat dat naar alle waarschijnlijkheid niet meer op. De meeste studenten kruisen bij inschrijving geen vakje meer aan bij 'godsdienst'. Toch zijn er nog studenten voor wie de doelstelling van de VU daadwerkelijk iets betekent, die wellicht specifiek voor de VU hebben gekozen vanwege haar bijzondere karakter. Dat lijkt niet alleen op te gaan voor studenten met een christelijke achtergrond, want er zijn aanwijzingen dat het ook voor islamitische studenten een rol kan spelen. Het is zeer lastig dit in getallen uit te drukken, maar ze zijn er dus nog wel. Wat ze gemeen hebben hebben met hun collega-VU-studenten is hun belangstelling voor wetenschap en de wens daarmee een bijdrage te leveren aan de samenleving.

6

Docenten en onderzoekers

Naast studenten kan de gemeenschap die een universiteit is niet zonder docenten. De *amor sciendi*, de liefde tot wetenschap bij studenten moet namelijk beantwoord en geprikkeld worden door een groep meer ervaren leermeesters. Hieraan hebben aan de VU inmiddels vele generaties docenten hun steentje bijgedragen. Het *corpus docentium* begon bescheiden, maar is in de loop van 125 jaar uitgegroeid tot een veelkoppig, divers, zeer gespecialiseerd conglomeraat van docenten en onderzoekers, van wie sommigen zich zullen afvragen of ze nog wel tot één ‘lichaam’ behoren. We zijn niet langer uitsluitend ‘onder professoren’.

De wetenschappelijke staf aan de VU heeft min of meer dezelfde ontwikkeling doorgemaakt als de studenten, zij het dat sommige processen iets later hebben ingezet, trager zijn verlopen en dat er met name in de terminologie voor het docentencorps nogal wat veranderingen zijn geweest, waarvan de studenten gevrijwaard zijn gebleven.

“Geschikte, principiële mensen” (?)

De VU is gestart met vijf hoogleraren in drie faculteiten. Dat zou vandaag de dag niet meer lukken, daarvoor is de specialisatie binnen de diverse wetenschappen gewoonweg te groot geworden. In de beginfase van de VU was het, zoals wij in hoofdstuk 4 zagen, zeker niet ongewoon dat hoogleraren insprongen in faculteiten en disciplines die niet echt de hunne waren. Voor de VU was het invallen door hoogleraren als ‘vliegende keeper’ een kwestie van noodzaak. Het stond eigenlijk haaks op een ontwikkeling die zich aan de openbare universiteiten had voorgedaan. Daar namelijk was door de *Hoger Onderwijswet* van 1876 nu juist geregeld dat een hoogleraar door curatoren niet meer kon worden belast met onderwijs in andere disciplines dan het vak waarvoor hij – want het hoogleraarschap zou decennialang een pure mannenaangelegenheid blijven – was aangesteld. Disciplinaire flexibiliteit was dus al vroeg een kenmerk van de VU-docenten. Dat de theoloog Kuyper Nederlandse letterkunde gaf is hiervan een prachtig voorbeeld, maar de VU telde meerdere ‘generalisten’.

Dit had natuurlijk te maken met het feit dat niet louter naar academische geschiktheid werd gekeken, maar dat ook de religieuze achtergrond van potentiële kandidaten tegen het licht werd gehouden. Een aantal mensen dat werd gevraagd voor een hoogleraarschap heeft geweigerd dat te aanvaarden omdat

De grondlegger, prof. dr. Abraham Kuyper omstreeks 1880. Niet alleen stichter, maar ook jarenlang hoogleraar in de theologie aan de VU.

(Foto: collectie HDC)

men de grondslag van de VU niet (volledig) kon onderschrijven. Wellicht was het bijna pijnlijk dat dr. H.R. Woltjer – zoon van VU-man van het (bijna) eerste uur Jan Woltjer en broer van hoogleraar Rob Woltjer, afkomstig uit een doleantiefamilie en dus echt VU-verwant – aangaf niet met de heersende interpretatie van de grondslag in te kunnen stemmen, toen hij in 1929 werd gevraagd voor het hoogleraarsambt in de natuurkunde. Met deze procedure zal de VU een enkele keer een groot talent of een al gearriveerde wetenschapper gemist hebben, maar voor principes moet nu eenmaal vaak een prijs worden betaald. Voor de VU bestond die prijs uit het niet onmiddellijk invullen van lege stoelen, een aantal kredietbenoemingen en het vroegtijdig vertrek van een aantal hoogleraren.

Wanneer er niet scherp werd opgelet, kon de ondertekening van de grondslag nog wel eens een splijtzwam blijken op een later moment. Er waren immers wel een aantal richtlijnen geformuleerd over wat de gereformeerde beginselen zouden zijn, maar er zou voldoende reden zijn voor discussie over dit onderwerp en het is dan ook de aanleiding geweest voor het vertrek van enkele hoogleraren, ook nog na enkele tientallen jaren, toen er toch een zekere ervaring was opgebouwd. In de jaren twintig zou bijvoorbeeld professor H.J. Pos, hoogleraar Latijn en algemene taalwetenschap van 1923

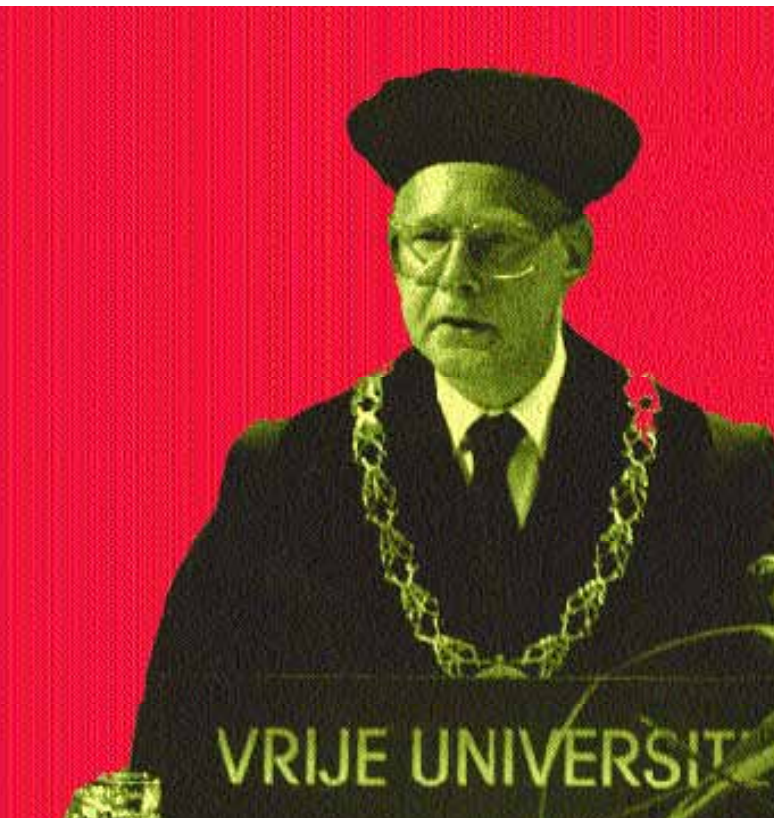
tot 1932, enkele malen een aanvaring hebben met de besturende colleges. Pos had zonder mankeren de grondslag onderschreven, maar deze bij studenten populaire geleerde gaf er in zijn onderwijs niet voldoende blijk van christelijke wetenschap te willen bedrijven. Dat wetenschap en religie nagenoeg gescheiden werelden waren voor Pos, leverde hem kritiek op en in 1932 vertrok hij dan ook om hoogleraar te worden aan de UvA.

Toch werd het op den duur gemakkelijker om capabele mensen te vinden, die ook de grondslag van de universiteit konden onderschrijven. Er was inmiddels een aantal generaties gereformeerden opgeleid en na enkele decennia kon ook uit deze groep worden gerekruteerd voor hoogleraarsposten. Dat wees in zekere zin op het feit dat het met de emancipatie van gereformeerden opschoot. Zeker in de jaren dertig had de VU haar reputatie gevestigd (niet alleen bij de achterban, maar ook in het universitaire landschap kwam er meer waardering voor de

Eén van de opvolgers van Kuyper. Prof. dr. H.M. Kuitert, hoogleraar aan de Faculteit der Godgeleerdheid van 1967 tot 1989, hier op een foto uit 1984. Prominent theoloog en ethicus, die een aantal veelbesproken boeken op zijn naam heeft staan, waardoor hij landelijke bekendheid geniet. Niet een opvolger van Kuyper in die zin dat hij de relatie God-mens in toenemende mate problematiseerde.

(Foto AVC, thans in collectie HC)

Hoogleraar Patristische taal- en letterkunde aan de Faculteit der Letteren, prof. dr. C. Datema (1944-2004), hier in de functie van rector magnificus in 1989.

(Foto: Sidney Vervuurt, thans in het Oud-Archief VU)

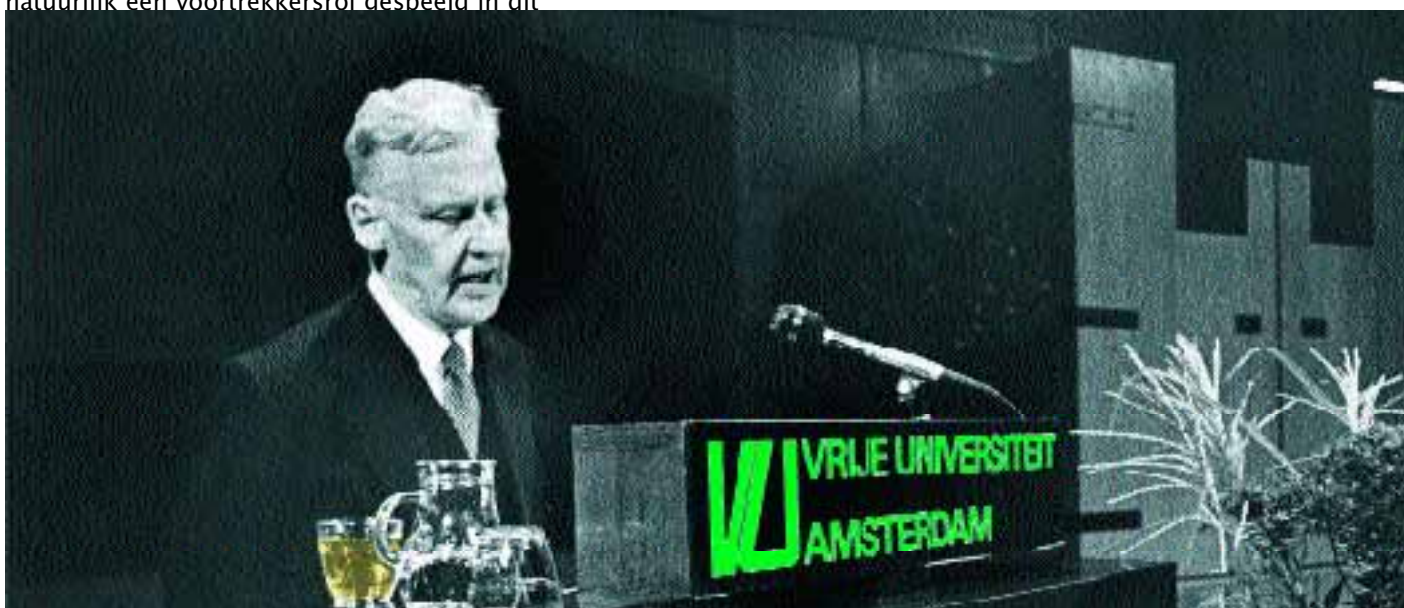
VU als instelling). Men wist waar men naartoe ging en wat de universiteit van haar docenten verwachtte.

In de jaren zestig zou ook hier verandering optreden. Met de gereformeerde wereld veranderde ook het docentencorps van aanzicht. De VU en haar professoren hadden natuurlijk een voortrekkersrol gespeeld in dit

proces van blikverruiming. De docentenpopulatie veranderde niet zo snel als de studentenpopulatie, maar geleidelijk vond er toch verruiming plaats. De nieuwe doelstelling bood aan geleerden van niet-gereformeerde huize de mogelijkheid deze te onderschrijven. Hoewel gaandeweg ook het wetenschappelijk personeel (WP) een pluriform karakter zou krijgen, liep het aanvankelijk nog niet echt storm. Nog in 1980 vroeg dr. George Puchinger, directeur van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, aan de rooms-katholieke hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, prof. dr. A.H. Bredero: "hoe ben je als roomse jongen aan de VU gekomen?" Die vraag werd gesteld in een interview gehouden voor een bundel met de titel *Gesprekken over honderd jaar Vrije Universiteit*. Hij was kennelijk toch nog een beetje een vreemde eend in de bijt. Er zouden meer en meer hoogleraren en ander wetenschappelijk personeel komen die niet uit de traditionele VU-kring afkomstig waren. Het was (en is tot op zekere hoogte nog altijd) gebruikelijk om bij de aanstelling van een hoogleraar een gesprek te hebben over de doelstelling. Sinds de jaren zeventig werd er wel dispensatie

Prof. mr. I.A. Diepenhorst (1916-2004) tijdens zijn afscheidsrede in 1984. Sinds 1945 was hij hoogleraar aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Rector magnificus, minister van onderwijs, alom geroemd om zijn beheersing en formulering van de Nederlandse taal. Ook bij het Nederlands publiek bekend vanwege zijn radio- en televisieoptredens voor de NCRV ("aan mijn linkerzijde, voor de kijkers rechts"). Tot het laatst nauw betrokken bij de VU.

(Foto: AVC, thans in collectie HC)

Prof. dr. ir. J. Coops (1894-1969), de eerste hoogleraar scheikunde aan de VU in 1951. 'Oom Jan', zoals hij in kringen van het verzet werd genoemd, was de spil in een verzetsgroep die huisde in het Wis- en natuurkundegebouw aan de De Lairesestraat tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarbij zijn kennis van de scheikunde zeer van pas kwam. In 1943 werd hij door de bezetter gearresteerd en hij kon ternauwernood een terdoodveroordeling ontlopen; hij werd losgekocht met geld van de Van Coeverden Adrianistichting. Hij zou de eerste rector magnificus na de oorlog worden. Van 1929 tot 1964 was hij aan de universiteit verbonden.

verleend aan hoogleraren, die de doelstelling niet konden onderschrijven. In plaats daarvan werd de constructie van het 'respecteren' van de doelstelling in het leven geroepen. Het was een teken des tijds, een teken van het gewoner worden van de VU. Nu is het ook zo dat ook de docentenpopulatie steeds diverser werd. Met de 'normalisering' van de VU kwamen steeds meer vogels van diverse pluimage de gelederen versterken. Zo steeg bijvoorbeeld ook het aantal docenten dat niet uit Nederland afkomstig was en was ook in het *corpus docentium* de verschijning van een vrouw niet meer een zeldzaamheid. Geschiktheid werd het criterium, aan principes – in religieuze zin – werd een bescheidener plaats toegewezen. Nog steeds geldt voor hoogleraarsbenoemingen dat er door het College van Bestuur een gesprek

wordt gevoerd met de kandidaat-hoogleraar, waarin de doelstelling om de hoek komt kijken. Heel specifiek gaat het erover of de kandidaat-hoogleraar zich kan vinden in het zelfbeeld van de faculteit waar hij/zij de leerstoel gaat bezetten.

Massificatie en diversificatie ... ook onder docenten

De VU is begonnen met uitsluitend hoogleraren. Dat was niet zo merkwaardig want vele andere universitaire functies waren er niet. Bij de stichting was het zo dat er verschillende soorten professoren waren: gewoon, bijzonder en buitengewoon. Daarnaast kende men eigenlijk alleen de rang van lector. Het lectoraat zou aan de VU vaak een opstap zijn naar een professoraat en deze situatie zou tot in de jaren vijftig blijven bestaan. De hoogleraren zouden lange tijd in de meerderheid zijn en de gezichts-bepalende 'onderwijseenheid' vormen. Ook het docentencorps groeide aanvankelijk maar mondjesmaat. In de vijftiende eeuw groeide het tot 12 en in 1930 zouden er 21 docenten aan de VU verbonden zijn. Met de vestiging van nog twee faculteiten zou het aantal in 1949 voor het eerst boven de 50 uitkomen. Nog tien jaar later, aan de vooravond van de jaren zestig was dit aantal meer dan verdubbeld en waren er meer dan 120 wetenschappelijke medewerkers. Daarna zette ook de spectaculaire groei van het docentencorps in, die natuurlijk wel de enorme toeloop van studenten een beetje moest kunnen bijbenen. Het zou meer dan vertienvoudigen en sinds midden jaren zeventig nauwelijks meer onder de 1500 personen wetenschappelijk personeel komen, maar de hoogleraren vormen hierin allang geen meerderheid meer. Het huidige personeelsbestand telt rond de 1700 FTE's (Full Time Equivalent) aan wetenschappelijk personeel, maar in werkelijkheid ligt het aantal wetenschappers dat in de VU werkzaam is hoger, iets meer dan 2000. Een andere, relatief recente ontwikkeling namelijk is een toename van het aantal deeltijdaanstellingen.

Ook werd de docentenpopulatie in functies veelvormiger. Eind jaren vijftig kwam er naast de hoogleraar en de lector een nieuw soort wetenschapper de universiteit binnen, de wetenschappelijk ambtenaar of wetenschappelijk medewerker, die al snel werd onderscheiden in hoofd- en gewone

Prof. dr. G.A. Lindeboom (1905-1986) op een foto uit 1955. Van 1950 tot 1975 hoogleraar aan de Faculteit der Geneeskunde en directeur van de Pieter van Foreestkliniek. Jarenlang een prominent gezicht van de faculteit. Hij heeft zich gedurende zijn carrière sterk gemaakt voor het christelijke karakter van de geneeskunde en publiceerde een grote hoeveelheid boeken en artikelen, ook op het terrein van de medische geschiedenis.

(Foto: W.C. van Sijpveld, in collectie HDC)

medewerkers, en assistenten. In antwoord op de grote groei van de studentenpopulatie werd dus een gediversifieerd docentenapparaat ontwikkeld. Voor de bestaffing waren nu niet meer allemaal hoogleraren en lectoren nodig (en hun salarissen!), maar kon men ook

gaan voor het aanstellen van wetenschappelijk medewerkers en assistenten. De loopbaanperspectieven van deze snel groeiende groep waren echter verhoudingsgewijs minder gunstig, want het aantal leerstoelen steeg lang niet zo snel als het aantal wetenschappelijk medewerkers. Had een lector nog een goede kans om uiteindelijk hoogleraar te worden tijdens zijn carrière – en in 1980 zou dat zeker zo zijn –, voor de medewerkers en assistenten was dit allerminst vanzelfsprekend. Het hoogleraarschap als eindstation van een wetenschappelijke loopbaan was nog voor een steeds kleiner deel van het wetenschappelijk personeel weggelegd. Het is dan ook in deze categorie waar men de meeste sympathie voor de democratiseringsidealen van de jaren zestig en zeventig kon aantreffen.

Een zekere vereenvoudiging van het hele stelsel aan wetenschappelijk personeel was wel op komst. In 1980 werden alle lectoren tot hoogleraar benoemd. De wetenschappelijk medewerkers zouden in de jaren tachtig worden omgedoopt tot ‘universitair (hoofd)docenten’. De meest recente ontwikkelingen in het wetenschappelijk personeelsbestand waren de introductie van de assistenten in opleiding (AIO’s) en onderzoekers in opleiding (OIO’s) en de komst van de post-doc’s. AIO’s en OIO’s

---

Prof. dr. D. Boomsma, hoogleraar aan de Faculteit Psychologie en Pedagogiek, en specialiste op het terrein van de biologische psychologie. Hier in actie in 1998. Haar baanbrekend onderzoek sinds 1985 naar verschillen in erfelijke aanleg met tweelingen als onderzoeksobject leverde haar in 2001 de Spinoza-premie op en zij werd gekozen tot lid van de KNAW.

(Foto: AVC, thans in collectie HC)

zijn promovendi, die nog voor een gedeelte zeer gespecialiseerd onderwijs volgen (en in het geval van de AIO's ook zelf onderwijs verzorgen) en hun verdere tijd besteden aan het voorbereiden van een proefschrift. Post-doc's zijn reeds gepromoveerde onderzoekers die tijdelijk, op contractbasis, onderzoek verrichten, maar die in de praktijk ook de collegezaal niet schuwen. De positie van deze twee categorieën is vergelijkbaar in die zin dat hun verblijf aan de VU vaak slechts tijdelijk is en niet direct uitzicht geeft op een vaste aanstelling.

De docentenpopulatie is dus veelkleuriger, divers, maar ook veel gespecialiseerder geworden. Het humboldtiaanse ideaal van een docent, die onderwijs altijd aan onderzoek koppelt, is in die zin ook wat gewijzigd. Er zijn thans docenten, die nagenoeg alleen op onderwijsvlak bezig zijn, terwijl er aan de andere kant ook pure onderzoekers aan de universiteit zijn verbonden, die de collegezalen wellicht alleen nog kennen uit hun studentendagen.

Prof. dr. J. Lever, één van de grondleggers van de biologie aan de VU, ook wel bewonderend aangeduid als 'de farao'. Van 1950 tot 1986 was hij verbonden aan de VU, sinds 1952 als hoogleraar.

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in collectie HDC)

De professor: van hooggeleerde heer tot 'resultaatgericht manager'

In de docentencultuur is ook het nodige veranderd. De VU-hoogleraar van het eerste uur was een man met het nodige gezag. Hij werd door studenten consequent met 'professor' aangesproken. Hoewel de omgang met studenten zonder meer als vormelijk valt te kenschetsen, toonden VU-hoogleraren zeker belangstelling voor de studenten – studieresultaten en hun levenswandel – met wie zij te maken hadden, wellicht meer dan de huidige generatie studenten zou accepteren. In de vroege periode, toen er nog weinig docenten en studenten waren, waren theevisites op uitnodiging van de hoogleraar dan ook een normaal verschijnsel. Men zou zelfs kunnen zeggen dat ook onderwijs in etiquette en wellevendheid tot het terrein van de hoogleraar behoorde (of er althans door sommigen toe gerekend werd). De studententucht viel inderdaad de senaat, de vergadering van hoogleraren, toe. Meermalen heeft de senaat

---

Prof. dr. B. Goudzwaard, bevlogen hoogleraar economie aan de toenmalige Faculteit der Sociaal Culturele Wetenschappen, tevens lid van de Tweede Kamer voor de ARP van 1967-71.

(Foto: collectie HDC)

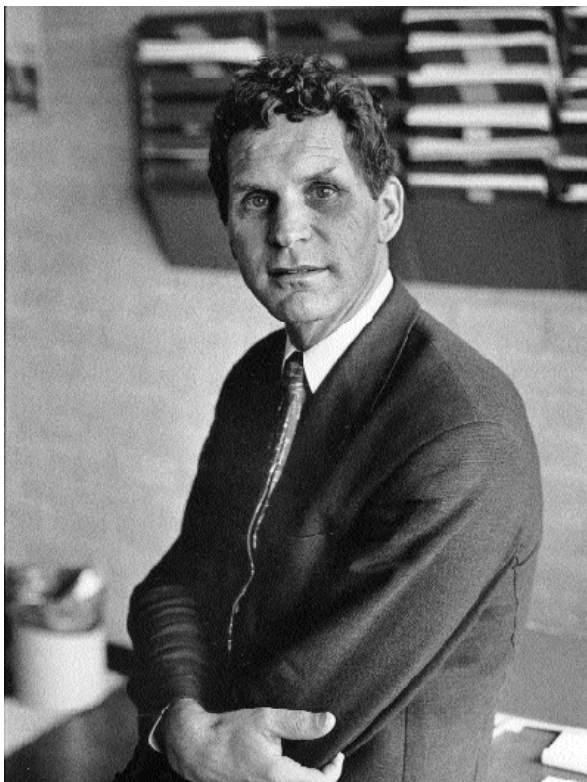
ingegrepen, wanneer de levenswandel van een student niet in overeenstemming was met het gedrag dat een student van de Vrije Universiteit paste. Ook hier vallen de jaren zestig toch wel als een trendbreuk aan te wijzen. De roep om democratie betrof ook de verhoudingen tussen docent en student. In het algemeen kan men wel zeggen dat de relatie docent-student sindsdien wel wat 'gedemocratiseerd' is. In termen van onderwijs en onderzoek was een hoogleraar tamelijk vrij, zolang de gereformeerde beginselen geen geweld werd aangedaan en de leeropdracht werd geëerbiedigd. Die situatie heeft zich wel wat gewijzigd in de loop der jaren. De meest fundamentele wijzigingen hebben zich op dit terrein voorgedaan sinds de jaren zeventig. De toenemende regelzucht vanuit Den Haag – met zaken als het systeem van voorwaardelijke

financiering – heeft aan de ene kant de relatieve vrijheid ten aanzien van het bepalen van de lijn van onderzoek ingeperkt en aan de andere kant gezorgd voor de plicht om voortdurend rekenschap af te leggen van gedaan onderzoek en verzorgd onderwijs. Dat heeft een papierwinkel met zich meegebracht die niet door iedereen op prijs wordt gesteld. De bureaucrativering van het academisch bedrijf heeft voor docenten de werklast wel degelijk vergroot. De bedrijfsmatige aanpak heeft ook gevolgen gehad voor het functioneren van hoogleraren in het bijzonder. Zij krijgen namelijk de grootste rol toebedeeld in het onderhandelen over en het nemen van beslissingen die onderwijs en onderzoek betreffen, zowel binnen de universiteit als in het algemene wetenschappelijke verkeer. De hoogleraar is vandaag de dag dan ook zeker geen studeerkamergeleerde

---

Prof. dr. P. Nijkamp, hoogleraar aan de Faculteit der Economische Wetenschappen sinds 1975 en internationaal erkend specialist op het terrein van de ruimtelijke economie. Hij schreef enkele tientallen boeken en meer dan 1000 artikelen en kreeg in 1996 dan ook de prestigieuze Spinoza-premie. In 2000 nummer 1 in de economen top-40. Tot 1 mei 2002 was hij vice-voorzitter van de KNAW (Koninklijke Akademie van Wetenschappen). Thans is hij voorzitter van NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek).

(Foto: Peter Wolters, thans in collectie HC)

Prof. dr. J. Waterink (1890-1966), begonnen als hoogleraar voor de catechetiek in de Faculteit der Godgeleerdheid en van 1926 tot 1961 aan de VU verbonden. Hoewel hij werkzaam was in de faculteiten theologie en letteren, zou hij de grondlegger worden van de psychologie en pedagogiek aan de VU. Generaties gereformeerde kinderen zijn opgevoed aan de hand van zijn pedagogische inzichten, verwoord in vele publicaties voor een breed publiek geschreven. In de Tweede Wereldoorlog zette hij de psychologie in als wapen om gevangenen te redden uit handen van de bezetter.

(Foto: collectie HDC)

Prof. dr. Gesina van der Molen (1898-1978), eerste vrouwelijk hoogleraar aan de VU en van 1949 tot 1962 aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid werkzaam. Voorvechtster van het internationaal recht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was zij redactrice van Trouw.

(Foto: collectie Oud-Archief VU)

meer. Bestuur en beheer zijn een integraal onderdeel van het beroepsprofiel geworden. Dat VU-hoogleraren wordt geadviseerd om binnen de universiteit een managementcursus te volgen, is veelzeggend. Dat was veertig jaar geleden moeilijk voorstelbaar geweest en men kan dan ook wel eens geluiden opvangen die gaan over 'die goeie ouwe tijd'...

Uitdagingen

Een van de terreinen waar de ontwikkelingen tussen de studenten- en docentenpopulatie uiteenlopen, is die van het aantal vrouwen dat deel uitmaakt van deze beide gemeenschappen. Mocht het vijftienvijftig jaar geduurd hebben eer de eerste vrouw zich inschreef als studente, er waren meer dan vijftenzestig jaar voor nodig om de eerste vrouwelijke hoogleraar college te horen geven. Professor Gesina van der Molen viel de eer te beurt als eerste vrouw de katheders te bestijgen. Zij zou zeker niet de laatste zijn. Spoedig zou hun aantal aanmerkelijk groeien, maar de groei van het aantal vrouwelijke docenten – niet alleen hoogleraren, al is hier het verschil het meest opmerkelijk – houdt geen gelijke tred met het groeiend aandeel van vrouwen in de studentenpopulatie. Het 'glazen plafond' bestaat ook in de universiteit, al zijn er wel verscheidene initiatieven ontwikkeld om deze situatie te keren. Thans is iets meer dan éénderde van het wetenschappelijk personeel vrouw, maar wel geldt dat hoe hoger de functie, des te lager het aandeel vrouwen is. Het vraagstuk omtrent de verhouding man-vrouw in het personeelsbestand zal de komende jaren vermoedelijk hoog op de agenda blijven staan. Een andere ontwikkeling die de laatste jaren heeft ingezet, is de vergrijzing van het docentenbestand. De generaties die vanaf het midden van de jaren zestig werden binnengehaald om de massale toeloop van studenten op te vangen, vormen thans een flinke cohort van het wetenschappelijk personeel. Met name in zwaar economisch weer heeft dit er toe geleid dat jong personeel maar mondjesmaat werd aangenomen (terwijl juist zij ook volgens het principe 'last in, first out' in tijden van crisis vaak tot de eerste slachtoffers behoorden als het ging om verlies van werkgelegenheid). Ook worden veel jonge wetenschappers slechts tijdelijke aanstellingen aangeboden. De komende tien jaar (eigenlijk al sinds 2000) zal een flink gedeelte van het wetenschappelijk personeel de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Een van de uitdagingen voor de VU – maar dit geldt voor eigenlijk alle universiteiten – is of zij er in slaagt een loopbaanbeleid te ontwikkelen dat jonge docenten en onderzoekers vasthoudt in de aanloop naar de periode waarin bijna een hele generatie afscheid zal nemen van de collegezalen. Tekenend voor de VU is wel dat zij met de vestiging van het Loopbaancentrum VU in 2003 actief een rol probeert te spelen bij de begeleiding van haar medewerkers. Het profiel van de VU-docent is in de loop der

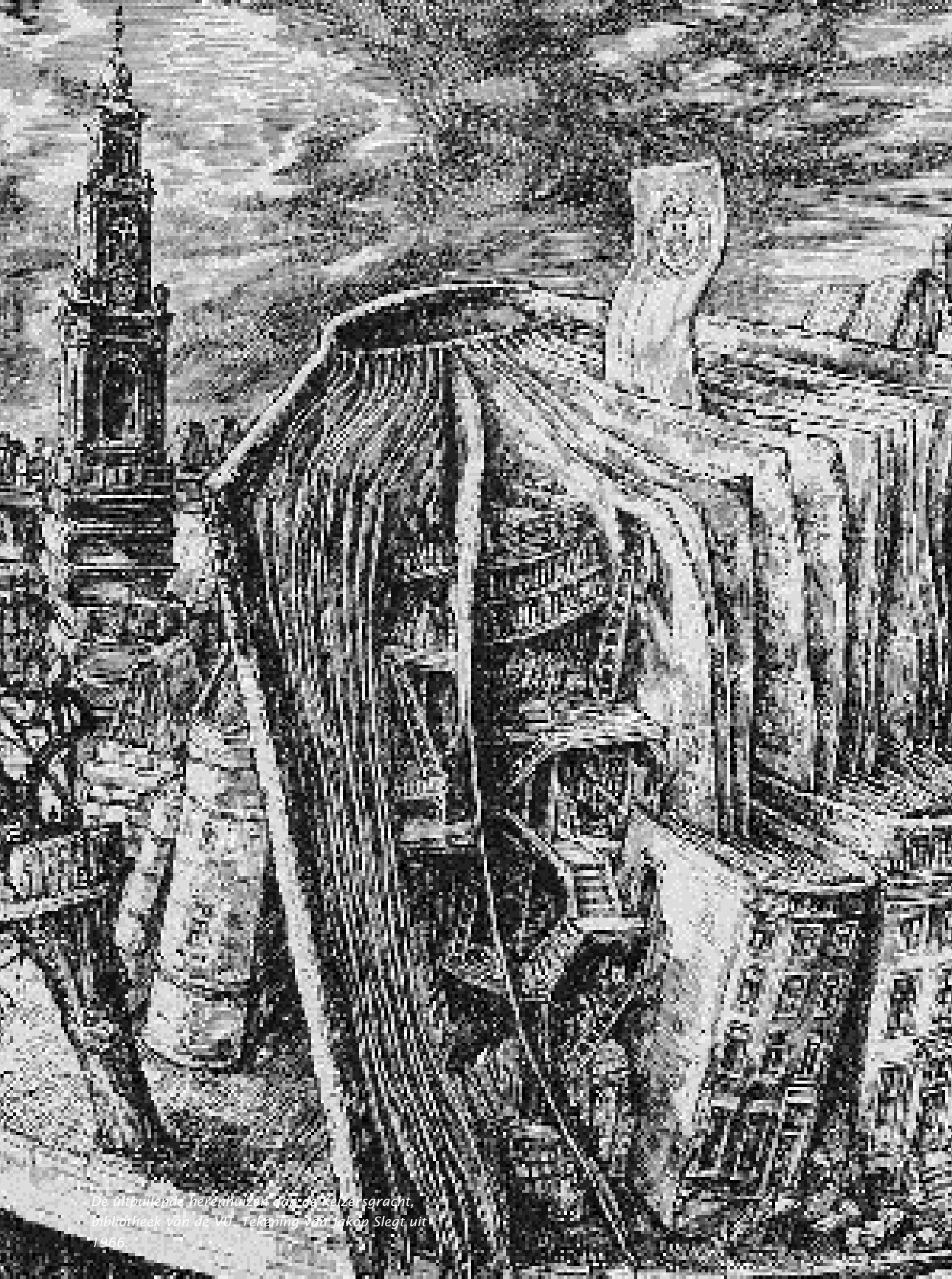

Traditie neemt innovatie in ogenschouw. Het cortège van VU-hoogleraren in toga bij de ingebruikneming van de sneltram 51. De universiteit ziet haar naam nu ook vereeuwigd in de nieuwe halte 'Boelelaan/VU'.

(Foto: Sydney Vervuurt, in collectie Oud-Archief VU)

jaren sterk veranderd. De veranderingen met betrekking tot docenten betreffen niet alleen de achtergrond en het profiel van de docent, maar ook de inhoud van de functie. Wat hetzelfde is

gebleven is de betrokkenheid van de docenten bij student, boek en experiment. Al 125 jaar lang werken VU-docenten en onderzoekers om nieuwe wetenschappers op te leiden en hun steentje bij te dragen aan de wetenschap, om haar en daarmee de samenleving verder te helpen.

De uitpuilende herenwoning aan de Keizersgracht,
bibliothek van de VU. Tekening van Jakob Slegt uit
1666.

7

De Universiteitsbibliotheek

“... Voor de studie onzer beginselen bevorderlijk ...”

Anno Domini 1881: het bescheiden, uiterst bescheiden begin

Hemelglobe in houten stoel, vervaardigd door Willem Jansz. Blaeu in 1603 (derde staat, na ca. 1621). Afkomstig uit de mr. H. Bos-collectie. Deze globe bevindt zich in de Kaartenverzameling van de bibliotheek. De Kaartenverzameling bestaat o.a. uit ruim 40.000 kaarten, 275 wandkaarten, 48 globes en 3400 atlassen. Daarnaast bevat de collectie cartografische literatuur, streekplannen, reisgidsen en plaatsnamenregisters.

In mei 1881 benoemde de senaat professor D.P.D. Fabius tot bibliothecaris, de directeurs van de universiteit bekrachtigden die benoeming. De hooggeleerde Fabius, die samen met zijn twee (2!) studenten de hele juridische faculteit vormde, mocht zich beheerder van een nog niet bestaande bibliotheek noemen. Boeken waren er nauwelijks, een bibliotheekruimte was er al helemaal niet. Het handjevol boeken dat men in bezit had, bestond uit schenkingen. Zelfs was er wat materiaal als cadeau uit het buitenland binnengekomen zoals - uit de Verenigde Staten - een aantal brochures en rapporten over het Amerikaanse onderwijs. Dankbaar werden de geschenken aanvaard, ook al pasten die vaak helemaal niet in de collectie. Heel nuttig daarentegen was de juridische literatuur die Fabius voor 300 gulden (ongeveer 135 euro) kocht, de eerste weloverwogen aanschaf. De boekenplanken gingen zich langzaam, centimeter voor centimeter, vullen - het begin van wat nu, anno 2004, de indrukwekkende lengte van circa 40 strekkende kilometer aan planken met boeken en tijdschriften heeft bereikt.

Tientallen kilometers aan gedrukt materiaal dus op de De Boelelaan, een rijke schat aan informatie, maar toch is wat daar bewaard wordt, dat tastbare materiaal, slechts een fractie van hetgeen de bibliotheek sinds een jaar of tien in een andere vorm en op een andere manier, elektronisch, kan aanbieden. Met de komst van Internet en de digitale bibliotheek naast de fysieke boekerij, is het de gebruiker nu gegeven om uit de cyberspace informatie in elke vorm en van waar dan ook in een oogwenk op zijn scherm te halen. Om kennisbronnen te raadplegen, uit te printen en

eventueel te vervlechten met ander materiaal. Iedereen kan zelf als 'uitgever' optreden door het resultaat van zijn onderzoek vanuit zijn website via het wereldwijde web te presenteren en toe te voegen aan de miljarden elektronisch opgeslagen teksten.

ONTVANGST

De jonge Informatie- en Communicatietechnologie (ICT) met het Internet als de drukke elektronische highway heeft de wetenschappelijke bedrijvigheid nu al sterk beïnvloed en zal ongetwijfeld in de toekomst nog voorspectaculairere vernieuwingen zorge. De bibliotheek is lid van het samenwerkingsverband UKB (Universiteitsbibliotheken, Koninklijke Bibliotheek, Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten). In het Beleidsplan UKB 2001-2003 wordt als een van de belangrijkste ontwikkelingen in het wetenschappelijke informatielandschap de rol van de bibliotheek beschreven. Verschillende actoren genoemd: "Universiteiten en onderzoeksinstituten zullen zichzelf publiceren van wetenschappelijke resultaten en hun traditionele distributiekanaalen en richten zich rechtstreeks tot hun afnemers, bibliotheken veroveren een nieuwe faciliterende rol tussen deze beide en geven hun traditionele taken nieuwe inhoud." Het woord bibliotheek, dat afkomstig is uit het Grieks en letterlijk 'boekenbewaarkaaplaats' betekent de lading niet meer. Zal dit eeuwenoude woord verdwijnen om plaats te maken voor zoiets als Information Center óf Electronic Learning Center? En waarom in de toekomst nog door weer en wind naar 'de bibliotheek zonder muren' toe

gaan als je thuis op het scherm van je laptop alle gewenste informatie full text kan ophalen? De meest recente ontwikkelingen en de nieuwe uitdagingen van de UBVU mee geconfronteerd wordt, komen in deze bijdrage uiteraard royaal aan de orde, doch eerst terug naar het prille begin.

UFGAAF

Professor Fabius was beslist geen bibliothecaris geweest. Hierin was hij uit zijn nevels niet te ontheken. De meest recente ontwikkelingen en de nieuwe uitdagingen van de UBVU mee geconfronteerd wordt, komen in deze bijdrage uiteraard royaal aan de orde, doch eerst terug naar het prille begin.

Prof. Fabius was beslist geen bibliothecaris geweest. Hierin was hij uit zijn nevels niet te ontheken. De meest recente ontwikkelingen en de nieuwe uitdagingen van de UBVU mee geconfronteerd wordt, komen in deze bijdrage uiteraard royaal aan de orde, doch eerst terug naar het prille begin.

Prof. Fabius was beslist geen bibliothecaris geweest. Hierin was hij uit zijn nevels niet te ontheken. De meest recente ontwikkelingen en de nieuwe uitdagingen van de UBVU mee geconfronteerd wordt, komen in deze bijdrage uiteraard royaal aan de orde, doch eerst terug naar het prille begin.

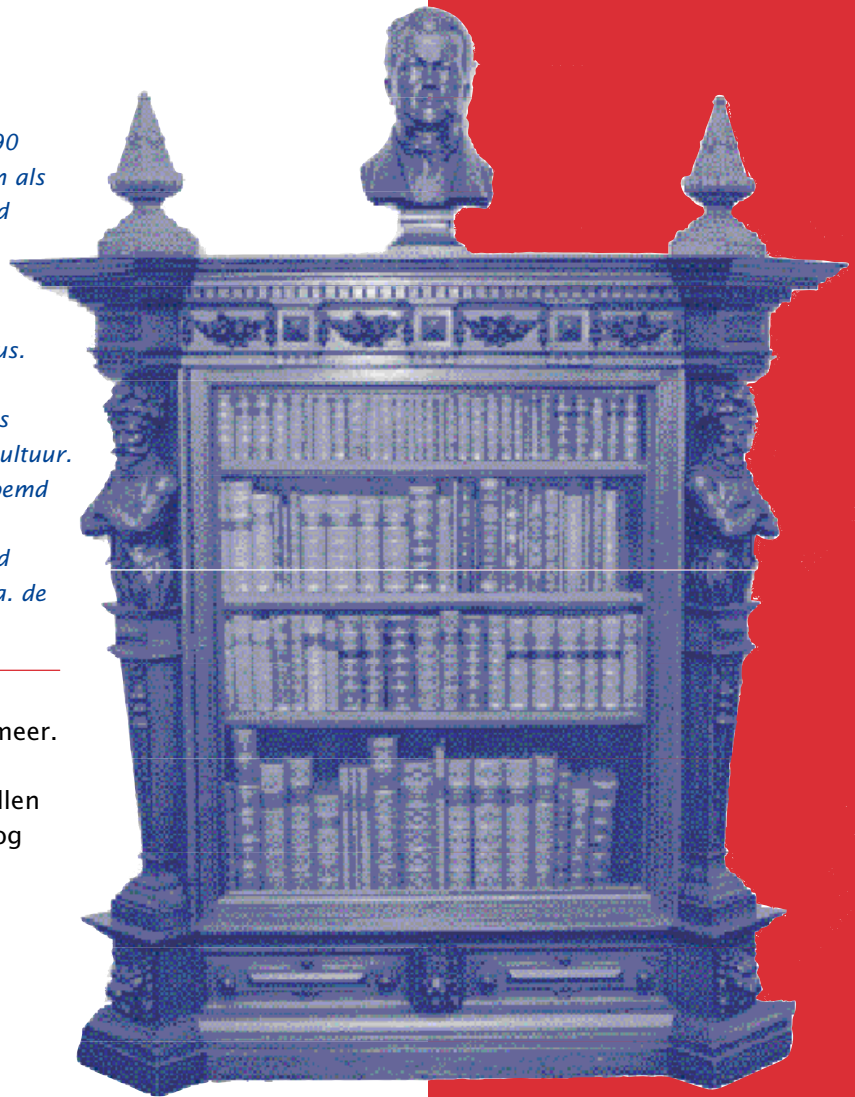
Tot ongeveer 1960 werd maar weinig geld voor de bibliotheek uitgetrokken.

Zo werd in de Nederlandsche Bibliotheekgids (1913) de bibliotheek van de VU vermeld. De andere universiteitsbibliotheek, die aan het Singel, telde toen al 550.000 boeken en zelfs de openbare bibliotheek Hilversum was met 16.000 boeken aanmerkelijk groter dan de VU-boekerij.

1884 VRIJE UNIVERSITEIT 1884		1884	
ONTVANGST		UFGAAF	
Ans. Groot.	1000.00	Per Oudekerk.	2477.75
Overblijfsel.	2700.00	Verkoop van de boeken der	1000.00
Intresten.	2700.00	Bibliotheek.	1000.00
College van Levensgelden.	2000.00	Verkoop van Drukwerken.	1000.00
Oudekerk.	2000.00	Verkoop van Drukwerken.	1000.00
Ministerie van Inwendige Zaken.	2000.00	Verkoop van Drukwerken.	1000.00
Bijdragen voor het Drukwerk.	2000.00	Verkoop van Drukwerken.	1000.00
Verkoop van Drukwerken.	2000.00	Verkoop van Drukwerken.	1000.00
	10000.00		10000.00

AMSTERDAM. BIBLIOTHEEK DER VRIJE UNIVERSITEIT. 1880.
Keizersgracht 16a.
Maandag en Dinsdag 1-3, Woensdag en Donderdag 1-4 uur (behalve in de vacantes). Uitleening vrij.
Particuliere instelling beheerd door de Vereeniging voor hooger onderwijs op gereformeerden grondslag.
Bibliothecaris: Dr. Joh. C. Breen (1896), assistent: theol. stud. F. Nomes (1910).
Inhoud: 10.000 werken.

De Keuchenius-kast, geschonken in 1890 aan Keuchenius toen hij moest aftreden als Minister van Koloniën. De kast is gevuld met werken van gereformeerde schrijvers uit verschillende eeuwen. Op de kast een borstbeeld van Groen van Prinsterer, leidsman van Keuchenius. Thans staat de kast in de studiezaal Handschriften en Oude Drukken, tevens Studiecentrum voor Protestantse Boekcultuur. De 'geuzenkast', zoals hij ook wel genoemd wordt, is een van de oudst zichtbare stukken die herinneren aan de begintijd van de VU. In het schenkingsalbum o.a. de naam van Kuyper.

de bibliotheek kosten, vooral niet meer. Het Jaarverslag 1894 van de Vrije Universiteit zet de toon voor tientallen jaren bibliotheekbeleid: "Met het oog op de omstandigheid, dat het onze Stichting niet te doen moet zijn om een volledige boekerij, blijkt de keuze der boeken een zaak van het hoogste gewicht. Wij wenschen zulke werken te bezitten, die in andere bibliotheken weinig of niet gevonden worden en voor de studie onzer beginselen bevorderlijk zijn." Een heel beperkte doelstelling dus voor een bibliotheek die kennelijk vooral reformatorisch wilde zijn en geen volwaardige universiteitsbibliotheek. Vanwaar die terughoudende opstelling? Het lijkt geen twijfel dat de directe nabijheid van een heuse universiteitsbibliotheek de oorzaak is. Waarom, zo redeneerden de VU-bestuurders, onze geringe middelen spenderen aan een eigen verzameling terwijl op nog geen kwartier lopen van de Keizersgracht de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteitsbibliotheek staat met haar imponerende en razendsnel groeiende collectie? Problemen om van het materiaal daar gebruik te maken, waren er niet, want de universiteitsbibliotheek aan het Singel was tegelijkertijd stadsbibliotheek en daarmee openbaar en vrij toegankelijk. Het is dus de aanwezigheid van de Singelbibliotheek geweest die de ontwikkeling van de VU-bibliotheek vanaf het begin bepaalde en feitelijk de eerste driekwart eeuw bepaald heeft. Pas omstreeks 1960 krijgt de VU-boekerij de allure van een echte, zij het kleine, universiteitsbibliotheek.

Archivaris-Bibliothecaris dr. J.C. Breen

Begin 1895 overleed De Hartog. Zijn opvolger werd dr. Johannes Christiaan Breen, afgestudeerd aan de Vrije Universiteit en daar met de hoogste lof - summa cum laude - gepromoveerd

Enige feitelijke gegevens anno 2003 over de huidige bibliotheek: personeelsbestand: ca. 140 medewerkers; aantal boekbanden: ca. 1,4 miljoen; ca. 3800 abonnementen op lopende tijdschriften, ca. 13.000 abonnementen op digitale tijdschriften; ca. 500 elektronisch toegankelijke databases; collectievormingbudget papieren documenten: ca. 2 miljoen euro, digitale documenten (inclusief licenties) ca. 700.000 euro; IBL-aanvragen ten behoeve van VU-gebruikers ca. 11.000 waarvan ca. 1400 leenaanvragen bij andere bibliotheken en ca. 9600 kopieaanvragen. Andere bibliotheken doen jaarlijks gemiddeld ca. 6500 leenaanvragen bij de VU en vragen om ca. 6900 kopieën. Totaal aantal uitleningen: ca. 189.500. In de bibliotheek zijn voorts ondergebracht het Bilderdijk-Museum en het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) dat een schat aan materiaal van uiteenlopende aard bewaart en toegankelijk maakt.

Bibliotheken moeten het verval van hun materiaal tegengaan. Behalve door het gebruik kan fysieke schade ontstaan door vocht, schimmel, brand, ongedierte en verzuring. De UBVU besteedt de nodige aandacht aan de preventie (klimaatbeheersing in de magazijnen bijvoorbeeld) en het herstel van schade, o.a. door herbinden en restauratie. Het hier getoonde boek, een in 1686 te Keulen verschenen Psalterium Romanum, is ernstig beschadigd door 'boekenwormen'(de larven van een kever).

tot doctor in de wijsbegeerte en de letteren. Vanaf 1895 leidde Breen de bibliotheek, maar dat was bepaald geen volledige dagtaak. Zijn belangrijkste activiteit lag in het Amsterdamse Gemeentearchief waar hij in 1894 als volontair was gaan werken om uiteindelijk in 1922 gemeentearchivaris te worden. Hij overleed in 1927.

Over de bibliotheek van de VU had Breen heldere, uitgesproken ideeën. "In de

eerste plaats moet zij enkele hoofdwerken bevatten, die in geene enkele wetenschappelijke verzameling mogen ontbreken; en in de tweede, en voornaamste plaats, is het gewenscht dat zij bezit wat van Gereformeerde of anti-gelovige zijde aan wetenschappelijk materiaal is saamgebracht." Hier is een man met visie aan het woord, een bibliothecaris die net als de historicus onpartijdig en objectief wil zijn, alle partijen aan het woord wil laten en in zijn bibliotheek de geschriften van uiteenlopende richtingen een plaats geeft, dus ook bijvoorbeeld katholieke werken.

Breen beseftte dat voor de continuïteit van de bibliotheek een vast budget nodig was en vroeg daar bij verschillende gelegenheden om. Zijn verzoek werd niet ingewilligd evenmin als zijn herhaaldelijk geuite wens om terzijde gestaan te worden door een bibliotheekcommissie. Het kan niet anders of Breen moet bij tijd en wijle moedeloos geweest zijn over het armzalige budget, de geringe aandacht die er bij directeuren en senaat voor bibliotheekzaken was, de povere en krappe behuizing. In het voorjaar van 1915 zag hij het kennelijk niet meer zitten, want toen offerde hij de bibliotheek op te heffen en in bruikleen te geven aan de gemeente Amsterdam ter plaatsing in de UB aan het Singel!

Wille, Smid, Höweler; 1927-1960

Begin juni 1927 werd prof. dr. J. Wille, hoogleraar Nederlands, tot bibliothecaris aangesteld. Op zijn verzoek kreeg hij een assistent. Dat werd T.D. Smid, op een salaris van 100 gulden per maand. In Smid kreeg de VU de eerste fulltime bediende, vóór hem had men gewerkt met tijdelijke krachten voor een paar uur in de week, meestal werkstudenten. Wille mocht dan wel de bibliothecaris zijn, het *factotum* Smid deed het meeste werk en was bijna veertig jaar lang 'het gezicht' van de bibliotheek. Hij was er altijd te vinden en vanuit Baarn, zijn woonplaats, stuurde Wille, de bibliothecaris op afstand, per brief instructies naar zijn medewerker. Tientallen van die brieven zijn in het archief bewaard gebleven.

De boekerij was Smids leven, hij identificeerde zich er mee, zó zelfs dat hij op een gegeven moment zijn nieuwe chef, de pas benoemde Stellingwerff, eigenlijk maar een overbodige

figuur vond. Smid meende in alle oprechtheid het wel alleen af te kunnen. En vertrouwde dat ook betrokkene argeloos toe...

Wat de collectie betreft, kan men spreken van een geleidelijke groei, "een rustige, weloverwogen voort- en uitbouw, aangepast aan het bestaande en rekening houdende met het mogelijke" in de woorden van de bedachtzame Wille. De panden Keizersgracht 160-164 vulden zich in de loop der jaren met boeken en jaargangen van tijdschriften, het geheel ontwikkelde zich tot een bibliothecair labyrint met een doolhof van krakende gangen, gangetjes, trapjes, poortjes, waar de mensen niet zelden hun hoofd aan de balken stotten en met leeskamers waar hoe langer hoe meer boeken in dubbele rijen op de doorbuigende planken geborgen moesten worden. Belangrijke aanwinsten werden verworven, zoals in 1939 toen de bibliotheek van de overleden christelijke dichter Willem de Mérode binnenkwam, een fraaie verzameling van ruim 3000 delen op allerlei gebied. Bij het lezen van Wille's jaarverslagen wordt pas recht duidelijk hoe pover, met name in de crisisjaren, de bibliotheek was. De aanschaf bijvoorbeeld van een nieuwe schrijfmachine in 1932 werd als een wapenfeit van de eerste orde boekstaafd.

Bij vrijwel alle universiteitsbibliotheken, en niet alleen in Nederland, deden en doen zich problemen voor in de relatie centrale universiteitsbibliotheek - deelbibliotheken. Met name bij universiteiten waarvan de gebouwen over de stad verspreid liggen. Die deelbibliotheken - soms meer dan honderd - kunnen faculteitsbibliotheken zijn, instituuts-, college-, laboratorium-, seminariumbibliotheken enz. Vaak rijzen er moeilijkheden over het beheer van die deelcollecties, de vraag wie de uiteindelijke verantwoordelijkheid heeft, het toegangs- en uitleenbeleid en het heikele punt of literatuur, aangeschaft door een deelbibliotheek, al dan niet in de centrale aanwezig moet zijn. De VU is deze problematiek vrijwel bespaard gebleven, aanvankelijk door de bescheiden omvang van de bibliotheek, later, toen er vestigingen elders in de stad kwamen, doordat bibliothecaris Wille de teugels strak in handen hield.

Op 31 maart 1948 deelde Wille de directeuren mee dat de bibliotheek in een stadium kwam "dat zij een afzonderlijke bibliothecaris behoeft, academisch gevormd niet alleen, maar ook bibliografisch terdege geschoold en die zijn

gehele werkkraft kan wijden aan deze ene functie." Anderhalf jaar later werd op grond van een aanbeveling van Wille drs. H.A. Höweler, rector van het Gereformeerd Gymnasium, tot zijn opvolger benoemd. Höweler was de eerste full-time bibliothecaris. Ruim tien jaar heeft hij de functie vervuld, jaren waarin de bibliotheek in steeds hoger tempo moest gaan groeien, met name door de uitbreiding met twee faculteiten (Geneeskunde, Economische en Sociale wetenschappen) en de toename van studierichtingen binnen de faculteiten. Het boekenbudget ging omhoog en bovendien waren daar als vanouds de schenkingen zoals de meer dan 2000 werken die professor R.J. Forbes in de loop der jaren schonk. Verspreid als de universiteit was over een groot aantal gebouwen in de stad, moest men gaan denken aan nieuwbouw buiten het centrum en uiteraard gold dat ook voor de bibliotheek die in de locatie Keizersgracht uit haar voegen barstte terwijl ook de over de stad verspreide deelbibli-

---

Vrouwen VU Hulp besloot in 1972 uit haar gelden een miljoen gulden te schenken aan de bibliotheek. De bibliotheek heeft boeken, met dit geld aangekocht, van een speciaal ex-libris voorzien.

In Ad Valvas van 18 september 1987 verscheen deze foto van een bibliotheekpasje met zebrcode, nodig voor de eerste geautomatiseerde uitleenbalie in de W&N-bibliotheek.

otheken uitpuilden.

“Een middelkleine, zelfstandige maar volwaardige universiteitsbibliotheek”

“Door de schrikbarende grote achterstand van het begin af blijft er nog enorm veel te wensen over”

Twee uitspraken uit 1980 toen de universiteit haar eeuwfeest vierde.

De eerste is van bibliothecaris J. Stellingwerff, de tweede van de historicus J. Roelink.

Er zijn van die perioden in de geschiedenis met een caleidoscopisch bont geheel van ontwikkelingen die snel over elkaar heen buitelen, elkaar beïnvloeden, opjagen en daarmee binnen een kort tijdsbestek grote veranderingen bewerkstelligen. De jaren zestig van de vorige eeuw laten zo'n dynamiek zien op alle maatschappelijke terreinen, dus ook bij de universitaire bibliotheekvoorziening. Als trefwoorden die gebruikt kunnen worden om de veranderingen in die sector aan te duiden, dringen zich de volgende op: Schaalvergroting, Automatisering, Professionalisering.

Leiding geven aan innovatieprocessen in zo'n hectische situatie vereist visie en durf. Bibliothecaris J. Stellingwerff, in 1960 benoemd, bleek die vaardigheden in huis te hebben. Hij

stelde zich tot taak om van de bibliotheek een volwaardige universiteitsbibliotheek te maken en verenigde in zijn persoon de traditioneel alfagerichte boekenman én iemand die thuis was in de wereld van techniek en bouwkunde. Stellingwerff had in Delft gestudeerd en beschikte over de nodige bibliotheekervaring, opgedaan in de bibliotheek van de Technische Hogeschool (nu Technische Universiteit) Eindhoven.

Het eerste wat op zijn bord kwam, was het verzoek van de universiteitsdirecteuren een program van eisen op te stellen voor een nieuw te bouwen bibliotheek. Dat was een kolfje naar zijn hand.

Schaalvergroting in het hoger onderwijs manifesteerde zich het meest opvallend in een snelle groei van de studentenpopulatie. Dat gold ook voor de VU en de Universiteit van Amsterdam. Een gevolg was dat VU-studenten steeds minder konden terugvallen op de bibliotheek aan het Singel. Höweler had dat al zien aankomen en midden jaren vijftig geschreven: “Nu beide universiteiten sterk gegroeid zijn en de behuizing van de UB nog vrijwel dezelfde is als dertig jaar geleden, zou overbelasting van de UB dreigen indien de VU

niet over een eigen boekerij beschikte.” Een eigen volwaardige universiteitsbibliotheek in het leven roepen ... Gemakkelijk gezegd, maar dat vergde een enorme inhaalslag. Kapitale bedragen moesten er komen om tachtig jaar achterstand in te lopen, sommen gelds (10 miljoen gulden volgens Stellingwerff) waaraan VU-bibliothecarissen zelfs in hun stoutste dromen nimmer gedacht hadden. Stellingwerff schreef op zijn kamerdeur 5.4.6. hetgeen betekende dat hij 5 x zoveel ruimte, 4 x zoveel budget en 6 x zoveel personeel voor de bibliotheek noodzakelijk vond. De tien miljoen is er nooit gekomen, maar de geldkraan ging inderdaad wijder open, zowel door de volledige bekostiging van de universiteit door het rijk (1970) als door het verkrijgen van extra geld (drie miljoen gulden) in het kader van een door de bibliotheek ingediend inhaalbudget. Belangrijke uitbreiding kreeg de collectie onder meer door de verwerving in 1969 van de rooms-katholieke seminariebibliotheek Hoeven, twee jaar later gevolgd door de particuliere bibliotheek van oud-directeur mr. H. Bos. Er kwam ook personeel bij, onder anderen twee wetenschappelijke bibliotheekmedewerkers die verantwoordelijk werden voor de collectievorming en de systematische ontsluiting. Ook in haar personeelsbezetting werd het dus een echte professioneel ‘bemenste’ UB.

Achterstand kan in voorsprong omslaan, de UBvU toonde dat aan toen zij in 1970 verhuisde naar het nieuwe onderkomen in Buitenveldert. Op unieke wijze werd voor de alfawetenschappen via de door Stellingwerff geconcipeerde zogeheten ‘duplexen’ het facultaire onderwijs en onderzoek direct gekoppeld aan de boekerij. In het hoofdgebouw verrees een verticaal gelede bibliotheek, waarbij zes eenheden van twee verdiepingen (‘duplexen’) correspondeerden met een twaalfstal verdiepingen van het bouwdeel waarin de overeenkomstige faculteiten waren gehuisvest. In de praktijk is gebleken dat deze opzet van een geïntegreerde organisatie de voordelen van één collectie honoreert, de nadelen van los van elkaar staande collecties vermijdt, de afstand tussen collectie en gebruiker minimaliseert, personeelswinst meebrengt voor de universiteit en tijdswinst betekent voor de gebruiker. Met name de besparing in personeelskosten maakte indruk in Den Haag want de minister van onderwijs en wetenschappen zond 3 januari 1984 een brief aan de colleges van bestuur der Nederlandse universiteiten waarin dit centrale

bibliotheekmodel aangeprezen werd als middel tot bezuiniging zonder de kwaliteit van de dienstverlening aan te tasten.

Behalve in bouw en organisatiestructuur onderscheidde de bibliotheek zich op het punt van de automatisering. De voorbereiding daartoe begon al in 1961 toen besloten werd de oude kaartcatalogus door een nieuwe te vervangen. Het was hard nodig: de gehanteerde regels voor de titelbeschrijving bijvoorbeeld waren de VU-huisregels die bovendien - met wisselend ‘gezond verstand’ opgesteld - niet in een protocol vastlagen en bijgevolg niet consequent waren toegepast. Dat gaf grote problemen bij het invoegen van deze catalogus in het grote kaartenbestand van de Nederlandse Centrale Catalogus (NCC) waarin het boekenbezit van enkele honderden bibliotheken was (en is) ondergebracht.

In 1978 is de bibliotheek begonnen haar nieuwe kaartcatalogus te automatiseren waarbij door middel van een zogeheten retrospectieve invoer de circa 500.000 catalogustitels machineleesbaar werden gemaakt. Die titels werden vervolgens in de vorm van een COM-catalogus (Computer Output on Microforms) geproduceerd. Daarmee zorgde, in oktober 1981, de VU voor de nationale primeur van één geautomatiseerde catalogus van een universiteitsbibliotheek waarin het hele bezit was opgenomen. De ironie van de geschiedenis wil dat door deze geavanceerde werkwijze onderbrenging in de NCC niet mogelijk was en pas in 2001 de VU-collectie in de NCC werd opgenomen, heel laat dus.

Op weg naar de virtuele bibliotheek

In de afgelopen 25 jaar zijn bibliothecarissen geweest: dr. J. Stellingwerff (1960-1987), dr. J.H. de Swart (1987-2001) en drs. D.M. Schut (sinds 2001), geadviseerd door de Bibliotheekraad (thans Onderdeelcommissie, personeelsvertegenwoordiging) en de Universitaire Bibliotheekcommissie (vertegenwoordigers van de faculteiten).

De kwart eeuw 1980-2005 vormt de meest bewogen periode in de geschiedenis van de bibliotheek. Althans tot nog toe, want de afgelopen 25 jaar zijn hoogstwaarschijnlijk het hectische voorspel op een toekomst die nog

boordevol veranderingen en verrassingen zit. We leven immers nog maar in de prehistorie van de informatiemaatschappij en daarvan is men zich aan de universiteit terdege bewust. In een advertentie van 5 oktober 2001 waarin een nieuwe VU-bibliothecaris werd gevraagd, heette het: "De bibliotheek sluit een periode van herstructurering af, maar staat voor nieuwe uitdagingen onder meer als gevolg van de ontwikkelingen op het gebied van de elektronische informatievoorziening, die in de komende periode opnieuw tot belangrijke veranderingen kunnen leiden."

De dynamiek van de afgelopen decennia heeft uiteraard alles te maken met de grote 'impact' die de informatie- en communicatietechnologie op alle facetten van het bibliotheekwerk heeft. En niet alleen dat, want de ICT confronteert de bibliotheek met totaal nieuwe uitdagingen en mogelijkheden en heeft inmiddels geleid tot een soort scheiding tussen de 'gedrukte' en de 'digitale' bibliotheek. Men spreekt in dit verband wel van 'de hybride bibliotheek'.

In het complexe transformatieproces waarin de wetenschappelijke bibliotheek verkeert, zijn tot op heden twee fasen, twee in elkaar overgaande

golven, te onderscheiden.

De eerste automatiseringsgolf (eind jaren '70 tot circa 1995) betrof vooral de interne bedrijfsvoeringprocessen: acquisitie-administratie, leen- en lenersadministratie, catalogusbouw. De gebruikers merkten van de administratieve veranderingen niet veel, maar plukten de vruchten van de automatisering vooral in de vorm van de Online Publieks Catalogus (OPC) met zijn veel snellere en grotere zoekmogelijkheden zoals het zoeken op woorden uit de titel; voor de VU viel dit heugelijke feit in mei 1992 toen de laatste microfiches de kast in konden en de leesapparaten werden afgedankt. Die waren dikwijls ook werkelijk aan hun einde, sommige bijeengehouden met pleisters.

"Maandag 11 mei 1992 is een historische dag voor de VU-bibliotheek" stond in Ad Valvas te lezen. Nu, meer dan tien jaar later, verklaart oud-bibliothecaris Hans de Swart: "Het bijzondere was het zeer gebruikersvriendelijke karakter van ons bibliotheekstelsel, dat toegang gaf tot onze hele collectie." Een belangrijk moment dus in de historie van de bibliotheek, maar dit soort automatiseringsactiviteiten betekende toch vooral een versnelling en uitbreiding van bestaande mogelijkheden. De lenerskaart maakte plaats

Excessieve prijsstijgingen van de abonnementen van wetenschappelijke tijdschriften dwingen bibliotheken tot het opzeggen van tijdschriften. Deze foto stond op de voorpagina van Ad Valvas van 19 maart 1992, dat ook een vraaggesprek met bibliothecaris De Swart bevatte: de bibliotheek staat door bezuinigingen op een water-zonder-brood rantsoen.

voor een plastic kaartje met zebrcode, catalogi werden geraadpleegd op beeldschermen.

Beeldschermen, het eerste zichtbare teken destijds voor de buitenstaanders dat bibliotheken een andere koers gingen inslaan, een nieuwe richting waarin de techniek (informatica) een belangrijke rol ging spelen. Bibliotheken hadden - als vooral studiebevorderende bewaarplaatsen van het schriftelijke erfgoed - nooit erg veel met techniek te maken gehad. Hun technische voorzieningen gingen gewoonlijk niet veel verder dan telefonie (let wel: voor eigen gebruik, niet ten behoeve van de gebruikers van buiten om inlichtingen te vragen!), fotokopieerapparaten, boekenlifters, ambachtelijke werktuigen in de binderij en stencilmachines. Zelfs de telex was menig bibliothecaris veel te modern. In de nieuwe situatie evenwel drong de techniek de bibliotheek onstuimig binnen en nota bene de geavanceerde hightech van de digitale informatievoorziening. De bibliotheek moest gaan samenwerken met het universitaire rekencentrum, 'technen' in haar personeel opnemen en 'digibeten' cursussen laten volgen. De taal van de bibliothecaris paste zich aan, Engels-Amerikaanse termen rukten op, het vaktijdschrift Bibliotheekleven werd in 1969 omgedoopt in Open en kreeg een jaar of zeven terug wederom een nieuwe naam, Informatie Professional; vakblad voor informatiewerkers. NVB stond ooit voor Nederlandse Vereniging van Bibliothecarissen, nu voor Nederlandse Vereniging van Beroepsbeoefenaren in de bibliotheek-, informatie- en kennissector.

Traditioneel was de bibliothecaris van een universiteitsbibliotheek per definitie een alfa-man (nooit een vrouw), literair-historisch geschoold, bij voorkeur gepromoveerd en vrijwel altijd thuis in de boek- en bibliotheekhistorie. De bibliothecaris van weleer was een geleerde. Veranderende omstandigheden vergden een nieuw type, niet een moderne custos (bewaarder), maar een figuur die de innovaties organisatorisch kon vertalen, bedrijfsmatig kon denken en zijn medewerkers mee kreeg in het complexe veranderingsproces, een inspirerende bibliotheekmanager.

De gebruiker bleef in de eerste automatiseringsgolf nog steeds aangewezen op de collectie van zijn bibliotheek, als vanouds. Dat veranderde drastisch toen de ICT in de loop van de jaren negentig van de vorige eeuw in een nieuwe fase kwam en de satelliettechniek, de datatransmissie en het Internet zich stormachtig gingen ontwikkelen.

Die tweede automatiseringsgolf, zo'n tien jaar terug gestart, werd gekenmerkt door het gebruik van computernetwerken, zowel universitaire, campus- als regionale, nationale en internationale netwerken die via bibliotheeksystemen toegang geven tot digitale informatie op afstand en allerlei vormen van communicatie mogelijk maken. In de VU-historie betekende 1995 een mijlpaal toen een sneller werkend campusnetwerk, toegankelijk via publieksterminals in de afdelingsbibliotheken, in gebruik genomen werd. Studenten kregen de beschikking over 'intelligente' werkplekken die hun, afhankelijk van hun studierichting, toegang tot allerlei elektronische bestanden gaven. In boeken snuffelen als methode om kennis te vergaren, werd steeds meer verdrongen door op het web te gaan surfen en te navigeren. De studie-

Op de vraag 'Hoe denken jullie dat de VU-bibliotheek er over 25 jaar uitziet?' gaven oud-bibliothecaris Hans de Swart en zijn opvolger, de huidige bibliothecaris Daan Schut, in een samen geschreven reactie het volgende antwoord:

De kerntaak van de wetenschappelijke bibliotheek zal niet veranderen: ordenen, toegankelijk maken en helpen vinden van wetenschappelijke informatie.

Nieuwe informatie zal vooral in digitale vorm worden uitgebracht. Het bouwen van zoekfaciliteiten (ontsluitingstechnieken) blijft een specialisme van de bibliotheken.

Opeenvolgende generaties van geavanceerde zoeksystemen zullen daartoe worden ontwikkeld en geïmplementeerd. Methoden van digitale opslag - de 'digitale boekenkast' - nemen een hoge vlucht.

Bibliotheken zijn in de toekomst onderdeel van een nationaal en internationaal netwerk van opslag, doorgifte en zoekmogelijkheden. Samenwerking tussen bibliotheken zal onontbeerlijk en daarom intensief zijn. Daarbij zal de zeggenschap over de eigen voorzieningen afnemen en meer en meer plaats maken voor landelijke en internationale afspraken.

Studenten vinden in de bibliotheek nog steeds een omgeving waar zij kunnen verblijven om te studeren. Dat doen zij individueel en groepsgewijs. Het leren zoeken naar de goede informatie zal systematisch deel uitmaken van de digitale leeromgeving. Er blijft een balans tussen 'E-learning' en persoonlijk contact met docenten en tussen studenten onderling. Leermiddelen zullen digitaal zijn. Syllabi zijn verdwenen. Maar elke student houdt een plankje met eigen boeken waar je in kunt strepen.

Gedrukte wetenschappelijke tijdschriften zullen verdwenen zijn. Alle wetenschappelijke productie

[vervolg op volgende pagina >>>](#)

Vervolg van vorige pagina

wordt gepresenteerd in bestanden, 'repositories', van waaruit de gebruiker naar behoefte afdrucken maakt.

Boeken houden een rol in de wetenschappelijke communicatie. Van boeken waarin een wirwar van kleinschalige en losse informatie wordt geïntegreerd, zal de lezer een gedrukte versie op prijs blijven stellen. Handboeken en naslagwerken zullen zowel gedrukt als digitaal beschikbaar zijn. In diverse vakgebieden blijft de monografie een standaard voor het weergeven van uitgebreide of verhalend opgeschreven resultaten van onderzoek.

Bibliotheken houden een taak in het bewaren van erfgoed aan gedrukte publicaties vanaf de uitvinding van de boekdrukkunst (en de daaraan voorafgaande handschriften!). Zij verdelen die taak. De VU doet vanuit haar profiel aan die taakverdeling mee. Het boekenbezit en de oude jaargangen van tijdschriften die in gedrukte vorm bewaard blijven zullen binnen de UBvU nog diverse honderdduizenden banden beslaan. Naar deze historische collectie zal altijd vraag zijn. Het blijft een vak om zo'n collectie goed te beheren en beschikbaar te stellen voor belangstellenden.

In 2003 kocht de UBvU dit omstreeks 1480 vervaardigde getijdenboek. Het handschrift bevat de uit het Latijn vertaalde gebeden voor de vaste tijden van de dag. De vertaling is van Geert Groote (1340-1384), grondlegger van de beweging van de Moderne Devoten. Dit exemplaar is geschreven in een klooster bij Groningen. De (uitbundige) decoratie en tekst vertonen de kenmerken van de regio. Voor studenten en onderzoekers op gebieden zoals geschiedenis, kunstgeschiedenis, Nederlands en kerkgeschiedenis is dit getijdenboek een zeer interessant studieobject.

methodiek en de toetsing van kennis veranderden.

Als regionaal netwerk kwam ADAMNET tot stand, een samenwerkingsverband van een aantal grote Amsterdamse bibliotheken, vooral wetenschappelijke, maar ook de openbare bibliotheek participeert. De elektronisch raadpleegbare bestanden werden verder fors uitgebreid door aansluiting op de Nationale Centrale Catalogus met haar miljoenen titels, aanwezig in enkele honderden bibliotheken. Ook het elektronisch aanvragen van literatuur uit andere bibliotheken werd mogelijk. Daarmee kwam een eind aan het trage en moeizame postleenverkeer waarbij aanvragen om materiaal van elders per post langs de bibliotheken gingen. Voor recent verschenen tijdschriftartikelen kan men nu bijvoorbeeld terugvallen op OnLine Contents (OLC) dat titels geeft van artikelen uit meer dan 15.000 internationale tijdschriften. Gewenste artikelen zijn in de vorm van fotokopieën te bestellen met een zogeheten IBL (Interbibliothecair Leenverkeer) account.

ICT kan men gevoelig als de belangrijkste motor in het bibliothecaire veranderingsproces aanwijzen. Daar komen we straks nog op terug. Toch zou het onjuist zijn om alles tot die ene factor te reduceren. Ook sociale en economische ontwikkelingen beïnvloeden het doen en laten in de bibliotheekwereld. Soms zelfs heel sterk. De voorbeelden liggen voor het grijpen zoals

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Door de uitbreiding van de collectie en de nieuwe behuizing van de bibliotheek is verhoging van de wetenschappelijke stof noodzakelijk. Daarom zoeken wij

wetenschappelijke bibliotheekmedewerkers

voor de volgende vakgebieden:

1. sociale wetenschappen;
2. het oude boek tot 1800;
3. psychologie en pedagogiek;
4. romanistiek, met name Frans.

Een belangrijke functie omvat:

- studie van de literatuur
- coördinatie bij de collectievorming
- systematische evaluatie van de collectie
- bibliografisch inlichtingenwerk
- contact onderhouden met faculteit.

Het werk brengt mede dat de mogelijkheid bestaat wetenschappelijk onderzoek te doen.

Vereist: een doctoraal examen voor a. en n. In de sociale wetenschappen, voor b. Nederlands of geschiedenis, voor c. Frans. Voorts een brede wetenschappelijke belangstelling en een coöperatieve instelling. Tevens wordt instemming met de grondslag der Universiteit gemaagd.

Schrijftijdige sollicitaties te richten aan het Hooft van de Personeelsdienst Vrije Universiteit, De Boelelaan 1106, Postbus 7161, Amsterdam.

De ontwikkeling tot een volwaardige universiteitsbibliotheek kwam ook tot uiting in uitbreiding van de personeelsbezetting. Advertentie uit Trouw, 13 maart 1971.

de enorme toename van wetenschappelijke publicaties, de zogeheten informatie-explosie. Het aantal wetenschappelijke onderzoekers, nu actief, is groter dan in alle vorige eeuwen samen en hun werk vindt neerslag in een duizelingwekkende hoeveelheid publicaties waarvan een steeds groter deel overigens niet meer in papieren maar elektronische vorm. Die 'informatie overload' dwingt tot rigoureuze selectie, temeer daar bibliotheken met slinkende budgetten worden geconfronteerd. Op nationaal niveau zijn er de niet geringe effecten van de door Den Haag opgelegde bezuinigingen en niet te vergeten de beruchte universitaire taakverdelingsoperaties van de jaren tachtig. In het kader van deze TVC (Taakverdeling en Concentratie) werden bepaalde studies afgeslankt, opgeheven of bij andere universiteiten ondergebracht. De VU moest tandheelkunde delen met de UvA en ook de sociale geografie en de sociologie moesten veel veren laten, waar tegenover dan weer stond dat de Universiteit van Amsterdam de geologie (personeel, bibliotheek, fossielen) moest afstaan aan de VU.

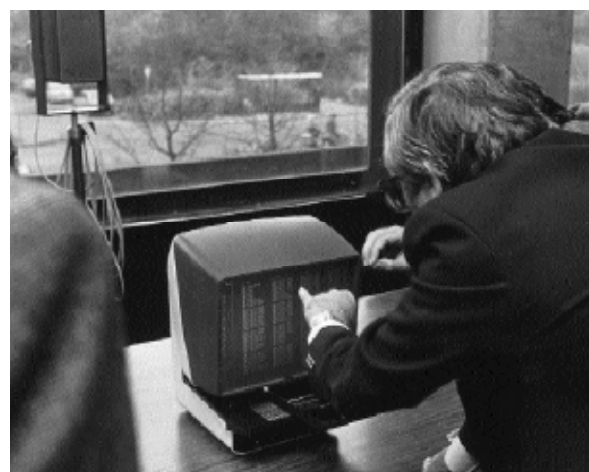
Onderwijskundige veranderingen zoals de bachelor- en masterstudie en wijzigingen in de kennis van de moderne talen hebben eveneens hun uitwerking op de collectie. Engels heeft vrijwel een monopolie, veel studenten kunnen

geen Frans en Duits meer lezen, zodat men daar bij de collectievorming terdege rekening mee moet houden.

Onder de factoren die een stempel zetten op het hele bestel van de VU, en dus ook op de bibliotheek, moet er nog één met nadruk genoemd worden: de steeds verder gaande secularisatie. De VU presenteert zich niet meer zozeer als een reformatorische instelling, maar als een universiteit die vooral hecht aan kwalitatief goed onderwijs en zeer goede faciliteiten voor onderzoek en onderwijs. Het reformatorische gehalte van de bibliotheek, in de eerste decennia van haar bestaan haar *raison d'être*, is sterk gereduceerd. Wèl is het aanschafbeleid er op gericht om van bepaalde rubrieken zoals 'Protestantisme in Nederland' alles aan te schaffen. Bovendien werkt de bibliotheek nauw samen met het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden), een onderzoeksinstituut dat in het bibliotheekgebouw is ondergebracht.

Vanouds werden in universiteitsbibliotheken zeven hoofdfuncties onderscheiden: het opsporen, uitkiezen, verwerven, toegankelijk maken (inclusief attenderen), ter beschikking stellen, bewaren en conserveren van materiaal. Door de ICT hebben die hoofdfuncties zonder uitzondering een min of meer gewijzigde werkwijze en methodiek gekregen. Bij het opsporen van relevante publicaties bijvoorbeeld is internet een belangrijk hulpmiddel geworden naast het traditionele geheel van recensies, boekaankondigingen, uitgevercatalogi e.d. Het gaat de bibliotheek natuurlijk niet langer

Op 30 oktober 1981 werd de microfichcatalogus in gebruik genomen.

Op de dertiende verdieping van het hoofgebouw bevindt zich de SITS-zaal (Studieplekken met IT-faciliteiten voor Studenten). In 2003 werd de studiezaal van de bibliotheek Filosofie tot een 'SITS-zaal' verbouwd.

alleen om publicaties, zij wil haar gebruikers allerlei elektronische bestanden aanbieden en niet alleen de aangekochte maar uiteraard ook de door de bibliotheek zelf samengestelde. Het Beleidsplan UKB 2001-2003 daarover: "De universiteit als informatieproducent nieuwe stijl betekent, dat het niet langer gaat om het leveren van artikelen en boeken voor publicaties van of via uitgevers, maar om het rechtstreeks op de eigen server elektronisch publiceren van onderzoeksresultaten, alsmede onderwijsmateriaal." Het is van niet geringe draagwijdte wat hier bepleit wordt: een gedeeltelijk ter zijde schuiven van de uitgevers en het aanbieden van onderwijsmateriaal en 'content'. Vanouds hadden de universiteiten al de deskundigheid van de auteurs (de onderzoekers) in huis, nu

Webpagina van de UBVU.

hebben zij ook de mogelijkheden van elektronische distributie.

De groei van de menselijke kennis hangt af van het bewaren van in het verleden verworven kennis, maar veel elektronisch aangeboden informatie dreigt verloren te gaan. Het ligt in de lijn van het bibliotheekwerk dat bibliotheken dat gigantische aanbod aan elektronische informatie analyseren, het relevante eventueel opslaan in archival digital libraries repositories en toegankelijk maken. Goede zoekmachines zijn in veel gevallen uitermate bruikbare hulpmiddelen om informatie op het internet op te zoeken, maar de wetenschappelijke onderzoeker en de student hebben over het algemeen behoefte aan een gespecialiseerd, fijnmazig instrumentarium. Daarbij is te denken aan een speciale metacatalogus die zowel het papiergebonden materiaal als het digitale verfijnd ontsluit, links legt met onderzoeksgroepen (communities) en de registratie van lopend onderzoek. Een belangrijk hulpmiddel is het portal dat toegang kan bieden tot onderdelen van (virtuele) collecties.

De studenten scholen in het zoeken naar en de selectie van informatie (de oude 'bibliotheekinstructie') is eveneens een taak die een moderne universiteitsbibliotheek op zich neemt.

In principe was de gebruiker vóór de digitalisering van de centrale catalogus aangewezen op het materiaal in 'zijn' bibliotheek. De kwaliteit van een bibliotheek werd dan ook afgemeten aan haar bezit. Eeuwenlang gold: hoe meer, hoe beter. Dat is dus verleden tijd aan het worden. Nu, in de zich ontwikkelende virtuele bibliotheek, gaat het primair om de mogelijkheid aan de gebruiker informatie aan te bieden, waarvandaan ook en ongeacht de vorm. Het 'op de plank hebben staan' en eigenaar te zijn is

niet zo belangrijk meer, van meer importantie is of het gewenste op een of andere manier via de bibliotheek bij de gebruiker te brengen is, bijvoorbeeld door het verschaffen van het recht van toegang tot elektronische bestanden. Het virtuele bibliothekelement zal een steeds belangrijker rol gaan spelen ten koste van het eigen, fysieke bezit aan informatiedragers. Deze tendens is vooral merkbaar in die 'snelle' disciplines (medicijnen, bètawetenschappen bijvoorbeeld) waar nieuwe informatie, anders dan veelal bij de alfawetenschappen, de oude geheel overbodig maakt. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat op korte termijn het bedrukte papier uit de bibliotheek zal verdwijnen, wèl dat collecties minder snel groeien en er minder geld voor beschikbaar is terwijl het aanbod van documentair materiaal juist nog steeds enorm toeneemt en met name de wetenschappelijke tijdschriften bijzonder prijzig zijn. Steeds vaker moet de bibliotheek vanwege deze serials crisis 'nee' verkopen. Deze ontwikkeling is één van de vele redenen dat universiteitsbibliotheken nauw met elkaar willen samenwerken en gemeenschappelijke afspraken maken met de uitgevers over licenties, prijzen en toegang tot informatie, goede afspraken zowel in commerciële als juridische zin. Internationale samenwerking tussen wetenschappelijke bibliotheken is daarbij geboden, een taak die in handen is van het UKB. Van samenwerking binnen Nederland tenslotte nog een paar voorbeelden. Bij de aanschaf wordt er nu in voorkomende gevallen op gelet of een zusterbibliotheek al in bezit van de publicatie is en bovenal of de aanschaf past in het collectievormingsprofiel (CVP) van de bibliotheek. Het CVP, opgesteld na onder meer een analyse van de collectie, de onderwijs- en onderzoekprogramma's van de faculteiten en afspraken met zusterinstellingen, bepaalt per vakgebied of onderdeel daarvan tot op welke hoogte documentair materiaal moet worden aangeschaft. Bij 0 wordt op het betreffende gebied niet aangeschaft, bij 5 - het hoogste niveau - in beginsel alles. Die 5 wordt dan ook niet gauw toegekend, bij de VU uiteraard wél als het bij het onderdeel Nederlandse Geschiedenis gaat om Groen van Prinsterer, Abraham Kuyper, Geschiedenis Protestantisme. Ook andere rubrieken hebben hun 5 zoals Parlementaire Democratie Nederland bij Politicologie en sommige onderdelen van de Bewegingswetenschappen, een sociaal-medische discipline die in Nederland alleen bij de VU onderwezen wordt. Overigens, deze vernuftige profielensystematiek is zo'n dertig jaar terug in de Verenigde Staten ontwikkeld onder de naam Conspectusmethode, maar in ons land geïntro-

duceerd door Stellingwerff en het eerst toegepast in de bibliotheek van de VU.

Tot slot een probleem bij de laatste etappe van wat vroeger in het bibliotheekjargon 'de gang van het document' werd genoemd: het bewaren of conserveren. Chemische toevoegingen bij het vervaardigen van houtslijpsel hebben er toe geleid dat veel uit houtslijpsel gemaakt papier uit de late negentiende en vroege twintigste eeuw verzuurt, in brokjes uiteenvalt, niet meer ter inzage kan worden gegeven en ontzuurd moet worden. Vaak wordt dit kwetsbare materiaal ook na behandeling niet meer uitgeleend, maar aan de lezer in de vorm van een kopie voorgelegd. Ook de UBVU heeft in haar magazijnen enkele tienduizenden items die voor conservering in aanmerking komen. En dan zijn er de digitale documenten. Die hebben hun heel eigen problematiek van bewaren en 'afspelen'. Door de snelle veroudering van hardware en software en de nog onbekende vervalsnelheid van digitale documenten is hun toekomstige toegankelijkheid hoogst ongewis. Zal bijvoorbeeld over een paar jaar antwoord te geven zijn op de vraag: hoe zag de website van de UBVU er in 2000 uit?

Een opmerkelijke aanwinst uit 1994: de moppenlitteratuur. Bij alle onduidelijkheid over de bibliotheek van morgen, staat vast dat deze niet dien van vandaag zal zijn. op onderwerp toegankelijk gemaakt.

8

Ondersteuning: Het Bureau van de Universiteit

“... Tot uw dienst ...”

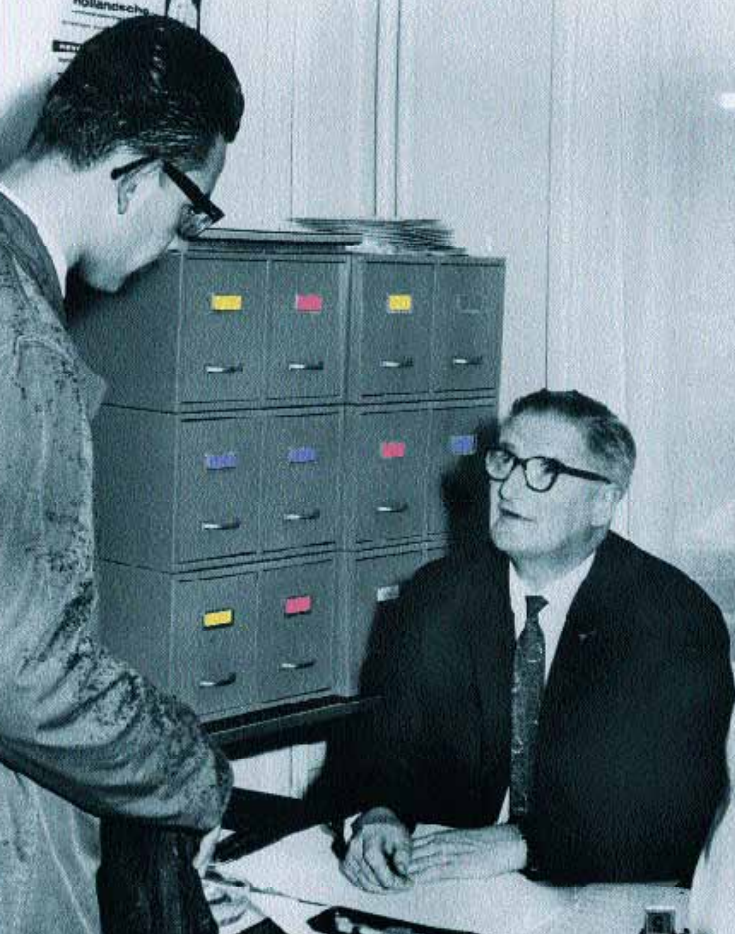
Aan een universiteit lopen niet alleen studenten en docenten rond. Zij opereren aan de universiteit namelijk niet in een vacuüm. Op alle mogelijke terreinen hebben beide categorieën behoefte aan ondersteuning voor het verrichten van hun activiteiten. De wijze waarop de VU werd bestuurd en waarop zij wordt ondersteund weerspiegelt de ontwikkelingen die wij in eerdere hoofdstukken al hebben gesignaleerd: groei, specialisering en de noodzaak om adequaat te kunnen reageren op overheidsregelgeving en -beleid. Aan de bestuurlijke veranderingen – van Vereniging, via WUB naar MUB – is al de nodige aandacht besteed. Nu is het moment om ook stil te staan bij de geweldige groei en specialisering in de ondersteuning, en onder het ondersteunend en beheerspersoneel. Wat begon met een handvol administrateurs van de Vereniging is uitgegroeid tot een groot aantal mensen, zo'n 1600, met specialisaties en functies op tal van terreinen, en dienovereenkomstig georganiseerd.

Honderden vrouwen en mannen geven binnen de faculteiten administratieve, financiële, technische en beleidsondersteuning bij onderwijs en onderzoek. In tal van functies zijn ze te vinden. Van de directeurs bedrijfsvoering, studiebegeleiders, financieel en personeelsmedewerkers, tot medewerkers van onderwijsbureaus, afdelings- en studietoelaten, van IT-specialisten tot en met de instrumentmakers, allemaal dragen zij bij aan het functioneren van de faculteiten en de diverse delen daarvan.

Administrateur van de Vereniging, B. Faber, in 1937. Hij werd in 1921 benoemd tot adjunct-amanuensis en zou de Vereniging en VU tot aan zijn pensionering in 1961 dienen.

(Foto: B. Buurman, thans in het HDC)

Pedel L.W. van Sintemaartensdijk, in dienst van 1924 tot 1967, ontvangt een student omstreeks 1955, de corpskapper – om de ‘groenen’ kaal te knippen – was nooit ver weg en wachtte in een nabijgelegen ruimte aan de Keizersgracht...

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in het HDC)

De grote meerderheid echter werkt binnen het Bureau van de Universiteit, dat nu een bestuursstaf omvat en zeven ondersteunende diensten van verschillende grootte, naast een aantal andere kleinere diensten en stafbureaus. Dit is echter een lange ontwikkeling geweest. Hoe is (de behoefte aan) de huidige ondersteuning tot stand gekomen?

Klein begonnen...

Het begon allemaal met de aanstelling van een amanuensis voor de Vereniging. De Vereniging bestuurdde de VU, en dus viel het voeren van de nog niet zo omvangrijke administratie toe aan mensen van de Vereniging. Administrateurs van de Vereniging hebben decennia gezorgd dat de boel keurig werd geregeld.

J. van Oversteeg, die eerder al ter sprake kwam, heeft meer dan veertig jaar een belangrijke functie vervuld in het apparaat. Zijn opvolger B. Faber was eveneens tientallen jaren aan de VU verbonden. Ook de pedel was ingeschakeld

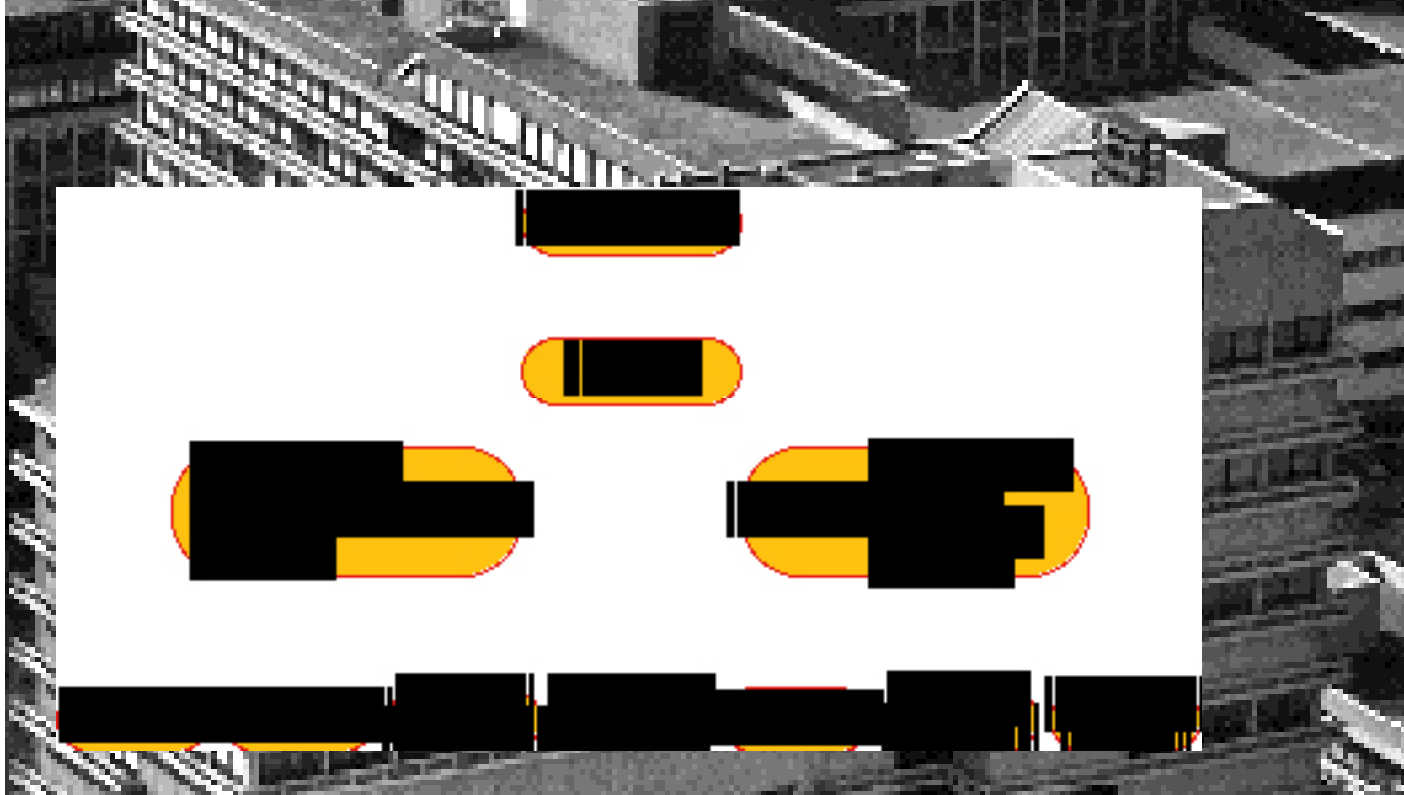
in de ondersteuning. Het bureau van de Vereniging groeide met de toename van haar leden en met de groei van de universiteit. De colleges van directeuren en curatoren kregen hun eigen secretariaten. Toch konden al deze medewerkers lang nog allemaal op de Keizersgracht worden gehuisvest. De belangrijkste taken bestonden uit secretariële werkzaamheden. In de loop der jaren zag men dat de ruimte aan de gracht wel te krap aan het worden was, maar na 1945 en vooral sinds de jaren zestig moest er razendsnel worden ingespeeld op de stormachtige groei van de aantallen studenten en docenten en veel van de ontwikkelingen, die geleid hebben tot het ontstaan van het huidige apparaat, hebben zich toen ingezet.

Deze ontwikkeling werd natuurlijk extra versterkt door de introductie van de WUB in 1970, waarbij de Vereniging de directe rol bij het besturen van de VU verloor. Dat betekende dat ook een aantal taken, die de Vereniging tot dan toe op zich had genomen, moesten worden overgedragen aan de universiteit. Het aantal organisaties binnen het bureau van de universiteit heeft zich in de periode 1970-2000 geweldig uitgebreid en ook het aantal mensen dat er werkzaam was maakte een spectaculaire groei door. Dat heeft er mede toe geleid dat het College van Bestuur meende dat een grondige herschikking van de bestuursstaf en de diensten, waarvan er op een gegeven moment veertien waren, noodzakelijk was om versplintering en verkokering tegen te gaan. In 2001 was de ‘herordening’ een feit. Een bestuursstaf en zeven diensten zijn het resultaat.

Bestuursondersteuning

Met de vestiging van een apart Bureau van de rector in 1956 werd een begin gemaakt met de uitbouw van een centraal punt voor de ondersteuning van het bestuur van de universiteit zelf, dus los van de ondersteuning die de colleges van directeuren en curatoren hadden. Tot dan toe ging men voor een aantal kwesties gewoon naar het bureau van de pedel. De groei van de universitaire gemeenschap en de daarmee groter wordende papierberg maakten dat uitbreiding van dit bureau al spoedig plaatsvond.

Onder invloed van de bestuurlijke veranderingen als gevolg van de WUB, waaronder de sterkere afhankelijkheid van de overheid en haar beleid, werd een aantal initiatieven genomen om op

centraal niveau te komen tot een organisatie die het bestuur van de universiteit – toen het College van Bestuur, het College van Decanen, de Universiteitsraad, maar ook aan faculteiten – zou kunnen adviseren op het terrein van planning en begroting. Beide moesten doelmatiger worden. Het Bureau Planning – dat al spoedig na de komst van de WUB werd opgericht en nog enkele malen van naam zou veranderen voordat de naam Bureau Bestuurs-

Weldra zal het “hora est” klinken... F. Verhoeff, pedel van 1967 tot 2001, in actie met één van de tekenen van zijn waardigheid: de pedelstaf.

(Foto: Oud Archief VU)

Het Bureau van de Universiteit: Eén bestuursstaf en zeven ondersteunende diensten

ondersteuning zou worden aangenomen (sinds 2001 deel van de Bestuursstaf) – ging zich toeleggen op dit terrein. Niet alleen plannings- en begrotingsvraagstukken kwamen bij dit bureau te liggen, maar sinds 1990 ook juridische vraagstukken.

Het Bureau wordt onder andere ondersteund door een apart stafbureau met de naam Archief Bureau dat de archivering verzorgt voor het universiteitsbestuur, bestuursstaf en de twee hieropvolgende diensten – de overige diensten en de faculteiten houden hun eigen archief bij – en het behelst ook het Oud Archief, waar het statisch archief van de hele universiteit wordt ondergebracht.

Financiën en Personeel

Alle werknemers van de VU hebben er mee te maken: de dienst, die maandelijks het salaris stort. Aan de totstandkoming van de huidige dienst ging wel een aantal ontwikkelingen vooraf. Tot 1959 werd alles wat met personeelszaken te maken had eenvoudigweg afgedaan door de afdeling ‘Administratie’, die aan het bureau van de Vereniging was verbonden. De groei van het aantal mensen dat in dienst kwam van de VU was echter dermate dat een Centrale Personeelsdienst in 1959 een feit was, hoewel er vanuit de faculteiten wel wat werd tegengestribbeld. De toenemende

complexiteit van de personeelsadministratie – men hoeft alleen maar te denken aan pensioenen, maar ook aan de administratieve gevolgen van de komst van de verzorgingsstaat – maakte dat er een beleid moest worden ontwikkeld. Daar kwam nog eens bij dat de afdeling personeelszaken werd geconfronteerd met allerlei nieuwe ontwikkelingen. Inzake bijvoorbeeld CAO-onderhandelingen en de introductie van zaken als een beleid voor kinderopvang, die de laatste decennia een belangrijke rol zijn gaan spelen, viel aan de dienst een belangrijke rol toe. De andere poot van de huidige dienst kwam voort uit de financiële administratie, die in 1975 als Dienst Financieel Economische Zaken (FEZ) een vaste structuur zou krijgen. De rekenmeesters van de VU waren hier aan het werk. Men zorgde voor alle mogelijke financiële aangelegenheden, zelfs het beheren van een centrale kas, die tragisch genoeg tweemaal werd overvallen. Zaken als de salarisadministratie, het beheer van de liquide middelen en de financiële verslaglegging en planning vormden onderdeel van het takenpakket. Aanvankelijk was ook de studentenadministratie hier ondergebracht. Inschrijvingen en de registratie van examens gebeurden tot de vorming van een Dienst Studentenzaken allemaal bij FEZ.

Facilitaire Zaken en Bouwbeheer

Ontspanning na het werk. Iets drinken in het Bruin café...

(Foto: Peter Wolters, thans in collectie Historische Commissie VU)

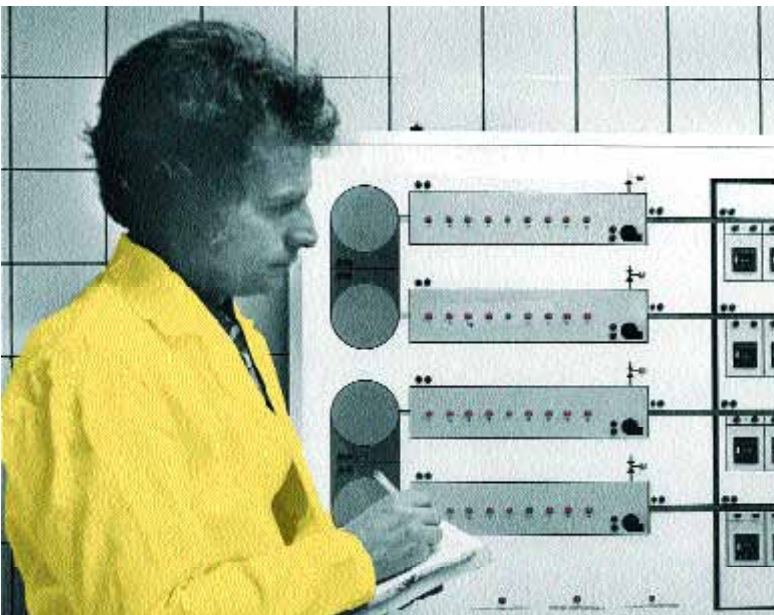

Wellicht de meest veelzijdige dienst is de Dienst Facilitaire Zaken en Bouwbeheer en iedereen die aan de VU rondloopt, heeft er dagelijks mee te maken. Of het nu gaat om het bestellen van een kop koffie of – voor medewerkers na vijven – een pilsje in het Bruin Café, de tentoonstellingen van het Expositorium, dan wel het neerzetten van een geheel nieuw gebouwencomplex, al deze zaken vallen onder de bevoegdheid van de Dienst Facilitaire Zaken en Bouwbeheer.

Daar valt bijvoorbeeld ook een dienst onder met een eerbiedwaardige ouderdom, het bureau van de pedel. De pedel – een woord dat teruggaat op het Latijnse *bedellus* en dat onder andere ‘dienaar van de universiteit’ betekent – is één van de oudste ondersteunende functies in de universiteiten en kwam al in de dertiende eeuw voor. De pedel verricht ceremoniële functies en verzorgt de organisatorische voorbereiding en begeleiding bij de openbare vergaderingen van de universiteit en van de faculteiten, oraties en promoties.

Maar er zijn binnen die dienst tal van andere afdelingen. Alles wat met de VU-gebouwen van doen heeft valt er ook onder. In 1964 ging het Bouwbureau, onder leiding van de directeur ir. C.A. Doets, zich volledig concentreren op de huisvesting van de universiteit en het ziekenhuis. Van Doets is het totale campusconcept afkomstig dat inmiddels zo gezichtsbepalend is geworden voor de VU. Niet alleen de bouw, maar ook het beheer van de vele stadspanden die de universiteit nog gebruikte – zie hiervoor het volgende hoofdstuk, het waren er nogal wat – behoorden tot de taken van de Gebouwendienst, overigens niet de enige naam die deze dienst kende.

Met de grote toeloop van studenten en de bouw

De mensa in 1973. De introductie van kant-en-klarmaaltijden... Het geheel heeft meer weg van een laboratorium. De uitleg op de kaart was geen overbodige luxe.

(Foto: collectie Historische Commissie VU)

van een nieuw hoofdgebouw, moesten ook restauratieve voorzieningen een plaats krijgen op een schaal die men in de stadspanden nooit had gekend. Men kon er niet van uitgaan dat de duizenden mensen die op de campus rondliepen, waar in de buurt bijzonder weinig voorzieningen waren, allemaal hun eigen boterhammen zouden meenemen. De VU kreeg een eigen mensa. Hier

Ir. C.A. Doets, gedelegeerd directeur, 'bouwmeester van de VU', de man die aan de basis van de huidige campus heeft gestaan en in 1973 afscheid nam.

(Foto: AVC, thans in het Oud Archief VU)

GEBRUIK VAN HET KEUZEPANEEL

1. Alleen voor warme maaltijden (prijs / 2,75, soep en rauwkost inbegrepen).
2. Stel eerst zelf uw maaltijd samen door indrukken van keuze-knop bij A, B en C. Eenpanagerechten keuze-knop D.
3. Werp daarna een rijksdeksel in muntgleuf (restaurant of te retourneren bij de kassa).
4. VERGEET NIET UW GECODEERDE BESTELBON MEE TE NEMEN. (CONTROLE KASSA).
5. Verzamel uw plateau, bord, bestek en servet.
6. Compleet uw maaltijd met soep (iokst) en de rauwkost (vitrine).
7. Loop door naar avens A, B en C of D, om de door U gekozen maaltijd mee te nemen (vergeet uw gecodeerde bestelbon met de nummers van de componenten).
8. Kassa. Hier rekent U de rest van het bedrag van de maaltijd (f 0,25) en eventuele extra's (bier, wijn, yoghurt etc.) af.
9. Water en koffie vindt U op de diverse andere niveaus van het restaurant.

werd al vroeg geëxperimenteerd met kant-en-klarmaaltijden. Van dat concept is men in 1980 gelukkig afgestapt en door de jaren heen is de mensa aangepast aan de tijd en de veranderende voedselwensen van het publiek.

Dienst Studentenzaken

De huidige Dienst Studentenzaken werd in 1993 gevormd. Dat was geen luxe, want sinds de jaren vijftig was het aantal voorzieningen dat de studenten werd geboden aanzienlijk gegroeid en divers geworden, niet alleen vanwege de toenemende behoefte van de zijde van studenten, maar eveneens omdat de overheid aandrong op het aanstellen van functionarissen die zich met het wel en wee van studenten gingen bezighouden. De studentendecaan is hiervan een goed voorbeeld. In de jaren vijftig werden zij aan alle universiteiten aangesteld. Maar dat gold eveneens voor het aanstellen van studentenpsychologen. Hoewel formeel geen onderdeel van de dienst, heeft ook het Studentenpastoraat – thans gevestigd in vE90, het laatste stadspand – wel (financiële) banden met haar.

Overeenkomstig de eisen van de laatste decennia werd bij de Dienst Studentenzaken ook nadrukkelijk gekeken naar de wijze waarop studenten konden worden geholpen bij het adviseren omtrent hun loopbaan. In de tweede helft van de jaren negentig heeft dit vaste vorm gekregen met een project als Baan InZicht, en ook andere voorzieningen als het Bureau Internationalisering en de studentenpsy-

Huidige mensa in het hoofgebouw.

(Foto: Peter Wolters, thans in collectie Historische Commissie VU)

chologen en -decanen hebben in het huidige Centrum voor Studie en Loopbaan een plaats gekregen. Midden jaren negentig werd ook de gehele studentenadministratie bij Dienst Studentenzaken ondergebracht, hetgeen een forse uitbreiding in taken en personeel met zich meebracht.

Een andere tak betrof de sportvoorzieningen voor studenten. Sinds 1966 worden door de Algemene Sportcommissie Vrije Universiteit (ASVU) mogelijkheden tot sportbeoefening verzorgd bij Uilenstede, waaraan bij een zo'n grote concentratie studenten op één plek natuurlijk grote behoefte was. Hoewel vooral gemikt werd op VU-studenten en medewerkers, staat het recentelijk grondig gerenoveerde Sportcentrum VU, de huidige naam, ook open voor vele andere categorieën sportliefhebbers. In de jaren zestig was er ook een groeiende behoefte aan culturele activiteiten voor studenten, die vaste vorm kreeg met de vestiging van het Algemeen Cultureel Centrum (ACC) in Uilenstede eind jaren zestig. In het volgende decennium was er vooral aandacht voor 'maatschappijkritiese cultuur', hoewel ook VU-orkest en -koor onderdeel waren van het ACC. In de loop van de jaren tachtig en negentig heeft het cultuur aanbod een sterke groei doorgemaakt, culminerend in de oplevering van een professionele theaterzaal, die sinds 1998 als Cultuurcentrum Griffioen

bekend staat.

Dienst Communicatie

De tegenwoordige Dienst Communicatie is een conglomeraat van specialisten op het gebied van het onderhouden van relaties van de VU met de samenleving, maar ook binnen de

Een vroege uiting van VU-propaganda uit de jaren dertig. De brochure hoorde bij de Film 'De Vrije Universiteit'.

(Collectie Historische Commissie VU)

universiteit zelf. Hier vinden wij de voorlichters van de VU en de onderwijscommunicatie, maar ook het universiteitsblad *Ad Valvas* en de Historische Commissie VU, die zich in brede zin met de geschiedenis van onze instelling bezig houdt, zijn er organisatorisch ondergebracht.

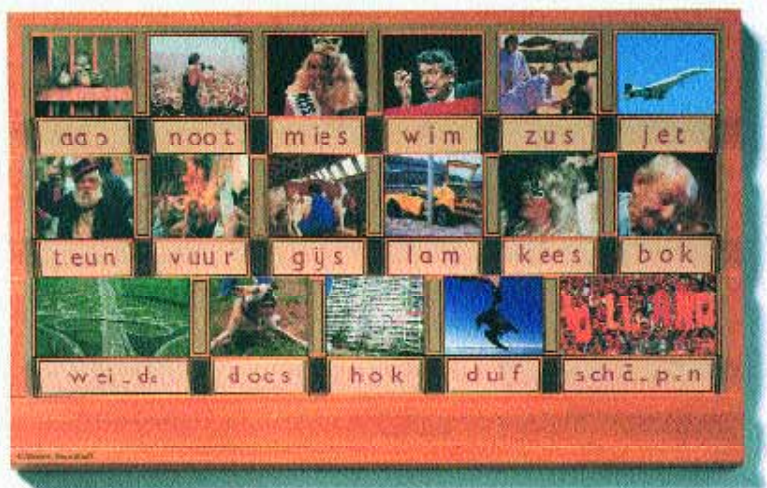
Voorlichting was vanaf het eerste moment een taak van de VU, want de Vereniging verwachtte voorlichting over het avontuur waarvoor zij betaalde. Die kreeg zij dan ook bij alle vergaderingen van de leden, waar ook de hoogleraren van de VU aantraden. Die voorlichting was voornamelijk nog gericht op de 'eigen kring', maar na 1945 zou dat geleidelijk anders worden. Men zou kunnen zeggen dat de behoefte aan voorlichting in het algemeen – dus niet voorlichting aan de achterban – gelijke tred hield met de groei van de universiteit en met de democratiseringsgolf. Weliswaar was het uitbrengen van *Ad Valvas*.

Wekelijks Mededelingenblad van de Civitas Academica der Vrije Universiteit sinds 1953 een eerste stap in de goede richting, maar het zou tot eind jaren zestig duren voordat voorlichting een serieuze tak van sport werd binnen de VU. Het Bureau Pers en Voorlichting, later Voorlichting en Externe Betrekkingen, ging zich bezighouden met het verschaffen van informatie naar binnen en buiten, van en over de VU. De aanstelling van een wetenschapsvoorlichter midden jaren zeventig was een volgende stap in dit proces. In de jaren tachtig, toen de universiteiten onder vuur kwamen te liggen vanuit Den Haag, ging de afdeling voorlichting zich meer bezighouden met het versterken van het VU-imago om door middel van verstrekte informatie het draagvlak van de VU te vergroten in politiek-maatschappelijk opzicht.

Een tweede tak van de communicatieboom is de onderwijscommunicatie, de afdeling die haar best doet om de VU bij scholen en haar leerlingen nadrukkelijk onder de aandacht te brengen. De propaganda voor de VU staat in een grote traditie, want zij was de eerste Nederlandse universiteit die echt de moeite nam om de achterban, de leden van de Vereniging, warm te maken voor (het studeren aan) de VU. De Vereniging spaarde kosten noch moeite om de boodschap in den lande te verspreiden,

"Deze tijd vraagt om een vrije Universiteit." Het Leesplankje uit 1993.

(Foto: collectie Historische Commissie VU)

Studentenwerving

In het begin van de jaren negentig werd door universiteiten met grote voortvarendheid de studentenwerving aangepakt. Aanleiding voor deze wervingsactiviteiten vormde de voorspelde terugloop van de studentenaantallen en het financiële belang van de instroom van studenten voor universiteiten. Met het introduceren van het alom bekende leesplankje met 'Aap, Noot, Mies', startte de VU in 1992 als eerste van de universiteiten een wervingscampagne om de slag om de schaarse studenten niet te verliezen. Dat het een succes was bleek uit het feit dat in 1998 de VU een zilveren Effie won met deze consistente, langlopende en met de tijd meegroeiende studentenwervingscampagne. De campagne heeft in de afgelopen jaren een duidelijke bijdrage geleverd aan de naamsbekendheid van de Vrije Universiteit en heeft tevens meer studenten naar de VU getrokken in een afnemende markt. Vanuit het concept 'Deze tijd vraagt om een Vrije Universiteit' werd een in- en extern gerichte campagne ontworpen uitmondend in een uitgebreide studentenwervingscampagne met het geactualiseerde leesplankje als visuele drager.

'Meer perspectief'. Onder dit motto is de VU in 2003 een nieuwe corporate campagne gestart. Hiermee nam de universiteit na tien jaar afscheid van: 'Deze tijd vraagt om een Vrije Universiteit'. De nieuwe campagne is ontwikkeld door reclamebureau PPGH/JWT in samenwerking met de Dienst Communicatie van de VU. Met de campagne bouwt de VU voort op de positieve kanten van haar reputatie: een universiteit met een maatschappelijk betrokken ambitie: de VU als inspirerende, vernieuwende en betrokken univer-

vervolg op volgende pagina >>>

siteit.

Terugkerend thema in de campagne is: 'Je weet meer als je ruim denkt'. De VU zet zichzelf hiermee neer als een instelling die in vrijheid naar kennis zoekt en daar verantwoordelijk mee omgaat. Met aandacht voor reflectie en waarden.

Accountantsdienst

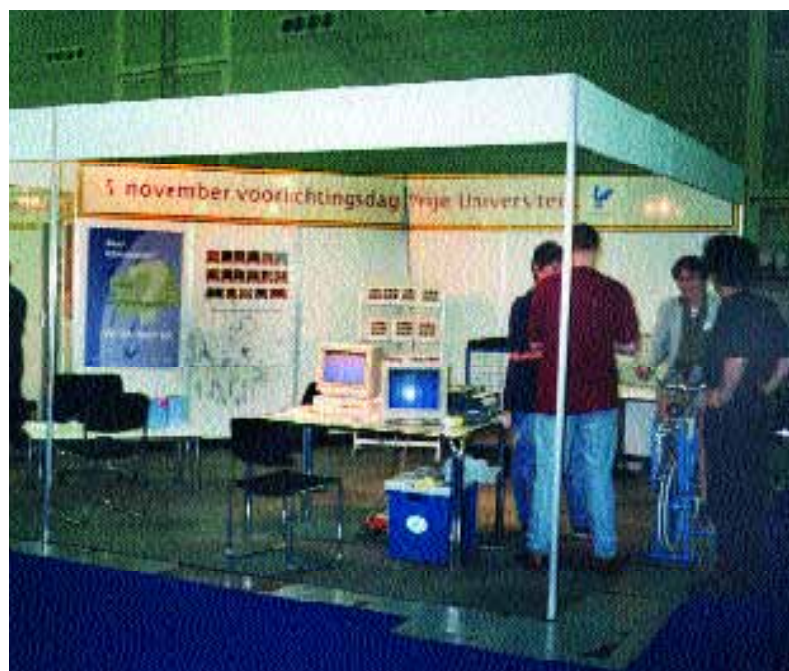
Hoewel geen deel van het Bureau van de Universiteit, geeft de Accountantsdienst ondersteuning door te controleren of alle cijfers kloppen. Zij werd midden jaren zestig opgericht vanuit de centrale administratie van VU en AZVU, met als voornaamste opdracht het controleren van de jaarrekeningen voor de universiteit, ziekenhuis en Vereniging (en de afhankelijke instellingen), resulterend in een accountantsverklaring. De dienst doet dat naast de extern accountant.

waarbij het wetenschappelijk personeel in de samenkomsten van de Vereniging werd ingeschakeld. De afdeling onderwijscommunicatie neemt die taak op zich in de huidige tijd. In de laatste vijftien jaar is de VU er wederom in geslaagd door middel van publiciteitscampagnes duizenden jonge mensen aan zich te binden.

De stringentere eisen, die de overheid aan alle universiteiten stelde op het terrein van 'maatschappelijke en commerciële dienstverlening', heeft aan de VU geleid tot het vestigen van een Centrum voor Externe Dienstverlening in 1988, die een samenstelling was van al eerder ontwikkelde initiatieven. Ten eerste was er de wetenschapswinkel, die al sinds 1977 bestond om de universitaire kennis ter beschikking te stellen van organisaties die onvoldoende middelen hadden om deze kennis te verwerven; een echt jaren zeventig initiatief zogezegd. In 1983 was er een 'Transferpunt' in het leven geroepen dat bedrijven en instellingen behulpzaam was (en is) om hun kennisvragen te beantwoorden; typisch jaren tachtig. Als laatste was er het Centrum voor Toegepaste Wetenschappen, dat universitaire onderzoekers ondersteunde om hun kennis in maatschappij en bedrijfsleven aan te bieden (en te gelde te maken). Daarnaast bemiddelde het bureau in het verstrekken van informatie en advies omtrent onderzoekssubsidies.

VU op een kennisbeurs in 1994, een activiteit van het Transferpunt: bemiddelen in VUniversitaire kennis ten behoeve van maatschappij en bedrijfsleven.

(Foto: collectie Historische Commissie VU)

De houten barak van de de Medische Foto, Film en Illustratiedienst (MFFI) op de hoek van de De Boelelaan en de Amstelveenseweg.

(archief AVC)

Audiovisueel Centrum

Het tegenwoordige AVC ontstond in 1989 uit een fusie tussen de Audio Visuele Dienst (AVD) van het VU ziekenhuis en het Audiovisueel Centrum (AVC) van de Vrije Universiteit. De AVD werd in 1965 opgezet onder de naam Medische Foto, Film en Illustratie dienst, beantwoordend aan een heel concrete vraag naar medische beelden vanuit het academisch ziekenhuis. Aan de VU werd in 1974 een audiovisueel centrum opgericht. Men was bij de universiteit (en bij het ministerie van onderwijs) van mening dat audiovisuele media een belangrijke bijdrage konden leveren aan de vernieuwing van het onderwijs. Video was daartoe een geëigend middel. Er zouden dus voortaan aan de VU ook TV-studio's zijn. Het zal dan ook niet verwonderen dat het AVC verantwoordelijk is voor het ontwikkelen en produceren van videoprogramma's in de universiteit en het VUmc. Maar ook de audiovisuele apparatuur in de ca 160 onderwijszalen op de VU campus wordt verzorgd door het AVC.

Anno 2005 is het AVC uitgegroeid tot een modern en breed georiënteerd mediacentrum, waar digitale technieken en internet voor de ca 55 medewerkers dagelijkse kost zijn. Videotapes hebben plaats gemaakt voor DVD's en inmiddels kunnen video's van het AVC op de gehele campus ook via internet worden bekeken. Dia- en overheadprojectoren maken in snel tempo plaats voor beamers. De AVC mediatheek gaat online. Het fotoarchief is veranderd in een digitale beeldbank en het AVC beschikt over een professioneel (grafisch) ontwerp bureau. Nationaal en internationaal participeert het AVC in de ontwikkeling van nieuwe onderwijstechnologie en met een 'live' videoconferentie is overleg met collega's waar ook ter wereld zo geregeld.

Naast onderwijs werd communicatie in de loop der jaren steeds belangrijker. Het AVC was nadrukkelijk betrokken bij de beeldvorming, in letterlijke zin, van en over de VU. AVC-ontwerpers speelden een rol bij het introduceren van het nieuwe logo van de VU, de griffioen, en verzorgden de verdere ontwikkeling van de VU huisstijl. Na de fusie van ziekenhuis en faculteit in 2000

Ad Valvas

Wie de VU kent, kent Ad Valvas. Maar weinigen kennen de historie van het VU-weekblad, waarvan de naam nu al meer dan een halve eeuw onveranderd bleef: Ad Valvas. Van oorsprong vermoedelijk een Neo-Latijnse uitdrukking voor het bekendmaken van de college-roosters (series lectionum) op de deur van het academiegebouw en later veralgemeeniseerd tot mededelingen of nieuws. Op 1 september 1953 verscheen het eerste nummer: vier paginaatjes zakelijke mededelingen op een gevouwen A-4-tje, op wens van hogerhand samengesteld door de VU-administrateur (!). Integratie met het al langer bestaande opiniërende studentenblad Pharetra werd tevoren verworpen. Ad Valvas moest voor de Civitas Academica als geheel zijn.

Ad Valvas groeide zonder ophef groter in 1965: A-4 wit glans! De dufmakende dorheid van Ad Valvas maakte het ondanks zijn lakenwitte papier het tegendeel van blije bedlectuur. Het Bureau Pers en Voorlichting wist er bij de productie een enkele keer een fotootje of tekeningetje doorheen te drukken, zoals 'rectores met dames', een hoogleraarsportret of de begonnen nieuwbouw aan de Boelelaan, waar de VU rond 1970 heen was verhuisd.

De democratiseringsgolf die de Nederlandse universiteiten overspoelde na de Parijse studentenopstand in mei 1968 bracht ook voor de universitaire berichtgeving verandering. Het VU-blad transformeerde. "Ad Valvas is NU een krant" meldde het weekblad vol zelfbewustzijn op 14 januari 1972. Op tabloidformaat, de geur van het dagblad. Je moest er even voor gaan zitten om alle artikelen te lezen. De eindredacteur werd de beroepsjournalist Pieter Bückmann. Hij huldigde de New York Times-formule in Ad Valvas 'all the news that's fit to

vervolg op volgende pagina >>>

vervolg 'Ad Valvas'

print' te brengen, zij met een schuin oogje op het VU-belang. Lang zou hij het blad niet aanvoeren. In 1973 stond hij alweer op straat na een conflict over een artikel over een bezetting van het VU-hoofdgebouw door studenten, dat op dienstbevel niet mocht worden gepubliceerd. De climax na een reeks strubbelingen. Voorlichting en journalistiek onder hetzelfde dak, het was van weerskanten even wennen. De Universiteitsraad had begin dat jaar het blad al tijdelijk onder toezicht van het College van Bestuur gesteld. Het redactiebeleid was opgedragen aan het hoofd van het Bureau Pers en Voorlichting. Het redactionele ideaal van "een democratisch onafhankelijk geredigeerd blad" stond in de koelkast. Een raadscommissie kwam in februari 1973 met een voorstel voor een betere organisatorische opzet en beleid. Ad Valvas zal "informatieverstrekend en opinieregistrerend" moeten zijn, "doorgaans zonder weergave van de eigen opvattingen van de redactie". Een zelfstandig opererende redactieraad met journalistieke deskundigen, betrokken medewerkers en studenten zou de praktijk bewaken. Het voorlichtingshoofd verliest zijn inhoudelijke 'say'. Dat bleek een acceptabele leidraad. Niet alleen voor de VU-bestuurders. Ook voor de volgende eindredacteur, al spoedig hoofdredacteur geheten. Het is de oud-dagbladjournalist Jan van der Veen, die na zijn rechtenstudie aan de VU, de kar wel wilde trekken in deze turbulente tijden, waarin conflicten als gevolg van de introductie van de journalistiek op de universiteit ook bij zusterbladen geregeld voorkwamen. Hij hield het aanmerkelijk langer uit dan zijn voorganger: zo'n zestien jaar. Ad Valvas ontwikkelt zich langzaam, maar gestaag na nog vele, soms verhitte discussies over de redactionele onafhankelijkheid.

vervolg op volgende pagina >>>

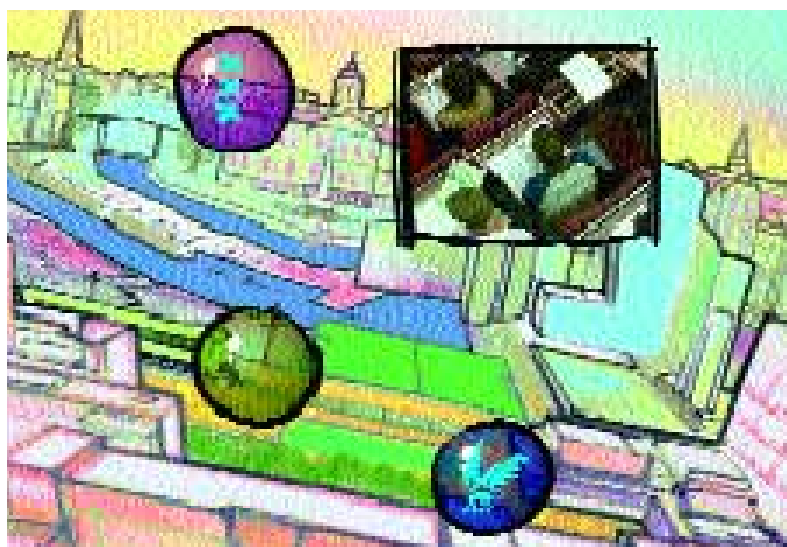

De logo's van de VU familie.

(Ontwerp griffioen: Eden Design, VUmc en Vu vereniging: AVC i.s.m. Eden Design)

volgde het nieuwe logo van het VU medisch centrum, waarna de reeks werd afgerond met het symbool van de Vereniging, beiden gebaseerd op de griffioen. Naast drukwerk werden sinds het einde van de jaren tachtig voor vrijwel alle faculteiten voorlichtingsvideo's geproduceerd en het AVC verzorgde zelfs enige tijd samen met de dienst communicatie een maandelijks wetenschapsprogramma, dat via lokale en regionale TV-zenders publiek werd uitgezonden. Heden ten dage verzorgt het AVC de 'webcasting' van bijzondere gebeurtenissen aan de VU en zo zal het ongetwijfeld een belangrijke rol spelen op 20 oktober 2005!

Website voor studentenwerving en informatie over de VU met gebruik van streaming video.

Al wij ons er maar aan houden... Advies over beeldschermwerk van de Arbo-dienst.

Dienst Arbo en Milieu

De dienst Arbo en Milieu (AMD), een samenvoeging van de Bedrijfsgezondheidsdienst (BGD) en Dienst Veiligheid en Milieu (DVM), bestaat eveneens sinds oktober 2001. Zij heeft als doel de bevordering en optimalisering van de arbeidsomstandigheden aan de VU en het VUmc. De dienst geeft adviezen over het arbobeleid binnen de universiteit. Als basis hiervoor doet Arbo en Milieu risico-inventarisaties en stimuleert zij de faculteiten en diensten om verbeterprojecten op arbogebied uit te voeren. De dienst coördineert de interne milieuzorg van de VU en stelt het meerjarenprogramma milieu op met het doel de milieubelasting vanuit de universiteit zo gering mogelijk te maken. Arbo en Milieu verzorgt verder de opleiding en training van bedrijfshulpverleners, zoals bedrijfsbrandweer en EHBO'ers. Ook stelt de dienst de veiligheidsplannen op met de procedures bij brand en andere calamiteiten en controleert jaarlijks de blusmiddelen. In 1964 werd de BGD – als onderdeel van de Personeelsdienst – opgericht voor zowel de universiteit als het ziekenhuis om de aanstellingskeuringen uit te voeren. Maar ook in de beginjaren was er al aandacht voor de arbeidsomstandigheden. Zo werd de BGD niet alleen ingeschakeld bij bouwactiviteiten maar ook bij de aanschaf van meubilair en de collegebanken. Daarna ontwikkelde haar taak zich met de universiteit en het ziekenhuis mee; het beschermen en bevorderen van de gezondheid in relatie

Een eerste lezersonderzoek onder medewerkers en studenten toont tevredenheid met de koers aan. Nog jarenlang blijft Ad Valvas spiegel van een gepolitiseerde universitaire samenleving. In de jaren tachtig wordt het rustiger en zakelijker op de Buitenveldertse alma mater. De belangstelling van studenten voor de universiteitspolitiek nam af. Na 1990 werd door de redactie geleidelijk minder aandacht aan bestuurlijke zaken besteed. De democratisering is op haar retour en het duurt niet lang of de universitaire bestuursstructuur wordt wettelijk 'gemoderniseerd'. Ruwweg: medebestuur van medewerkers en studenten verandert in medezeggenschap. De VU krijgt een Ondernemingsraad en een Universitaire Studentenraad. In Ad Valvas wordt vanaf februari 1994 periodiek een speciaal Personeelskatern opgenomen, waarin ook de Ondernemingsraad zijn ei kwijt kan. De sluimerende tendentie naar een apart personeelsorgaan vindt haar eindpunt in maart 2004. Dan wordt het personeelskatern geheel van Ad Valvas ontkoppeld en gaat apart voort als informatief maandblad met een al langer bestaande eigen redactie. Ad Valvas heeft zich intussen meer op de studenten georiënteerd. Maar hét centrale weekblad van de Vrije Universiteit voor medewerkers en studenten blijft het.

tot het werk, natuurlijk als gevolg van de steeds strengere regelgeving op dit terrein. Dit omvatte het onderzoek vóór aanstelling, het periodiek geneeskundig onderzoek, het spreekuur, verzuimbegeleiding, arbeidsomstandighedenonderzoek, gezondheidsvoorlichting en -opvoeding en het voorkomen van ongevallen.

De Dienst voor Veiligheid en Milieu werd in 1978 opgericht voor zowel de universiteit als het ziekenhuis met de bedoeling meer aandacht te schenken aan het veiligheidsbeleid doordat er steeds meer met straling werd gewerkt bij Cyclotron, de BV die haar producten levert aan het VUmc en de VU en een firma op het gebied van diagnostische en therapeutische middelen in de gezondheidszorg. Ten tweede werd de Gebouwendienst bij het nemen van technische maatregelen ondersteuning geboden in de vorm van adviezen over veiligheid. Alle verbouwings- en nieuwbouwplannen worden nog steeds voorgelegd aan DVM. En als laatste werd op verzoek van de UR aandacht besteed aan het milieu omdat er steeds meer met chemicaliën werd gewerkt.

Naast de uitbreiding van het takenpakket onder invloed van de strengere regels, heeft ook in de AMD zich de situatie voorgedaan dat er een meer bedrijfsmatige aanpak werd geïntroduceerd, gedeeltelijk ten koste van het initiatief van de specialisten, de artsen, die waren gewend het voortouw te nemen en de VU onmiddellijk hun advies voor te leggen.

Dienst informatietechnologie

CDC-6000 (de eerste computer van SARA) en PDP11/45 (de eerste eigen VU-computer van de Wiskunde), toen geavanceerd, nu museumstukken...

(Foto: prof. dr. R.P. van de Riet)

Evenals in het bedrijfsleven en de meeste overheidsinstellingen heeft de IT-functie binnen de VU de afgelopen decennia ook een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Midden jaren zestig werd een centrale afdeling Automatisering opgezet die uit slechts vier personeelsleden bestond, die de administratieve automatisering en het technisch wetenschappelijk rekenwerk vorm moesten geven. De personeelsbezetting van de centrale dienst IT anno 2005 is het tienvoudige geworden. Onder diverse benamingen ontwikkelde de dienst zich steeds verder. Daarnaast werken nog vele IT-ers bij faculteiten en het rekencentrum.

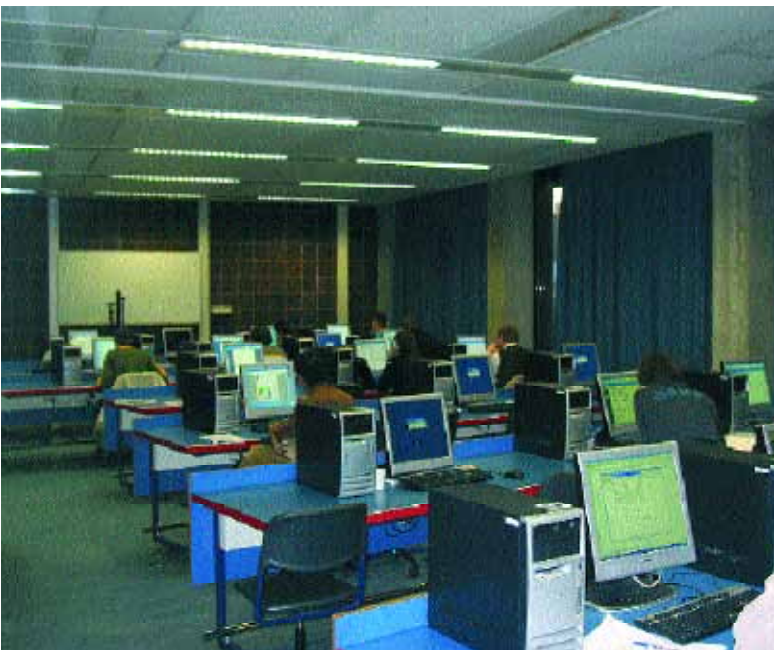
De administratieve automatisering hield zich in die begintijd voornamelijk bezig met de volgende twee toepassingen: de automatisering van de salarisverwerking, die was uitbesteed aan IBM, en de massale verwerking van de studentengegevens. Daarna volgden al spoedig de financiële en bibliotheektoepassing. De automatisering werd gekenmerkt door groepsgewijze verwerking van de gegevens: per week werden de nieuwe en gewijzigde gegevens verzameld en vervolgens in de bestanden verwerkt op basis waarvan weer de nieuwe week-, maand- en kwartaaloverzichten vervaardigd en gedistribueerd werden. De meeste systemen moesten ontwikkeld worden, omdat er op de markt nog weinig systemen te koop waren.

De taken van het technisch wetenschappelijk rekenwerk waren in die begintijd voornamelijk gericht op het van de grond krijgen van een gezamenlijk rekencentrum voor UvA, VU en het Mathematisch Centrum. In 1971 was het zover. SARA (Stichting Academisch Rekencentrum Amsterdam) werd geboren en bleef tot 1980 gehuisvest bij de VU. Daarna verhuisde zij naar het Science Park in de Watergraafsmeer en bevindt zich daar nog steeds. Met de komst van SARA en haar moderne rekentuig kregen

Gevecht om eigen computer:

SARA: CDC-6000   VU: PDP11/45

*Een opname uit het huidige computertijdperk.
Computerzaal voor de studenten van de Economische
Faculteit.*

(Foto: Henk Olijhoek)

de faculteiten de beschikking over krachtige en moderne computerfaciliteiten om hun technisch, wetenschappelijk rekenwerk gestalte te geven. Hoewel de faculteiten de laatste jaren voor bepaalde processen steeds meer over eigen apparatuur beschikken, speelt SARA nog altijd een zeer belangrijke rol in de automatisering bij de VU.

Ook de administratieve automatisering kreeg met de komst van SARA nieuwe impulsen om de concernsystemen van de VU in een nieuw jasje te steken en onder te brengen op eigen betrouwbare apparatuur. Het in service werken bij externen was hiermee van de baan.

Eind jaren zeventig werd de Hoofdstuurgroep Bestuurlijke Informatiesystemen (HOBIS) als adviesorgaan van het College van Bestuur in het leven geroepen. Zij kreeg tot taak de informatievoorziening aan de VU op een hoger niveau te brengen. In die tijd werden ook de eerste 'real time' systemen ontwikkeld, d.w.z. directe bijwerking van gegevensbestanden en on-line opvraagmogelijkheden. De HOBIS werd in haar opdracht bijgestaan door een aantal stuurgroepen die elk een informatiedomein kregen toegewezen: o.a. studenten, financiën, huisvesting, personeel, bibliotheek, kantoorautomatisering.

Midden jaren tachtig kwam de kantoorautomatisering binnen het Bureau van de Universiteit

van de grond. Vanaf dat moment waren alle ca. 650 personeelsleden van het Bureau op het kantoornet aangesloten. Zij konden nu gebruikmaken van tijdbesparende kantoorapplicaties zoals tekstverwerking, gegevensopslag, elektronische post. Sinds midden jaren negentig kwamen er op de markt goed bruikbare systemen beschikbaar die bij de VU als concernsystemen konden worden ingevoerd. Het informatiebeleid werd op die ontwikkeling aangepast: nieuwe systemen worden alleen nog maar door de dienst IT zelf ontwikkeld, indien deze op de markt niet verkrijgbaar zijn. De meest recente ontwikkelingen in IT aan de VU betreffen de totstandkoming van de nieuwe netwerkinfrastructuur in 2002, waardoor alle op het VU-netwerk aangesloten PC's over een snelle en robuuste verbinding kunnen beschikken. Voorts is er de nieuwe leerinfrastructuur van de VU, die in nauwe samenwerking tussen de dienst IT en het Onderwijscentrum VU wordt gerealiseerd. Deze leerinfrastructuur bestaat als kern uit een digitale leeromgeving, Blackboard genaamd, en zal gekoppeld worden aan een aantal andere systemen ter ondersteuning van het onderwijsleerproces.

Energiecentrum

De VU-campus gebruikt een enorme hoeveelheid energie. Die wordt sinds 1967 vrijwel geheel in eigen beheer opgewekt. Dat gebeurt in het grote vierkante gebouw aan de Van der Boechorststraat 5 dat weinig opvalt maar veel moderne techniek huisvest.

Moderne installaties zorgen voor de opwekking van de elektrische energie. Drie stoomturbines, die elektrogenatoren aandrijven, wekken de elektrische spanning op. Als ze alle drie in bedrijf zijn kan er 12.000 kilowatt worden geleverd. De stoomturbines worden gevoed met hoge drukstoom, die wordt geproduceerd in met aardgas gestookte stoomketels.

De opwekking geschiedt op moderne wijze volgens het systeem van warmte-krachtkoppeling. Dat houdt in dat het koelwater waarmee de generatoren worden gekoeld, wordt gebruikt voor het opwarmen van het water dat door de verwarmingssystemen circuleert.

De sturing geschiedt met behulp van procescomputers die niet alleen de sturing van de energieopwekking verzorgen maar ook de afname van de energie en de warmte per gebouw registreren. De procescomputers staan opgesteld in het Meld- en Bedieningscentrum

(MBC) waar de bedieningsdeskundigen op de vele beeldschermen het verloop van productie en afname volgen. De computers registreren ook de hoeveelheden afgenomen energie en warmte. Het Energiecentrum verzorgt op warme dagen ook de koeling in de gebouwen. Met een moderne koelmachine wordt water gekoeld dat door aparte leidingen circuleert naar de gebouwen waar koeling nodig is. Het retourwater wordt weer gebruikt voor de koeling van de generatoren. Zo gaat zo min mogelijk energie verloren. Een derde vorm van energie is perslucht die in diverse gebouwen met technische installaties en vooral in het VUmc nodig is. De daarvoor benodigde lucht wordt in het Energiecentrum eerst gedroogd en gezuiverd en vervolgens via aparte leidingen naar de afnamepunten geleid. Onder de campus is een uitgebreid stelsel van onderaardse gangen aangelegd waarin de kabels voor de elektrische energie en de buizen voor het verwarmingswater en de perslucht zijn

De ondergrondse krochten van de VU... Tunnel 1 vanaf Megavolttherapie naar AZVU in 1974.

(Foto: AVC, thans in het HDC)

aangebracht. Bij een eventueel lek hoeft dus nooit de bestrating te worden opgebroken. Tot voor enkele jaren konden insiders op de VU, bij haast of regen, zich door dit gangenstelsel van gebouw tot gebouw begeven. Om veiligheidsredenen is dit nu niet langer toegestaan. Ook wordt rekening gehouden met calamiteiten. Kan de Energiecentrale een piek in de energieafname niet aan, dan wordt de gemeentelijke energielevering ingeschakeld zodat de piek kan worden bereikt. In ernstige noodgevallen kunnen diesel-ektrische generatorunits worden gestart die de energielevering voor kritieke installaties overnemen; dat zijn bijvoorbeeld de operatiekamers in het VUmc en de Intensive Care Unit. Ook sommige installaties in de afdelingen Natuurkunde en Scheikunde mogen geen moment zonder stroom komen te staan.

Onderwijscentrum

Het Onderwijscentrum VU is geen dienst bij het Bureau van de Universiteit, maar is wel ontstaan uit een voormalige dienst: het Onderwijs Advies Bureau dat in 2003 met de lerarenopleiding – en HOVO – samenging. Het Onderwijscentrum VU is een wetenschappelijk expertisecentrum voor voortgezet en hoger onderwijs. Het centrum doet onderwijskundig onderzoek, evalueert onderwijs, neemt assessments af, geeft adviezen over onderwijsvernieuwing, bevordert IT-toepassingen in het onderwijs, verzorgt eerstegraads lerarenopleidingen en biedt een breed scala aan cursussen en trainingen aan in het gehele land.

De lerarenopleiding begon als Instituut Vrije Leergangen Vrije Universiteit (VLVU), werd Universitaire Lerarenopleiding (ULO), om in de jaren negentig in het Instituut voor Didactiek en Onderwijspraktijk (IDO) te veranderen. De lerarenopleiding verzorgt onderwijs, nascholing en onderzoek ten behoeve van (aankomende) leraren in vakken van het voortgezet onderwijs. Naast eigen onderzoeksprogramma's worden er verschillende ontwikkelingsprojecten voor diverse instellingen uitgevoerd en wordt geparticipeerd in externe onderzoeksprogramma's.

De oprichting van de afdeling Onderwijsresearch in 1969, waarbij de hoogleraar arbeids- en organisatiepsychologie dr. P. J. D. Drenth, later rector magnificus, een belangrijke rol heeft gespeeld, was mede een gevolg van de naoorlogse geboortegolf die omstreeks die tijd soms letterlijk bezit nam van de universiteiten. Deze studenten namen niet zonder meer genoegen met het onderwijs dat daar werd aangetroffen, en hadden – soms

terecht – een niet al te hoge hoge dunk van de didactische vaardigheden van de docenten. Mede om die reden richtte de afdeling zich, naast het verrichten van onderwijskundig onderzoek, op het bijstaan van docenten met advies en training, alsook met het stimuleren van de evaluatie en vernieuwing van het onderwijs aan de Vrije Universiteit.

De bezuinigingen van de jaren tachtig betekenden het einde van de afdeling Onderwijsresearch, maar tevens het begin van het Onderwijs AdviesBureau dat met dezelfde formatie nieuwe taken aanvatte, in het bijzonder het adviseren van het CvB met betrekking tot de kwaliteit van het facultaire onderwijs aan de VU. Faculteiten werd jaarlijks gevraagd verslag te doen van de studievoortgang van hun studenten, en uitleg te geven in de gevallen waarin die studievoortgang te wensen overliet.

Vanaf die tijd nam de evaluatie van cursussen en curricula aan de VU een hoge vlucht, ook als gevolg van de invoering van het visitatiestelsel, en nog steeds maakt onderwijsevaluatie een belangrijk deel uit van het takenpakket van het huidige Onderwijscentrum. Het meerjarenproject 'Noblesse Oblige', dat in zekere zin voortleeft in de jaarlijkse Hoger Onderwijsdag, was een ander initiatief uit deze hoek. Daarnaast staat het ook aan de basis van het in beginsel verplichte Professionaliseringstraject voor aankomende docenten, die moet zorgen dat ook universitaire docenten de didactische vaardigheden meekrijgen die voor leraren al jaren verplicht zijn.

Dit verre van uitputtende overzicht laat zien hoe veelzijdig en complex de ondersteuning van de VU is geworden sinds haar begintijd. Begonnen met een handvol hoogleraren en iets meer studenten (ondersteund door administrateurs, die ook de administratie deden voor de toen veel talrijkere Vereniging) is zij thans een instelling waaraan meer dan 20.000 mensen verbonden zijn, op een eigen campus die ook nog groeit. Een kleine stad, een *civitas*, met haar bijkomende problemen. Om haar draaiende te houden en te laten groeien zal dan ook een zeer breed scala aan ondersteuning nodig blijven voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek.

Het College van Bestuur in 1996 met zes diensthoofden. Van links naar rechts: drs. J.W.B. van Overhagen (VEB), prof. dr. E. Boeker (rector magnificus), ir. J.C. Meijer (GD), P. van Wijngaarden RA (FEZ), drs. H.J. Brinkman (voorzitter CvB), drs. D.M. Schut (secretaris), mw. drs. F. Pijpers-Drenth (DSZ), mr. J. Donner (lid CvB), ir. R. Zijlstra (BBO) en drs. C. Jonker (PZ).

(Foto: Peter Wolters, thans in het Oud Archief VU)

9

Op locatie

“... een ruime locatie...”

De gebouwen van de VU-familie

Het is onmiskenbaar dat de Vrije Universiteit heden ten dage met één plek wordt geassocieerd: Buitenveldert, en de hoop bestaat dat dit ‘Zuid-As’ zal worden. Ook wordt de VU nadrukkelijk in verband gebracht met de campus en de gebouwen die daar te vinden zijn. Dat geldt eveneens voor het VU Medisch Centrum. In de Amsterdamse volksmond is het subtiele verschil tussen ‘de VU’ en ‘het VU’ voldoende om respectievelijk de universiteit en het ziekenhuis van elkaar te onderscheiden. Dat er op stedelijk niveau duidelijk rekening wordt gehouden met de VU mag toch blijken uit het feit dat er twee tram/metrohaltes direct worden genoemd naar de VU (Boelelaan/VU en Amstelveenseweg/VU Medisch Centrum). Van alle gebouwen op de campus spreekt het Hoofdgebouw wellicht het meest tot de verbeelding, hoewel de meningen over het esthetische karakter van het gebouw nogal verschillen.

Dat is echter niet altijd zo geweest. De VU staat in zekere zin in een grote en oude academische traditie, in die zin dat er bij de stichting van de universiteit nog helemaal geen gebouw was! Veel van haar middeleeuwse en (vroeg)moderne voorgangers kampten met hetzelfde euvel. Voor een nieuw-gestichte universiteit moest vaak nog een passende locatie worden gezocht. De associatie van een universiteit met een concrete locatie, met een gebouw of gebouwencomplex is dus niet altijd een juiste. Een *universitas*, het woord waarop ons woord universiteit teruggaat, kan in deze context gedefinieerd worden als de gemeenschap van professoren en studenten. De geschiedenis kent vele voorbeelden van universiteiten die zijn ontstaan als een gevolg van een verhuizing van (een deel van) zo’n gemeenschap naar een andere stad, waar men weer helemaal opnieuw moest beginnen.

Vóór de oprichting van de Vrije Universiteit was nog niet eens duidelijk in welke stad de universiteit gevestigd zou worden. Er circuleerden een aantal mogelijke vestigingsplaatsen. Abraham Kuyper dacht aanvankelijk dat er plek was voor twee bijzondere universiteiten: een protestantse in Utrecht en een rooms-katholieke in Den Bosch. Maar ook andere steden als Leiden en Den Haag werden genoemd. Hoewel men zich realiseerde dat Amsterdam een stad met de nodige verleiding was, is de voorlopige keuze toch op de hoofdstad gevallen en het

definitieve karakter van die keuze bleek in de loop van de jaren tachtig.

De universiteit, de gemeenschap was er nu, maar zij had nog geen eigen gebouw; dus moest men voor de eerste colleges uitwijken naar een andere locatie. Daarvoor was de Schotse zendingskerk voorlopig de aangewezen plaats. Die heeft voor de niet al te talrijke groep studenten enkele jaren dienst gedaan als collegezaal tot de koop van het pand aan de Keizersgracht 162 in december 1883. Al in februari 1884 werden hier de eerste colleges gegeven, terwijl het grachtenpand een fikse verbouwing onderging. De VU had nu een eigen huis. Stukje bij beetje werden er panden aan de universiteit toegevoegd, want – en dit zou in de geschiedenis van de VU een constante blijven – spoedig was het te klein. Al in 1899 werd het huis van de burens op 164 geannexeerd en in 1930 volgden nrs. 160 en 166. Op de Keizersgracht wist men het lang vol te houden. Decennialang was daar het kloppend hart van de VU.

De VU begon echter na 1930 te groeien. Spoedig was de behuizing aan de gracht lang niet meer toereikend. Men moest op zoek naar andere locaties om de almaar groeiende studenten- en docentenaantallen plek te bieden om college te kunnen volgen dan wel te geven, en hun onderzoek te doen. Dat gold in de eerste plaats de huisvesting voor de beoogde vierde faculteit. Voor de vestiging van een gehele nieuwe exacte faculteit was extra ruimte nodig, temeer daar nu ook laboratoria nodig werden. Het gebouw dat hiervoor werd neergezet aan de De Lairesestraat en dat in 1933 werd geopend, was lange tijd het paradepaardje van de VU. Hier kwamen de natuur- en scheikundige laboratoria en nog tijdens de bouw hield men rekening met eventuele uitbreiding in de vorm van toekomstige opbouw van een extra verdieping.

Na 1948 werd pand na pand aangekocht om de uitbreiding met faculteiten en studierichtingen op te vangen. Er werd wel druk nagedacht over een oplossing voor de toekomst. Die leek men gevonden te hebben in Buitenveldert. De aankoop van een flink stuk land halverwege de jaren vijftig scheen ruim voldoende te zijn om op termijn de gehele universiteit (inclusief een academisch ziekenhuis) te huisvesten. Onder leiding van ir. C.A. Doets, de bouwdirecteur, ging men voortvarend aan de slag om de noodzakelijke gebouwen neer te zetten. Toch kon men niet bevroeden dat de ontwikkelingen zo snel zouden gaan dat ook het complex dat

op die plek zou verrijzen niet toereikend zou zijn...

Voor men de beoogde nieuwbouw kon betrekken moest de VU echter blijven uitkijken naar gebouwen om tijdelijk de 'woningnood' te lenigen. Een reeks statige panden in Amsterdam Zuid werden gekocht of gehuurd en in de loop van de jaren vijftig en zestig breidde de VU zich als een olievlek uit in Oud Zuid, met name aan de zuidkant van het Vondelpark. Het jaarboek kwam dan ook standaard met een plattegrond waarop de meer dan twintig locaties van de VU stonden vermeld.

De campus gereed?

Met de plannen voor de campus aan De Boelelaan moest wel enige haast worden gemaakt, want de combinatie van nieuwbouw, onderhoud, koop en huur van reeds bemande panden leverde een zeer forse rekening op. Een van de oplossingen hiervoor was het neerzetten van een 'Provisorium', zolang de rest nog niet gereed was. Dit legendarische gebouw werd eind 1966 in gebruik genomen. Het heeft zijn naam geweld aangedaan want het provisorische karakter ervan bleek tegen te vallen. In 1979 schreef prof. J. Roelink te verwachten dat het provisorium "... ook na een halve eeuw gebruik nog nodig en bruikbaar zal zijn." Zover is het – gelukkig, want aan de bruikbaarheid kon de laatste jaren worden getwijfeld – niet gekomen. In 2002 was dan eindelijk het moment aangebroken: met weemoed en vreugde tegelijk werd afscheid genomen van een tijdelijke behuizing die bijna veertig jaar dienst heeft gedaan.

Dat het zolang heeft gestaan had te maken met het feit dat de nieuwe behuizing, hoe groots opgezet ook, toch al te klein was. Toen de grond in Buitenveldert in 1955 werd aangekocht, telde de VU iets meer dan 2000 studenten.

Toen het gebouw officieel werd geopend door koningin Juliana in 1973, waren het er meer dan 10.000, een vervijfvoudiging! De enorme toeloop van studenten en personeel maakte dat ook op de campus creatief met ruimte diende te worden omgesprongen, tot vandaag de dag. De groei van de laatste jaren heeft duidelijk gemaakt dat verdere uitbreiding op de campus absolute noodzaak is en de uitwerking van de grootse plannen wordt in spanning afgewacht. Inmiddels zijn wel nieuwe 'provisoria' verschenen, die met de fraaie term

Amstel 56

(Foto: HDC)

'semi-permanent' worden aangeduid. Wellicht is de 'TenT' hier het mooiste voorbeeld van. Hoe permanent die gebouwen zullen blijken te zijn, hangt af van de ontwikkelingen in de omvang van de VU-gemeenschap. Als zij noodzakelijk blijken te zijn vanwege verdere groei van de VU-familie, mag men hopen dat zij nog enige tijd staan.

Amstel 56

In de jaren 1880-1883 werden de colleges gegeven in het gebouw op de (Binnen-) Amstel 56, dat nu bekend staat als de Kleine Komedie. Het werd in 1786 gebouwd als Théâtre Français sur l'Erwtemarkt. De koningen Lodewijk Napoléon en Willem I behoorden tot de bezoekers. In het midden van de 19e eeuw werd het in gebruik genomen door de Schotse Zendingskerk, waarvan dr. Carl Schwartz, deelnemer aan het Reveil in Nederland, predikant was. Directeur Hovy en hoogleraar Hoedemaker togen persoonlijk naar Schotland om de 'broeders' te vragen hun kerkgebouw voor een aantal uren per week af te staan aan de VU. In 1886 werd het weer een theater

met revue- en variétévoorstellingen (o.a. Koos Speenhoff). In de jaren 1908-1935 was het onder de naam Salvatori een zaal waarin veel debatten werden gevoerd. In 1947 werd het heropend als de Kleine Komedie, waar o.a. Toon Hermans, Wim Kan en Beppie Nooij hun triomfen vierden. In 1973 en 1988 dreigde het doek voor dit ongesubsidieerde theater te vallen. Nadien ontwikkelde het zich als een 'podium voor aanstormend en doorstromend talent', zoals Youp van 't Hek, Brigitte Kaandorp, Hans Dorrestijn, Hans Teeuwen, Sanne Wallis de Vries, Acda en de Munnik en NUHR.

Keizersgracht 160-166

Het moedergebouw van de VU (nr. 162) werd in december 1883 op een veiling voor f 41.000 gekocht. Het was gebouwd in 1615 en sindsdien bewoond door Amsterdamse kooplieden en regenten. Het pand werd grondig verbouwd, er kwam o.a. een nieuwe gevel omdat er aan de voorzijde een verdieping werd toegevoegd. De voorkant kreeg boogramen en een fronton om het uiterlijk van het huis in overeenstemming te brengen met de nieuwe bestemming, tempel van wetenschap. De colleges in het nieuwe gebouw begonnen op 1 februari 1884 en aan de gemeente werd gevraagd om de bestrating van de gebruikelijke stenen keien te doen vervangen door houten

Keizersgracht 160-166

(Foto: HDC)

blokken. Dit om het storen van de colleges door het geratel van karren en koetsen op de gracht tegen te gaan. In 1899 werd het pand nr. 164 gekocht als beoogd woonhuis van Kuyper. Toen deze eind 1900 naar Den Haag verhuisde, werd het aan een pensionhoudster verhuurd, tot het bij een ingrijpende verbouwing in 1923 bij de universiteit werd getrokken, o.a. ten behoeve van de bibliotheek. In 1930 werden de panden nr. 160 en nr. 166 gekocht. Het laatste werd bestemd voor het bureau en de administratie, het eerste werd in 1954 door de erin verblijvende textielzaken ontruimd, en eveneens voor de bibliotheek bestemd. Door verbouwingen werden de panden onderling met gangetjes verbonden. In 1959 werd een overbuurpand, nr. 143, tijdelijk in gebruik genomen voor de A-faculteiten met o.a. een leeszaal voor moderne talen. In 1964 blijken ook de buurpanden nr. 158 en 168 in gebruik te zijn. In 1961 verhuisde de faculteit letteren naar Van Eeghenstraat 112. Na de verhuizing in 1966 van de faculteiten der godgeleerdheid en rechtsgeleerdheid en de universitaire bureaus naar Buitenveldert werden de panden in 1968 verkocht. Anno 2005 zijn zij niet meer onderling verbonden. Op nr. 162 zijn appartementen ingericht, op nr. 164 is een hotel, op nr. 160 zijn kantoren en op nr. 166 is een galerie gevestigd. Het opschrift Vrije Universiteit is verdwenen.

De Maagd in de tuin. Het beeldmerk boven de voordeur van de Keizersgracht 162 dat nu prijkt op de kathedraal in de aula van het hoofdgebouw op De Boelelaan (zie hoofdstuk I).

(Foto: HDC)

Hospitium

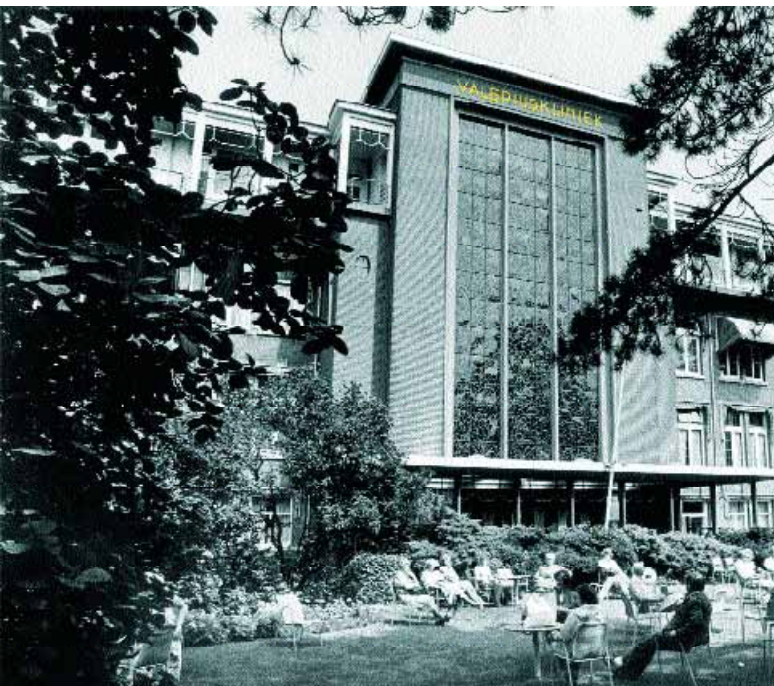
(Foto: HDC)

Hospitium

Een niet onbelangrijk deel van de studenten woonde intern. De nieuwe bovenverdieping werd daarvoor bestemd en verder werd in de tuin een 'achterhuis' van drie verdiepingen gebouwd, zodat in dit 'hospitium' onderdak kon worden verleend aan meer dan 30 studenten. De hier afgebeelde kamer aan de binnenplaats van het oude huis deed dienst als huis- en conversatiekamer, en de maaltijden werden gezamenlijk gebruikt in een andere ruimte. Vóór het ontbijt vond een korte godsdienstoefening plaats. Een 'regent', de hoogleraar dr. A.H. de Hartog, onderhield het contact met de studenten en een directrice had de huishoudelijke leiding en trad op als 'gastvrouw'. De eerste directrice was een zuster van Abraham Kuyper en ook haar opvolgsters kwamen uit de kring van de 'voormannen'. De achtergrondgedachte bij het hospitium was ongetwijfeld om de jongens uit het achterland - meisjesstudenten waren er nog lang niet - in het grote Amsterdam op te vangen in een beschermd milieu. Het hospitium op de Keizersgracht werd in 1956 gesloten. Daarna werden o.a. de kantoren van de studentenvoorzittingen en de Civitasraad in het achterhuis gehuisvest.

Valeriusplein 9

In 1884 werd de Vereniging tot christelijke

Valeriusplein 9

(Foto: AVC, collectie Historische Commissie VU)

verzorging van krankzinnigen en zenuwlijders opgericht, onder de bezielende leiding van Lucas Lindeboom, hoogleraar aan de Theologische Hogeschool te Kampen. In de jaren daarna werden vier inrichtingen geopend, 'Veldwijk' te Ermelo, 'Bloemendaal' te Loosduinen, 'Dennenoord' te Zuidlaren en 'Wolfheze' te Renkum. In 1907 sloten deze Vereniging en de VU-Vereniging een contract dat in 1910 leidde tot de bouw van een Psychiatrisch-Neurologische Kliniek op Valeriusplein 9 in Amsterdam. Eerste geneesheer-directeur was dr. L. Bouman, die tevens aan de VU de leerstoel in de psychiatrie, de neurologie en de algemene biologie bekleedde. Daarmee werd de eerste aanzet gegeven voor de beoogde vierde faculteit, de medische. Deze foto toont de Valeriuskliniek – de naam die op de gevel kwam te staan na een grote verbouwing aan het einde van de jaren dertig – in haar huidige vorm. In de jaren 1978-1984 verhuisden de afdelingen neurochirurgie en neurologie naar het Academisch Ziekenhuis van de VU aan De Boelelaan 1117 op de VU-campus. De afdeling psychiatrie heeft haar domicilie grotendeels nog steeds in de Valeriuskliniek, die sinds 2000 een onderdeel is van GGZ Buitenamstel. Zij is wel in het VUmc aanwezig met een grote psychiatrisch-consultatieve dienst. Het plan is de thans in de VK gehuisveste afdelingen bij een nieuwe vestiging

op de VU-campus bij het ziekenhuis onder te brengen.

Physiologisch Laboratorium

De beoogde medische faculteit kreeg in 1917 een tweede poot door de bouw van het physiologisch laboratorium, op de hoek van het Valeriusplein en De Lairessestraat (Valeriusplein 11). De leiding hiervan kreeg dr. F.J.J. Buytendijk, die als tweede hoogleraar in de medische faculteit werd benoemd. De financiering werd opgebracht door de Van Coeverden Adriani Stichting, opgericht krachtens testamentaire beschikking van een in 1911 overleden predikant, die tijdens de Doleantie van 1886 tot de medestanders van Abraham Kuyper had behoord. Op de luchtfoto is het gebouw in het midden, op de hoek, te zien. Het werd ontworpen door de architecten Groenendijk en Lammers. Het wordt geflankeerd door, ter linkerzijde, de Valeriuskliniek, en ter rechterzijde het in 1933 geopende natuur- en scheikundig laboratorium. Zo ontstond er in de periode 1910-1933 een groot VU-complex in Oud-Zuid. In de jaren 1931-1933 vond het paedologisch instituut er onderdak, evenals de sectie natuurkunde. In 1952 werd het na een verbouwing opnieuw in gebruik genomen als physiologisch laboratorium. Nadat dit laboratorium en het bureau van de medische faculteit in 1966/1968 naar de Van der Boechorststraat 7 op de campus verhuisd waren, werd het gebouw tot het midden van de jaren tachtig door de

Physiologisch Laboratorium

(Foto: KLM nr. 17111, thans in het HDC)

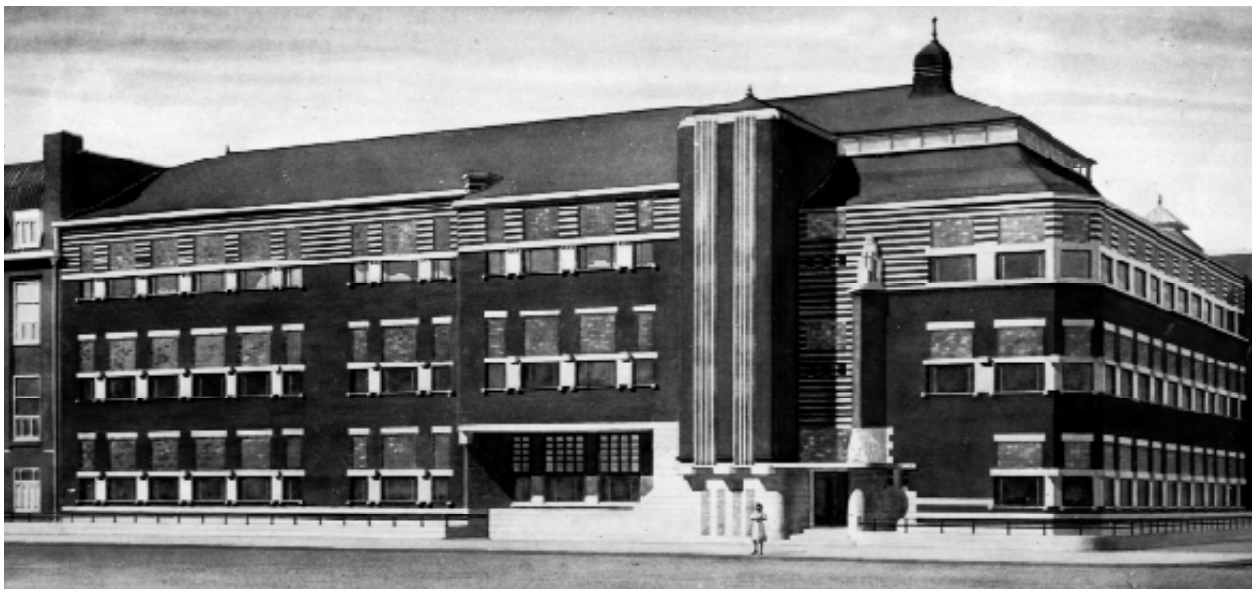
Valeriuskliniek gebruikt. Anno 2005 is het in gebruik bij een particuliere stichting en zijn er o.a. poliklinieken in gevestigd.

De Lairessestraat 174

In de jaren 1930-1933 werd volgens het ontwerp (bijgaande schets is uit 1931) van de architect B.T. Boeyinga, zoon van een gereformeerd predikant, het natuur- en scheikundig laboratorium op De Lairessestraat 174 gebouwd, waarin de faculteit der wiskunde en natuurkunde werd gehuisvest. Dit was, na het stranden van de plannen voor de medische faculteit, de 'vierde' faculteit geworden. In deze eerste jaren werden de colleges wiskunde op de Keizersgracht 162 gegeven, vond scheikunde onderdak bij het Gereformeerd Gymnasium op Keizersgracht 418-424 en natuurkunde eerst in het fysiologisch laboratorium op Valeriusplein 11, daarna in een leegstaand winkelpand in Galerij 30, achter het terrein van het afgebrande Paleis voor Volksvlucht op het Frederiksplein. Boeyinga, die ook gereformeerde kerken en tuindorpen in Amsterdam-Noord had ontworpen én werkzaam was geweest bij de gemeentelijke woningdienst Amsterdam, werd geïnspireerd door de Amsterdamse School. Het gold indertijd als één van de modernste laboratoria van Europa. Langs de wanden van het trappenhuis werden door de kunstschilder H. Bayens decoratieve versieringen aangebracht volgens thema's aangedragen door de hoogleraren G.J. Sizoo

De Lairessestraat 174

(Foto: NV Polygoon nr. 1331 0679, thans in het HDC)

en J. Coops. De laatste gaf in de oorlogsjaren in dit gebouw leiding aan illegale activiteiten, waarbij ook een aantal studenten was betrokken, terwijl een andere vleugel door de Duitsers was gevorderd. Op weg naar Londen werd Coops gearresteerd. Met behulp van een bedrag van f 80.000, gefourneerd door de Van Coeverden Adriani Stichting, kon hij aan een veroordeling ontkomen. Na een lange tocht via gevangnissen en kampen, werd hij in 1945 door de Amerikanen bevrijd. In 1948 werd besloten nog twee verdiepingen op dit gebouw te zetten, nadat in 1942 al een sterrenkoepel was geplaatst. Ook deze verbouwingen werden door Boeyinga geleid. In 1952 werd deze nieuwbouw in gebruik genomen. In 1965 verhuisde het natuurkundig laboratorium, alsmede het wiskundig seminarium dat sinds 1962 was gevestigd op De Lairessestraat 142, naar het nieuwe gebouw voor de bètafaculteiten op De Boelelaan, vanaf 1975 gevolgd door het scheikundig laboratorium. Na een leegstand van meer dan tien jaar werd het gebouw in 1991 aan een projectontwikkelaar verkocht, die het wilde slopen. Na protesten uit de buurt en van het Cuypers Genootschap werden de plannen herzien, en werd het in 1994 op de monumentenlijst geplaatst. Anno 2005 zijn er vooral kantoren in gevestigd (op nr. 180). Boven de oorspronkelijke ingang, die toegang (op nr. 176) geeft tot een aantal appartementen is de aanduiding Vrije Universiteit bewaard gebleven.

Vossiusstraat 56

In 1933 vestigde de VU zich nog op een andere plaats in Oud-Zuid, in het doodlopende stukje van de Vossiusstraat bij het Vondelpark, waar

Vossiusstraat 56

(Foto: W.C. van Sijveld, thans in het HDC)

thans de brug van de Van Baerlestraat naar de Constantijn Huygensstraat ligt. Daar stond op nr. 56 het uit 1880 daterende gebouw van het blindeninstituut dat eind 1931 voor fl. 168.000 werd gekocht door het Paedologisch Instituut, gesticht door de in 1929 tot gewoon hoogleraar in de pedagogiek benoemde dr. Jan Waterink. Het P.I. groeide, met hem als hoogleraar-directeur, uit tot een instituut met een internaat, een school, een collegezaal en een laboratorium. Het internaat was bedoeld als opvangplaats voor kinderen met opvoedings-, leer- en gedragsmoeilijkheden, waar zij voor kortere of lange tijd werden verzorgd en geobserveerd. In 1933 kon de locatie op Valeriusplein 11, waar het P.I. eerst gevestigd was, worden verlaten en werd het verbouwde pand Vossiusstraat 56 geopend, in aanwezigheid van prinses Juliana. Dat was het begin van Waterinks contacten met het koningshuis, die zich na haar huwelijk met Prins Bernhard verder zouden ontwikkelen. Het pand onderging na de oorlog een ingrijpende verbouwing, die in 1961 klaar was. Tussen de VU en het P.I. bestond een contract, waarin de onderlinge verhouding werd geregeld.

Vossiusstraat 54-55

In 1946 werden de buurpanden Vossiusstraat 54-55 aangekocht ten behoeve van het laboratorium voor toegepaste psychologie. Dit was in 1927 opgericht als het laboratorium

Dit gedenkraam boven de ingang van het P.I. werd bij de opening in 1933 geschonken door de Vereeniging voor opvang en verpleging van idioten en achterlijke kinderen, die o.a. de inrichtingen 's Heeren-Loo en Loozenoord te Ermelo en de mr. dr. Willem van den Berghstichting te Noordwijk beheerde en waarvan Waterink bestuurslid was. Jonge bewoners van deze instellingen behoorden tot de eerste 'cliënten' van het P.I.

Het toont Jezus, vergezeld van twee discipelen, die een 'maanzieke' jongen geneest (Marcus 9, 17-29). Het bevindt zich nu in het nieuwe gebouw te Duivendrecht, waarheen het P.I. in 1989 verhuisde. In 2004 fuseerde het P.I. met een gelijksoortige instelling, die relaties onderhoudt met het A.M.C. van de UvA. Zij gaan verder onder de naam 'De Bascule'. Er zijn nog steeds banden met de VU en het VUmc op het gebied van onderwijs en onderzoek.

(Foto: Jan Sterk, collectie Historische Commissie VU)

Vossiusstraat 54-55

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in het HDC)

voor paedologie en psychotechniek der Vrije Universiteit, daarna psychotechnisch laboratorium als onderdeel van het P.I. en werd in 1947 zelfstandig. Het huis in de Vossiusstraat 54-55 was ooit door de schilder Carel Willink geel geschilderd. Het laboratorium was de plek waar kinderen, komend uit het hele land werden getest. Op basis van dit psychotechnisch onderzoek werden aan ouders van kinderen met opvoedings- en schoolmoeilijkheden adviezen gegeven, terwijl er daarnaast ook beroepskeuzeadviezen werden verstrekt. Waterink zou overigens via artikelen in zijn tijdschrift *Moeder* uitgroeien tot pedagogische leidsman van het gereformeerde volksdeel, die zou bijdragen tot een 'goede' maar ook 'moderne' gereformeerde opvoeding van de generaties die in de jaren 1930-1960 opgroeiden.

Het LTP is anno 2005 een bloeiend psychologisch consultingbedrijf op het gebied van personeelsselectie, loopbaanbegeleiding, training en opleiding op de Jozef Israëlskade 46. In de jaren zeventig werden activiteiten op het gebied van school- en beroepskeuze ondergebracht in het Dr. Jan Waterink Instituut op de Willemsparkweg 45. Beide instellingen hebben geen directe band meer met de VU.

De panden aan de Vossiusstraat werden de bakermat van de latere studierichtingen psychologie en pedagogiek, terwijl het pedagogisch seminarium opleidde voor de

Rapenburgerstraat 128

(Foto: Oud Archief VU)

middelbare akten A en B pedagogiek, waarvan het christelijke lager, middelbaar onderwijs en beroepsonderwijs profiteerden. Anno 2005 zit er in nr. 54-55 een makelaarskantoor en bevatten nr. 56-78 een groot aantal luxe appartementen.

Rapenburgerstraat 128

Omdat de geneeskundestudenten na de oprichting van de medische faculteit in 1950 in hun propedeuse behalve natuur- en scheikunde ook colleges biologie moesten krijgen, werd de faculteit wiskunde en natuurwetenschappen uitgebreid met een studierichting biologie. Na een start op De Lairesestraat 174 verhuisden de botanische en zoölogische laboratoria in 1953 naar een van oorsprong joods schoolgebouw op de Rapenburgerstraat 128. Ten gevolge van het toenemende aantal medewerkers en studenten werd dit pand al snel te klein, en na een tijdelijke uitbreiding in 1961 op de Keizersgracht 143, betrokken de biologen in 1965 het biologisch laboratorium in het nieuwe bètagebouw aan De Boelelaan 1087. In de jaren daarna werd de even zijde van de Rapenburgerstraat afgebroken. Op de zgn. VARA-strook, tussen de Valkenburgerstraat en de Rapenburgerstraat, langs de huidige weg naar de IJ-tunnel, werd in de jaren 1977-1988 de tijdelijk verplaatste Waterloopleinmarkt gehouden. Anno 2005 staat

er een modern blok met winkels en flats, achter de groene façade van de Nederlandse Film en Televisie Academie.

Schiermonnikoog: Veldlaboratorium 'Groene Glop'

In 1957 werd door de studierichting biologie voor de eerste keer een zomerkamp op Schiermonnikoog gehouden om met werkgroepen veldonderzoek te doen. Op een duinterrein in het Grienglop, dat als paardenwei was ingericht door boer Pieter Visser, werden een grote tent, een keukententje en de éénpersoonstentjes van de deelnemers neergezet. Een vast element was de zondagse kerkgang. Na afloop werd er bij de familie Visser koffie gedronken en de preek besproken. Tot begin jaren tachtig zijn die zomerkampen, met op het hoogtepunt meer dan 100 deelnemers in drie achtereenvolgende kampen, gehouden. In september 1960 stortte de grote tent in bij windkracht 11 en werden de studenten opgevangen in de kalverstal van boer Visser. In 1962 werd besloten een eigen veldlaboratorium in de stijl van een grote tent te bouwen, met de naam het 'Groene Glop', het Schierse woord voor een natte duinvallei. Het laboratorium, naar ontwerp van architect Pals, is geïnspireerd door het idee van een kalverstal en is nog steeds in gebruik.

Koningslaan 31-33

In de jaren 1949-1996 hadden delen van enkele faculteiten hun domicilie in grote villa's in Oud-Zuid, veelal bij het Vondelpark. De in 1948 opgerichte faculteit der economische en

Schiermonnikoog: Veldlaboratorium 'Groene Glop'

(Foto: J. Rozema)

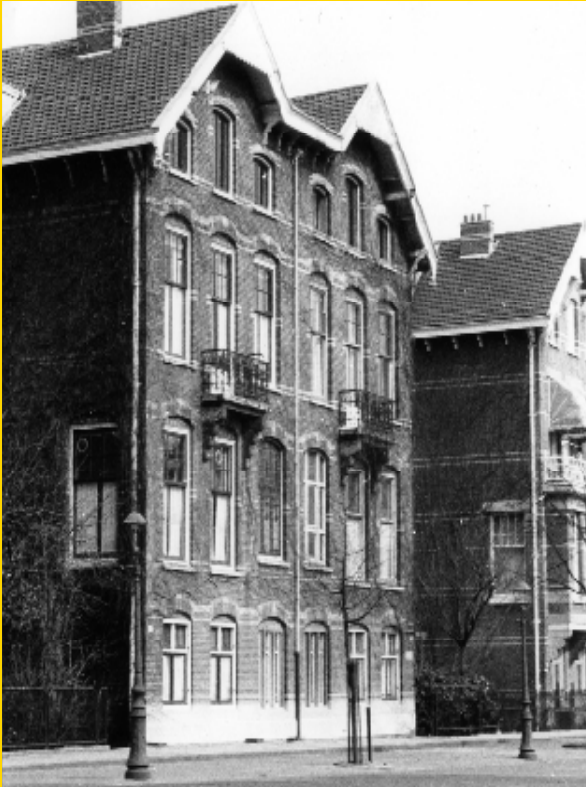
Koningslaan 31-33

(Foto: AVC, thans in het HDC)

sociale wetenschappen vond eerst gastvrijheid op het scheikundig laboratorium in De Lairessestraat 174. Vanaf oktober 1949 betrokken de door architect Boeyinga verbouwde panden Koningslaan 31-33, zij het dat men deze de eerste tijd moest delen met inwonende studenten, terwijl het pand nr. 33 vooral bestemd was als pied à terre voor de 'founding father' prof. Sneller en huisvesting voor de directrice van het hospitaal. De bekende huismeester G. Bouma is overigens lange tijd met zijn vrouw 'inwonend' geweest. In 1954 werd het Economisch en Sociaal Instituut opgericht, waar betaalde onderzoeksopdrachten konden worden uitgevoerd. Nadat de economen in 1970 naar de campus op De Boelelaan waren vertrokken, werd Koningslaan 31-33 door de studierichting politicologie, die er evenals de sociologen reeds in de jaren 1955-1964 waren ondergebracht, in gebruik genomen. De politicologen resideerden er tot 1994, toen zij naar een vleugel van het bètaggebouw op De Boelelaan 1081 verhuisden. Het pand werd in 1996 verkocht. Anno 2005 zijn er een vastgoedbank en een communicatiebureau in gevestigd.

Koningslaan 22-24

In 1950 werd een tweede hospitaal geopend op de Koningslaan 22, dat van 1950-1957 als zodanig in gebruik was. In 1958 werd het pand Vondelstraat 31 als hospitaal ingericht. Na

Koningstraat 22-24

(Foto: Eckhardt Studio, thans in het Oud Archief VU)

de opening van de moderne studentenhuusvesting in het Amstelveense Uilenstede werd het na 1965 opgeheven. Van 1964-1969 was het pand Koningstraat 22-24 in gebruik bij de politicologen en sociologen. Daarna kwamen er de afdelingen ontwikkelingspsychologie en orthopedagogiek, die aanvankelijk in het P.I. op de Vossiusstraat en in de Prins Hendriklaan 23 waren gehuisvest. Zij vertrokken eind jaren tachtig naar het Transitorium aan de Van der Boechorststraat 1. Hun plaats werd ingenomen door de afdeling methoden en technieken van de Faculteit Sociaal Culturele Wetenschappen, die in 1996 naar De Boelelaan 1081 vertrok. Anno 2005 zijn het luxe appartementen.

Paulus Potterstraat 20

(Foto: HDC)

Paulus Potterstraat 20

Een aantal onderdelen van de studierichtingen psychologie en pedagogiek verhuisde in het voorjaar van 1959 naar Paulus Potterstraat 20. In 1960 werd ook een pand op de Prins Hendriklaan 23 in gebruik genomen, waar het in 1957 gestichte psychologisch research laboratorium onderdak vond. In 1966 verhuisden de bewoners van beide panden naar een villa in de Tesselschadestraat (18-22), waar sinds 1964 verschillende universitaire bureaus waren gevestigd, om in 1969 in het Psychologicum, een provisorische barak op de campus op De Boelelaan, terecht te komen. Daarheen kwamen toen ook de psychologische afdelingen die in 1966 op de Paulus Potterstraat waren gebleven. Anno 2005 is er het Transnational Institute gevestigd.

De Lairessestraat 142

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in het HDC)

Van Eeghenstraat 112

(Foto: AVC, thans in het HDC)

De Lairessestraat 142

De stadspanden waren 'doorgangshuizen', de één meer dan de ander. Een extreem voorbeeld daarvan is het fraaie gebouw op De Lairessestraat 142. Van 1959-1962 (en vermoedelijk ook in eerdere jaren) huisde daar het heekundig laboratorium. In de jaren 1962-1965 waren er het wiskundig seminarium en het geologisch instituut gevestigd, die daarna naar het bètagebouw op De Boelelaan verhuisden. Vóór 1962 is er ook al sprake van de afdelingen sociale geografie, planologie, culturele antropologie en niet-westerse sociologie die in 1970 naar het hoofdgebouw gingen. In de eerste helft van de jaren zestig vinden we er ook de afdeling archeologie. In 1971 werd de interfaculteit lichamelijke opvoeding (IFLO) opgericht, waarvan het bureau en de afdeling bewegingsagogiek intrek namen in De Lairessestraat, om in 1975 te verhuizen naar het combinatiegebouw op Uilenstede. De meeste afdelingen van deze faculteit, later bewegingswetenschappen geheten, verenigden zich in 1982 in een vleugel van het bètagebouw. Eveneens in 1970-71 werden het bureau en enige afdelingen van de subfaculteit der pedagogische en andragogische wetenschappen in De Lairessestraat 142 gevestigd. Andere afdelingen bevonden zich op Koningslaan 22-24 en Prins Hendriklaan 23. Zij allen verhuisden in 1988 naar het Transitorium. In 1988 werd het pand ook verkocht. Anno 2005 is het bestemd voor appartementen.

Van Eeghenstraat 112

In deze fraaie vrijstaande villa aan het Vondelpark bevond zich een bestuurskamer die werd opgeluisterd door 18e eeuwse wandschilderingen uit een grachtenpand dat eind 19e eeuw moest verdwijnen voor de doorbraak van de Raadhuisstraat en was ingericht met een deel van het meubilair uit de oude senaatszaal van Keizersgracht 162. Hier werd in 1961 de faculteit der letteren gehuisvest, inclusief moderne talen en kunstgeschiedenis. Toen die naar de campus op De Boelelaan verhuisde, werd het pand Van Eeghenstraat 112 het centrum van bestuur en administratie van de (sub-) faculteit sociaal-culturele wetenschappen. De politologen (Koningslaan) en sociologen (Prins Hendriklaan) zaten in de buurt, maar de cultureel antropologen en niet-westerse sociologen, die al vóór 1962 op De Lairessestraat 142 terecht gekomen waren, vertrokken in 1970 naar de twaalfde verdieping van het hoofdgebouw. De afdeling methoden en technieken ging achtereenvolgens naar het Provisorium I (1971-1982), respectievelijk Valeriusplein 14 (1983-1988) en de bestuurskundigen verbleven nog een tijd op Van Eeghenstraat 123, zodat de (sub)faculteit zeer verspreid was. De faculteit sociaal culturele wetenschappen resideerde op Van Eeghenstraat 112 tot het vertrek in 1994 naar een vleugel van het bètagebouw op De Boelelaan 1081. Het pand werd daarna verbouwd tot een aantal luxe appartementen (thans nrs. 114-130). De fraaie ingang, de

hal en het trappenhuis bleven bewaard.

Prins Hendriklaan 27-35

In de kapitale villa's 27-31 huisden in de jaren 1950-1960 verschillende laboratoria (histologie, anatomie, embryologie, farmacologie) van de in 1950 opgerichte medische faculteit, alvorens deze naar de campus op De Boelelaan verhuisden. De panden werden in 1952 door architect Boeyinga verbouwd. Vanaf het einde van de jaren zestig werden zij in gebruik genomen door de studierichting sociologie, te beginnen met het pand 35 (op de foto niet te zien). In het lage pand PH 31 was een tijd lang de sociëteit van de studentenvereniging Liber gevestigd, waar ook veel borrels en feesten werden gehouden.

Vele sociaal culturele wetenschappen-studenten zullen zich de barakken herinneren die zich in de volle breedte achter de villa's uitstrekten. Daar werden de werkgroepen gehouden terwijl ook de studentenverenigingen Mundus en de Rode Eenheid er hun domicilie hadden. Nadat al eerder bestuur, administratie en de politicologen/bestuurkundigen, alsmede methoden en technieken zich in het bètagebouw hadden gevestigd, vertrokken in 1996 ook de sociologen en sociaal-gerontologen naar de campus. De faculteit der sociaal culturele wetenschappen had eindelijk een gemeenschappelijke behuizing, op één locatie op De Boelelaan 1081, nadat ook de cultureel-

Prins Hendriklaan 27-35

(Foto: AVC, collectie Historische Commissie VU)

antropologen/ niet-westerse sociologen en de mensen van cultuur, organisatie en management vanuit de twaalfde verdieping van het Hoofdgebouw zich erbij hadden gevoegd. Anno 2005 zetelt in nr. 27-29 een consultancy bureau, is op de plaats van PH 31 de Résidence Prins Hendrik met luxe appartementen verzezen, en heeft nr. 35 zijn oorspronkelijke bestemming als woonhuis herkrepen.

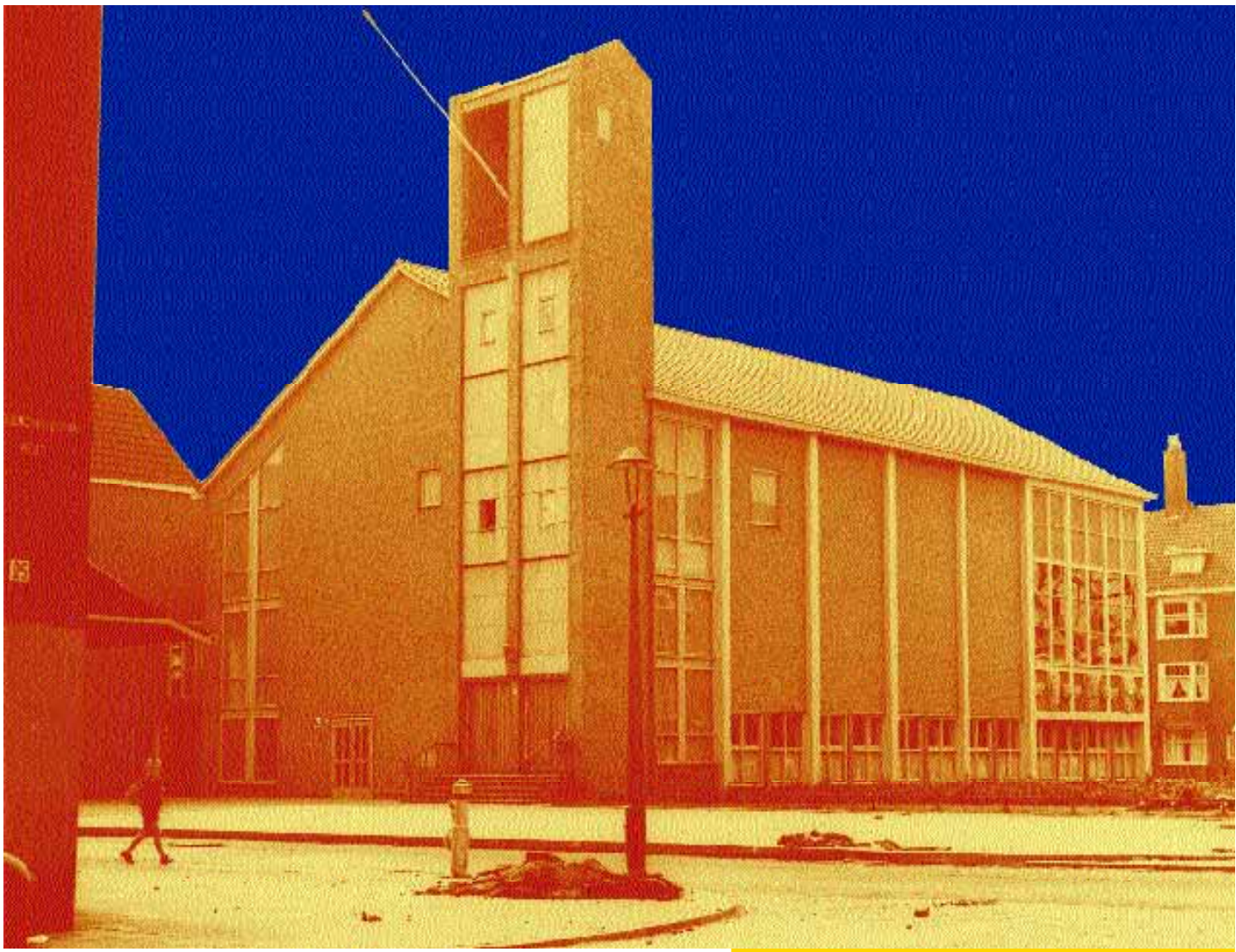
Van Eeghenstraat 90

Het enige 'stadspand' dat anno 2005 nog met de VU te maken heeft, is Van Eeghenstraat 90, waar het studentenpastoraat een traditie voortzet. Op deze locatie werd in 1901 door de bekende architect H.P. Berlage villa Parckwijk gebouwd, die in 1913 werd afgebroken om in De Bilt herbouwd te worden. In het huidige pand hebben tot 1952 particulieren gewoond, waarna er een klooster van de orde der Carmelieten in werd gevestigd. Aan huize 'Carmel' herinneren de nog aanwezige glas-in-lood ramen. In 1965 krijgt het de functie van bedrijfsapostolaat, maar in 1972 wordt het getransformeerd in een stichting vormingscentrum

Van Eeghenstraat 90

(Foto: AVC)

Woestduinstraat 16

(Foto: W.C. van Sijpveld, thans in het HDC)

voor jong-volwassenen. Godsdienstlessen, volksdansen en toneel maken plaats voor yogalessen, een meidengroep en een woon- en kraakgroep. In 1980 verhuist het centrum en kocht de VU-Vereniging het pand en gaf het in bruikleen aan de VU, die het centrum ter beschikking stelde aan de Stichting centrum studentenpastoraat Amsterdam. De studentenpastores zaten tot die tijd verspreid en door gezamenlijk één pand te betrekken kon vE90 als oecumenisch trefpunt functioneren. Nog steeds is het een ontmoetingsplek waar de studenten kringgesprekken over belijdenis, bijbel of theologen kunnen houden. Tevens worden er manifestaties, discussies over actuele gebeurtenissen, losse thema-avonden of filmavonden gehouden en vindt men er een luisterend oor in een persoonlijk gesprek.

Woestduinstraat 16

Een beeld dat bij velen die in de jaren 1956-1973 als docent en student aan de VU waren verbonden, herinneringen zal oproepen. Het is de Woestduinkerker, met bijbehorende zalen en voorzieningen, waarvan in 1955 de eerste steen werd gelegd door ds. C.J. Sikkel van de gereformeerde kerk van Amsterdam-Zuid. Dit Woestduincentrum, in de Woestduinstraat 16, bij het Hoofddorpplein in Amsterdam-West, was het toneel van vele academische plechtigheden van de VU, zoals promoties, oraties, openingen der lessen etc. Aan het einde van de jaren zestig en in het begin van de jaren zeventig vonden er ook grote colleges en tentamens plaats. Voordien vonden deze academische plechtigheden plaats in het Minervapaviljoen, aan de Apollolaan waar anno 2005 een drietal basisscholen staan, naast het huidige Hiltonhotel. Op 23 februari 1973 vond de laatste promotie in het Woestduincentrum plaats waarna dit op

2 maart 1973 voor de eerste maal gebeurde in de nieuwe aula van het hoofdgebouw op De Boelelaan 1105. Het Woestduincentrum bestaat nog steeds en bevat anno 2005 de intieme Jacobuskapel van de protestantse gemeente.

In den beginne ...was het woest en ledig...

De foto toont het bouwterrein van de VU in augustus 1965. Al in 1921 had de VU naar Amstelveen gekund... Burgemeester A. Colijn (broer van H. Colijn) van Nieuwer-Amstel deed een voorstel, maar ten gevolge van geldgebrek kwam hier niets van. In de jaren 1945-1950 werd duidelijk dat de VU uit haar voegen barstte en dat de huur, aankoop en verbouwing van stadspanden geen duurzame oplossing was. De snelle groei van het aantal studenten en docenten noodzaakten tot een rigoureuze aanpak. Een aanbod van de gemeente Epe, waar VU-alumnus I.N.Th. Diepenhorst (zoon van VU-hoogleraar P.A.) burgemeester was, om gratis 40 ha. grond ter beschikking te stellen, deed volgens het verhaal de gemeente Amsterdam beseffen dat ze de VU toch liever niet kwijt wilde. Zodoende werd de grond van boer Griffioen (!) in Buitenveldert tegen een normale prijs afgestaan. In 1953 werd een terrein van 11 ha. (later zou dat 18 ha. worden) aangekocht

In den beginne ...was het woest en ledig...

(Foto: AVC, thans in het Oud Archief VU)

... en ...het zou goed worden aan de Zuidas

(Ontwerp: Kuiper Compagnons)

tussen de Amstelveenseweg en de geprojecteerde verlenging van de Parnassusweg, thans bekend als de Buitenveldertselaan. In dat jaar werd ook aangevangen met de voorbereidingen voor het ontwerp van het Academisch Ziekenhuis. Het werd voltooid in 1963/1964. In 1960 was het bestek van het gebouw voor de bètafaculteiten gereed en werd een bouwprogramma voor het hoofdgebouw vastgesteld, met plaats voor zeven faculteiten, de bibliotheek, de algemene diensten, het bestuur en ruimten voor ontvangsten. Maar voorshands was het nog 'woest en ledig', en bovenstaande schets uit 2004 van het onderwijsplein is anno 2005 nog steeds een utopie.

Het Academisch Ziekenhuis

(Foto: KLM; KO 31111, collectie Historische Commissie VU)

Het Academisch Ziekenhuis

Tot het midden van de jaren zestig liepen de medische studenten van de VU het praktische deel van hun opleiding (de co-assistent-schappen) in kleinere ziekenhuizen in de stad, zoals het Weesperpleinziekenhuis, het Juliana Ziekenhuis in de Ter Haarstraat in Oud-West, de Pieter van Foreestkliniek aan het Oosteinde, daarna in Buitenveldert, de Valeriuskliniek, het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis bij het Oosterpark, maar ook in het Binnengasthuis en het Wilhelminagasthuis, die aan de UvA gelieerd waren.

Het Academisch Ziekenhuis van de VU (AZVU), ontworpen door de architecten Rothuizen en Groenewegen, werd opgeleverd in de jaren 1963-1964, en in 1966 door de minister van Onderwijs en Wetenschappen mr. I.A. Diepenhorst, vóór en na zijn ministerschap VU-hoogleraar, officieel geopend. Het werd in 1979 uitgebreid met een restaurant onder de naam De Boeleboech. Eveneens in 1968 werd aan Laan van Kronenburg, bij Uilenstede in Amstelveen, de verpleegstersopleiding gevestigd, anno 2005 Amstel Academie geheten. In 1984 kwam het polikliniekgebouw gereed, ontworpen door Architectengroep '69. Het is door middel van een traverse over De Boelelaan verbonden met het ziekenhuis. Op bovenstaande foto uit 1995 is rechts de *hortus botanicus* (sinds 1967) van de VU te zien, in het midden het VU-ziekenhuis met het helikopterplatform in aanbouw, en links – met de 'brug' over De Boelelaan – het polikliniekgebouw.

Het bètagebouw

Uitzicht in 1978 op het gebouw van de bètafa-

culteiten vanuit het hoofdgebouw. Het kwam evenals het Academisch Ziekenhuis gereed in 1964, en werd ontworpen door de architect ir. H.T. Zwiers, en in 1966 officieel geopend door minister I.A. Diepenhorst. Het werd een functioneel gebouw, van bovenaf gezien in de vorm van een kam, met de achterzijde naar de Arent Janszoon Ernststraat. Er werd meteen al rekening gehouden met uitbreiding, zodat tien jaar later de architect ir. E.M. Fontein het met een rode dakopbouw en een uitbouw met collegezalen (de zgn. GKN-vleugel) en een restaurant kon vergroten.

Het bètagebouw – vaak W&N-gebouw genoemd – heeft vele bewoners gehad. De eerste fase van het gebouw kwam gereed in 1964. Het betrof aan de ene kant De Boelelaan 1081, waar in 1965 de wiskundigen, sterrenkundigen, natuur-

Het bètagebouw

(Foto: AVC, collectie Historische Commissie VU)

kundigen (incl. het cyclotrongebouw) introkken, en aan de andere kant De Boelelaan 1085 en 1087 waar respectievelijk de geologen en de biologen onderdak kregen. Van het midden-gedeelte was alleen de verbindende kelder gebouwd. Dit gedeelte, De Boelelaan 1083, kwam in 1975 gereed en vanaf 1975 vonden daar de scheikundigen hun onderkomen. Maar ook psychologen (tussen 1978 - 1996) en de sociaal- culturelen (tussen 1994-2004) vonden er onderdak. Ook bevinden zich verschillende instrumentmakerijen, de bètabibliotheek, de groep algemene vorming, het lasercentrum en het radionuclidencentrum in het gebouw. Het amfitheater met de bijbehorende kunstwerken van Spronken, 'Christendoorn' en 'De Zon' (1977), is in 2003 afgebroken, om plaats te maken voor een grote tentamenzaal, die de TenT wordt genoemd.

Medische Faculteit

De Medische Faculteit werd het derde grote VU-gebouw in Buitenveldert, dat eind 1967 in gebruik werd genomen. Deze foto is uit februari 1969, genomen vanuit het ziekenhuis. In de jaren vóór de voltooiing van het AZVU en de Medische Faculteit hadden de medici door de binnenstad gezworven. De bronnen noemen laboratoria en afdelingen op de Prins Hendriklaan 27-35, Valeriusplein 11, Weesperplein 1, Oosteinde 14-16, Galerij 8 en 29-31, Handboogstraat 6, De Lairessestraat 142 en Paulus Potterstraat 20. Vanaf 1959 werd een toenemend aantal afdelingen en poliklinieken gevestigd in barakken op de Amstelveenseweg 573, aan de rand van het VU-terrein. In de

jaren 1964-1968 kregen de meeste onderdelen domicilie in het AZVU en de medische faculteit, de laatste op de Van der Boechorststraat 7. Eind jaren tachtig werd een dakopbouw geplaatst, die in 1987 door de faculteit Bewegingswetenschappen in gebruik werd genomen. In 1996 werd een nieuwe, fraaie entree aangebracht.

Uilenstede

Inmiddels was ook aan studentenhuisvesting gedacht want ook de kamernood werd steeds groter. In 1961 kon de VU de grond achter de Kalfjeslaan, net over de grens tussen Amsterdam

Medische Faculteit

(Foto: E.A.C. Nederveld, collectie Historische Commissie VU)

en Amstelveen, op anderhalve kilometer van de campus, verwerven. Dat het onder de zgn. bulderbaan naar Schiphol lag, zal de prijs zeker hebben beïnvloed. Architect Leo de Jong kreeg opdracht een studentencentrum te ontwerpen. Uilenstede werd het grootste studentencentrum in Nederland. In 1976 woonden er 1500 VU-studenten en 1000 UvA-studenten, alsmede 300 leerlingverpleegkundigen van het VU-ziekenhuis. Thans wonen er zo'n 3300 personen, voornamelijk studerend aan de VU. Het werd in 1966 geopend door minister I.A. Diepenhorst. In de daarop volgende jaren kwam er een sportcentrum en het Combinatiegebouw tot stand; een ontmoetingscentrum met het café Uilenstede, het cultureel centrum van de VU (ACC) en een petit restaurant. In 1982 werd een 'hospitium' voor buitenlandse docenten en studenten geopend. Begin jaren negentig is Uilenstede grondig verbouwd. Bestaande gebouwen zijn gerenoveerd, woningen zijn toegevoegd en de woonomgeving is opgeknapt en gemoderniseerd. De Muziekzaal Griffioen, die voor vele voorstellingen wordt gebruikt, dateert van 1998. Het sportcentrum is in 2004 grondig verbouwd. Nieuwe plannen liggen klaar om er voor te zorgen dat Uilenstede ook de komende decennia in de woningbehoefte van studenten kan voorzien.

Provisorium I

Halverwege de jaren zestig steeg de ruimtenood tot grote hoogte. De aantallen studenten en docenten groeiden sterk, aankoop en huur van nieuwe stadspanden zou onbetaalbaar worden en de nieuwbouw was nog lang niet

Uilenstede

(Foto: P. van Vliet)

klaar. Bouwdirecteur ir. C.A. Doets kreeg het voor elkaar om in nauwelijks een half jaar tijd een 'tijdelijke voorziening' op de campus neer te zetten, die met zijn ruim 30.000 kubieke meter plaats bood aan bijna driekwart van de universiteit. De foto op pagina 140 toont het Provisorium nog in volle glorie omstreeks het jaar 1970. Op de achtergrond het energiecentrum aan de Van der Boechorststraat 5, in fasen opgeleverd in de jaren 1967-1977, en het ziekenhuis, links de laagbouw van het Psychologisch, daarachter de medische faculteit. De bouwketen horen bij de werkzaamheden ten behoeve van het hoofdgebouw. Het Provisorium werd in 1966 eveneens door minister I.A. Diepenhorst geopend. Vanaf september 1966 vond de 'inhuizing' plaats van de faculteiten der theologie, rechten, de centrale interfaculteit (thans wijsbegeerte), de centrale bibliotheek, de bureaus van directeuren, curatoren en de senaat, alsmede de technische en administratieve diensten.

Tijdens het gereedkomen van het hoofdgebouw in de jaren 1970-1974 verhuisden zij succesievelijk alle daarheen. In 1972 betrok de in 1968 gestichte subfaculteit der tandheelkunde een deel van het Provisorium I, in de loop der tijd gevolgd door vele anderen onder wie de afdeling methoden en technieken van de sociaal-culturelen, vele psychologen, het onderwijs advies centrum en de lerarenopleiding. Vaak was er sprake van het afbreken van het Provisorium, en de kritiek van de arbeidsinspectie gaf daar

ook alle aanleiding toe, maar omdat het moeilijk was ruimte te vinden voor de elkaar opvolgende bewoners, werd dit keer op keer uitgesteld. In 2002 was het zover.

Psychologicum, Dentorium en Blauwe Barak

Ook de psychologen uit de stadspanden kwamen in 1968-1969 in een noodonderkomen terecht, het zgn. Psychologicum, de 'gele'

Na 36 jaar 'provisorisch' onderdak werd het Provisorium I afgebroken, hetgeen op de gevoelige plaat werd vastgelegd.

(Foto: AVC)

Provisorium I

(Foto: W. Verrijck, thans in het HDC)

barak, ook wel Provisorium III genoemd. Maar al in 1970 vertrokken twee afdelingen psychologie naar het Provisorium I, en in 1977 gingen drie andere afdelingen naar het bètagebouw. Het gebouw heeft daarna zelfs nog enige tijd dienst gedaan voor studentenhuisvesting. De laatste bewoners waren het bezinningscentrum en het instituut voor milieuvraagstukken. Op de foto, die vanuit de medische faculteit genomen werd, ligt het Psychologicum op de voorgrond, met links daarachter Provisorium I, en rechts daarnaast Provisorium II, dat in 1975 door de subfaculteit tandheelkunde in gebruik werd genomen en daarom ook wel Dentorium werd genoemd. Maar er hebben ook psychologen ingezet. Dáárachter de laagbouw van het

Psychologicum en Dentorium

(Foto: P. Wolters, thans in archief Ad Valvas)

hoofdgebouw met de aula en mensa, en een deel van het hoofdgebouw zelf.

De Provisoria II en III werden in 1990 afgebroken en op die plaats werd parkeer-ruimte aangelegd. De niet op de foto staande 'blauwe barak' die links van het Provisorium I stond, en waarin achtereenvolgens een stukje tandheelkunde, de StudentenRaad VU (SRVU) en het kinderdagverblijf 't Olifantje verbleven, verdween in 1997.

Het Hoofdgebouw

Door de één verfoeid, door de ander gewaardeerd. In de jaren 1967-1974 ontworpen door Chr. Nielsen en de Architectengroep 69. De eerste twaalf verdiepingen werden op sterke aandring van de VU-directeuren in het najaar van 1970 vervroegd opgeleverd. De enorme ruimtenood van de VU ten gevolge van de nog steeds explosief groeiende studenten- en docentenaantallen noopte daartoe. Vanaf 1970 werden de bestuursorganen, de centrale diensten en vijf faculteiten, te weten Theologie, Rechten, Letteren, de Centrale Interfaculteit, Economie, alsmede de sociaal-geografen en één onderdeel van sociaal culturele wetenschappen, in het hoofdgebouw op De Boelelaan 1105 ondergebracht. Hoewel in 1974 het gebouw in Amsterdam met het grootste vloeroppervlak

(90.000 m²) - de Nederlandsche Bank op het Frederiksplein en het GAK-gebouw aan het Bos en Lommerplein konden er samen in - werd de oorspronkelijke doelstelling om zeven faculteiten in de vijftien verdiepingen onder te brengen, niet gerealiseerd. De subfaculteit der pedagogische en andragogische wetenschappen en het grootste deel van de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen verbleven tot 1988, resp. omstreeks 1995 in de stadspanden, terwijl de subfaculteit psychologie in andere gebouwen op de campus onderdak vond. En het in het vooruitzicht gestelde gamma-gebouw bleef een vogel in de lucht.

Het gebouw kent vier hoofdbestanddelen: de sociale ruimten, de bibliotheek, de faculteits-ruimten en de ruimten voor de algemene diensten en het bestuur. Tussen deze delen bestaat een wisselwerking, die vooral tot uitdrukking komt in het gemeenschappelijk gebruik aan de voorzijde van de begane grond en de eerste en tweede verdiepingen. De sociale ruimten zijn samengebundeld en hebben een groot oppervlak: een restaurant met verschillende niveaus en een 'bruin café', een aula met meer dan 1000 zitplaatsen en een Couperin-orgel, verschillende foyers die

Het Hoofdgebouw

(Foto: P. Wolters, collectie Historische Commissie VU)

toegankelijk zijn vanuit de andere delen van het gebouw, alsmede de VU-boekhandel. De bibliotheek, eigenlijk een opeenstapeling van verschillende bibliotheken, neemt een zelfstandige plaats in, maar staat tegelijkertijd in directe verbinding met het onderwijsgedeelte: de verschillende leeszalen en collegezalen liggen gelijkvloers, evenals de dwars daarop staande werkgroepkamers, administratieruimten en docentkamers van de desbetreffende faculteiten. De opbouw van de verschillende gebieden is zoveel mogelijk uniform, hetgeen de overzichtelijkheid bevordert. Op de zestiende verdieping is een kapel, waarin zich het toetsenbord van het carillon bevindt, dat door de Van Coeverden Adriani Stichting bij de voltooiing van het gebouw werd geschonken. Dit carillon is op de foto (pagina 141 onderaan) te zien rechts van de naam Vrije Universiteit, links daarvan het VU-logo, de griffioen. De laagbouw, met de bestuurs- en dienstenvleugels, loopt dwars onder de 'onderwijsstoren' door en maakt een hoek van 90 graden, zodat het bibliotheekgebouw omvat wordt. De filosofie van het gebouw is dat het met al die studenten tegen een stootje moet kunnen, vandaar dat alles massief is, het beton en de pilaren zijn zichtbaar gebleven.

Het hoofdgebouw is in zekere zin flexibel: er was de mogelijkheid om open ruimtes op te vullen met extra voorzieningen en kamers. Daarvan is in de loop der tijd het nodige gebruik gemaakt, zodat de groei van het personeel en de verandering van de organisatie intern kon worden opgevangen. In 1991 werden in een uitbouw boven de hoofdingang tussen de tweede en derde verdieping de drie luxe Agorazalen

gevestigd, bestemd voor het onderwijs aan post-doctorale opleidingen van de economische faculteit. Buiten het onderwijsprogramma worden zij ook gebruikt voor symposia. In 1996 werd het auditorium (de voormalige UR-zaal) vernieuwd. In 2000 kwam het tijdelijke gebouw 'de Filosofenhof' gereed op het voormalige Filosofenplein tussen de bibliotheek en de dienstenvleugel, ingenieus verbonden met het hoofdgebouw. Hier resideren het Onderwijscentrum VU en het Centrum voor Internationale Samenwerking. Tenslotte werd ook in 2000 de entree van het hoofdgebouw geheel vernieuwd en uitgebreid, evenals de daarboven gelegen foyer, zodat het geheel een opener en vriendelijker karakter heeft gekregen. Dat geldt ook voor veel delen van het gebouw, die per verdieping heldere kleuren hebben gekregen. Als laatste heeft in 2002 de VU-boekhandel een facelift ondergaan.

Transitorium

Na de provisoria het Transitorium. Lange tijd werd er van Transitorium I gesproken omdat er ook bouwplannen waren voor Transitorium II en III aan de Boelelaan op de plek naast het huidige Transitorium waar nu het OZW-complex zal verrijzen. De naam is symbolisch: doorgangshuis, en het staat op de hoek van De Boelelaan en de Van der Boechorststraat. Oorspronkelijk was het bedoeld als gebouw voor de gamma-wetenschappen. Maar toen in 1976 de eerste paal werd geslagen werden stevige onderhandelingen gevoerd tussen het college van bestuur en de directie van het AZVU, waarbij het ziekenhuis het gebouw voor vijf jaar claimde. Men kwam in 1977 uit op 70% voor AZVU en 30% voor de VU. In dat jaar kwam ook de ruwbouw van het Transitorium klaar, maar er werd nog enige jaren touwgetrokken over (de financiering van) de inrichting van het gebouw. Langzamerhand trokken er inderdaad diensten en afdelingen van het ziekenhuis in. In 1981 arriveerden ook enige gemeenschappelijke diensten: de bedrijfsgeneeskundige dienst (BGD) en het Audio Visueel Centrum (AVC). De eerste is er onder de nieuwe naam Arbo en Milieu nog steeds gehuisvest. Vanaf 1988 begon de verhuizing van de verschillende afdelingen psychologie en pedagogiek naar dit gebouw, eerst vanuit de stadspanden, in 1996 vanuit De Boelelaan 1081 en in 2000 vanuit Provisorium I, nadat in datzelfde jaar een dakopbouw op het Transitorium was geplaatst. Anno 2005 is

Transitorium

(Foto: AVC, thans in archief Ad Valvas)

BelleVUe en de Tent

(Foto: Joost van Ommen)

het op de Van der Boechorststraat 1 een goed geoutilleerde en definitieve behuizing voor de faculteit psychologie en pedagogiek geworden. Van der Boechorststraat 3 is gebouwd onder de naam 'kantoorombouw' en is aanvankelijk, eveneens als het Transitorium voor 70% in gebruik geweest bij het VU-ziekenhuis. Toen de polikliniek gereed kwam werd het de kantooruitbreiding van het energiecentrum.

BelleVUe en de Tent

Sinds het eind van de jaren negentig heerst er weer een grote bouwactiviteit op de campus. Het hoofdgebouw onderging een aantal vrij ingrijpende veranderingen en het bètagebouw kreeg het laatste stukje dakopbouw. En er kwamen nieuwe 'provisoria'! Toen na de afbraak van het Provisorium grote tentamenruimten verloren gingen, en de eerst georganiseerde vervanging, de Emergohal in Amstelveen, te ver en te koud bleek voor de studenten, werd op de plaats van het amfitheater tussen het bètagebouw en het hoofdgebouw, in 2003 een grote tentamenzaal, TenT geheten, neergezet. Tussen deze hal en het hoofdgebouw was reeds het noodgebouw BelleVUe verrezen, waar de dienst Communicatie, het project Van Waarden Weten en de staf voor de fusie VU-Hogeschool Windesheim plaats kregen, nadat ten gevolge van een herordening van diensten een bestuursstaf was gevormd, die in de bestuursvleugel moest worden gehuisvest.

1e Paal OZW-complex

En er werd, zoals deze foto laat zien, in februari 2004 weer eens een eerste paal geslagen, voor het OZW-complex, het Opleidingsinstituut voor Zorg en Welzijn. Het startsein werd telefonisch in de aula gegeven door de toenmalige staatsse-

cretaris van Onderwijs, Annette Nijs. Dit complex zal vanaf 2006 dienen voor opleidingen op het gebied van Zorg en Welzijn, een samenwerkingsverband tussen de VU, het VU medisch centrum en HBO- en MBO-gezondheidsopleidingen. Het gebouw heet in de volksmond al 'De Rode Pieper', vanwege de beoogde rode kleur en de opvallend ronde vormen.

In datzelfde jaar maakte de VU de sprong over de Buitenveldertselaan, naar nr. 3. In dit Metropolitan-gebouw op de hoek van deze laan en De Boelelaan zijn drie verdiepingen ingeruimd voor de sociale (voorheen sociaal culturele) faculteit, die plaats moest maken in het bètagebouw, alsmede voor het EMGO-instituut van de Medische Faculteit.

En tenslotte zal er in 2007 naast de polikliniek van het VU medisch centrum aan de Gustav Mahlerlaan een nieuw gebouw voor het Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam (ACTA), de gezamenlijke tandheelkundefaculteit van de VU en UvA, verrijzen, aangezien het huidige pand aan de Louwesweg 1, waar zij sinds 1984 huizen, niet meer voldoet aan de eisen van deze tijd.

Paal OZW-complex

(Foto: AVC)

Epiloog: Een universiteit met identiteit?

“... opnieuw tegen de geest der eeuw? ...”

Het vijftiende lustrum van de Vrije Universiteit nadert met rasse schreden. Een universiteit met een dergelijke respectabele leeftijd heeft zich een vaste plaats verworven in de samenleving en onder haar zusterinstellingen – of concurrenten (het is maar hoe men het bekijkt; in elk geval lijkt Den Haag voornamelijk naar de tweede term te kijken). Zij is nu een – over het algemeen – bloeiende, middelgrote instelling voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Een bijzondere universiteit ook, hoe ‘gewoon’ en modern zij in vele opzichten ook moge zijn. En bij elke mijlpaal wordt toch ook stilgestaan bij het verleden (en welke rol het nog speelt in het heden). In welk opzicht verschilt de VU van haar zusterinstellingen die dat bijzondere karakter niet hebben? Bepaalt dat bijzondere karakter haar identiteit? De Dikke van Dale definieert ‘identiteit’ onder meer als volgt: ‘eigen karakter, het individuele kenmerk’. Zijn er zaken die ‘zo eigen’ zijn aan de VU dat zij haar identiteit definiëren? Is het zo dat de VU een eigen atmosfeer kent? Er wordt immers wel beweerd dat de Nederlandse universiteiten, bijzonder of niet, nauwelijks van elkaar verschillen. Het is ontegenzeggelijk dat de grote veranderingen in de Nederlandse maatschappij en in de wetenschap in het algemeen van grote invloed zijn geweest op de koers die de VU heeft gekozen (en soms onder grote druk van buiten heeft moeten kiezen). De VU is gesticht als een antwoord op de grote veranderingen in politiek, cultuur, wetenschap en religie in de negentiende eeuw, die door orthodox-protestanten als bedreigend werd ervaren. ‘Tegen de geest der eeuw’ was toen het devies. Is zij er met alle verandering in geslaagd iets van die eigenzinnigheid te behouden?

Veranderende identiteit

‘Identiteit’ is geen statisch concept dat voor altijd vastligt. Het kan zich wijzigen door de tijd. In de eerste tachtig jaar van haar bestaan kan men gemakkelijk spreken van een identiteit, een eigen, bijzonder karakter van de VU. Waardoor zij werd gekenmerkt, is op verschillende plaatsen in het voorgaande naar voren gekomen. Lange tijd heeft het bijzondere van de VU gelegen in haar gereformeerde karakter, al was er van tijd tot tijd wel sprake van discussie over de exacte invulling van dit begrip. De VU stond voor het bedrijven van christelijke wetenschap vanuit gereformeerde beginselen, voor de

Hans Doodeman
"VU-100"

Toelichting:

Het thema "Vrije Universiteit" muzikaal te verwerken schenkt mij voorerst schier onmogelijk. De uitdaging echter, om deze idee, die bijna tot obsessieve gedachte werd, te volbrengen, was groot en dat leidde binnen afzienbare tijd tot onderstaand beschreven transformatie.

Uitgangspunt bij deze transformatie was (en is) het thema "VU-100".

- Merktijze: (1) nummering van de letters van het alfabet als volgt: a=2, b=3... u=22, v=23... z=27; (2) de 'voor de hand liggende' nummering a=0... g=6 werd voor de letters voorkomende in het muziekscript gereserveerd; (3) voor het thema "VU-100" werd de nummering a=1... g=7 aangehouden; "VU" ging van 2322 over in 3ubb.

Deze transformatie kon als gekansteld worden opgevat. Zij vindt haar oorsprong in het denkbeeld dat een 'ameda' persoon, eveneens gebracht tot muzikale beklindeling van het thema "Vrije Universiteit", wellicht de 'voor de hand liggende' transformatie a=0, b=1... z=25 (stap 1) zal toepassen.

Het muziekstuk begint in een kruis met het thema "VU-100" (we leven in het jaar waarin het eeuwfeest gevierd wordt).

Het thema "VU" kondigt zich al aan (pag. 1, zij het in stijl) maar zal pas op pag. 2 dominant worden. Het is dit thema dat, op wettelijke wijze gavarieerd, het stuk voornamelijk zal blijven beheersen.

Zoals de Minora op pag. 3 leidt tot verdringing van de fis, zo ook zal ze haar aan het slot van het stuk weer introduceren, maar niet voordat het thema "VU-100" nog eens heeft geklonken, om vervolgens voorgoed weg te zinken. Het restant is (het thema) "VU".

De aanwijzingen voor het gebruik van het pedaal staan als regel onder de dubbele notenbalk vermeld. Ingeval van gebrek aan ruimte vindt u ze tussen de dubbele notenbalk geschreven.

Kunnen identiteit van en sfeer aan de VU in muziek worden uitgedrukt? Hier de poging van componist Hans Doodeman, die een stuk schreef ter gelegenheid van de 100-jarig bestaan van de VU.

(Collectie HC)

emancipatie van een volksdeel op sociaal en wetenschappelijk vlak. Hierin werd zij ondersteund door een achterban, die deel had aan het avontuur. Daarin lag beslist het 'eigene' van de VU, daarmee was het antwoord gegeven op de vraag 'wie zijn wij?'. Ook was dit grosso modo de perceptie van de buitenwereld.

Dat is niet meer de VU van tegenwoordig. Van de stichting van 1880 zijn wij niet alleen in tijd ver verwijderd. De massificatie en diversificatie van studenten- en docentenpopulatie, de ontzuiling en ontkerkelijking, de komst van volledige overheidssubsidie hebben er allemaal aan bijgedragen dat het eigene van de VU, het bijzondere van de VU, niet meer zo eenvoudig te definiëren valt. Bestaat het nog wel, het bijzondere aan de VU?

Het proces waarbij aspecten van het bijzondere karakter (en de identiteit) van de VU ter discussie werden gesteld, zette in de jaren vijftig in, toen reeds de eerste geluiden konden worden gehoord over het afschaffen van de

grondslag. De jaren tot 1971 markeren dan ook een eerste periode van herbezinning, die uitvloeide in de ruimer geformuleerde grondslag van de Vereniging en de veel bredere doelstelling van de universiteit. Vanzelfsprekend raakte dit ook de identiteit van de VU. De associatie met gereformeerde beginselen was niet meer zo direct en dwingend als zij voordien was geweest. Er kwam meer ruimte voor andere denominaties. Werd met deze verruiming een stuk van de identiteit ingeleverd?

Discussie over het bijzondere karakter

De discussie over wat nu het bijzondere van de VU is en of en op welke wijze dit gehandhaafd moet blijven heeft de gemoederen sinds de jaren zestig beziggehouden. Met enige regelmaat steekt de discussie de kop op. Dat was zo in 1968 bij het grote senaatscongres, in 1980 bij het eeuwfeest met de studiedag 'VU tussen twee VU-ren', vervolgens in 1991 met het symposium 'Vrij van kerk, staat ... en verleden', georganiseerd door het - toen nog - Bezinningscentrum, en in 1997 met het verschijnen van de bundel Vinden en zoeken. Het bijzondere van

Hier een foto van de opening van het eeuwfeestjaar op 22 oktober 1979. De boom die bij deze gelegenheid werd geplant is inmiddels weer verdwenen...

(Foto: AVC, thans in collectie HC)

de Vrije Universiteit. In verscheidene publicaties werd de noodklok geluid en als wij sommige auteurs mogen geloven, staat de klok – al vijftwintig jaar lang – op vijf voor twaalf. Er zijn verschillende visies in omloop over de wijze waarop men uit de vermeende impasse zou kunnen komen. In extremo is daar aan de ene kant de roep om terugkeer naar een strakkere binding aan de christelijke uitgangspunten voor de universitaire gemeenschap, die waarschijnlijk zou leiden tot een kleinere maar fijnere univer-

siteit. Voet bij stuk houden, z gezegd. Aan de andere kant wordt ook wel gepleit voor het opgeven van de bijzondere status. De VU zou een ‘gewone’ universiteit moeten worden, net als alle andere. Het predikaat ‘christelijk’ zou zowel wetenschappers als studenten kunnen afschrikken (en met name dit laatste argument is bij het huidige systeem van financiering niet zonder betekenis).

Invulling van het ‘bijzondere’

Het bijzondere karakter van de VU heeft dan ook vanzelfsprekend de warme aandacht gehad van de besturende colleges, in het bijzonder vanaf de wijziging van de doelstelling. Op verschillende manieren heeft men geprobeerd een nieuwe invulling aan het bijzondere karakter te geven, en dit proces gaat tot op de huidige dag door. Verscheidene initiatieven hebben wij al voorbij zien komen. Een zeer aansprekende en directe uiting van die nieuwe invulling – overigens zeer ‘in rapport met de tijd’ – was de aandacht voor de problemen in ontwikkelingslanden, de verre naaste, geconcretiseerd in de oprichting van de Dienst Ontwikkelingssamenwerking (DOS). Zo zijn er op verschillende niveaus vele initiatieven ontwikkeld om het bijzondere karakter gestalte te geven. De stichting van het

De VU in het straatbeeld. De geslaagde publiciteitscampagne ‘het leesplankje’ op een Amsterdamse tram.

(Foto: collectie HC)

Een nieuw symbool, de griffioen, die in de wandelgangen wel een oneerbiedig 'VU-kip' wordt genoemd en die alle officiële uitingen van de Vrije Universiteit siert. Een symbool dat voor meer dan één uitleg vatbaar is en bewust zo gekozen: "die past bij het ambigue karakter van een universiteit ... die past in onze moderne tijd". Men was op zoek naar een symbool dat de verbeelding van 'vrijheid' zou combineren met 'aarde' (men bedrijft wetenschap met beide benen op de grond, vanuit ervaring) en 'lucht' (ontdekking, een vlucht van verbeelding). In elk geval symboliseren de vleugels en de kleur 'vrijheid'.

(Ontwerp: Edo Smitshuizen, Eden design)

Bezinningscentrum is hiervan natuurlijk een goed voorbeeld. Recenter is de concentratie op duurzaamheid en normen en waarden te noemen, die onder meer hebben geresulteerd in de vestiging van een instituut voor duurzaam ondernemen en het opzetten van een project in het onderwijs als 'Van Waarden Weten'.

Een enkele keer heeft de preoccupatie met het bijzondere karakter geleid tot een zekere krampachtigheid. Dat is bijvoorbeeld het geval met de doorgaande discussie over de homeopathie en of die wel een plaats had aan de universiteit. Omdat een aantal vooraanstaande gereformeerden als Kuyper en Van Coeverden Adriani kennelijk heil zagen in de homeopathie, zou het verlangen om daaraan ook in de medische faculteit aandacht te schenken aanhouden. Roelink schreef vijfen-

Een brochure van VU-podium. Dit samenwerkingsverband tussen Vereniging VU-Windesheim, VU en VUmc tracht het debat over wetenschap, samenleving en levensbeschouwing te stimuleren.

(Ontwerp: AVC-VU)

twintig jaar geleden dat zij bijna "tot de gereformeerde beginselen" zou behoren. Ondanks luide oppositie zou in 1961 een privaat-docent in de homeopathie worden toegelaten en de discussie erover gaat door tot vandaag.

Tenslotte is daar de Vereniging VU-Windesheim. Hoewel niet meer gezegd kan worden dat de Vereniging gezichtsbepalend is voor de VU, is zij nog wel duidelijk aanwezig en probeert zij onder meer in VU-podium uitdrukking te geven aan het bijzondere karakter van de beide instellingen, VU en VUmc, die van haar uitgaan. Betrokkenheid bij bijzondere leerstoelen in de meeste faculteiten en het verlenen van fondsen die juist de bijzondere kenmerken betreffen, geven verder uitdrukking aan het feit dat althans in onderwijs en onderzoek bijzondere aspecten toch nog een rol spelen.

FestiVU op 5 september 1980. VU-bestuurders en hun dames in kleding van ca. 1880 bekijken de optocht die voorbijtrekt bij de opening van het academisch jaar. Dat was ook het jaar van 'VU tussen twee VU-ren'. Wij herkennen dr. K. van Nes, (voormalig voorzitter van het college van bestuur), drs. H.J. Brinkman (toen voorzitter van het college van bestuur), staand respectievelijk zittend in het midden, en rector magnificus prof. dr. H. Verheul, zittend geheel links.

(Foto: AVC, thans in Oud-Archief VU)

Daarnaast brengen verscheidene faculteiten, in het bijzonder die der Godgeleerdheid en Wijsbegeerte, in hun curriculum en publicaties op eigentijdse wijze hun verbondenheid met de VU-traditie tot uitdrukking.

Een VU-sfeer?

Zoveel is zeker dat in de hogere echelons de bemoeienis met het bijzondere karakter groot is. De vraag is natuurlijk in hoeverre dit op andere niveaus doordringt of leeft en of hiervan sporen zijn te ontdekken in de cultuur, de sfeer aan de VU als geheel. Dit is allemaal moeilijk tastbaar te maken, maar er lijkt een zekere consensus te bestaan over het feit dat het bijzondere karakter in elk geval zijn weerslag heeft gehad op de universitaire cultuur, op de sfeer, die wordt ervaren. Zo worden de betrokkenheid en kleinschaligheid – ook in grotere faculteiten – die de VU wenst uit te stralen wel teruggevoerd op het bijzondere karakter. Verder wordt vaak gewezen op debat en dialoog als belangrijke instrumenten van conflictbeheersing. Zo wordt ook wel gesuggereerd dat de christelijke wortels

van de VU, maar ook de overzichtelijkheid van de campus een pré zouden zijn waar het gaat om het aantrekken van moslimstudenten, die inmiddels zo'n 15 % van de studentenpopulatie uitmaken. Het bijzondere karakter heeft de VU-cultuur niet onberoerd gelaten.

Identiteit en verleden

In het huidige competitieve wetenschappelijke landschap worden alle universiteiten uitgedaagd zich te profileren en daarin hun plaats te bepalen. Identiteit wordt mede ontleend aan het verleden. Een gevolg hiervan is een grotere aandacht voor de geschiedenis van de verschillende instellingen en met enige regelmaat verschijnen dan ook kloelike banden die het verleden van het betreffende *studium* in kaart brengen. Dat geldt voor de VU eveneens. Een wetenschappelijk gedenkboek over de VU zal nog dit jaar verschijnen, en een serie over de geschiedenis van diverse faculteiten en specifieke aspecten van haar geschiedenis is bezig te verschijnen. Wat de VU thans is, heeft wortels in het verleden en de situatie, waarin zij vandaag de dag verkeert, valt alleen te begrijpen als men de ontwikkelingen van de

Zijn dialoog en debat kenmerkend voor de cultuur aan de VU? In elk geval probeert het College van Bestuur op vele wijzen voeling te houden met de universitaire gemeenschap. Een recent en origineel idee is het Broodje debat. Tijdens de lunch wordt er gediscussieerd met het CvB. Hier een foto van Het Broodje Debat op 15 april 2004. Met de nadruk op broodje...

(Foto: Sarah Sprenger)

Een bijzondere universiteit waar wetenschappelijke zekerheid en gelovige verwondering elkaar aanvullen

vrije Universiteit amsterdam

Een recente visie op het 'gewoon bijzondere' karakter van de VU. 'Een bijzondere universiteit waar wetenschappelijke zekerheid en gelovige verwondering elkaar aanvullen...'

(Ontwerp: Etienne Wolfs)

afgelopen 125 jaar in oenschouw neemt. Een bestudering van dat verleden draagt er mede toe bij het eigene aan de Vrije Universiteit bloot te leggen. Wat in dit verband bijzonder is aan de VU, is de consequente aandacht in de VU-geschiedschrijving voor de uitgangspunten en hoe zich die verder hebben ontwikkeld. Een strikt functionalistische analyse van de 'output' komt nauwelijks voor. Die preoccupatie met de identiteit mag in elk geval een kenmerkend aspect genoemd worden van de VU-historiografie, waarmee zij zich toch wel onderscheidt van de universiteitshistoriografie meer in het algemeen.

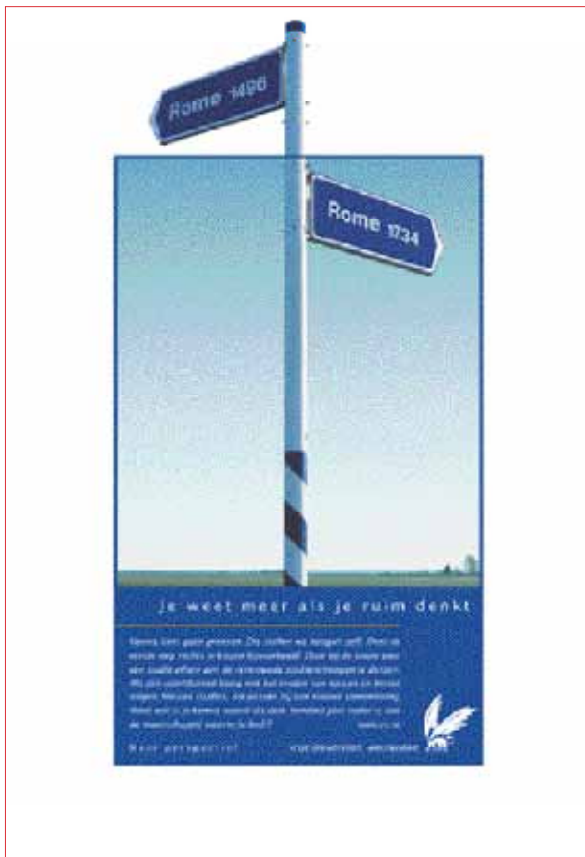
'Gewoon bijzonder' gerechtvaardigd?

Op verschillende niveaus in de VU werd en wordt geworsteld met het christelijke karakter van de VU. Tot op zekere hoogte is er daarbij ook sprake van een gevecht met de politiek, waarin het bijzondere karakter kan worden ingezet als een wapen om het bestaan van de VU temidden van de andere universiteiten te rechtvaardigen. Op verschillende momenten in haar geschiedenis is zij er in geslaagd dat met succes te doen. Toch is het bijzondere karakter meer dan een politieke stok achter de deur. De worsteling met het bijzondere karakter van de universiteit is een echte. Hoe geeft men gestalte aan de doelstelling binnen een zo grote instelling, met zo veel verschillende faculteiten en subdisciplines, terwijl er door de gestelde randvoorwaarden voor zowel student als docent steeds minder tijd beschikbaar is om dat te doen?

Feit is dat een meerderheid van studenten en misschien zelfs een meerderheid van het VU-personeel weinig affiniteit (meer) heeft met de doelstelling en het christelijke karakter. Feit is echter ook dat nog altijd zo'n 10 % van de studenten aan de VU haar bezoekt onder meer vanwege de christelijke doelstelling. Feit is verder dat onder de VU-werknemers, van hoogleraren tot ondersteunend en beheerspersoneel, blijkbaar de behoefte bestaat over het karakter van de VU van gedachten te wisselen. Dat lijkt er op te wijzen dat de vraag naar het bijzondere en de wil om daaraan invulling te geven nog levend is. Daaraan kan niet zomaar worden voorbijgegaan en derhalve lijkt het zinnig het debat hierover gaande te houden. Wellicht dat juist dit voortgaande debat de VU typeert en onderdeel is van haar identiteit.

Opnieuw 'tegen de geest der eeuw'?

Toch is er mijns inziens nog een andere reden om dat bijzondere karakter niet los te laten. Massificatie en democratisering – en de hiermee samenhangende volledige overheidssubsidiëring in het specifieke geval van de VU – hebben grote gevolgen gehad voor de universiteit als instelling. Daaraan zitten ook een aantal minder gelukkige kanten. Lag aanvankelijk de nadruk vooral op democratisering van de instelling,

De nieuwe publiciteitscampagne. Je weet meer als je ruim denkt.

(Ontwerp: PPGH JWT_colors)

sinds de jaren tachtig en versterkt door de invoering van de MUB voert een ander geluid de boventoon. Rationalisering en modernisering zijn de toverwoorden van vandaag. Tegenover de samenleving legitimeert de overheid het bestaan van de universiteiten meer en meer in termen van ‘rendement’ – hoeveel bullen er worden uitgedeeld – en ‘maatschappelijke relevantie’ – hoe snel vindt een afgestudeerd student een baan, en kan het gedane onderzoek worden omgezet in geld? De universiteit als bedrijf, de universiteit als bullen- en patentenfabriek. Ligt het niet juist op de weg van de VU – toegegeven, ze heeft hiervoor maar beperkte speelruimte – om aan deze veldwinnende economisch-functionalistische opvatting over de universiteit een tegenwicht te bieden? De doelstelling, geworteld in het Evangelie, zou hier heel goed als inspiratiebron kunnen fungeren. ‘Tegen de geest der eeuw’ zou – in mijn optiek – heel goed opnieuw het devies kunnen worden.

Door heel haar geschiedenis heen heeft de universiteit in het algemeen stormen doorstaan en deze eerbiedwaardige instelling, die wortelt

De VU-griffioen nog op de grond ... voordat hij in 1994 aan de gevel van het hoofdgebouw werd bevestigd. Van verre herkent men de VU aan dit symbool.

(Foto: collectie HC)

in middeleeuws christelijk Europa, zal wel blijven overleven. Haar veerkracht heeft ze vaak getoond. Niettemin lijkt mij dat in de huidige tijd juist een bijzondere instelling die, vanuit een christelijke traditie, kritische vragen blijft stellen over de relatie tussen wetenschap en samenleving een meerwaarde heeft. Wanneer het bijzondere karakter van de VU in onderzoek naar voren komt, zal dit allicht ook doorsijpelen in het onderwijs. Wanneer studenten de gelegenheid wordt geboden om verder te kijken dan de grenzen van de eigen studie – bijvoorbeeld in de bijeenkomsten van VU-podium en Blaise Pascal Instituut – en in het onderwijs expliciet geconfronteerd worden met vragen die het karakter en doel van wetenschap betreffen, dan is dat winst. Niet met de *necessitas doctorandi*, maar met kritische reflectie en *amor sciendi* is het allemaal begonnen. Daar zijn zowel wetenschap als samenleving – al zal zij het niet onmiddellijk beseffen – ten zeerste mee gediend!

Verantwoording

Over de geschiedenis van de Vrije Universiteit is in de loop van 125 jaar heel wat literatuur verschenen. Voor dit boek is dankbaar gebruik gemaakt – blijkend uit parafraseringen en citaten – van tal van boeken en artikelen, verspreid in tijdschriften en bundels. Hier volgt slechts een algemene greep uit de geraadpleegde titels: M. van Os en W.J. Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap. Een eeuw wetenschapsbeoefening en wetenschapsbeschouwing aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1980); J. Roelink, *Vijf en zeventig jaar Vrije Universiteit* (Kampen 1955); J. Roelink, *Een blinkend spoor. Beeld van een eeuw geschiedenis der Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag 1879-1979* (Kampen 1979). J. Stellingwerff, *Dr. Abraham Kuiper en de Vrije Universiteit* (Kampen z.j. (1987)); J. Stellingwerff, *De Vrije Universiteit na Kuiper. De Vrije Universiteit van 1905 tot 1955, een halve eeuw geestesgeschiedenis van een civitas academica* (Kampen z.j. (1987)). D.Th. Kuiper, *De voormannen. Een sociaal-wetenschappelijke studie over ideologie, konflikt en kerngroepvorming binnen de Gereformeerde wereld in Nederland tussen 1820 en 1930* ((Meppel/Kampen 1972).

Verder de delen in de Historische Reeks VU: J. de Bruijn, *Helpende handen. VU-plan en vrouwen VU Hulp in de jaren 1932-1997* (Zoetermeer 1999); Marc Wingens (red.), *Vooralsnog zonder titel. VU-studenten in het jaar 2000* (Zoetermeer 2000); Jaap Willems (red.), *Levend onderzoek aan de Vrije Universiteit* (Zoetermeer 2000). Gjalt Zondergeld, *Geen duimbreed!? De Vrije Universiteit tijdens de Duitse bezetting* (Zoetermeer 2002); Hendrik Blauwendraat, *Worsteling naar waarheid. De opkomst van Wiskunde en Informatica aan de VU* (Zoetermeer 2004).

Voorts leverden de jaargangen van *Jaarboek der Vrije Universiteit te Amsterdam*, *Jaarboek*, *Jaarbeeld*, *Ad Valvas*, *VU-magazine*, studenten Almanakken de nodige informatie. Tevens gaven tal van brochures die in de loop der jaren zijn verschenen verdere aanvullende informatie.

Voor hoofdstuk 8 werd dankbaar gebruik gemaakt van gegevens die in woord en geschrift verstrekt werden door ter zake kundigen: dr. S. Boschma, mevr. drs. H. Bosma, dr. J. T. Goldschmeding, drs. G. Leerdam, dr. W. van Os, mevr. drs. F. Pijpers-Drenth, drs. G.J. Ridderbos, drs. M.J. van Til, mr. J. van der Veen, ir. J. Vermeer, mevr. dr. A.M.J.H. Verweij-vd Vught, P. van Wijngaarden RA, ir. R. Zijlstra, komt hiervoor veel dank toe. Zo werden ook voor het hoofdstuk 9 vele mensen geraadpleegd. Hun komt dank toe voor de informatie die zij hebben verschaft: dr. L. van Bergen, prof. dr. P.J.D.

Drenth, prof. dr. P. Eikelenboom, drs. A.C. Flipse, prof. dr. A.P. Hollander, dr. A. Kessler, prof. dr. C.J.J. Richter, dhr. J. Roodenburg, prof. dr. J.W. Schoorl, dr. J.C. Sturm, prof. dr. C.A. van Swigchem, prof. dr. W. van Tilburg, dhr. W.J. van Veen, prof. dr. H. Visser, prof. dr. J. van der Zouwen.

Voor de geschiedenis van de bibliotheek vóór 1980 heeft dr. Paul Schneiders dankbaar gebruik kunnen maken van *Een vrije universiteitsbibliotheek. Studies over verleden, bezit en heden van de bibliotheek der Vrije Universiteit* (Assen 1980). Voor de recente geschiedenis zijn onder meer geraadpleegd het *Bibliotheekbeleidsplan 1994-1998* en enkele andere interne stukken. Verder: *Over grenzen, Traditie en vernieuwing in de wetenschappelijke bibliotheek*, red. B. Savenije, H. Hoekstra, J. Calff (Amsterdam 1998) en *De grensverleggende bibliotheek. De innovatie van de Nederlandse wetenschappelijke informatievoorziening. Een verkenning tot het jaar 2000*. J. Stellingwerff, *De Mr. H. Bos-bibliotheek van de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1971) en voorts diverse knipsels over de bibliotheek, aanwezig in het archief van *Ad Valvas*. Een interview met Hans de Swart leverde veel gegevens op, de concepten zijn voorgelegd aan de 'meelezers' mevrouw drs. W. Koffeman en drs. D.M. Schut (bibliothecaris). Uiteraard heeft hij hun kritische opmerkingen ter harte genomen. Hoewel vooral van papieren bronnen gebruik gemaakt werd, is ook met vrucht via het trefwoord 'universiteitsbibliotheek' veel interessant materiaal op het internet gevonden waar het de recente ontwikkelingen betreft.

Vanzelfsprekend hebben de auteurs zoveel mogelijk getracht alle rechthebbenden voor afbeeldingen te traceren.

Personalia

Dr. Ad Tervoort (1968) is coördinator van de Historische Commissie VU en universitair docent aan de afdeling Geschiedenis van de Faculteit der Letteren.

Marijke Völlmar (1967) is documentalist van de Historische Commissie VU, gespecialiseerd in archivering en collectievorming aan de VU.

Dr. Paul Schneiders (1939) is een specialist op het terrein van boek- en bibliotheekgeschiedenis.

Prof. dr. D.Th. Kuiper (1938) is emeritus hoogleraar sociologie aan de Vrije Universiteit en lid van de Historische Commissie VU.